

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BOŞNAK HALK KÜLTÜRÜNDE TÜRK
TEKKE-TASAVVUF GELENEĞİNİN İZLERİ**

DOKTORA TEZİ

Fatih İYİYOL

**Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı: Halk Bilimi**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Türker EROĞLU

TEMMUZ-2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BOŞNAK HALK KÜLTÜRÜNDE TÜRK TEKKE-TASAVVUF
GELENEĞİNİN İZLERİ

DOKTORA TEZİ

Fatih İYİYOL

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Halk Bilimi

Bu tez 28 / 07 / 2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oyçokluğu/oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Erman ARTUN

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Fikret DEĞERLİ

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. Vahit TÜRK

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. A.Vahit İMAMOĞLU

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Türker EROĞLU

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fatih İYİYOL

28. 07. 2010

ÖNSÖZ

Boşnak Halk Kültüründe Türk Tekke-Tasavvuf Geleneğinin İzleri” başlıklı tez, uzun ve meşakkatli bir çalışmanın ürünüdür. Çalışma konusunun belirlenmesi, kaynakların taranması, içeriğin hazırlanması sırasında; Türkiye, Bosna-Hersek ve diğer Balkan ülkelerindeki birçok araştırmacı ve akademisyenin fikri alınmıştır.

Çalışmanın her aşamasında desteklerini gördüğüm Bosna-Hersek’e gelip saha araştırmamı yerinde gören kıymetli hocam, Yrd. Doç. Dr. Türker Eroğlu’na teşekkürü bir borç bilirim. Balkan coğrafyasındaki Türk kültürüne hâkim, Prof. Dr. Erman Artun’a; tekke şiirinin değerli araştırmacısı Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı’ya çalışmamıza yaptıkları kıymetli katkılardan dolayı teşekkür ederim.

Boşnak tekkeleriyle ilgili sözlü ve yazılı kaynaklara ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen, Bosna-Hersek Rijaseti, Tasavvuf Center Genel Sekreteri, Dr. Sead Halilagić’e, Mesudije Tekkesi’nin şeyhi, Prof. Dr. Kazim Hadžimejlić’e, saha araştırmamız boyunca çevirmenliğimizi yapan Mükrem Kamber’e çok teşekkür ederim.

Tezimiz için, Boşnakçadan Türkçeye onlarca kitap ve makale çevirisi yapan Sanja Krehić’e, tez boyunca manevî desteğini gördüğüm kıymetli eşim, Serpil İyiyol; çocuklarım Büşra ve Gülnihal’e teşekkür ederim.

Fatih İYİYOL

28. 07. 2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLolar	vi
FOTOĞRAFLAR	vii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TARİHİ, SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN BOSNA-HERSEK ve BALKANLARA GENEL BİR BAKIŞ	8
1.1. Bosna-Hersek'in Fethi Öncesi, Bosna-Hersek ve Balkanlar	8
1.2. "Bosna" – "Hersek" Kavramları ve Osmanlı Öncesi Bosna Devleti.....	11
1.3. Boşnaklarda İslamiyet Öncesi İnanç Yapısı	13
1.4. Bosna-Hersek'in Fethi ve İslamiyetin Kabulü.....	17
1.5. Bosna- Hersek'te Tasavvufun Doğuşu ve Gelişmesi.....	27
BÖLÜM 2: BOSNA-HERSEK'TEKİ TASAVVUF AKIMLARI ve BOŞNAK TEKKELERİNDEKİ ADÂB-ERKÂN	31
2.1. Bosna-Hersek'te Tasavvuf Akımları ve Tekkeleri	31
2.1.1. Mevlevîlik ve Tekkeleri	31
2.1.2. Nakşîbendîlik ve Tekkeleri	37
2.1.2.1. Günümüzde Nakşîbendî Tekkeleri.....	43
2.1.3. Kadîrîlik ve Tekkeleri	51
2.1.4. Halvetîlik ve Tekkeleri.....	57
2.1.5. Bektaşîlik ve Tekkeleri	68
2.1.6. Rifâîlik ve Tekkeleri	74
2.1.7. Hamzavîlik ve Tekkeleri	75
2.2. Boşnak Tekkelerinde Adâb-Erkân, Sembol, Uygulama ve Maddi Kültür Unsurları.....	79
2.2.1. Gülbank.....	79
2.2.2. Derviş Kıyafetleri.....	83
2.2.3. Matem ve Ehl-i Beyt	86

2.2.4. Tekke Bölümleri.....	88
2.2.5. Boşnak Tekkelerinde Dereceler	89
2.2.6. Niyaz	92
2.2.7. Tekkelerde Maddi Kültür Unsurları ve Semboller.....	93

BÖLÜM 3: BOSNA'DA TÜRK TASAVVUF GELENEĞİNİN ŞAHSİYETLERİ ve TÖRENLER ETRAFINDA ŞEKİLLENEN HALK KÜLTÜRÜ ...97

3.1. Türk Tasavvuf Geleneğinin Şahsiyetleri Etrafında Şekillenen Halk Kültürü.....	97
3.1.1. Ayvaz Dede (Ayvaz Dedo)	97
3.1.2. Sarı Saltuk	106
3.1.3. Fatih Sultan Mehmet	113
3.2. Boşnak Halk Kültüründe Törenler	123
3.2.1. Mevlid	123
3.2.2. Yağmur Duası	138

BÖLÜM 4: BOŞNAK TEKKELERİNDE OKUNAN TÜRKÇE İLAHİLER ve BOŞNAK DİNÎ-TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI..... 146

4.1. Günümüz Boşnak Tekkelerinde Okunan Türkçe İlahiler	146
4.1.1. Yûnus Emre ve Âşık Yûnus	148
4.1.2. Niyâzî-i Mısırî	182
4.1.3. Abdurrahman Sırrî	192
4.1.4. Eşrefoğlu Rumî	201
4.1.5. Seyyid Nesimî ve Kul Nesimî.....	207
4.1.6. Kuddûsi	210
4.1.7. Abdulahad Nûrî.....	217
4.1.8. Aziz Mahmud Hüdâyî	221
4.1.9. Sezâyî-i Gülşenî	225
4.1.10. Hasan Kâ'imî	226
4.1.11. Selim Sâmi Efendi	230
4.1.12. Nakşî İbrahim.....	236
4.1.13. Şems-i Tebrîzî	237
4.1.14. Seyyid Nizamoğlu.....	239

4.1.15. Prizrenli Ömer Lütfi Efendi	241
4.1.16. Üftâde	244
4.1.17. Pîr Sultân Abdâl	245
4.1.18. Şeyh Meylî Baba	247
4.1.19. Şeyh Cemalî	248
4.1.20. Âşık Ömer	249
4.1.21. Esrârî	250
4.1.22. Dervîş Tevfik	252
4.1.23. Rûşenî.....	253
4.1.24. Anonim ya da Mahlas Belirtilmemiş İlahiler.....	253
4.2. Boşnak Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı Temsilcileri ve Şiirlerinden Örnekler	266
4.2.1. Abdurrahman Sirrî Baba	266
4.2.2. Hasan Kâ'imî	271
4.2.3. Abdülvehhab İlhâmî.....	277
4.2.4. Bosnavî.....	280
SONUÇ.....	282
KAYNAKLAR	286
EKLER.....	302
ÖZGEÇMİŞ.....	350

KISALTMALAR

B	: Receb
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C	: Cemaziyelahir
c	: Cilt
CA	: Cemaziyelevvel
DTCF	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakóltesi
Ens	: Enstitü
GHB	: Gazi Hüsrev Bey
İSAM	: İslamî Araştırmalar Merkezi
L	: Őevval
K	: Kaynak
K1	: Kaynak Bir
Kur	: Kurumu
Mat	: Matbaa
M	: Muharrem
N	: Ramazan
R	: Rebiyülahir
RA	: Rebiyülevvel
say	: Sayı
S	: Safer
s	: Sayfa
SNE	: Saadettin Nüzhet ERGÜN

Ş	: Şaban
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.S	: Türkçe Sözlük
TTK	: Türk Tarih Kurumu Yayınları
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
UM	: Umumî
Üniv	: Üniversitesi
Yay	: Yayınları
Z	: Zilhice
ZA	: Zilkade

TABLÖLAR

Tablo 1: Bosna-Hersek'te 1465-1535 Yılları Arasında İslamlaşma.....	24
Tablo 2: 1542 Tahrir Defterinde Bosna Sancağı'ndaki Tekkeler ve Gelirleri.....	28

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Derviş-i Horasanî'nin Oglavak Yakınlarındaki Türbesi	302
Fotoğraf 2: Mevlevî-Nakşî Şeyhi, Şeyh Sırrî	302
Fotoğraf 3: Yediler Türbesi ve Camisinin Levhası	303
Fotoğraf 4: Yediler Türbesi Ön Cephesinden Bir Görünüş.....	303
Fotoğraf 5: Yediler Camisinin Dıştan Görünüşü.....	304
Fotoğraf 6: Živčić Nakşîbendî Tekkesi'nin Kitabesi.....	304
Fotoğraf 7: Živčić Tekkesinin Şeyhi, Mesut Efendinin Cenaze Töreni	305
Fotoğraf 8: Şeyh Meylî Baba'nın Türbesinin Dıştan Görünümü	305
Fotoğraf 9: Şeyh Hüseyin Baba Zukić'in Türbesinin İçten Görünümü	306
Fotoğraf 10: Živčić Tekkesi'nin Semahanesinin Mihrabı.....	306
Fotoğraf 11: Živčić Tekkesi'nin Dıştan Görünümü	307
Fotoğraf 12: Şeyh Abdurrahman Sırrî'nin Fojnica'daki Türbesi	307
Fotoğraf 13: Fojnica Oglavak Tekkesi'nin Dıştan Görünümü	308
Fotoğraf 14: Visoko Nakşî Tekkesinin Dıştan Görünümü	308
Fotoğraf 15: Potok Tekkesinin Vekil Şeyhi Seid Strik.....	309
Fotoğraf 16: Potok Tekkesi'nin Tabelası.....	309
Fotoğraf 17: Potok Tekkesi İçten Bir Görünüm	310
Fotoğraf 19: Mejtaš Tekkesinin Tabelası	311
Fotoğraf 20: Mejtaš Tekkesinin Dış Görünümü	311
Fotoğraf 21: Potok Tekkesinin Şeyhi, Halil Brzina.....	312
Fotoğraf 22: Hacı Sinan Tekkesinin Semahanesi ve Avlusu.....	312
Fotoğraf 23: Hacı Sinan Tekkesi'nin Dış Görünümü	313
Fotoğraf 24: Hacı Sinan Tekkesi'ndeki Kadirî Gülü.....	313
Fotoğraf 25: Hacı Sinan Tekkesi'nin Avlusundaki Semboller.....	314
Fotoğraf 26: Blagay Halvetî (Sarı Saltuk- Açık Baş) Tekkesi	314
Fotoğraf 27: Vareş Rifâi Tekkesinin Dıştan Görünümü.....	315
Fotoğraf 28: Vareş Rifâi Tekkesinin Tarikat Mihrabı.....	315
Fotoğraf 29: Vareş Rifâi Tekkesindeki Şeyhin Postu.....	316
Fotoğraf 30: Ayvaz Dede 2009 Etkinlikleri Afışı	316

Fotoğraf 31: Ayvaz Dede Etkinlikleri Dağa Tırmanış.....	317
Fotoğraf 32: Ayvaz Dede Etkinlikleri Genel Görünüm.....	317
Fotoğraf 33: Sancakların, Yarıldığına İnanılan Kayadan Geçtiği An	318
Fotoğraf 34: F. S. Mehmet'in Bosnalı Fransisken Rahiplere verdiği Emaname	319
Fotoğraf 35: Kurban Kamen Töreninden Bir Görünüm	320
Fotoğraf 36: Kurban Kamen'de Temsili Kurban Kesimi	320
Fotoğraf 37: Kurban Kamen Töreninde Fatih'e ve Ordusuna Dua Edilirken	321
Fotoğraf 38: Bosna-Hersek'te Mürşid Tacları (sağdan sola; Şeyh Kazim Hadžimejlić, Şeyh Hüsein Hadžimejlić, Şeyh Halil Brzina).....	321
Fotoğraf 39: Boşnak Dervişlerin Giydiği Haydarî	322
Fotoğraf 40: Boşnak Tekkelerindeki Haydarî renkleri (Kırmızı, Siyah, Yeşil)	322
Fotoğraf 41: Boşnak Mürşidlerinin Giydiği Hırka (Halil Brzina)	323
Fotoğraf 42: Tac Üzerinde Ehl-i Beyt'in Sembolü Yıldız.....	323
Fotoğraf 43: Çeşitli Derviş Aksesuarlarında(Yüzük) Ehl-i Beyt'in Sembolü Yıldız..	324
Fotoğraf 44: Sarajevo Hacı Sinan Tekkesinin Semahanesi	324
Fotoğraf 45: Oglavak Tekkesinin Kahve Ocağı	325
Fotoğraf 46: Boşnak Tekkelerinde Niyaz	325
Fotoğraf 47: Saraybosna Hacı Sinan Tekkesinin Postu (Şeyh Makamı).....	326

Tezin Başlığı: Boşnak Halk Kültüründe Türk Tekke-Tasavvuf Geleneğinin İzleri

Tezin Yazarı: Fatih İyiyol

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Türker Eroğlu

Kabul Tarihi: 28.07.2010

Sayfa Sayısı: x (ön kısım)+301 (Tez) +49 (Ekler)

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı **Bilim Dalı:** Halkbilimi

“Boşnak Halk Kültüründe Türk Tekke-Tasavvuf Geleneğinin İzleri” konulu çalışmada; 445 yıl Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalan, fetih sonucu İslamlaşan ve “Boşnak” olarak adlandırılan Balkan topluluğunun halk kültüründe; Türk dinî-tasavvufî geleneğinin etkileri incelenmiştir. Boşnak halk kültüründeki dinî-tasavvufî geleneğin; tekkeleri, ilahileri, pratikleri, inançları, törenleri tahlil edilmiş ve bu unsurlarda Türk kültürünün izleri ele alınmıştır.

Çalışmamızın temel amacı; Boşnak halk kültüründe Türk tekke-tasavvuf geleneğinin etkilerini ortaya koymaktır. Tespit edilen tören, pratik ve uygulamaların Türk tekke geleneği ile olan ilişkisi, benzerliği ve farklılıklarını belirlemek; tarihî süreç içerisinde Bosna-Hersek'te aktif olan tasavvuf akımları, bu akımların tekkeleri; günümüzde işlevselliğini sürdüren akımlar incelenerek söz konusu akımların halk kültürü üzerindeki yansımaları ortaya koymak; Boşnak halk kültüründeki tasavvufî-menkıbevî şahsiyetler ve onların etrafında gelişen uygulamalar tespit edilerek, bu tören ve şahsiyetlerin Türk tasavvuf geleneği ile ilişkisini ele almak; Boşnak Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı şairleri ve onların şiirlerinin Türk Tekke Edebiyatı ve tekke şiiriyle benzerlikleri ifade etmek, tezimizin diğer önemli amaçlarıdır.

Çalışmamızda, yazılı kaynaklar incelenmiş bunun yanında; saha araştırması(derleme) da yapılmıştır. Çalışmada, Halkbiliminin Fonksiyonel(İşlevsel) metodu kullanılmış, elde edilen veriler, bu metoda göre değerlendirilmiştir. Çalışmanın kaynaklarından birisi, Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgeleridir. Bu belgeler doğrultusunda, Osmanlı döneminde Bosna-Hersek'teki; tasavvuf akımları ele alınarak, akımların etkinlikleri incelenmiştir.

Tezimizin coğrafî kapsamı, Bosna-Hersek Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Boşnaklar ve bu coğrafyadaki dinî-tasavvufî geleneklerdir. Tezimizde, geçmişten günümüze Bosna-Hersek'teki tekke-tasavvuf geleneği incelenmiş; ilahiler, tören ve pratiklerde ise günümüz Boşnak tekkeleri esas alınmıştır.

Çalışmamızda, Türk tekke-tasavvuf geleneğinin Boşnak halk kültüründe derin izler bıraktığı tespit edilmiştir. Türk tekke-tasavvuf geleneğinin, Boşnak halk kültürüne etkisi, tarihsel zeminle sınırlı kalmamış; bu etki, günümüze kadar işlevselliğini sürdürmüştür. Boşnak halk kültürüne ait temel figür ve törenlerin, Türk dinî-tasavvufî geleneğinin tören ve şahsiyetleri olduğu görülmüştür. Tarihsel süreç içerisinde görülen Bektaşilik, Halvetîlik ve Hamzavîliğin günümüzde, tekkelerin bulunmadığı ancak; Bektaşî ve Halvetî akımının izlerinin Boşnak tekkelerinde görüldüğü fark edilmiştir. Boşnakların, Türklere İslam dininin öğretisi ve pratiklerinin yanında; hayatın çeşitli alanları ile ilgili dinî-mistik, “Tortulaşmış kültür kalıplarını” aldıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Boşnak, Gelenek, Tekke-Tasavvuf, Türk Kültürü

Title of the Thesis: The Traces of Turkish Sufi Tradition on the Bosnian Folk Culture	
Author: Fatih İyiyol	Supervisor: Assist. Prof. Dr. Türker Eroğlu
Date: 28.07.2010	Nu.of Pages: x(pre text)+301 (text)+49 (app)
Department: Turkish Language and Literature Subfield: Folklore	

This thesis analyzes the influence of Turkish tradition of Sufism on the folk culture of “Bosnians”, a Balkanian society, ruled by the Ottoman Empire for 455 years and converted into Islam as a result of the Ottoman conquest. The lodges, hymns, practices, beliefs, and ceremonies of the Bosnian tradition of Sufism in the folk culture is analyzed with a special reference to the influence of Turkish culture on them.

The main purpose of this work is to discuss the influence of Turkish Sufi tradition on Bosnian folk culture. In addition, it is also aimed to illustrate the relationship, similarities and differences between the discourses and practices of Bosnian and Turkish Dervish tradition; to point out the former Sufi movements in Bosnia and Herzegovina throughout history and the Dervish lodges of these movements, and the reflections of the still active Sufi movements on the folk culture; to study the legendary characters created by Bosnian folk culture and the practices that had developed around them and analyze them with special reference to the Turkish tradition of Sufism; to focus on the folk literature created under the influence of Bosnian Sufism, and the similarity between their poems and Turkish Sufi literature and poetry.

For the thesis, we did fieldwork study as well as the analysis of written sources. The functional method of Folklore Studies has been used, and the obtained data has been evaluated according to this method. One of the principal sources of the thesis is the documents of the Ottoman Archive of Turkish Prime Ministry. In the light of these documents, the sufi movements and their activities in Bosnia and Herzegovina under the Ottoman rule have been studied. In the thesis, we studied only the Bosnians within the borders of the state of Bosnia and Herzegovina, and the tradition of Sufism of the same region. The development of the Sufism in Bosnia and Herzegovina in history has been analyzed. Besides the historical development of the movement, we discussed the still active Bosnian Dervish lodges in order to analyze their hymns, ceremonies and practices.

In this thesis, we argue that the Turkish tradition of Sufism has had a profound influence on Bosnian folk culture past and present. The influence of Turkish Sufi tradition of the Bosnian folk culture is not only a historical phenomenon; we could still see its ramifications and reverberations in the everyday life and religious culture of Bosnia and Herzegovina. The main figures and the ceremonies of Bosnian Folk culture are the characters and ceremonies of Turkish Sufism. Even though *Bektaşî*, *Halvetî* and *Hamzavî* sects do not have active lodges today, the traces of *Bektaşî* and *Halvetî* movements on Bosnian Dervish lodges are still evident. In this thesis, we observed that Bosnians appropriated the Islamic teachings and everyday life practices as well as the “sedimented cultural patterns” of the Otoman-Turkish religious-mystical culture.

Key words: Bosnian, Tradition, Dervish-lodge, Sufism, Turkish Culture

GİRİŞ

Konu

Türkler, IX. yüzyıldan itibaren topluluklar halinde İslamiyeti kabul ettiler. İslamiyetin kabulüyle birlikte; İslam dininin temel öğretileri, pratik ve uygulamaları Türk kültürüne geçmiş oldu. İslam medeniyetinin mistik yönü olan tasavvuf akımları, tüm Müslüman toplumlarda görüldüğü gibi, Türk toplum hayatında da görülmeye başlandı. Türkistan coğrafyasından başlayarak, Türklerin bulunduğu tüm coğrafyalara yayılan tasavvuf; Türk toplumunda siyasi, sosyal ve teolojik açıdan derin izler bıraktı. Türk düşünce dünyasında, XII. yüzyıldan itibaren Ahmet Yesevî gibi, “*İlk Mutasavvıflar*” ortaya çıktı. (Ocak, 2009: 31-44; Köprülü, 2007: 49-56; Artun, 2008: 54-55).

Türk kültür ve sosyal hayatına giren tasavvuf, tarihî-coğrafi sebeplerin de etkisiyle farklı akımların neş’et etmesini sağladı. Yesevîlik, Mevlevîlik, Bektaşîlik, Halvetîlik, Nakşîbendîlik ve Bayramîlik gibi Türk tasavvuf geleneğinin ortaya çıkardığı akımların yanında; Kadirîlik ve Rifâîlik gibi Arap kültüründeki çeşitli tasavvuf akımları da Türk toplumlarında etkili olmaya başladı. (Artun, 2008: 59-62; Gölpınarlı, 1953: 19-28; Kara, 2006: 219-236).

Türk toplum hayatına, folkloruna, edebiyatına her yönüyle etki eden tasavvuf akımları; Osmanlı fetihleri öncesi ve sonrası İslam dinini, bağlı oldukları ekolün pratik ve öğretilerini geniş bir coğrafyaya yaydılar. “*Kolonizatör Türk Dervişleri*” diyebileceğimiz bu şahsiyetler, Balkanlarda birçok bölgede, tekkelerini kurarak İslam dininin ve Türk kültürünün etkin olmasını sağladılar (Barkan, 2008:145-166).

1462'de açılan Mevlevî İsa Bey Tekkesi ile Bosna-Hersek'te kurumsallaşan Türk tekkeleri; Osmanlı İmparatorluğu'nun 1463'te Bosna-Hersek'in büyük bir bölümünü fethetmesi, tasavvuf akımlarının da etkisiyle gerçekleşen İslamlaşma, Türk tekke-tasavvuf geleneğinin Boşnak halk kültürü üzerinde etkili olmasını sağladı. (Ćehajić, 1986: 28; Âşık Paşazâde, 2007: 210-212).

“Boşnak Halk Kültüründe Türk Tekke-Tasavvuf Geleneğinin İzleri” başlıklı çalışma, ifade ettiğimiz bu süreçle gelişen ve Balkanlara yayılan Türk tasavvuf geleneğinin Bosna-Hersek'teki etkilerini konu edinmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, tarihî ve sosyo-kültürel açıdan Bosna-Hersek ve Balkanlar incelenmiştir. Bu bölümde; Balkan kelimesinin etimolojisi, Bosna-Hersek'in tarihî süreçteki konumu, Osmanlı öncesi Balkanlar ve Bosna-Hersek'teki Türk izleri, Bosna Krallığı, “Bosna” ve “Hersek” kavramları, ele alınarak, çalışmanın tarihî, coğrafi, siyasî ve kültürel zemini örgülenmeye çalışılmıştır. İfade ettiğimiz bu konular ele alınırken, bilgi aktarımının yanında; Boşnak, Türk ve yabancı araştırmaların kaynakları göz önünde bulundurularak, ilgili konular hakkında düşüncelerimiz ifade edilmiştir. Bu bölümde; İslamiyetten önce Boşnakların inanç yapısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethi, İslamlaşma, Bosna-Hersek'te tasavvufun doğuşu ve gelişimi de incelenmiştir.

İkinci bölümde; geçmişten-günümüze Bosna-Hersek'teki tasavvuf akımları, bu akımların tekkeleri ve günümüz Boşnak tekkelerindeki adâb-erkân ele alınmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden de yararlanılarak; Bosna-Hersek'teki tasavvuf akımlarının tarihî gelişimi, tekkelerinin kuruluşu, tarihsel süreç içerisindeki işlevleri, bu akımların Balkan coğrafyasındaki konumları, tekkelerin Boşnak halk kültürü üzerindeki etkileri ve günümüzde işlevsel olan tekkeler incelenmiştir. Bu bölümde, “Boşnak Tekkelerindeki Adâb-Erkân” başlığı altında; tekkelerde okunan Türkçe gülbank, derviş kıyafetleri, matem ve Ehl-i Beyt, tekke bölümleri, Boşnak tekkelerindeki dereceler, niyaz, tekkelerdeki maddi kültür unsurları ve semboller ele alınmıştır. Söz konusu bölümde, Bosna-Hersek'teki tekkelerin adâb-erkânı ile Türk tekke geleneğinin adâb ve erkânı mukayese edilmiştir. Boşnak tekkelerindeki adâb-erkân incelenirken, Balkanlardaki tekke geleneği de göz önünde bulundurulmuş, Bosna'daki gelenek ile diğer Balkan ülkelerindeki tasavvuf geleneğinin benzer yönleri de incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; Bosna-Hersek'te, Türk tasavvuf geleneğinin şahsiyetleri ve törenler etrafında şekillenen halk kültürü üzerinde durulmuştur. Fatih Sultan Mehmet, Sarı Saltuk gibi Türk tarihî-menkıbevî şahsiyetlerinin yanında, Boşnak halk kültürünün önemli bir sembolü olan Ayvaz Dede gibi şahsiyetler etrafında oluşan; inanma, pratik ve törenler incelenmiş, bu şahsiyetlerin halk kültüründeki işlevleri değerlendirilmiştir. Bu bölümde; Boşnak halk kültüründe görülen Mevlid ve yağmur duası törenleri, bu törenlerin Türk folklorundaki benzer ve farklı yönleri mukayese edilmiştir.

Dördüncü Bölümde, günümüz Boşnak tekkelerinde okunan Türkçe ilahiler ve Boşnak Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı temsilcileri ve şiiirleri incelenmiştir. Günümüz Boşnak tekkelerinde okunan ve mecmûalarda(cönklerde) bulunan Türkçe ilahiler, günümüz Türkçesine çevrilerek mecmûalardaki ilahi metinleri kendi aralarında ve müellifinin divanında bulunan metinle mukayese edilmiştir. Boşnak Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı temsilcileri; Abdurrahman Sırrî, Abdülvehhab İlhamî, Bosnavî ve Hasan Kaimî'nin edebi kişilikleri, şiiirleri incelenmiş ve bu şahsiyetlerin şiiirleri, Türk Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı temsilcilerinin şiiirleriyle mukayese edilmiştir. Söz konusu şahsiyetlerin edebi yönleri ele alınırken, örnek verilen Boşnakça şiiirlerin Türkçe tercümesi de yazılmıştır.

Amaç

Çalışmamızın temel amacı, Boşnak halk kültüründe Türk tekke-tasavvuf geleneğinin etkilerini ortaya koymaktır. Bu temel amaç ışığında tezimizin diğer amaçları şunlardır:

- Osmanlı öncesi Balkanlarda varlıklarına rastladığımız Türk boylarının Bosna-Hersek'teki izlerini ortaya koymak.
- Boşnakların İslamiyet öncesi inanç yapısını ele alarak, bu inanç sisteminin temel özelliklerini belirlemek.
- Fetih öncesi; Bosna-Hersek'teki sosyal, kültürel ve siyasî zemini tahlil etmek.
- Boşnakların İslamiyeti kabul etmesinin sebeplerini ortaya koymak.
- Boşnakların İslamiyeti kabul etmesinde tekkelerin rolünü belirlemek.
- Bosna-Hersek'teki tasavvufun doğuşu ve gelişimini tespit etmek.
- Tarihsel süreç içerisinde, Bosna-Hersek'te hangi tasavvuf akımlarının etkili olduğunu ortaya çıkarmak ve bu akımlarının tekkelerini ele almak.
- Günümüzde, Bosna-Hersek'te işlevini sürdüren tasavvuf ekollerini belirlemek.
- Günümüz Boşnak tekkelerinde okunan Türkçe ilahileri ve bu ilahilerin hangi tekke şairine ait olduğunu ortaya koymak.

- Mecmûalardaki Türkçe ilahi metinlerini kendi aralarında ve müellifin divanına göre mukayese etmek.
- Ayvaz Dede, Sarı Saltuk ve Fatih Sultan Mehmet hakkındaki tören, pratik ve inanmaları tespit ederek, bunların Türk folklor ürünleriyle benzerliklerini ortaya koymak.
- Mevlid ve Yağmur Duası törenlerinin Boşnak halk kültüründeki işlev ve pratiklerini, Türk folklorundaki işlev ve pratiklerle mukayese etmek.
- Boşnak Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı'nın temsilcilerinin şiirlerinde, Türk Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı şiir geleneğinin etkilerini belirlemek.
- Boşnak tekkelerinin adâb-erkân, sembol, kavram ve maddi kültür unsurlarını tespit ederek; bu unsurların Türk tasavvuf geleneğindeki işlevleri ile Boşnak tekkelerindeki işlevlerini mukayese etmek.

Kapsam ve Sınırlar

“Boşnak-Halk Kültüründe Türk Tekke-Tasavvuf Geleneğinin İzleri” başlıklı tezin coğrafi kapsamı; Bosna-Hersek Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Boşnak halk kültürüdür. Çalışmamızda, geçmişten günümüze Bosna-Hersek'teki tasavvuf akımları ve tekkeleri ele alınmıştır. Bununla birlikte; tekkelerdeki pratik, uygulama ve okunan ilahiler, Boşnak halk kültüründeki dinî-tasavvufî şahsiyetler ve törenler etrafında gelişen halk kültürü incelenirken geçmiş dönemler ele alınmakla birlikte, günümüzdeki uygulamalar esas alınmıştır. İncelenen mecmûalar, günümüz Boşnak tekkelerinde işlevsel olan mecmûalardır. Tezimiz, folkloristik bir çalışma olduğundan, Boşnak halk kültürü ve Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı ile sınırlandırılmıştır.

Yöntem

“Boşnak Halk Kültüründe Türk Tekke-Tasavvuf Geleneğinin İzleri” konulu çalışma, saha araştırmasına (derlemeye) dayalı bir çalışmadır. Yapılan saha araştırmasında, derlemeyle birlikte gözlem tekniği de kullanılmıştır. Çalışmada; sözlü kaynakların yanında konuyla ilgili Türkçe, Boşnakça ve İngilizce kaynaklar ve Bosna-Hersek'teki

tekke-tasavvuf geleneğiyle ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivleri incelenmiş, kaynak ve arşivlerdeki bulgular çalışmamıza yansıtılmıştır.

Tezimizde; elde edilen bilgi, belge ve malzeme *Fonksiyonel(İşlevsel)* metotla incelenmiş, elde edilen materyalin ilgili topluluk ve guruplar açısından işlevleri üzerinde durulmuştur.

Tezimizin “Günümüz Boşnak Tekkelerinde Okunan Türkçe İlahiler” bölümünde, Boşnak tekkelerinin genelini kapsayan dört adet mecmûa seçilmiş ve bu mecmûaların metinleri, birbirleriyle ve müellifin divanındaki metinle mukayese edilmiştir. İlahilerin müellifleri, Türk tekke şiirinin önemli şahsiyetleri olduğundan, birçok şairin divanının tenkitli metni mevcuttur. Tenkitli metni yapılmış divanlardaki metinler ile Boşnak tekkelerine ait mecmûalardaki metinler mukayese edilmiştir. Çalışmada; merkeze oturtulan metin, mecmûalarda bulunup müellifin divanına en yakın olan metindir. Boşnak tekkelerinde okunan Türkçe ilahiler ve sözlü ürünlere ağız özellikleri de yansıtılmıştır. Boşnakçada, -ü, -ö sesleri bulunmamaktadır; bu sebeple ilahilerde ve sözlü ürünlerde söz konusu sesler yazılmamış, ilahiler Boşnak tekkelerinde okunduğu gibi yazılmıştır.

Araştırma Alanı ile İlgili Genel Bilgiler

Bosna-Hersek; doğuda Sırbistan, batı ve kuzeyde Hırvatistan, güneyde Karadağ ile komşu bir Balkan devletidir. “Bosna” ve “Hersek” bölgelerinden oluşan ülkede “Bosna”; Saraybosna, Travnik, Zenica, Tuzla ve Banya Luka şehirlerini kapsayan bölge için kullanılmaktadır. Mostar ve Adriyatik'e yakın bölgelere ise; “Hersek” denilmektedir (Eker, 2006: 71). Bosna-Hersek devletinin sınırları, 1739 yılında Osmanlı-Avusturya arasında yapılan Belgrat Antlaşması sonucu çizilmiştir. Belgrat Antlaşması'yla Osmanlı'ya kalan bu topraklar, günümüz Bosna-Hersek devletinin sınırlarını oluşturmuştur (Malcolm, 2002: 86).

Eski Yugoslavya'ya bağlı bir ülke olan Bosna-Hersek, 3 Mart 1992 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Parlatentonun bağımsızlık ilan etmesiyle, Bosna-Hersek'teki farklı guruplar arasında anlaşmazlıklar çıkmış ve 1995 yılına kadar sürecek bir iç savaşın yaşanmasına neden olmuştur. Bu iç savaş sonucunda; çoğunluğu Boşnak yüz binlerce insan ölmüş, binlerce insan sakat kalmış ya da göç etmek zorunda

kalmıştır. 21 Kasım 1995'te Dayton Antlaşması ve 14 Aralık 1995'te Paris Antlaşması ile Bosna-Hersek Cumhuriyeti; Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nden meydana gelmiş bir devlettir (Kenar, 2007: 175-191; Eker, 2006: 72).

Tezimizin araştırma alanı olan Bosna-Hersek'te, 1991 yılında yapılan nüfus sayımında; % 43.7 (1.900.000) kişi Boşnak-Müslüman, %31.3 (1.300.000) kişi Sırp-Ortodoks ve % 17.3 (753.400) Hırvat-Katoliğin yaşadığı tespit edilmiştir. Bunun dışında kalan oran ise; Çingene, Karadağlı, Arnavut, Ukraynalı, ya da Yugoslav olarak kaydedilmiştir (Bringa, 1995: 26). Dayton Antlaşması sonucu fiilen ikiye ayrılmış olan Bosna-Hersek'te, Sırp Cumhuriyeti'nin sınırları içerisinde, Boşnak nüfus oranının çok az olduğu bilinmektedir. Boşnakların nüfus ve etkinlik açısından az oldukları Sırp Cumhuriyeti'nde, tekke-tasavvuf geleneği de nüfus ve etkinlikle doğru orantılıdır. Boşnak-Hırvat Federasyonu'nda; Sarajevo, Travnik, Zenica, Visoko, Olovo, Tuzla ve Bihac'ta Boşnak nüfusu Hırvat nüfusundan fazladır. Mostar ve Stolac'da, Hırvat ve Boşnak nüfus hemen hemen aynı orandadır (Karatay, 2007: 202-203). Boşnak-Hırvat Federasyonu'nda Boşnak nüfusunun ağırlıkta olduğu bölgelerde tekke geleneği de yaygındır. Boşnak tekkeleri çoğunlukla; Sarajevo, Travnik, Zenica, Olovo ve bu şehirlerin etrafındaki yerleşim birimlerinde bulunmaktadır. Bunun yanında, Hersek bölgesinde Mostar yakınlarındaki Blagay Tekkesi de etkin bir tekkedir.

Bosna-Hersek'te yaşayan üç topluluk, Slav dilinin Balkan lehçelerinin farklı ağızlarını konuşmaktadırlar. Boşnak, Sırp ve Hırvat etnisitesinin en belirgin farkı, bu üç kitlenin inandığı din ve mezheplerle ilgilidir. Boşnaklar, Müslüman; Hırvatlar, Katolik; Sırplar ise Ortodoks'tur. Bu sebeple her üç topluluğun ayırt edici özelliği, inandıkları din ya da mezheptir.

Geçmişten günümüze tekkelerin ve tasavvuf geleneğinin en yoğun olduğu şehir, başkent Saraybosna'dır. Saraybosna, Mevlevî İsa Bey Tekkesi'nin kültürel mirası üzerine kurulmuş bir Osmanlı şehridir. Mostar, Osmanlı İmparatorluğu'na sancak merkezliği yapmış bir diğer önemli Boşnak şehridir. Kanunî Sultan Süleyman döneminde, Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayrettin'in yaptığı Mostar köprüsü, sadece Osmanlı-Türk eseri olarak değil; dünya mirası açısından önemli bir tarihi

eserdir. Mostar Köprüsünü her yıl, farklı ülkelerden gelen milyonlarca turist ziyaret etmektedir.

Çalışmamızda ele aldığımız Bořnak tekkeleri, günümüzde Bosna-Hersek Riyaseti, Tasavvuf Center isimli bir yapılanma içerisinde dirler. Tasavvuf Center'ın Başkanı Őeyh Sirrija aynı zamanda, Mořtre'deki Nakřî-Mevlevî tekkесinin Őeyhidir. Tasavvuf Center'ın genel sekreterliğini ise Saraybosna Hacı Sinan Tekkesinin Őeyhi, Dr. Sead Halilagić yapmaktadır.

BÖLÜM 1: TARİHİ, SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN BOSNA-HERSEK ve BALKANLARA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Bosna-Hersek'in Fethi Öncesi, Bosna-Hersek ve Balkanlar

Balkan kelimesi; *sarp*, *ormanlık sıradağlar* anlamında Türkçe bir kelimedir (T.S., 2005: 193; Castellan, 1995: 15; İnalçık, 2005: 20). Balkan kelimesini ilk olarak -yazılı bir kaynaktan- İtalyan yazar ve diplomat *Filippo Buonacorsi Callimaco* XV. yüzyılda yazdığı *Philippus Callimachus* isimli eserinde kullanmıştır. Balkan kavramını ayrıntılı bir şekilde ele alan ilk araştırmacı, *Alman Salomon Schweigger'dir*. Schweigger, yerli halkın bölgeye farklı bir isim verdiğini, Türklerin ise söz konusu bölge için; “*Balkan*” kelimesini kullandıklarını vurgular¹. Halil İnalçık, Balkan sözcüğünün çamur anlamındaki “*Balk*” sözcüğü ile *-an* küçültme ekinin birlikte kullanılması sonucu türediğini ifade eder. XI. yüzyılda Hazar Denizi'nin doğusunda Türk kavimlerinin yaşadığı yerlerde bulunan iki dağa “*Balkhan*” denildiği bilinmektedir (Tadorova, 2006: 57-58). Hasan Eren; kelimenin etimolojisini Oğuz Türkçesine dayandırmakta, Türkçenin çeşitli ağızlarında kullanılan “*Balkan*” kelimesinin, *sazlık* anlamına geldiği gibi; *ormanlık*, *sık ağaçlık yer* anlamında da kullanıldığı vurgular. Balkanlarda Osmanlı'dan önce varlıklarına rastladığımız Kırpçakların dilinde, “*Saz*” kelimesi “*Dağ*” anlamında kullanılmaktaydı. Türkçe'deki *tag>dağ* kelimesinin, “*Orman*” anlamında kullanıldığı da bilinmektedir. *Kaşgarlı Mahmut'un* sazlık, bataklık yer anlamında, “*Balık*”(>*Balkan*) olarak bahsettiği kelimenin, anlam genişlemesi yoluyla *dağlık*, *ormanlık*, *bataklık bölge* anlamına geldiğini görmekteyiz (Eren, 1999: 37-38). Kelimenin etimolojisi, Türkçe ağızlarda kullanılması ve tarihi kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda; Balkan kelimesinin Osmanlı'dan önce bölgeye yerleşen Türk

¹Alman Salomon Schweigger, Alman İmparatoru II. Rudolf'un Osmanlı padişahı III. Murat'a gönderdiği diplomatik ekipte papaz olarak katılmış, 1577 yılında Balkanlardan geçmiştir. Schweigger üç yıl boyunca İstanbul'da kalmış gezi notları tutmuş bu notları ülkesine döndükten sonra 1608 yılında bastırılmıştır. Schweigger'in gezi notlarında Balkan kelimesiyle ilgili kısmı şu şekildedir: “*Haimos 6000 ft (1800m) yüksekliğinde demek ki bir buçuk Alman milidir (Plinius, IV. Kitap). Tarih kitaplarında Büyük İskender'in babası Makedonya kralı Philippos'un dağın çevresindeki kırık alanları görmek için Haimos Dağı'na dört günde tırmandığını iki günde aşağı indiğini okuyoruz. Bu dağın doruklarından Tuna Irmağı'nın, Adriyatik Denizi'nin ayrıca İtalya ile Almanya'nın görülebileceğine inanılmış, böyle bir şey çok şaşırtıcı olurdu, çünkü Venedik ya da Adriyatik Denizi'nin adı geçen dağa uzaklığı 100 mili aşmaktadır. Almanya'da 100 milden fazla bir mesafededir. Haimos, bir zamanlar toprağında bulunan gümüş ocaklarıyla ünlüdür. Bundan dolayı ona İtalyanlar Gümüş Dağı adını verir. Türkler, ona “Balkan” der, yerli halk da Hırvat dilindeki Comonitza adıyla anar*” (Todorova, 2006: 57-58).

kavimlerinden kalmış olma ihtimali olduğu gibi, Osmanlı döneminden itibaren bu bölgeye Balkan(>Balkanlar) denilmiş olabileceği ihtimali de söz konusudur.

Balkan kelimesinden türemiş olan Balkanlar ifadesi ise, Doğu Avrupa'da *Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Yunanistan, Makedonya, Slovenya, Romanya ve Türkiye'nin Trakya Bölgesi*'ni içine alan yarımada için kullanılmaktadır (T.S., 2005: 193).

Tarih boyunca Balkan coğrafyasında birçok ulusun ve medeniyetin varlığı görülmektedir. Balkan yarımadasının güneybatısında yer alan Bosna-Hersek'in tespit edilen ilk yerlileri, *İliryalılardır*. İliryalıların Hint-Avrupa dil ailesine ait ve Arnavutçaya yakın bir dil konuştukları bilinmektedir. Bosna'nın değişik bölgelerinde yapılan kazılar, İliryalıların Batı Bosna bölgesinde yaşadıklarını ve hayvancılıkla uğraştıklarını göstermektedir¹ (Malcolm, 2002: 2).

Balkan ve Bosna-Hersek coğrafyasında Türk izleri, kadim dönemlere dayanmaktadır. M.S. 378 yılında Edirne civarında yapılan savaşta Bizanslıları yenen Hun-Türk İmparatorluğu, Balkan Yarımadası'nın egemen gücü Bizans ile belirli aralıklarla savaşmış ve Bizans'ı vergiye bağlamıştı (Hamzaoğlu, 2000: 10). Özellikle, Atilla döneminde (M.S.434-453) Hun İmparatorluğu, sınırlarını genişletmiş ve Balkan Yarımadası'na hakim devlet konumuna gelmişti. Atilla döneminde, Batı Hun İmparatorluğu, Balkan Yarımadası'nın dışında Avusturya, Macaristan, Polonya ve Güney Rusya'yı kapsayan geniş bir coğrafyaya hükmetmişti (Öztuna, 1963: 256).

Balkanlarda Osmanlı öncesi kalıcı izler bırakan Türk kavmi, Avarlardır. VI. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinden gelip Balkanlara yerleşmiş olan Avarlar, *Bayan Kağan* döneminde Balkan coğrafyasına hâkim olmuşlardır. Bilhassa; Batı Bosna, Hersek ve Karadağ bölgelerinde uzun süreli yerleşim yerleri kurdukları bilinen Avarlar, Balkanlarda yaşayan kavimleri devlet yönetimi ve sosyo-kültürel açıdan etkilemişlerdir. Slavlar, yerleşik hayata geçme ve ölü gömme gibi bazı uygulamalarda Avarlardan etkilenmişlerdir. Hırvat hükümdarlara ve valilerine verilen, “*Ban*” unvanı

¹ İliryalılar, M.Ö II. ve I. yüzyılda geniş bir alana yayılmaya başlamış bu genişleme sonucu Romalılarla karşılaşmışlardır. Bölgeye zamanla egemen olan Romalılar ve Bizans İmparatorluğu'na karşı İliryalılar, son olarak M.S IX. yüzyılda ayaklanmış ve bu tarihten sonra Bosna topraklarına tamamen Bizanslılar egemen olmuştur.

Avar Türkçesindeki “Bayan”, “Bağan” kelimesinden türemiştir. Avarlar için Sırçada, “*Obri*” kelimesi kullanılmaktadır. *Obravac*¹ ismi verilen birçok yer isminde, Avar varlığını görülmektedir. Avarlar, Balkan coğrafyasını kültürel ve sosyal olarak etkilemenin yanında, mimarî açıdan da birçok eser bırakmışlardır. Özellikle, Sırbistan bölgesinde birçok kale, hisar, kule inşa ettiler; arkalarında çeşitli hazineler bırakarak tarih sahnesinden silindiler (Hamzaoğlu, 2000:391- 425; Malcolm, 2002: 6)

Balkanlarda Osmanlı öncesi, Hun Türkleri ve Avarların yanında; Peçenekler, *Kumanlar*, *Bulgar Türkleri* gibi birçok Türk boyu yaşamış ve Balkan coğrafyasını yurt edinmişlerdir. Bu Türk boyları, Hun Türkleri ve Avarlar gibi Balkan topluluklarının kültürlerinde çeşitli yönlerden izler bırakmışlardır. Türk boylarının Balkanlardaki varlıkları için genel olarak şu sonuca varmak mümkündür: *Osmanlı Türkleri öncesi bu bölgede varlıklarına rastladığımız Türk boyları Karadeniz'in kuzeyinden gelerek Balkanlara yerleşmiş, çeşitli devletler kurmuş ve bu devletler, bölgedeki başka devletler tarafından istila edilmiştir. Zamanla yerli kavimlerin içerisinde eriyen bu Türk boyları, Balkan coğrafyasındaki entisiteye katkı yapmış, arkalarında birçok yer, soy ve kavim ismi ve Balkan dillerinde yüzlerce Türkçe kelime bırakmışlardır.*

Balkanlar ve Bosna tarihi için en önemli olaylardan birisi Slavların VI. yüzyıl sonlarında büyük topluluklar halinde Balkan Yarımadası'na gelmeleridir. VII. yüzyıl başlarında Balkanlara ve Bosna'ya yerleşen Slavlar için Bizans tarihçisi *Kostantinos Porphyrogenetos*, bu tarihlerden sonra görülen Hırvatların, Avar tehdidine karşı Bizans tarafından Balkanlara getirildikleri, Sırların ise böyle bir amaç için getirilmediklerini belirtir. Aynı dönemde Balkanlara geldiklerini belirtilen Hırvat ve Sırların kökenleri konusunda farklı tartışmalar² olsa da her iki topluluğun Slav oldukları kanaati, genel olarak kabul görmüştür (Malcolm, 2002: 7-9). Sırp ve Hırvatların yanında asırlarca bu iki toplulukla birlikte yaşayan Boşnakların da Slav

¹ Sırça'da, *Obravac* bir toponimdir ve Obrililerin (Avarların) yaşadığı yer anlamında gelmektedir (Malcolm, 2002:6).

² Bazı araştırmacılar Hırvatların ve Sırların İran menşeli olduklarını iddia etmişlerdir. Bu fikrin temelleri, Hırvat ve Sırp kelimelerin kaynağının İran kökenli olduğu, her iki kavmin Karadeniz'in kuzeyinden gelmeleri, o bölgeye ise İran coğrafyasından geldikleri, ilk dönem bulgularda gerek Hırvat gerek Sırlar'ın yöneticilerinin İran menşeli oldukları tezlerinden kaynaklanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı döneminde ayrı bir Hırvat devleti kurma fikrinde olan bazı araştırmacılar, Hırvatların ve Boşnakların kökenini Gotlara dayandırmışlardır. Bu fikir, genel olarak ideolojik görüldüğünden kabul görmemiştir (Malcolm, 2002: 7-9).

kökenli bir kavim oldukları düşüncesi yaygın bir kanaattir (İmamović, 1998: 21-26). Sırp, Hırvat ve Boşnakların bugün Güney Slavcanın farklı lehçelerini kullanması, çok eski tarihlere dayanan birlikte yaşam, aralarında en belirgin farkın; Sırpaların Ortodoks, Hırvatların Katolik, Boşnakların Müslüman olması, araştırmacıların her üç halkı Slav kökenli oldukları fikrine yöneltmiştir.

İliryalılar, Slavlar, Türkler, Bizanslılar ve Romalıların yanında Balkanlarda -özellikle Bosna-Hersek'te- Keltler, Ostrogot, Vizogot ve Macarların bölgeye değişik dönemlerde hâkim oldukları bilinmektedir (Korkmaz, 2007: 11). Günümüzde Balkan coğrafyasındaki etnik yapının bu kadar çeşitli ve canlı olması, geçmişte birçok kavmin bu coğrafyada egemen olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kavimlerin etki oranları farklı olsa da Bosna-Hersek'teki kültürel ve sosyal yapıyı etkileyip, Boşnak etnisitesine katkı yapmış olmaları muhtemeldir.

1.2. “Bosna” – “Hersek” Kavramları ve Osmanlı Öncesi Bosna Devleti

“Bosna” kelimesinin etimolojisi, tartışmalı olmakla birlikte kelimenin; “*Bosanius*”, “*Bossona*”, “*Bissena*”, “*Bosnea*”, “*Bosnia*” sözcüklerinden türemiş olabileceği ifade edilmektedir. Kelimenin İliryalılardan kaldığı kanaati genel olarak kabul görmüştür. “Bosna” kavramı, yazılı bir metinde ilk olarak 958 yılında *Bizans Hükümdarı Kostantin Porfigorent*'in *De administran İmperio* eserinde, “*Hario Bosna*” şeklinde ifade edilmiştir. Bosna sözcüğü, yer anlamında ilk olarak *Visoko* ve bugünkü *Saraybosna* bölgesi için kullanılmış, daha sonra *Saraybosna* ve *Visoko* şehirlerini de içine alacak şekilde; *Zenica*, *Fojnica*, *Travnik* ve *Kreşevo*¹ bölgelerinin genel adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla bir coğrafi bölgenin ismi olarak kullanılan Bosna, X. yüzyılda bu bölgede yaşayanlara, “*Bosnalı*” denmesini sağlamıştır. XII. yüzyılın sonlarından itibaren “Bosna” kavramı, bir devlet ismi, “*Bosna Banlığı*” için kullanılmaya başlanmıştır (Hodzic, 2007: 44-45).

Hersek bölgesi ve Dalmaçya kıyılarını içine alan bölge için, “*Hum*” sözcüğü kullanılmaktaydı. Hersek kelimesi, Orta Çağ'da o bölgede kurulan “*Hercegovina Dukalığı*”ndan kaynaklanmaktadır. Hersek, aynı zamanda “*Herceg*” şeklinde bir

¹ Visoko, Zenica, Fojnica, Travnik ve Kreşevo; Bosna-Hersek'te Boşnak nüfusun yoğun olarak yaşadığı şehirlerdir.

unvan olarak kullanılmaktaydı. Günümüzde, Bosna-Hersek'in Adriyatik'e yakın Mostar ve civar şehirleri için kullanılan anlamıyla, ilk olarak 1454 yılında Osmanlıların Üsküp komutanı *Esat Aliya* tarafından ifade edilmiştir. Hersek, Osmanlı döneminde Bosna vilayetine bağlı bir sancak olmuş, sonraki tarihlerde sabit bir sancak olarak yapılandırılmıştır (Albayrak, 2005: 234; Hodzic, 2007: 45; Alparslan, 2008: 21).

Bosna-Hersek'te, Osmanlı fethi öncesi *Bosna Krallığı* (1180- 1463) hüküm sürmüştür. Bosna Krallığı'nın en parlak ve dikkat çekici dönemleri; *Ban Kulin* (1180-1204), *Ban Stephen Kotronanić* (1322-1353) ve *Stephen Tvtrko* (1353-1391) dönemleri, kabul edilmektedir. Bu dönemlerde, Bosna Krallığı bugünkü Bosna-Hersek bölgesinin büyük çoğunluğuna ve Bosna-Hersek'e yakın bölgelere hakim oldu. Özellikle, Ban Kulin döneminde yaşanan ekonomik refah yakın döneme kadar Bosna'da anlatılmaktaydı. Bosna Krallığı, Osmanlı fethi öncesi Sırp Krallığı ve Macarlar ile sürekli mücadele içinde olmuş, bu iki devletle zaman zaman savaşlar yaşanmıştır. Bosna Krallığı, Sırp Krallığı ve Macarların baskısının yanında; toprak sahibi soylu aileler ve Bogomil mezhebinden dolayı Vatikan tarafından belirli dönemlerde zor durumda bırakılmıştır (Malcolm, 2002: 13-26).

Bosna Krallığı, kendi topraklarında 1388 yılında bir gurup Türk akıncısıyla karşılaştı. Türk akıncıları söz konusu tarihte Bosna Krallığı yönetimindeki Hum(Hersek) bölgesine girdi. Bosna Krallığı'nı siyasi ve askeri olarak önemli bir şekilde etkileyen Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı, 1414 yılında hissedilmeye başlandı. Osmanlı İmparatorluğu, sürgünde bulunan Bosna Kralı II. Tvtrko'yu Bosna'nın meşru kralı ilan ederek Bosna'ya önemli bir akıncı gücü gönderdi. Bu tarihten sonra Bosna Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu ile Macarlar arasında sürekli bir mücadele alanı olmaya başladı. Osmanlı İmparatorluğu, Bosna'daki toprak sahipleriyle işbirliği içine girerek Bosna kralı ve Macarlar ile mücadelede başarılı oldu. 1420 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğiyle II. Tvtrko yeniden Bosna Kralı oldu. 1435 yılında Osmanlı'nın Bosna topraklarından Macarları püskürtmesi, Bosna'da Hodidyed Kalesi gibi bazı kalelerin Osmanlılar tarafından fethedilmesi, Türklerin Bosna-Hersek'te kalıcı olacaklarının belirtileriydi. 1450'lere gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i fethedeceğini, Bosna Kralı Stephen Tomaş'ın Vatikan'dan yardım

talebi için gönderdiği mektuplardan açıkça görülebiliyordu (Malcolm, 2002:20-26; İmamoviç, 1998: 69-83).

1.3. Boşnaklarda İslamiyet Öncesi İnanç Yapısı

Boşnakların İslamiyeti kabulü öncesi, bağlı oldukları inanç yapısıyla ilgili yaygın görüş, onların; *düalist* ve *heretik* bir Hristiyan mezhebi olan Bogomillğe inandıkları kanaatidir (Okiç, 1971; Okiç, 1989). Bu görüşü; *Franyo Racki, V. Corovic, A. Babic, D. Kniwald, A. Solovyev* gibi ilim adamları savunmuştur (Albayrak, 2005: 240).¹

Bogomilizm kelimesinin etimolojik yapısı, Slavcadaki *Bog(Tanrı)* kelimesi ile *Mil(merhamet)* kelimesinin birleşiminden ortaya çıktığı ve kelimenin, “*Tanrının Merhametini Dileyen Adam*” anlamına geldiği vurgulanmaktadır (Çolak, 1997: 24). Bir başka görüş ise, Makedonya bölgesinde X. yüzyılda, *Bogomil* isimli köyde yaşayan ya da ismi Bogomil olan bir papazın kurduğu bu heretik Hristiyan mezhebin kurucusundan dolayı, bu kelimenin ortaya çıktığı fikridir (Albayrak, 2005: 123).

Bogomillik ile ilgili bilgi edindiğimiz ilk kaynak (M.S. 969) bir papaz olan *Cosmas*’ın “*Semon Against the Heretic*” isimli eseridir. Bu eserde, X. yüzyıl sonlarında Bogomillğin Bulgaristan’a girdiğini ve “*Tanrı’nın Sevgilisi*” mânâsında Bogomil denildiğini fakat; bu akımın temsilcilerinin tam tersine “*Tanrı’nın düşmanı*” olduğunu, Bogomillğin yayılmasının temel sebebinin kilisenin ve din adamlarının yetersizliği olduğunu ifade etmektedir (Albayrak, 2005: 124).

Bosna-Hersek coğrafyasında, özellikle XII-XIV. yüzyıllar arasında görülen, öğretisi ve pratikleri açısından Katolik ve Ortodoks mezheplerine göre farklılık gösteren, “*Bosna Kilisesi*”nin Bogomillik ile aynı öğretiyi paylaşıp paylaşmadığı ise tartışma konusudur. *Hırvat kaynakları*, Söz konusu asırlarda altın çağını yaşayan ve Bosna Kilisesi denen bu yapının Katolik olduğunu savunmaktadırlar. *Sırp kaynakları*, Bosna Kilisesi’nin Ortodoks Kilisesi olduğunu iddia etmektedirler. Boşnak kökenli araştırmacıların büyük bir kısmı, Bogomil öğretinin Anadolu’da *Pavlikanlık* ile benzer noktaların olduğunu, Bogomillğin öğretisi ve pratiklerinin her iki Hristiyan mezhebine göre farklılıklar

¹ Türkiye’de, heretik ve düalist bir Hristiyan mezhebi olan Bogomilizm ile ilgili en kapsamlı çalışma; Kadir Albayrak’ın “*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*” adlı doçentlik çalışmasıdır. Bunun yanında Boşnak kökenli M. Tayyip Okiç,’in “*Balkanlar’da Bogomilizm Hareketi ve Bunun Bir Araştırmacısı: Aleksandar Vasilevic-Solevyev*” makalesi başta olmak üzere, ilgili makaleleri dikkat çekicidir.

gösterdiğini, günümüzde Bosna-Hersek'te farklı bölgelerde rastladığımız Ortodoks ve Katolik mezhebinin mezarlarına benzemeyen binlerce mezar taşı, Bizans ve Vatikan kaynaklarının “*Bosna Kilisesi*” hakkındaki belgelerini öne sürerek Bosna Kilisesi'nin, Bogomil olduğunu iddia etmektedirler (Okić, 1971: 245-248; Albayrak, 2005: 234). Bosna Kilisesinin; Ortodoks, Katolik ya da Bogomil kökenden gelip-gelmemesi konusu, Boşnakların kimlik tartışmasıyla ilgilidir. Bosna Kilisesi'nin Katolik olduğunu iddia eden Hırvat kaynakları, Boşnakların köken olarak Osmanlı döneminde Müslümanlaşan Katolik Hırvatlar olduklarını iddia etmektedirler. Bosna Kilisesi'nin Ortodoks olduğunu iddia eden Sırp kaynaklar, Osmanlı döneminde Müslüman olan kitlenin köken olarak Ortodoks Sırp olduğunu öne sürmektedirler. Boşnak araştırmacılar ise, İslamiyeti kabullerinden önce kendilerinin Katolik ve Ortodoks olarak değil; milli bir mahiyet kazanan Bogomil öğretisini tercih etmiş heretik ve düalist “*Bosna Kilisesi*”ne bağlı olduklarını, dolayısıyla kimlik olarak Hırvat ve Sırp değil “*Boşnak*” olarak ayrı bir etnik kimliğe sahip olduklarını vurgulamaktadırlar.

Vatikan kaynakları; Bosna Kilisesini, “*Sapkın*” Bosna-Hersek coğrafyasını da, “*Sapkınların Yurdu*” olarak değerlendirmiştir. Bosna Kilisesi'nin mensuplarının Haç takmamaları, Haç'a olan tavırları, Balkan coğrafyasında düalist karakter taşıyan papazları korumaları, Katolik öğretilerine aykırı uygulamalara sahip olmaları, Bosna'da Katolik destekli Fransisken rahiplerin raporları; Vatikan'ın Bosna hakkında bu fikrin oluşmasına neden olmuştur. Vatikan, zaman zaman Bosna krallarını bu öğretiden uzaklaşmaları yönünde sert uyarılar yapmıştır. Bu uyarı ve baskıların sonucu olarak, Papa elçisi ile Bogomilizmin Bosna'da yayılmasını sağlayan *Bosna Kralı Ban Kulin* arasında, 1203 yılında *Zenica* yakınlarında bir antlaşma yapılır. Bu antlaşmaya göre, Ban Kulin ve Bosnalılar heretik öğretiyi terk ederek, Katolik mezhebine geçeceklerdi ancak; Ban Kulin ve Bosnalılar bu antlaşmaya pratikte uymamış, Bosna Kilisesi'nin düalist ve heretik öğretilerine inanmayı sürdürmüşlerdir (Handzic, 1994: 4; Malcolm, 2002: 33). Papalığın Bosna Kilisesi mensuplarına karşı tavrı, zaman zaman çok sert olmuştur. Bosna Kilisesi'nin heretik öğretisi, Bosna-Hersek topraklarından Adriyatik ve Hırvatistan topraklarına doğru yayılmaya başlayınca Papalık, *Dubrovnik* tarafında Engizisyon mahkemesi kurmuştur. Bu girişimden sonuç alamayan Vatikan, Hırvatistan

Banlığı ile Macaristan Krallığı'nı Bosna Krallığı'na karşı, Haçlı Seferi yapmaya yönlendirmiştir (Erbstösser, 1984: 55; Albayrak, 2005:250).

Bogomilizmin heretik ve düalist yapısını, mezhebin teorisinde ve pratiklerinde görmek mümkündür. Bogomiller; klasik Hristiyan öğretisindeki *Baba-Oğul-Kutsal Ruh* inancını, benimsememişlerdir. Onlara göre, kainatı iki tanrı yaratmıştır: *İyilik Tanrısı*, ruhu ve görünmeyen alemi yaratmış; görünen alemi ise *Kötülük Tanrısı* yaratmıştır. Bu Tanrı da, "*Satanael*" yani şeytandır. Bogomiller, Tanrının iki oğlu olduğunu kabul ederler bunlar: Büyük oğul Şeytan, küçük oğul ise İsa'dır. Bogomillere göre, Şeytan, başlangıçta ruhani olmasına rağmen yaptığı yanlışlardan dolayı cennetten kovulmuştur (Kovačević: 1971: 9; Albayrak, 183-200; Hodziç, 2007: 81).

Bogomiller; Haç'ı kabul etmez, Haç'a dua etmez, İstavroz çıkarmaz ve Haç ile ilgili herhangi bir sembolik ritüel içine girmezlerdi. Onlara göre, Tanrı'nın oğlu Hz. İsa'nın çarmıha gerilişi, onun öldürüldüğü sopa kutsal değil ancak; iğrenilecek ve lanetlenecek bir şey olabilir. Böyle bir değneği kutsamak yerine Tanrı, o sopadan(Haç'tan) ancak; nefret edebilir. Bu yönüyle Bogomiller, tepki olarak Haç'ı kesip alet yapımında kullanırlardı (Obelensky, 1948: 130).

Bogomil inancında; et, peynir, süt, yumurta gibi hayvansal yiyecekler ve içki içmek yasaktı; cinsel duygulara karşı bir tavır söz konusuydu. Onlara göre; yasaklar şeytanın işiydi, dolayısıyla bu yasaklardan uzak durmak gerekiyordu. Bogomil öğretisi; maddenin ruha, kötünün iyiye karşı üstün gelmesi için dünyevîlikten kaçınmak gerektiğini savunuyordu. Bu yasaklara uyanların cennete, uymayanların ise günahkar olup ruhlarının başka bir bedende ebedi olarak esir kalacağına inanıyorlardı (Fine, 1975: 177).¹

Bogomillerin nasıl insanlar oldukları konusunda *Obelensky*, Papaz Cosmas'ın, "*Semon Against the Heretic*" eserinden hareketle; onların görünüş olarak sakın, mütevazı olduklarını fakat; inandıklarını sakladıklarından dolayı iki yüzlü bir yapıya sahip olduklarını ifade eder. Cosmas; Bogomillerin gereksiz konuşmadıklarını, kısık sesle sohbet ettiklerini, sakın yerleri tercih ettiklerini, yumuşak huylu görünmekle birlikte,

¹ Bogomilizm bazı öğretisi ve uygulamaları İslam inancı ve Doğu mistisizmine benzemektedir. Bu yönüyle birçok araştırmacı Boşnakların İslamiyet'i kabulünün en önemli sebeplerinden birisini bu benzerliğe bağlamıştır.

kuzu görüntüsündeki kurtlar gibi olduklarını belirterek, onların özellikle köylülere öğretilerini profesyonelce benimsettikleri belirtir (Obelensky, 1948:121).

Bogomiller; kiliseye, papaz sınıfına, papazların oluşturduğu hiyerarşik yapıya karşıydılar. Onlar, Tanrı ile insan arasında bir aracıya gerek olmadığını savunurlardı. Kiliseye karşı olduklarından ibadetlerini evlerinde yapar, dizleri üzerine çökerek ibadet eder; gündüz yedi, gece beş kez dua etmeleri gerekirdi. Bogomillerin kutsal günleri; pazartesi, çarşamba cumaydı ve bu günlerde belirli saatlere kadar oruç tutarlardı (Çolak, 1997: 34-35).

Bogomiller; Ortodoks Kilisesi'nin çeşitli inanç ve pratiklerini şeytan işi kabul ederlerdi. Onlar, *Evharistiya* ayininde, ekmek ve şarabın İsa'nın etine ve kanına dönüşmesine inanmazlardı. Onlara göre, Tanrı kelamı yeryüzündeki yiyeceklerden(ekmekten) daha hayırlıydı. Suyu kutsal kabul etmeyen Bogomiller, çocukların *Vaftiz* edilmesini kabul etmezlerdi (Albayrak, 2005: 221).

Osmanlı İmparatorluğu, Bosna-Hersek'i fethetmeden önce söz konusu bölgede Bosna Kilisesi'nin yanında Ortodoks ve Katolik Kilisesi de bulunmaktaydı. Ortodoks mezhebi, Bosna bölgesinden ziyade daha çok Hersek bölgesinde yaygındı. Katolik Kilisesi ise daha çok Bosna bölgesinde varlığı sürdürmekteydi. Katolik Kilisesi, Franciscan papazların kontrolü altındaydı ve bu papazlar Vatikan'a sürekli Bosna-Hersek'teki heteredoks Hristiyan öğretiyi yerici mektuplar gönderiyorlardı (Malcolm, 2002: 15).

"Boşnak" olarak adlandırdığımız topluluğun İslamiyetin kabulü öncesi hangi inanç yapısına bağlı oldukları tartışmalı bir konudur. Bunun birçok sebebi olmakla birlikte tartışmanın temelini Boşnak kimliğinin tanımlanmasından kaynaklanması, tezlerin ideolojik tavır almasına sebep olmuştur. Konuyla ilgili araştırma yapan bilim adamları, İslamiyetten önce Bosna-Hersek'te düalist ve heretik bir yapıya sahip olan Bosna Kilisesi'nin mevcudiyetini genel olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla, düalist ve heretik Bosna Kilisesi'nin Bogomil öğretiyi benimsediği fikri, araştırmacılar tarafından ağırlık kazanmıştır. Bununla birlikte günümüzde, Bosna Kilisesi'nin Bogomilizm ile aynı öğretiyi paylaştıkları iddiasının kesin bir yargı olarak kabul

edilemeyeceğini, farklı tezlerin de kendi içlerinde tutarlı iddialara sahip oldukları fikri de göz önünde bulundurulmalıdır.

1.4. Bosna-Hersek'in Fethi ve İslamiyetin Kabulü

Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i fethi öncesi, *Nevensiye, Gacko, Visegrad, Sokol, Srebrenica, Zvornik, Vrhbosna, Foça, Zagorye, Podrinye, Ustoklina* gibi birçok bölgeyi kontrol altına almıştı (Handzic, 1940: 18; Nurkiç, 2007: 30). Osmanlı İmparatorluğu, Bosna Krallığı üzerindeki etkisi her geçen gün artmakta, bu durumdan; Bosna Krallığı, Macar İmparatorluğu ve Vatikan tedirginlik duymaktaydı. Osmanlı'nın Bosna-Hersek'e geniş çaplı bir sefer düzenleyeceğini tahmin eden *Bosna Kralı Stephen Tomasević*, 1461'de Papa'ya bir mektup yazarak yardım talebinde bulundu. 1463 yılının başlarında, Venedik'ten de yardım talebinde bulunan *Tomasević*; Türklerin Bosna-Hersek'i fethetmeyi planladıklarını, geniş bir fetih hareketinden sonra Dalmaçya kıyıları ve Venedik topraklarına yöneleceklerini ifade etse de, *Tomasević*'in yardım talebi sonuçsuz kalmıştır (Malcolm, 2005: 23).

1463 yılının ilkbahar mevsiminde, *Fatih Sultan Mehmet* komutasındaki Türk ordusu harekete geçti. Üsküp yolu kullanılarak Vilçitrin şehrine ulaşıldığında, Bosna Kralı *Stephan Tomasević*'in *Yayçe Kalesi*'nde Osmanlı ordusunu karşılayacağı haberi alındı. Bunun üzerine *Fatih Sultan Mehmet*, *Veziriazam Mahmut Paşa*'yı, Kiloc kalesini kuşatma görevi verip, kendisi ise *Yayçe Kalesi*'ni kuşattı. Kuşatmaya fazla dayanamayan Bosna Kralı ve üç oğlu yakalanarak idam edildi (Âşık Paşazâde, 2007: 210-212; Yardımcı, 2006: 12). Böylece, Bosna toprakları Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiş oldu.

Fatih Sultan Mehmet, Bosna'nın fethi sonrası, fethedilen kalelere Osmanlı askerleri yerleştirdi. Yönetim açısından Bosna'yı bir sancak olarak düşünen *Fatih*, Bosna Sancak Beyliğine, *Minnet Oğlu Mehmed Bey*'i atadı. Fethin gerçekleşmesinden sonra bölgeden ayrılan Osmanlı Ordusu'ndan sonra Macarlar, 1463 yılının sonuna doğru Bosna'yı işgal etmek için harekete geçmiş; *Yayçe, Srebrenica, İzvornik*'i ele geçirmişlerdi. Bunun üzerine 1464 yılında *Fatih Sultan Mehmet*, "*İkinci Bosna Seferi*" düzenlemiş, *İzvornik* kalesi tekrar alınmış ancak; *Yayçe* alınamamıştır. (Uzunçarşılı, 1988: 81-84). *Yayçe Kalesi* 1528 yılında Bosna Sancağı, *Gazi Hüseyin Bey* tarafından

1528’de geri alınmış, yine Gazi Hüsrev Bey döneminde *Banya Luka*¹ ve *Bihke Kalesi* de fethedilmiştir (Yardımcı, 2006: 12).

Osmanlı İmparatorluğu 1463 yılında Hersek bölgesine de akınlar yapmış ancak; *Herceg Stephen Vuckič*, direniş göstermişti. 1465 yılında Hersek’in önemli bir bölümü fethedilmiş, 1467 yılında *Veziriazam Mahmut Paşa*, Hersek Dukalığı’nı fethetmiş bağılılığı bildiren Duka yerinde kalmıştı. 1470 yılında *Herzec Vlatko*, vergi ödeyerek Osmanlı egemenliğini kabul etmişti. 1481-82 yıllarında ise *Hersek* bölgesi tamamen fethedilmişti (Malcolm, 2005: 43-44)

Bosna-Hersek’in fethi Osmanlı’nın Balkanlardaki egemenliğini daha da güçlendirmiş ve Macaristan üzerine yapılacak seferlerin kolaylaşmasını sağlamıştır. Bosna-Hersek’in fethi, Osmanlı’nın denizler (Akdeniz ve Adriyatik’te) üzerindeki etkisinin artmasını sağlamıştır. Bosna-Hersek’in alınması ile Osmanlı Venedik’i kuşatır duruma gelmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 81-83; Yardımcı, 2006: 12). Kanaatimizce, fethinin en

¹ Banya Luka, Bosna-Hersek Devleti’nin içerisinde, % 49 toprağa sahip Sırp Cumhuriyeti’nin başkentidir. Banya Luka, uzun bir dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Bosna Sancağı’nın merkezi olmuştur. Bundan dolayı, Osmanlı İmparatorluğu için Banya Luka önemli bir merkezdir. Banya Luka’nın önemi Balkanlardaki Türk halk kültürüne de yansımıştır. Osmanlı’nın duraklama ve dağılma dönemlerinde zaman zaman kuşatılan Banya Luka ile ilgili halk Türküleri mevcuttur. Prof. Dr. Hamdi Hasan, *Saraybosna Kütüphaneleri’ndeki Türkçe Yazmaları* inceleyip, yazma eserlerde bulunan türkülerini ele almıştır. Yazma eserlerde Banya Luka ile ilgili birçok türkünün mevcudiyeti tespit edilmiştir. Aşağıda, metninden bir kesit verilen “Bana Luka” türküsü, Türk kültürünün bu coğrafyaya ne derece nüfuz ettiğinin bir nişanıdır.

“Gördünüz mü Nemçe kralı neyledi
Ahdi bozup cenge rağbet eyledi.
Name ile kendi krala söyledi.
Sürün asker Bana Luka üstüne.

.....

Ferhadiye camisine girdiler.
Mihrabiye minberini yıkdılar.
Minareden Kal’asına baktılar.
Geldi kafir Bana Luka üstüne.
Pazar günü gülbend dua okundu.
Allah Allah diyüp kılıç çekildi.
Çarh-ı felek dayanmayup bozıldı.
Güneş doğdu Bana Luka üstüne.

Kal’a halkı niyaz ider Hüdaya
Nasib etme ya-Rab bay u gedaye
Esir olmak bunun gibi adaya
Şimdi Gelen Bana Luka Üstüne.

Anın top taburını bozdılar.
Tarihini bin yüz elli yazdılar.
Başsız Nemçe vırbas suyun yüzdılar
Devlet konu Bana Luka üstüne” (Hasan, 1987: 103-105).

önemli sonucu; Bosna-Hersek'in İslamlaşması ve söz konusu coğrafyada kültürel ve sosyolojik durumun değişikliğe uğramasıdır. Bu orijinal durum, Osmanlı'nın fethettiği başka coğrafyalarda olmuştur ancak; Boşnaklar gibi büyük bir kitlenin İslamlaşması Osmanlı dönemi Balkanlarında görülen İslamlaşma süreçlerinin hemen tamamından daha kapsamlı ve etki olarak daha büyüktür. Bosna-Hersek'in fethedilmesi bu açıdan değerlendirildiğinde denilebilir ki: *Fethin en önemli sonucu Bosna-Hersek'teki kitlelerin İslamlaşmasıdır.*

İslam dini, Osmanlı fetihlerinden önce Bosna-Hersek'te bilinmeyen bir din değildi. Balkanların kuzeyinden gelen Müslüman Türk boylarının bir kısmı İslamiyeti kabul edip Balkanlara İslam dinini taşımışlardı. IX. yüzyılda Girit, Sicilya ve Güney İtalya'ya gerçekleşen Arap akınları sonucu, Akdeniz ve Adriyatik havzasında Müslüman yerleşim yerleri oluşmaya başlamıştı. Endülüs Emevi Devleti'ne köle olarak getirilip savaşan Slav kökenli on üç bin askerin mevcudiyeti tarihi kaynaklarda belirtilmektedir. *İsmaililer*¹ olarak bilinen Macaristan'da yaşamış olan bir topluluğun Müslüman köyleri Orta Avrupa'da mevcuttu. Dalmaçya kıyılarına ticaret için gelen Araplar, Adriyatik kıyılarına ve Bosna içlerine girmişlerdi. Balkan coğrafyasının hemen her bölgesine yerleşen *Gönüllü Türk Dervişleri* Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok önceleri Bosna-Hersek coğrafyasına gelmiş ve kurumsallaşma yoluna gitmişlerdi (Malcolm, 2005: 51; Bojic, 2001 48-59; Hamzaoğlu, 2000: 449-477). İfade ettiğimiz bu unsurlar Bosna-Hersek'te İslam'ın bilinmesini sağlamış özellikle, gönüllü dervişlerin çalışmaları Bosna-Hersek'teki toplulukların İslamlaşması zeminini hazırlamıştır. Bununla birlikte, Bosna-Hersek'in fethedilmesi, kitlelerin İslamiyeti kabulü üzerinde diğer unsurlara göre çok daha şümüllü ve daha derin bir etkiye

¹ İsmaililer, olarak bilinen ve XII. yüzyılda Macaristan'da görülen Müslüman topluluğa İslam dininin kimler tarafından ve ne zaman götürüldüğü bilinmemektedir. İsmaili Müslümanlar döneminde, Hırvatistan toprakları, Macar Krallığına bağlıydı. Dolayısıyla bu Müslüman topluluğun Bosna-Hersek coğrafyasında yaşayan topluluklar ile iletişim içine girmesi muhtemeldir. Yusuf Hamzaoğlu, Yakut Al Hamavi'ye dayanarak söz konusu Müslümanların Bulgar vd. Türk boyları tarafından Macaristan'a getirildiği iddia etmektedir. Yusuf Al Hamavi, İsmaililer hakkında şöyle demektedir: "*Şam'da Hüncar, İsmaililer daha doğrusu Macaristan Müslümanlarıyla görüşme imkanı buldu. Onlara, Macaristan'a İslam dininin nereden ve ne zaman gittiğini sordu. İsmaililerden biri cevap verdi: "Dedelerimizden duymuştuk ki çok eski zamanlarda bizim topraklara Bulgar'dan gelen yedi Müslüman, dedelerimize bir yanılmanın içerisinde olduklarını söylemişler ve İslam dinini öğretmişler. İşte bu şekilde Müslüman olmuşuz ve sizin topraklarınıza İslam'ı öğrenmek için gelmişiz."* İsmaililer, ekonomik ve sosyal olarak Macaristan Krallığı'nda çok etkindiler. Sarayda danışmanlık, darphane işçiliği, gümrükçülük vb. meslekleri yaptıkları ve yirmiyeye yakın köylerinin olduğu ifade edilmektedir. İsmaililerin Yahudilerle birlikte sonraki dönemlerde Macaristan'dan kovuldukları bilinmektedir (Hamzaoğlu, 2000; 449- 477).

sahiptir. Bosna-Hersek'in Fatih Sultan Mehmet ile başlayan ve ileriki yıllarda tamamlanan fethin sosyal, ekonomik, kültürel sonuçları; bugün Slavcanın bir lehçesini konuşan, “*Bosnalı*” “*Sancaklı*”, “*Hersekli*” ya da genel olarak; “*Boşnak*” denilen Müslüman bir topluluğun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Osmanlı'nın Bosna-Hersek'i fethinden sonra, Slavca konuşan büyük bir kitlenin İslamlaşması birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Bosna-Hersek'te İslamiyetin Türkler vasıtasıyla kabulü üzerine, birçok sebep öne sürülmüştür. Bunların başında “*Kolonizatör Türk Dervişleri*”nin çalışmaları gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu sırasında ve Balkanların fethi öncesi binlerce dervişin Anadolu ve Balkanlara yerleştiği ve bu coğrafyada tekke ve zavayelerini kurdukları bilinmektedir. Bu durumu Ömer Lütfi Barkan, şu şekilde ifade etmektedir:

“Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmakta olduğu zamanda Anadolu'daki uç beylikleri ve medeni bir hayatın kaynağı olan Türk-İslam dünyasının her tarafından gelmiş her sınıftan her meslekten adamlarla doludur: İran, Mısır, Kırım medreselerinden çıkan hocalar orta ve şarkî Anadolu'dan gelmiş Selçukî ve İlhanî bürokrasisine mensup şahsiyetler, muhtelif tarikatların mümessilleri İslam şövalye ve misyonerleri diyebileceğimiz dervişler. Bunlar arasında bilhassa, *Aşık Paşazade Tarihi*'nde *Gaziyan-ı Rum* diğer tarihlerde *Alpler* veya *Alp Erenler* namı altında zikredilen ve daha İslamiyetten evvel bütün Türk dünyasında mevcut olan eski ve geniş bir teşkilata mensup Türk şövalyeleri mevcuttu” (Barkan, 2008: 147).

Barkan'ın da ifade ettiği *Gaziyan-ı Rum*, Alperen ya da *Gönüllü Türk Dervişleri* diyebileceğimiz bu şahsiyetlerin Bosna-Hersek'te İslamlaşma hareketinin zeminini hazırladıkları görülmektedir. Fetih öncesi dervişlerin Bosna'ya yerleşmeleri ve kurumsallaşmaya başlamaları, Barkan'ın belirttiği bu gönüllü dervişlerin faaliyetlerinin Bosna-Hersek'te aktif şekilde yürütüldüğünün bir kanıtıdır. Bosna'nın fethinden bir yıl önce *Mevlevî* dervişler, bugünkü başkent *Saraybosna* bölgesinde *İsa Bey Tekkesi*'ni kurmuşlardır. Bu durum, dervişlerin Osmanlı öncesi bölgeye iyice yayıldıklarının bir belirtisidir (Ćehajić, 1986: 28).

Fatih Sultan Mehmet'in Bosna-Hersek'i fethi sırasında kendisiyle birlikte kırk tane tasavvuf önderi getirdiği bunların; “*Ayni Dede*”, “*Şemsi Dede*”, “*Derviş-i Horasani*” isimli bazı dervişler olduklarını, gerek yaptığımız saha araştırmasında gerek kaynaklarda rastlamaktayız. Halk, bu şahsiyetlerin seçkin insanlar olduklarını fetih sırasında gelen bazı dervişlerin savaşarak şehit olduklarını, hayatta kalanların

Bosna'da İslamiyeti yaymak için gayret sarf edip başarılı olduklarına inanmaktadır (Bojic, 2001: 48; Ćehajić, 1986:21).

Mistik öğretileri olan Bogomilizmden, başka bir mistik öğreti olan tasavvuf akımlarına geçişin kolay olması Bosna-Hersek'te İslamiyetin benimsenmesinde önemli bir unsur olmuştur. Bogomillerin, yaratıcı ile inananlar arasında aracı kabul etmemeleri, kutsal günlerinden birinin cuma olması ve günde beş defa ibadet etmeleri, dervişlerin kabul ettiği “*On İki İmam*” gibi, “*On İki Havari*”yi benimsemiş olmaları, İslam inancına yumuşak bir geçişin oluşmasını sağlamıştır. Bu duruma bir katkı olarak, geçişi daha da kolaylaştırmak için tasavvuf akımlarının temsilcileri, Hristiyanların ibadet ve ayin yerlerini tekke, zaviye ve mescide dönüştürmüş bu şekilde Hristiyanlıktan İslam'a geçişi kolaylaştırmışlardır (Handzic, 1994a: 5; Nurkić, 2007:52-53).

Bosna Kilisesi ve Bogomil doktrinin mensuplarına, Vatikan ve Macarlar tarafından sürekli baskı uygulanmaktaydı. Bosna-Hersek'e zaman zaman uyarıcı elçiler gönderen Vatikan, *sapkınların(!)* cezalarını verme adına bu bölgeye karşı savaş açılmasını teşvik ederdi. Bu durum, Bosna-Hersek'te kiliseye karşı bir tepki oluşmasına neden olmuştu. Bu tepki, bölgenin yeni egemen gücü olan Türklerin dinine geçişi kolaylaştırmıştı (Hadzijahic, 1990: 70-71). Batıda Vatikan destekli grup ve devletlerin, Doğuda ise Ortodoks kilisesinin desteklediği grupların arasında sıkışan Bosnalıların önünde artık yeni bir seçenek vardı: *Türklerin Dini İslam*.

Bosna-Hersek'te İslamiyetin kabulünün bir diğer sebebi Türklerin yerli halka karşı ılımlı ve hoşgörülü tavrıdır. Fetihden önce Bosna Kralı *Stephen Tomašević*, Osmanlı'ya karşı yardım amaçlı yazdığı bir mektupta, şu ifadeler kullanmaktaydı: “*Türkler... köylülere karşı şefkatli bir tutum içindeler. Kendilerine kaçan herkesin özgür olacağını vaat ediyorlar ve gelenleri merhametle kabul ediyorlar...*” (Malcolm, 2005: 48). Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yaklaşımı Bosna-Hersek'teki halkı etkilemiş, onların İslamiyeti tercih etmelerini sağlamıştı. Aslında, bu hoşgörü siyaseti sadece Bosna-Hersek bölgesinden değil, Osmanlı'nın egemen olduğu tüm bölgelerde görülmekteydi. Yaklaşık altı yüz yıllık dönemde, özellikle klasik dönemde, İmparatorluk içerisinde Müslüman ile Müslüman olmayan dostça yaşamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nu zaman

zaman eleştiren Batılı kaynaklar bu dönem için; *Osmanlı Barışı*, “*Pax Ottoman*” ve *Türk Barışı*, “*Pax Turcica*”, deyimini kullanmışlardır (Filipović, 2005: 73).

Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgeyi fethi sonrası yeni şehirler kurulmuş ve bu şehirler Türk-İslam Medeniyeti’nin müesseseleriyle dolmuştu. Fetih öncesi, Bosna bölgesinde *Olovo* gibi birkaç küçük şehrin dışında, şehircilik anlayışı hakim değildi. Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgeye gelişiyle birlikte; cami, medrese, tekke, hamam, çeşmeleriyle Türk-İslam şehirleri oluşmaya başladı. Bu yeni durum şehirlerin cazibesi arttırmış, köylü kitlelerin şehirlere akın etmelerinin yolu açılmıştı. Türk-İslam Medeniyeti ile tanışan yerli kitleler burada İslam dini ve Türklerin hayat tarzıyla tanışmaya başlamışlardı. Bunun sonucu olarak da; *Saraybosna*, *Mostar*, *Travnik* gibi İslamlaşmış şehirler ortaya çıktı (Malcolm, 2005: 56-58; Bojić, 2001: 55). Şehirleşmenin Bosna-Hersek’te bu fonksiyonu ele alındığında denilebilir ki: *Şehirleşme, Bosna-Hersek’te İslamiyetin yayılmasında önemli bir etkidir.*

Bosna-Hersek’te İslamiyetin kitleler halinde kabulünün diğer bir sebebi ise kiliselerin(Ortodoks ve Katolik) kendi aralarındaki çekişmeleri ve İslamiyete karşı çıkabilecek güçlü bir organizasyon yapısına sahip olmamalarıdır. Kiliselerin yetersiz hizmetleri; halkın sadece geçiş dönemlerinde, sakıncılarda ve hastaların iyileşmeleri için dinî uygulamalara başvurmasına sebep olmuştur (Malcolm, 2005: 58). Bosna-Hersek’te kilisenin güçlü olduğu bölgelerde İslamiyetin yayılışı daha yavaş olmuş, kiliselere ve manastırlara uzak bölgelerde İslamiyete geçişler daha kolay ve İslamlaşma hızlı olmuştur (Zlatar, 1998: 120).

İslamlaşmanın sebepleri ile ilgili ifade ettiğimiz unsurların yanında; yerli halkın feodal sınıfa alınması, fetihle birlikte toplumsal ve iktisadî yapının değişmesi ve devşirme sistemi gibi etkenler de İslamiyetin kabulünde etkili olan unsurlar olmuştur (Aličić, 2006: 252).

Bosna-Hersek’te İslamlaşmanın sayısal açıdan hangi yıllarda ne düzeyde olduğu ile ilgili en sağlıklı bilgileri, “*Osmanlı Tahrir Defterleri*”nden almak mümkündür.¹ Tahrir

¹ Osmanlı İmparatorluğu’nun nüfus ve arazi tahrir defterleri; Bosna-Hersek’in ekonomik, sosyolojik ve kültürel tarihi açısından önemli kaynaklardır. Tapu tahrir defterleri; imparatorluğun herhangi bir bölgesinden köy ve kasabalarda vergi mükelleflerini, erkek nüfusunu, fertlerin ne kadar toprağa sahip olduklarını, kimlerin has, kimlerin tımar sahibi olduklarını, nerede vakıf mülkü olduğu, o yerleşim

defterlerinden hareketle, Bosna-Hersek'te İslamiyete geçişin uzun bir zaman dilimini kapsadığı görülmektedir (Filipović, 2005: 91). 1468-69 yılında Orta ve Doğu Bosna'yı kapsayan defter kayıtlarına göre; Hristiyan hane sayısı 37.115, Müslüman hane sayısı 332 olarak görülmektedir. Genel olarak, bir hanede beş kişinin yaşadığı kabul edildiğinde, *fetihten sonraki ilk beş yıl içinde, 1660 kişinin Müslüman olduğu ortaya çıkmaktadır*. 1485 tarihli defterlerde İslamlaşmanın hızlandığı görülmektedir. Bu defterde 4134 Müslüman hane ve 1064 bekar Müslüman bulunmaktaydı; Hristiyan hane sayısı ise, 30.552, bekar Hristiyanlar ise 2491 kişiden oluşuyordu. Bu defter, Müslümanların artık toplumda belli bir orana geldiğini göstermekteydi (Malcolm, 2005: 52).

1489 yılındaki tahrir defterleri geniş kayıtlara sahiptir.¹ Bu deftere göre İslamlaşma, Bosna Livası'nın(Sancağı) kırsal alanlarında hız kazanmıştır. 980 sayfadan oluşan tahrir defterinde Bosna'da kırsal bölgelerde 3609 hane ve 2316 bekar Müslüman, 26.402 hane ve 4207 bekar ise Hristiyandı. Bu tahrir defterinde Bosna Livası'na bulunan nahiyeleri, köyleri tek tek yazılmıştır. Söz konusu deftere göre, Bosna şu nahiyelerden oluşmaktaydı: *Saray(bugünkü Saraybosna), Nertova, Raz, Brud, Laška, Visoka, Dubrovnik, Olofçe, Paveliyl, Boraç, Zatar, Osad, Orazar, Orliç, Zeamet-i Demürçi Pazarı, Yeleç, Kal'a-i Boyokçe, Kal'a-i Prozor, Kal'a-i Prozor, Kal'a-i Gaçka, Kal'a-i Vişegrad, Kal'a-i Dobrivyan, Kal'a-i Kalmuliç, Kal'a-i Dodivan, Kal'a-i İzveçan, Travnik, Kladine, Kamaniç, Üstüdan, Nekşek ve Kal'a-i Maglay* (Yardımcı, 2006: 20-25).

Bosna-Hersek'te XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyılın ilk yarısındaki İslamlaşma ile ilgili sayısal verileri genel olarak aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

birimlerinde üretilen mahsullerin ve yetiştirilen hayvanların cins ve miktarlarını, (Yardımcı, 2006:14), alınan vergi çeşidinden dolayı kaç hanenin Müslüman olduğunu, kaç hanenin Müslüman olmadığını tespit etmek mümkündür.

¹ M. Emin Yardımcı, Bosna Livası ile ilgili 1489, 1530 ve 1542 yıllarına ait üç adet tahrir defterini Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden inceleyerek bir doktora çalışması yapmıştır. Bu çalışma, XV ve XVI yüzyılda, Müslüman ve Müslüman olmayanların nüfusu, iktisadî hayatları gibi birçok alanda bilgi edindiğimiz önemli bir çalışmadır.

Tablo 1. Bosna-Hersek'te 1465-1535 yılları arasında İslamlaşma

BOSNA SANCAĞI			
YIL	Müslüman Hane Sayısı	Hristiyan Hane Sayısı	Müslümanların Oranı
1468	332	37.457	% 0.90
1485	4.134	30.552	%11.90
1489	4.485	25.068	% 14.52
1520-35	16.935	19.619	% 46.33
HERSEK SANCAĞI			
YIL	Müslüman Hane Sayısı	Hristiyan Hane Sayısı	Müslümanların Oranı
1520-35	7.077	9.588	% 42.47
ZVORNİK(İZVORNİK) SANCAĞI			
YIL	Müslüman Hane Sayısı	Hristiyan Hane Sayısı	Müslümanların Oranı
1520-35	2.654	13.112	% 16. 83

Kaynak: Malcolm (2005: 52); Nurkiç (2007: 69).

Bosna-Hersek'te İslamlaşma süreci ile ilgili Tablo1. hareketle Müslüman nüfusun sürekli arttığını, Hristiyan nüfusun ise din değiştirmeden dolayı azaldığı görmekteyiz. XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Bosna-Hersek'teki Müslüman nüfus ile Hristiyan nüfusun hemen hemen aynı oranda olması dikkat çekicidir.

XVII. yüzyıldan itibaren defter tutma uygulaması bittiğinden dolayı elimizde İslamlaşma ile ilgili kesin sonuçlar bulunmamaktadır. Bununla birlikte, XVII. yüzyılın başlarından itibaren Bosna ve Hersek bölgesinde Müslümanların çoğunluk oluşturduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. Osmanlı tahrir defterleri kadar kesin olmasa da Papalık tarafından görevlendirilmiş *Arnavut Rahip Masacerhi*, Bosna için verdiği raporda, bu fikri destekler nitelikte rakamlar vermiştir. Masacerhi'nin raporuna

göre; *Bosna bölgesinde yüz elli bin Katolik, yetmiş beş bin Doğu Ortodoks ve dört yüz elli bin Müslüman yaşamaktaydı* (Malcolm, 2005: 53-54).

Bosna-Hersek'te İslamlaşma ile ilgili kaynakların hemen tümü, kitlelerin gönüllülük esasına dayalı olarak İslamiyeti kabul ettiğini göstermektedir. Dönemin Hristiyan kaynakları da bu görüşü destekler niteliktedir. 24 Kasım 1536'da Zagreb Piskoposu Şimun Erdedi, Vatikan'a şu şekilde bir mektup yazmıştır: “*Ben kesinlikle eminim ki Brod kalesinin düşmesinden sonra 40 binden fazla insan Hristiyanlığı terk etti. ...*” Bu mektuptan on gün sonra Piskopos Erdedi, Kral Ferdinand'a şöyle yazar: “... *Maalesef bu fakir insanlar Hristiyanlığı terk edip Muhammed'in dinini kabul ediyorlar. Benim tebam beni terk edip Türklerin otoritesini kabul ediyorlar...*” (Handzic, 1994:21). Konuyla ilgili akademik çalışmalarıyla tanınan; *Nedim Filipović, Adem Handzić, Mehmedaliya Bojić, Behiya Zlatar, M. T. Okić* gibi birçok araştırmacı, Bosna-Hersek'te İslamlaşmanın gönüllülük esasına dayandığını ifade etmektedirler. Osmanlı İmparatorluğu'nun zorlama yapmadan kitlelerin gönüllülük esasına dayalı olarak Müslüman olmasıyla ilgili Fuad Köprülü düşüncelerini şu şekilde ifade eder:

“Sulh yolu ile zapt edilen yerlerdeki halk, muayyen vergilerini vermek üzere, yerlerinde bırakılıyordu. Derviş zümreleri Hristiyan halk arasında sürekli bir İslam propagandası yapmakla meşguldüler. Bogomiller gibi Ortodoks Kilisesi'ne düşman heretik zümreler arasında, İslamiyetin kolaylıkla yayıldığı kolaylıkla tasavvur olunabilir. Bütün bunlarda devletin hiçbir tazyiki olmamış devlet her zaman din serbestliğine, ruhani sınıfların imtiyazlarına cemaatlerin örf ve adetlerine riayet etmiştir” (Köprülü, 1988:108).

Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle Müslüman kitleye tımar verdiği dolayısıyla halkın Müslüman olduğu fikrini yine Osmanlının tahrir defterleri çürütmektedir.¹ 1469 yılının Mayıs ayında tamamlanmış olan Bosna, Hersek ve Yelec'i ihtiva eden defterlerde 477 tımar sahibinden 111'inin Hristiyan olduğu yazılmıştır (Selçuk, 97: 2002). 1478 yılına ait, *Sancak-i Vilayet-i Hersek* defterinde Vuçka isimli bir Hristiyan'ın 5956 akçelik bir tımara sahip olduğu, bu miktarın tımar sahibi birçok Müslüman'ın hissesinden fazla olduğu görülmekteydi (Selçuk, 2002: 97).

Bosna-Hersek'te İslamiyeti kabul edenlere, “*Türkleşen*” insanlar gözüyle bakılmıştır. XV. yüzyılın sonlarına doğru Kostantin Mihayloviç “... *Her şeye rağmen her yıl kendi*

¹ Bu fikri Truhelka Ciro, *Bosna'da Arazi Meselesinin Tarihi Esasları*, adlı makalesinde dile getirmiştir (Selçuk, 2002: 94).

isteğiyle Türkleşen insanlarımızın sayısı artıyor...” Benedict Kurupesic 1530 yılında Bosna ile ilgili seyahatnamesinde: “...*Türkler onlara din bıraktı, gençler Türkleşti...*” ifadesini kullanmaktadır (Nurkiç, 2007: 63). 1620 yılında Habsburglar adına Bosna’da rapor hazırlayan bir Katoliğin Bosnalı Müslüman reaya için, “*Türk*” ifadesini kullandığına şahit olmaktayız. Bosna-Hersek’te İslamiyeti kabul eden kitlelere – özellikle köylülere- genel olarak “*Potur*” ismi de verilmiştir. XVI- XVIII. yüzyıllar arasında kullanılan “*Potur*” ifadesi, Güney Slavcadaki, “*Yarı Türk*” anlamına gelen “*Polu-Türk*” olarak açıklanabileceği gibi, Güney Slavcadaki “*Türkleştirme*” ya da “*Türkleşme*” anlamındaki, -*poturçiti* fiilinden türemiş olma ihtimali vardır. Potur sözcüğü, bazı Osmanlı belgelerinde *Müslümanlığı kabul etmiş Bosnalı Slavlar* için kullanılmaktaydı (Malcolm, 2005: 60-61). Potur kelimesine, saha araştırmamızda halk arasında ve derlediğimiz bazı ilahilerde Türkleşmiş, Türk gibi yaşayan, Müslümanlığı kabul eden Bosnalı Müslümanlar için kullanıldığına şahit olduk. Potur ifadesi, Osmanlı kaynaklarında zaman zaman kullanılmış olmakla birlikte tahrir defterlerinde Bosna-Hersek’te yaşayan ve Slavca konuşan halka Osmanlıların Müslüman olarak isimlendirdiği ve defterlerde onları bu şekilde sınıflandırdığını görmekteyiz. Kanaatimizce, Slavca konuşan bu halka Türk denilmesinin sebebi, onların Türklerin dini İslamiyeti kabul edip, Türkler gibi yaşamaya başlamalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bölgedeki diğer halklar ve kilise açısından Slavca konuşan Müslüman olan bu halka ancak; “*Türkleşmiş Kitleler*” denilebilirdi.

Bosna-Hersek’te İslamiyetin kabulüyle ilgili denilebilir ki; İslam, Osmanlı öncesi bilinmekle birlikte; kitlesel olarak İslamiyete geçiş Osmanlı İmparatorluğu’nun fethiyle gerçekleşmiştir. Bosna-Hersek’teki İslamlaşma sürecini gönüllü dervişlerin faaliyetleri başta olmak üzere, birçok unsur sağlamıştır. Araştırmacıların da belirttiği gibi, Bosna-Hersek’in fethinin en önemli sonucu; Slavca konuşan Müslüman bir topluluğun ortaya çıkmasıdır. İslamlaşma ile birlikte Balkan Yarımadası’nda yeni bir kimlik ortaya çıkmış ve Balkan mozağine, “*Müslüman Boşnaklar*” da dahil olmuşlardır.

1.5. Bosna- Hersek'te Tasavvufun Doğuşu ve Gelişmesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanları fethi öncesi binlerce Türk dervişi Balkan coğrafyasının değişik bölgelerine yayılmıştır. Bu gönüllü dervişler, farklı fonksiyonlardan dolayı farklı bölgelerde; birçok tekke, zaviye ve hangâh açmışlardır. Su kaynaklarının kenarlarında açılan tekkelerin yanlarına, değirmen gibi halka hizmet edecek yerler açılarak, o bölgenin yerli kitleleriyle iletişime girme hedeflemişlerdir. Yerleşimin olmadığı ücra bölgelere açılan tekkeler; farklı bölgelerden gelen Müslüman muhacirlere yerleşim yeri açmak, yeni köyler ve şehirler kurmak amacının yanında ve bir nevi karakol fonksiyonunu icra etmekteydiler. Şehirlerde açılan tekke ve zaviyeler o bölge insanına İslamiyeti tanıtmaya ve kendi öğretilerini benimsetme amacını gütmekle birlikte; Osmanlı akıncılarının haber alacakları, bilgi edinecekleri güvenli yerler olmuşlardır (Barkan, 2008: 141-190). Bosna-Hersek'teki Buna-Blagay Tekkesi, bu fikri destekler bir yere kurulmuştur. 1908 yılında otomobille Balkanlarda seyahat eden Amerikalı Frances Kinsley Hutchinson, tekkenin yakınlarında bulunan bir değirmenden bahsetmektedir (Hutchinson, 1999: 208). Büyük bir su kaynağının kenarına kurulmuş olan tekkenin yanı başındaki değirmen günümüzde dahi varlığını korumaktadır.

Osmanlı fetihlerinde savaflara katılan “*Gazi Tipi*”nin yanında; fethin gerçekleşmesine zemin hazırlayan ve fetih sonrası Türk-İslam kültürünün yerleşmesini sağlayan “*Veli Tipi*”nin realize olmuş şahsiyetleri olan dervişler, Balkanların her bölgesinde etkili oldukları gibi Bosna- Hersek'te de etkili olmuşlardır. Farklı akımlara bağlı dervişler, Bosna-Hersek'in İslamlaşmasında ve fethin gerçekleşmesinde toplumsal zemini elverişli hale getirmiş, fethi ve İslamlaşmayı kolaylaştırmışlardır (Handzic, 1994b: 89; Kaplan, 2007: 109-118).

Bosna-Hersek'te bilinen ilk dervişler “*Ayni Dede*”, “*Şemsi Dede*” ve “*Derviş-i Horasani*”dir. Tarihi kaynaklardan ziyade halk arasındaki anlatılardan hareketle söz konusu dervişlerin Fatih Sultan Mehmet'in Bosna-Hersek'i fethi sırasında bu bölgeye geldiklerini fetih sırasında şehit oldukları belirtilmektedir. Derviş-i Horasanî'nin türbesi (Fotoğraf. 1), Oglovak'ta, Avni Dede ve Şemsi Dede'nin mezarları

Saraybosna'da İskenderiye mevkiinde bulunan Ali Paşa Camisi'nin avlusundadır (Ćehajić, 1986: 21).

Tasavvuf akımlarının Bosna-Hersek'te kurumsallaşması, fetihten önceki dönemlere dayanmaktadır. 1459 yılında Saraybosna Gaziler Tekkesi, 1462 yılında Saraybosna İsa Bey Tekkesi, 1489 yılında Visoko'da Ayaz Bey Tekkesi Bosna-Hersek'teki açılmış ilk tekkelerdir (Ćehajić, 1986: 21). Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi 1463'te fethettiği göz önünde bulundurulduğunda, tasavvuf akımlarının fetih öncesi kurumsallaşmaya başladıklarını görürüz. Bu durum, dervişlerin Bosna-Hersek'te fetih öncesinde de etkili olduklarını göstermesi açısından önemli bir kanıttır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dervişleri desteklediği, tekke ve zaviyelerinin mevcudiyetlerini korumaları için onlara birtakım imkanlar tanıdığı, tahrir defterlerinde görmek mümkündür. 1542 yılına ait tahrir defterinde Bosna Livası'nda dört adet zaviye kaydı bulunmakta ve bu zaviyelerin giderlerini karşılamak için çeşitli vakıf malları ve araziler tahsis edildiği vurgulanmıştır. Bu tahrir defterine göre zaviyeler ve onlara ait mülkler şöyledir:

Tablo 2. 1542 Tahrir Defterinde Bosna Sancağı'ndaki Tekkeler ve Gelirleri

Zaviyenin İsmi	Zaviyenin Bulunduğu Şehir	Vakıf Gelirleri	Nakit-Hasılat
Zaviye-i İsa Beg	Saray ¹	Hamam, dükkanlar, değirmenler, mukataa-i zemin, kervansaray ve tarlalar	35368 akçe
Zaviye-i İskender Paşa	Saray	6 karyede zemin, Sarayda Çiftlik, zaviye civarında bahçe, kuru ve yoncalık arazi, 29 değirmen	32459 akçe
Zaviye-i Şeyh Yunus	Çelebipazar	Çilehane ve odalar	
Zaviye-i Hüseyin	Dimitroviç	8 değirmen, 2 bağ	6000 akçe

Kaynak: Yardımcı (2006: 71).

¹ Kayıtlarda "Saray" olarak geçen şehir, bugünkü Saraybosna'nın o dönemki adıydı.

Tablo. 2 incelendiğinde, zaviyelere bırakılan vakıf mülklerinin oranı dikkat çekici olduğu görülecektir. Zaviyelerin varlıklarını koruması için sağlanan imkanlar, Osmanlı İmparatorluğunun Bosna-Hersek'teki zaviyelerin faaliyetlerine verdiğini önemi göstermektedir. İsa Bey Zaviyesi'ne bir kervansaray verilmesi, İskender Paşa Zaviyesi'nin gelirleri içinde 29 adet değirmen olması; XV. yüzyılın şartları göz önüne alındığında önemli gelir kalemleri olarak görülebilir.

Osmanlı İmparatorluğu, Bosna-Hersek'te varolan tekkeleri korumanın yanında yeni tekkelerin yapımı için arazi almış ve bazı tekkelerin yapımını devlet karşılamıştır. 1542 yılına ait tahrir defterinde İskender Paşa Zaviyesi'nin yapımı, binanın inşası için kimlerden ne şekilde arazi alındığı, zaviyeye bırakılan tımar ve vakıf mülkleri ayrıntılı şekilde anlatılmıştır¹ (Yardımcı, 2006: 72).

Bosna-Hersek'te tasavvufun görülmesi ve kurumsallaşmaya başlaması Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeye yerleşmesinden önce başlamıştır. Gönüllü dervişler; su kenarlarına, şehir merkezlerine, konum yönüyle önemli bölgelere açtıkları tekkelerle fethin gerçekleşmesine ve yerli halkın İslamlaşmasına zemin hazırlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i fethetmesiyle birlikte daha çok derviş bu bölgeye yerleşmiş, fetihle birlikte oluşan uygun zemini değerlendirip tekke sayılarını arttırmışlardır. Tekkeler, İslam dinini yaymanın yanında, kendi ekollerinin öğretilerini de yayma gayreti içine girmişlerdir. Tahrir defterlerinden de görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu; tekkelerin yapımı, mevcudiyetlerini korumaları ve etkinliklerini artırmaları için vakıf niteliğinde mülkler ve araziler tahsis etmiştir. Tekkelere mülk ve arazi tahsis edilmesi ve onlara tanınan imkanlar, tekkelerin halk içindeki faaliyetleri

¹ 1542 yılındaki tahrir defterinde İskender Paşa Zaviyesi'nin yapımı ve arazi alımıyla ilgili şu şekilde kayıt düşülmüştür: “*Vakf-ı Zaviye-i merhum İskender Paşa tabi-i Saray. Balaban oğlu Ali'den alınan çiftlik degirmen ocağıyla ve mezkür çiftlik civarında Radusav ve Mihmalik ve Radboy Poçvalik ve Köse Papas ve Mihal nam kafirlerden alınan tarlalar ve çayırlar ki; üzerlerinde zaviye bina olunub ve Drama dağı ve Yoncalık ve Kuru olmuştur. Ve Dizdar oğullarından alınan alınan çiftlik va yarıyığıt ile atasından alınan yerler ki; Gavinç dimekle ma'ruftur. Ve Cerrah Karagöz'den alınan yerlerdir. Ve değirmen ve bağçe ve Kastamonulu Abdullah Çelebi'den ve Timur oğlu Mustafa'dan alınan tarlalar ve yerler ve Koruca dimekle maruf çiftlik bu cümle çiftlikler mahsulleri merhum merhumun Saray'da bina iyledigi zaviyesine sarf olunan mukaddema mukata'a kayd oluna deyu emr olunmayub ferman-ı humayun mücebince senevi yediüç akçe mukata'a kayd olundu ki, Sal-be-sal hassa-i humayun eminine eda iyleyeler baki mahsülü vakf için zabt olunub mesarifine sar olunur deyü defter-i atikde mukayyed haliya ber-karar-ı sabık mukataası defter-i cedide sahi sebt olundu. Ve hassa-i humayundan ifraz olunub timara emr olunmagin haliya timara verildi. Ber vech-i nakd sahib-i timara eda ider.*” (Yardımcı, 2006: 72).

ve fonksiyonlarından kaynaklanmaktadır. Bir nevi sivil toplum kuruluğu gibi çalışan gönüllü dervifler, Türk-İslam kültürünün Bosna-Hersek'te benimsenmesini ve yayılmasını sağlamış, böylece bölgenin yeni egemen gücü olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu stratejik coğrafyaya hakim olmasında etkili olmuşlardır.

BÖLÜM 2: BOSNA-HERSEK'TEKİ TASAVVUF AKIMLARI ve BOŞNAK TEKKELERİNDEKİ ADÂB-ERKÂN

2.1. Bosna-Hersek'te Tasavvuf Akımları ve Tekkeleri

2. 1.1. Mevlevîlik ve Tekkeleri

Mevlevîlik, Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin fikirlerinin Sultan Veled tarafından sistemleştirilmesiyle oluşmuştur. Aşk, cezbe, semâ, safa üzerine kurulmuş olan Mevlevîlik, İslam dünyasının en önemli tasavvuf ekollerindedir. Mevlevîlik; güzel sanatlar, mûsikî, sanat tarihi, tasavvuf, sosyoloji ve folklor açısından incelenip ele alınması gereken bir tasavvuf akımıdır. Mevlevîliğin tekkeleri az olmakla birlikte toplum üzerine nüfuz etme yönleri yüksektir. Estetik, sanat ve müzik yönü olan bu tasavvuf akımı, kitlelerin İslamlaşmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Türk düşünce sisteminin İslam kültürüne kazandırdığı Mevlevîliğin merkezi Konya'dır (Kara, 2006: 230).

Mevlevîliğin teori ve pratikleri Mevlânâ ile başlayıp son şeklini alması, XV. asrın başlarına kadar sürmüştür. Mevlevîlik; kendine has terimleri, semâ ve mukabelesi, evradı, adâb ve erkânı, köklü gelenekleri ve zengin folkloristik unsurları olan sistemleşmiş bir tasavvuf akımıdır (Gölpınarlı, 2006: 15-99).

Osmanlı İmparatorluğu, XV. asrın ikinci yarısında Bosna-Hersek'i fethettiği dönemlerde, Mevlevîliğin; teori, pratik ve törenleri tamamen şekillenmişti. Kurumsallaşan Mevlevîlik, Anadolu'da açtığı tekkelerin yanında Rumeli'ye yönelmiş bu bölgede de etkin olmaya çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i fethetmesinden bir yıl önce, *1462 yılında Saraybosna'da Mevlevî İsa Bey Tekkesi* açılmıştır. Mevlevî ekolünün Rumeli'de açılmış ilk tekkesi olma özelliğini taşıyan İsa Bey Tekkesi'nden sonra Balkanlarda; *Belgrat, Üsküp, Mostar, Niş* gibi önemli şehirlerde de Mevlevî tekkeleri açılmaya başlamıştır (Ćehajić, 1986: 28).

İsa Bey Tekkesi, Vrh Bosna ve Milyačka Nehri'nin sağ tarafında Saraybosna yakınlarında Broditse Köyü'nde açılmıştır. Zaviye ve yanındaki misafirhanenin yapım tarihiyle ilgili olarak, 1 Şubat-3 Mart 1462 Cuma, günü olarak tarih düşülmüştür.

Vakfiye ile zaviyenin iç içe olan bu yapı; 3 evden, bir bahçeden oluşmaktaydı. Zaviye; Müslüman öğrencilere, yolculara, akıncılara hizmet vermenin yanında tekke fonksiyonuna da sahipti. Bu zaviyenin ilk dönemlerde, Mevlevî zaviyesi olduğu konusunda elimizde tarihi kaynaklar yeterli olmamakla birlikte; halk anlatılarından hareketle araştırmacılar, genel olarak bu yapının bir Mevlevî tekkesi olduğunu fikrini savunmaktadırlar (Ćehajić, 1986: 28). 1542 yılındaki tahrir defterinde de, *Zaviye-i İsa Beg* olarak geçen bu yapının Mevlevî zaviyesi olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgi verilmemektedir (Yardımcı, 2006: 71). İsa Bey Tekkesi'nin yer ve konuma uygun olarak Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nin Saraybosna ile ilgili kısmında, bir Mevlevî tekkesinden bahseder. Evliya Çelebi bu tekke için şu ifadeleri kullanır:

“Milyatska nehrinin kenarında, cennet bağı gibi bir yerde olup, Semahane, megdanlı yetmiş seksen adet fukara odalı, mırıban mahfelli, yemek yeri olan bir Celaleddin Rumi tekkesidir. Şeyhi, ilim sahibi dervişlerden, duası kabul olunan bir zattır. Neyzen başı derviş hattat Mustafa gayet güzel yazı yazar” (Evliya Çelebi, 1984: 298).

İsa Bey Zaviyesi, 1697 yılında Prens Eugena Sayovki'nin Saraybosna'ya yaptığı baskında hasar görmüştür. *Molla Mustafa Başeski'nin* Türkçe olarak kaleme aldığı Bosna yıllığında, tekkenin 1762 yılında tamir edildiğini yazmıştır (Ćehajić, 1986: 30).

30 Ekim 1876 yılına ait Osmanlı arşiv belgesinde, Saraybosna Mevlevî İsa Bey Tekkesi'nin şeyhinin Osman olduğu, tekkenin tamire ihtiyacı olduğu, tekkenin tamir edilinceye kadar Mevlevî ayinlerinin vakıf bünyesinde yapılması ile ilgili mücadele istenmiştir:

Destûr-ı mükerrerem ve'l-azim müşîr-i efhâm nizâmü'l- âlem müdebbir-i umûri'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkib mütemmim-i mehâmü'l-enâm bi'r-re'yi's-sâib memhur ed-devletü ve'l-ikbâl muhassıs-ı erkanu's-saadetü ve'l-iclâl el-mahfûf-ı bi-sunuf-ı avâtifi'l-meliki'l-âlâ Bosna vilâyeti sadr-ı esbâk vezîrim sulhdâr Mehmed Paşa (2) edamallahu teala iclâliye ve akzâ-yı kuzâtü'l-müslimîn vülâtü'l-muvahhidîn maîn manü'l-fazl ve'l-yakîn râfi'-i i'lâm-ı şerife .ulûmi'l-enbiyâ-i ve'l-mürselîn el-muhtass bimezîd-i inâyeti'l-mülki'l-muîn mevlâ Saraybosna kadısı zîde fezâilehu tevk'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki (3) Saraybosna'da vâkî' İsa Bey'in binâ eylediği mevleviye tekyesinin şeyhi olan kıdvetü'l-sallî el-yakîn şeyh Osmân zîde salâhe mübârek rikâb-ı kameryâb-ı şâhânem arzuhâl olunub tekye-i mezbûre bi'l-küllîye harâb ve tecdîde muhtâc olduğu müheyyâ (4) ve inâyet-i İstid'â ve sâdir olan fermân-ı âliye imtisâlen bâbü's-sa'adetü's-şerîfem ağası nezâretinde olan evkâfdan Saraybosna'da vâkî' müteveffâ İsa'nın zâviyesinin ba-öşr mahsûl tevliyeti Osmân bin Mustafâ'nın üzerinde olub evkâfi mahsûlü (5) dahî Saraybosna'da vâkî' zâviyesinde âyende ve râvendeye it'âm-ı ta'âm olunmak emri meşrûta idüğü defter-i hâkânide derkâr olunub mûmâileyh Şeyh Osmân mevlâ-yı

meclisi- şer' de takrîr-i kelâm idüb mevlevîhâmen-i mezkûrenin meşihet ve zâviyedârlığı (6) bâ icâzetnâme benim üzerimde olub aynı tarîk mevlevîye icrâsını murâd eyledükde vakf-ı mezbûrun fazla-i aliyyesi ta'mîr-i tekve-i meşrûta iken müteveffâ-i vakf Üsküb'de sâkin Olca (?) tarafında sarayda sâkin Kazlı(?) Ahmed nâm (7) kimesneyi kaimmakam tâ'yîni ile mahsûlât-ı vakfî akil ve beliğ ve etrâk iki tekve-i mezkûre külliyyen harâb olub fukarâ sâkin olacağı odalarında ve icrâ-yı âyîn olunacak meydânında eser-i binâ kalmamağla ya ma'rifet-i mütevellî mahsûl ve fakk ile binâ etdirilmesi (8) murâdımdır deyû sûret-i defter-i hakânîyi ibrâz ve vakf-ı mezbûre Bosna kadıları nezâret eyleye deyu sûret-i deftere tahrîr olunmağla fi'l-hakîka zâviye-i merkûme harâb oluncaya dek icrâ-yı âyîn-i Mevlevîye oluna gelüb ta'mîrine vakıfda müsâ'ade var mıdır (9) ...ve taharrî oluna tefîş ve tefahhûz olunub sıhhat ve hakikatini serdâr Paşa mevlânâ-yı mûmâileyhimâ siz arz ve i'lâm eylemeniz bâbında size hitâben hükm-i hümayûn sudûrunu .istid'â eylediğin harameynü'ş-şerîfeyn müfettişi olan kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkikîn (10) mevlânâ Seyyid İbrahim zîde ilmehü i'lâm etmeğin i'lâmı mucebince amel olunmak emrim olmuşdur deyu buyurdumki berât-ı alîşân hükm-i şerîfimle (11) vusûl buldukda bâ berât sâdır olan emrim üzre amel dahî siz ki vezîr-i müşâr (?) mevlâ-yı mûmâileyhimâsız fi'l-hakîka zâviye-i mezbûre harâb oluncaya dek icrâ-yı âyîn-i mevlevîye oluna gelüb ta'mîrine vakıfda müsaade verilmişdir (12) ...ve taharrî oluna tefîş ve tefahhuz eyleyüb sıhhat ve hakikatli sadr saadetime arz ve i'lâm eyleyüb mazmûn-ı emr û şerîfimle âmil olasız şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe i'timâd kulasız tahrîren fî evâ'il-i şehri Şa'bânü'l-muazzam sene selase ve tis'in ve miete ve elf (BOA, Cevdet Evkaf, 27314, 1293. Ş.10).

1878 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'yı işgal etmesi sonrasında İsa Bey Zaviyesi'ne ait vakıf mülkleri ve gelirlerine el konulmuştur. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali sonrası tüm Mevlevî tekkeleri yasaklanmış ancak; birkaç yıl sonra bu tekkeler tekrar açılmıştır. Tekkenin vakıf mülklerine el konulmuş olsa da İsa Bey Tekkesi, 1924 yılına kadar fonksiyonunu devam ettirmiştir (Ćehajić, 1986: 30; Mujezinoviç, 1956: 247). 1952 yılında Yugoslavya'daki tüm tekkelerin ve tasavvuf faaliyetlerinin yasaklanmasıyla Saraybosna'daki İsa Bey tekkesinin de kapatılmış olabileceği muhtemeldir (İbrahim, 2008: 711). Bununla birlikte, Ekrem Hakkı Ayverdi, 1955 yılında İsa Bey Tekkesi'nin (Bentbaşı Mevlevî Tekkesi) mevcudiyeti koruduğunu ifade etmekte ancak; tekkenin fonksiyonunu devam ettirmesi konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir (Uz, 1996: 105; Ayverdi, 1981:389-391).

Mevlevîlik; Bosna-Hersek'te Saraybosna dışında, özellikle Mostar'da etkisini göstermiştir. Mostar yakınlarında Blagay'da doğup 1747 yılında vefat eden Şeyh Fevzi Efendi'nin Mostar'daki Mevlevî Tekkesi'nin şeyhi olduğu bilinmektedir. Bunun

yanında *Konyic*'te ve Saraybosna'da *Hacı Mahmut Mevlevî Tekkesi*'nin¹ (1650) mevcudiyetleri bilinmektedir. Saraybosna merkez olmak üzere, Balkan coğrafyası Mevlevîliğin etki alanı içerisinde olmuştur. Sırbistan, Arnavutluk, Makedonya ve Kosova'da Mevlevî tekkelerinin mevcudiyeti tarihi kaynaklarda belirtilmektedir (İzeti, 2004:131-137). Abdülbaki Gölpınarlı, Osmanlı döneminde Balkanlarda; *Filibe, Üsküp, Niş, Belgradçık, Vodine, Selanik, Belgrad, Yenişehir ve Tekirdağ'da* Mevlevî tekkelerinin olduğunu belirtir (Gölpınarlı, 1953: 335).

Mevlevîlik, Yugoslavya'da tekkelerin kapanmasıyla birlikte camilerde ve evlerde fonksiyonunu sürdürmüştür. *Bentbaşı Mevlevî Tekkesi*'nin parlak günleri yaşanmamakla birlikte; Mesnevi sohbetleri, Şeb-i Arûs törenleri yapılmış, Mevlânâ'yı anlatan Türkçe ve Boşnakça ilahiler okunmaya devam etmiştir. Bosna-Hersek'te, *Şeyh Feyzullah Efendi Hadžibayrić*, uzun yıllar Saraybosna'da Mevlevî şeyhi ve mesnevihan olarak bu ekolün canlılığını sağlamıştır. Yugoslavya döneminin Bosna-Hersek'inde *Hacı Mugaya Merhemiç* ve *Şeyh Feyzullah Efendi Hadžibayrić*'in Mevlevîliğin canlı kalmasındaki önemli katkıları olmuştur (Beglerović, 2008)². Şeyh Feyzullah Efendi Hadžibayrić'in 1990'da ölümüyle birlikte, Mevlevîliği temsil etme adına Bosna-Hersek'te bir boşluk yaşanmıştır. Sonraki yıllarda, Visoko'nun Moştren Köyü'nde tekkesi bulunan Şeyh Sırrı Hadžimejlić teberrüken Mevlevî şeyhi olmuştur (K1, K2, K10).

UNESCO'nun 1957 yılını Mevlânâ Celaleddin-i Rumî yılı ilan etmesi sonrası Konya'da Şeb-i Arûs programlarının yapılması, Boşnak Mevlevîler tarafından kısa bir süre içerisinde duyulmuş ve Bosna-Hersek'te de bu etkinlikler yapılmaya başlanmıştır. 1957 yılında *Hacı Muyağa Merhemiç*'in mesnevihanesinde, Şeb-i Arûs programı düzenlenmiştir. Bu tarihten itibaren Şeb-i Arûs törenlerine camilerde, tekkelerde ve mesnevihanelerde yapılmaya devam edilmiştir³ (Halilagić, 2008; İyiyol, 2009).

¹ Hacı Mahmut Tekkesi'nin nerede olduğu bilinmemekle birlikte, tekkeyi yaptıran Hacı Mahmut'un mezar kitabesinde Türkçe şu satırlar yazmaktadır:

"Hacı Mahmud ol ki İhya eyledi

Asitan-ı Mevlevîyyi bi-bedel

İşitiüp hatif dedi tarihini

Oldu daru'l-inşa ana mahal" (İzeti, 2004: 130).

² Beglerović'in ilgili bildirisi, *The Place And Dervish Orders İn Bosnia Herzegovina On The Year Of Yalaladdin Rumu 800 Years Since His Birth Symposium*, sunulmuştur. Sempozyum bildirileri basılmamış olduğundan bildirinin sayfa numarası belirtilmemiştir.

³ Bosna- Hersek'te, Şeb-i Arus programlarının içeriği ise şöyledir: Program, Kur'an-ı Kerim'den sûreler ile başlar. İkinci olarak, Boşnakça ve Farsça gazeller okunur. Daha sonra, Mevlevî esaslarını anlatan bir

Mesnevi dersleri, Yugoslavya döneminde, sadece Saraybosna'da yapılmamış; Bosna-Hersek'in büyük şehirlerinden *Tuzla*'da Mevlevî ekolüne bağlı vekiller ve dervişler Mesnevi dersleri vermişlerdir. Bu derslere halk ilgi göstermiş ve katılım yüksek olmuştur (Payević, 2008:1-4).

Günümüzde Bosna-Hersek'te Mevlevî tekkesi bulunmamaktadır ancak; Visoko yakınlarında Moştren Köyü'nde bulunan Nakşî Tekkesinin şeyhi, *Sirri Hadžmejić* (Fotoğraf. 2), teberriken Mevlevî şeyhi konumundadır. Moştren Köyü'ndeki Nakşîbendî tekkesi Bosna-Hersek'teki karakteristik bir Nakşî tekkesi olmakla birlikte, tekkede zaman zaman Mevlevî ayin ve pratikleri de yapılmaktadır. Şeyh Sırrî ve müritlerinin söz konusu tekkede belirli dönemlerde, Sema ayinleri düzenlediği bilinmektedir. Tekkede, Mevlevî tacı, sema kıyafetleri, Mevlânâ ve Konya ile ilgili resimler ve figürler bulunmakta; Mevlevî ayinleri, Mevlevîliğin klasik adâb ve erkanına uygun olarak yapılmaktadır. Şeyh Sırrî ile yaptığımız görüşmelerde İstanbul ve Konya'daki Mevlevîlerle iletişim içinde olduğunu, kendisinin ve müritlerin Konya'da düzenlenen Şeb-i Arûs etkinliklerine katıldığı ifade etmiştir. Şeyh Sırrî'nin Moştren Köyü'ndeki tekkesinin uygulama ve pratiklerine bakıldığında bu tekkenin Mevlevî-Nakşî karakteri taşıdığını ifade etmek mümkündür (K1, K2, K4, K11).

Bosna-Hersek'te Türkçe ve Farsça yazan birçok Mevlevî şair ve yazar yetişmiştir. Bosna-Hersek'te yetişmiş belli başlı Mevlevî şair ve yazarlar şunlardır: Ahmet Sudi Boşnak(Ö.1596-97), Habibi Dede(Ö.1643), Katibi Mustafa Boşnak(Ö.1667-68), Mezakî olarak bilinen Derviş Süleyman Boşnak(Ö.1676-77), Mehmet Muhteşim Velagiç Şabanoviç, (Ö. 1692), Nazmi Dede Hasan(Ö. 1713), Husam Boşnak, Mostarlı Fevzi(Ö. 1747), Leduniya(Ö. 1720-21), Adil-Paşa Şerifoviç (Ö. 1882). Bosna-Hersek'teki Mevlevî şair ve yazarları üslup ve konu açısından, Türk Edebiyatı'ndaki dinî-tasavvufî şiirlerin konu ve üslup açısından bir devamı niteliğini taşımaktadır. Bosna-Hersek'te kütüphanelerinde *Mevlânâ'nın Mesnevi'si*, *Feridun Attar*'ın *Pendname* ve *Mantıku't- Tayr* eserleri, *Sadî*'nin *Bostan ve Gülistan*'ı, *Hafız Şirazî*'nin

ders yapılır. Bosna'daki tasavvuf erbablarının özellikle Mevlevî şeyherinin isimleri zikredilir. Son olarak, Türkçe ve Boşnakça ilahiler okunur. Türkçe ilahilerin içinde Mevlânâ için yazılmış olan "Serveri Ser Bülendimiz" ilahisine bu programlarda özel önem verilir. Bu ilahi program boyunca birkaç kez okunur (Halilagić, 2008; İyiyol, 2009).

Divan'ı ve Abdurahman Camî'nin Baharistan'ı gibi daha çok Mevlevîlerin ele aldığı klasiklerin el yazmalarına sayı olarak fazlaca rastlanmaktadır. Bu durum Bosna-Hersek'teki sosyal hayatta Mevlevîliğin etkisini gösterme açısından önemlidir (Ćehajić, 1986: 32).

Türk Ahî-Sufî geleneğinin görülen çırağa, kalfa; kalfaya usta unvanın verildiği *Kuşanma*¹ âdetinin Saraybosna'daki Mevlevî tekkesinde sürekli bir pratik olduğu ifade edilmektedir. Džemal Ćehajić, Saraybosna'da Şehova Koriya'da Mevlevî tekkesinin yanında bir yazlık çardak olduğunu ve bu çardağın yanında, "*Kuşanma*" denen esnaf şenliklerinin yapıldığını ifade etmektedir (Ćehajić, 1986: 32). Yılmaz Kurt, Boşnak araştırmacı Aşçerić'e dayanarak 1777 yılında İsa Bey Tekkesi'nin bahçesinde böyle bir uygulamanın olduğunu belirtir. Bununla birlikte, Ahiliğin Bosna-Hersek'te XV. ve XVI. yüzyılla sınırlı kaldığı savunur (Kurt, 2008: 7-10). Metin İzeti ise, Ahi-Sufî geleneği olan *Kuşanma*'nın II. Dünya Savaşı'na kadar devam ettiğini vurgular (İzeti, 2004: 128-129). Aşçerić'in Mevlevî tekkesinin bahçesinde XVIII. yüzyılda böyle bir pratiğin olduğunu vurgulaması, geleneğin sadece XV ve XVI. yüzyıllarla sınırlı kalmadığını sonraki yüzyıllarda da yaşadığını göstermektedir.

¹Kuşanmak; beline kılıç, kuşak, kemer vb. şeyler bağlamak anlamından gelir. Kuşanma kelimesi ise; kuşanmak işi, anlamında, mesela kılıç kuşanmak için kullanılır (T.S. 2005: 1268). Araştırmacıların bahsettikleri Bosna-Hersek'te rastlanılan *Kuşanma* sohbetleri ve esnaf şenlikleri, ahilerin şet bağlamak ya da peştemal bağlayarak ahiliğe giriş için yapılan töreni anımsatmaktadır. Bosna-Hersek'teki bu uygulama, Anadolu'da görüldüğü gibi Balkanlarda da ahi-sufî geleneklerinin birlikte yaşadığının bir kanıtıdır. Ahilikte çırağa usta, ustaya kalfa olmanın bir nişanı olarak, beline peştemal bir çeşit iffet ve gayret kemeri olarak peştemal bağlanırdı. Şehrin diğer esnaflarının bulunduğu bir ortamda tekke şeyhleri törenle usta olacak kişinin beline peştemal bağlardı. Tören başladığında usta ya da kalfa olacak kişinin yaptığı işler esnaf heyetine tanıtılır, esnaf heyeti bu eserleri inceleyerek yapılan eserleri bir torbaya koyup mühürlerdi. Daha sonra tören alanında usta olacak kişi bir rehber eşliğinde getirilerek şu ifadeler söylenirdi: "*Es- selâmu aleykum yâ ehl-i şeriâ*" sonrasında: "*Es- selâmu aleykum yâ ehl-i tarîka*" daha sonra: "*Es- selâmu aleykum yâ ehl-i hakîka*" son olarak: "*Es-selâmu aleykum yâ ehl-i ma'rife*" denerek dört kapı selamlanır, usta olacak kişi tanıtılırdı. Usta adayı, yaş ve saygınlıklarına göre o şehirde bulunan ustaların ellerini öper, hayır dualarını alırdı. Usta adayı, daha sonra mesleğini şerefi ve namusuyla yapacağına dair söz vererek, Kur'an'a el basıp yemin ederdi. Sonrasında, usta adayının zanaatları orada bulunanlara gösterilirken: "*Hûû Pirimiz üstâdımız... Nebi aşkına ve gelip geçen san'at erbâbı ervâhına aşk ile Hûû*" şeklinde gülbanklar okunurdu. Kahya, elini yeni ustasının sağ omzuna koyarak: "*Sabûr ol, hamûl ol, mütevekkil ol, haram yeme, haram içme, el ve eteğini temiz tut, koymadığın mala el uzatma, gördüğün iyiliği unutma, sana fenâlık edeni affet, yürü Allah desteğini ola!..*" der. Daha sonra ustasının kulağına mesleğin sırlarını, san'atın esrarını fısıldar ve yeni ustasının beline şet bağlanırdı. Daha sonra, "*İlk sıftah uğruna aşk ola!*" diye bir ifade kullanılır, yeni ustanın yaptığı işler satılır, toplanan parayla açılacak olan yeni dükkanın ilk sermayesi toplanmış olurdu (İzeti, 2004: 128-129).

Mevlevîlik, Bosna-Hersek'te Osmanlı öncesi görülmüş ve fetihten bir yıl önce kurumsallaşmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i fethetmesiyle birlikte oluşan uygun zemin Mevlevîliğin Bosna-Hersek ve Balkanlarda etkili olması ve farklı şehirlerde Mevlevî tekkelerinin açılmasını sağlamıştır. Tahrir defterlerinde ve arşiv belgelerinde de görüldüğü gibi Osmanlı yönetimi Bosna-Hersek'teki Mevlevî tekkelerini doğrudan desteklemiş, tekkelerin varlıklarını sürdürmeleri için çeşitli vakıf arazileri, mülkler tahsis etmiş, tekkelerin tamirine katkıda bulunmuştur. Mevlevîlik, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeye hakim olduğu dönemde sosyal hayatın önemli bir ekolü haline gelmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Yugoslavya dönemlerinde baskı altına alınan Mevlevîliğin vakıf mülklerine el konulmuş ve tekkeleri yasaklanmıştır. Bununla birlikte Mevlevîlik, XX. yüzyılda da Bosna-Hersek'te etkisini göstermeye devam etmiştir. Günümüzde Bosna-Hersek'te Mevlevîliğin bir tekkesi olmamakla birlikte, Nakşî-Mevlevî şeyhlerine ve müritlerine rastlamak mümkündür. Mevlevîlik, Türk-İslam geleneklerini Bosna-Hersek'te yaşatmış Alhamijado Edebiyatı'nın birçok seçkin temsilcisinin neş'et etmesini sağlamıştır.

2.1.2. Nakşîbendîlik ve Tekkeleri

Nakşîbendîlik; XIV. yüzyılın ortalarında Bahauddin Nakşîbend (D.?- Ö.1389) tarafından, Buhara civarında kurulmuş bir tasavvuf ekolüdür. Gerek *Bâtınîler* gerek *Zahirîler* arasında kabul görmüş olan Nakşîbendîlik, Türkler arasında yaygın bir tarikattır (Artun, 2008: 161). Nakşîbendîliğin kurucusu olan Bahauddin Nakşîbend'in, Abdullah Gocduvanî (Ö. 1220) tarafından yetiştirildiği kabul edilir. Çoğunlukla *Hafî zikri* tercih eden Nakşîbendîlik, sohbet esasına üzerine kurulmuştur. Sünnî bir tasavvuf akımı olan Nakşîbendîlik; *Halidiye*, *Müceddidiye*, *Mazhariye*, *Melamiye-i Nuriye* gibi kollara ayrılmıştır. Nakşîbendîlik, dört esas üzerine oturtulmuş ve nihaî olarak, "Marifet" ile Allah'a kavuşma hedeflenmiştir (Kara, 2006: 231-232).

Nakşîbendîlik, Orta Asya'nın önemli kültür merkezlerinden olan Buhara kökenli bir ekol olmasından dolayı, Türk dinî-tasavvufî gelenekle etkileşimi üzerinde durulmuştur. Erman Artun'a göre, bu ekol Yesevîlikten etkilenmiştir (Artun, 2008: 161). Hamid Algar, Nakşîbendîlik ile Yesevîlik arasında bir ilişki olduğunu kabul eder. Algar'a

göre, *Yusuf Hemadanî*'nin fikirlerini her iki ekol de kabul etmektedir ancak; bu durum Nakşî-Yesevî sentezi oluşturma ya da bu derece yakınlık düzeyinde değildir. Bununla birlikte Algar, Nakşîbendîliğin Orta Asya Türkleri arasında yaygınlığını kabul ederek söz konusu ekolün, Orta Asya'daki Türk kültürü ve folklorundaki yerini Gocduvanî'nin türbesine Özbekler arasında verilen önem örneklemeyle ifade eder (Algar, 2007: 19).

Buhara yakınlarında ortaya çıkan Nakşîbendîliği, Anadolu ve Balkanlara getiren kişi *Molla Abdullah İlahî*'dir. Kütahya yakınlarında Simav'da doğmuş olan Molla Abdullah İlahî(?- Ö. 1490), zahirî ilimleri İstanbul'daki Zeyrek Medresesinde okumuştur. Bu eğitimden sonra *Horasan ve Maverayunnehr*'e giden İlahî, orada Nakşîbendî piri, Hacı Ubeydullah Ahrar'ın halkasına katıldı. Molla Abdullah İlahî, Türkistan'da *Hacı Ubeydullah Ahrar*'ın yanında tasavvuf eğitimi ve tasavvufun adâb ve erkânını öğrendi. Ahrar, belli bir dönemden sonra Molla Abdullah İlahî'yi, Kasr-ı Hâcegân'da bulunan Bahauddin Nakşîbendî'nin türbesine gönderdi. Orada belirli tasavvuf derecelerini ulaşmak için çeşitli dönemlerde, *Erbain* çıkaran Molla Abdullah İlahî, bu eğitimden sonra memleketi Simav'a döndü. İlahî, daha sonra İstanbul'a geçti, burada kendisine yoğun bir ilgi oluştu. İstanbul'dan sonra, Evrenos Paşa'nın oğlu Ahmet Bey'in koruması altında Balkanlarda yaşamayı kabul ederek, *Vardar Yenicesi'ne yerleşti*. Hayatının sonraki bölümünü Rumeli'de geçiren Abdullah İlahî ile birlikte Nakşîbendîlik de Balkanlara geçmiş oldu (Algar, 1996: 3).

Nakşîbendîliğin Bosna-Hersek'e ulaşması konusunda farklı fikirler ortaya atılmıştır. Hamid Algar, Molla Abdullah İlahî'nin Balkanlardaki etkisinin fazla olmamakla birlikte; Bosna-Hersek'e, Nakşîbendîliği İlahî'nin müritleri tarafından götürüldüğünü savunur (Algar, 2007: 255). Džemal Čehajić, Nakşîbendî dervişlerinin Fatih Sultan Mehmet'in Bosna-Hersek'i fethi sırasında Osmanlı ordusuyla birlikte bu bölgeye geldiklerini; bazı dervişlerin savaş sırasında şehit olduklarını, kalanların ise İslamiyeti yaymak için mücadele ettiklerini vurgular. Čehajić, halk anlatılarından hareketle, Bosna-Hersek'te isimlerini bildiğimiz Aynî Dede, Şemsî Dede ve Derviş-i Horasanî'nin Nakşî şeyhleri olduklarını ve Aynî Dede'nin kitabesinde Fatih Sultan Mehmet'e savaşmayı öğreten kişi olduğunu belirtir (Čehajić, 1986: 35-36).

Bosna-Hersek'te ve Balkanlarda açılmış ilk tekkelerden birisi, *Saraybosna Gaziler Tekkesi*'dir. Hazım Šabanović , bu tekkenin 1459 yılında açıldığını dolayısıyla Bosna-Hersek'teki ilk tekke olduğu vurgular (Šabanović, 1965: 34-39) Gaziler Tekkesi ile ilgili ilk kayıtları, 1538 yılındaki Kemal Bey'in vasiyetnamesinde görülmektedir¹ (Ćehajić, 1986: 35-36). 973/ 1565 tarihli sicillerde Gaziler tekkesinin Şeyhi Hacı Ramadan'ın Hac vazifesinden dolayı yerine *Turali Oğlu Mehmet*'in talep edildiği yazılmaktadır. *Rus Seyyah Aleksandar Gilfendingir*, 1857 yılında Gaziler Tekkesi'nden, Aynî ve Şemsî Dede'nin türbelerinden bahsetmektedir. Gilfendingir, *Putovanye Po Hercegovini, Bosni i Staroy* isimli kitabında Boşnakların savaflara katılmadan önce Aynî Dede ve Şemsî Dede'nin türbelerini ziyaret edip Gaziler Tekkesi'nin şeyhinin duasını aldıklarını ve elini öptüklerinden vurgular (İzeti, 2004: 142). Aleksandar Gilfendingir'in bahsettiği bu dinî-mistik pratik, Türk folklorundaki; "Ermiş", "Eren" şahsiyetlerle ilgili türbe ziyaretlerini anımsatmaktadır. Pertev Naili Boratav, *ermiş* kişilerin Türk folklorundaki yerinden bahsederken; Erenlerin, "Kafirlerin hakkından gelebilme, koruduğu Müslümanları savaşta başarıya ulaştırma, Müslüman esirleri koruma" gibi görevlerinin olduğunu belirtir (Boratav, 1994: 43). Türk folklorunda, istenen bir durumun gerçekleşmesi için türbe ziyareti yapma ve türbe etrafında bir dizi pratik ve çeşitli kalıp hareketler yapmak yaygın bir adettir. Aleksandar Gilfendingir'in anlatımlarından hareketle, Türk folklorunun bu pratiğinin Saraybosna'ya kadar yayıldığı görülmektedir. *Bu durum, din ile birlikte Bosna-Hersek coğrafyasına Türk kültürünün de taşındığının bir belirtisi olarak kabul edilebilir.*

İşlevi ve etkisi açısından Bosna-Hersek'te ve Balkanlarda önemli tekkelerden birisi *İskender Paşa Tekkesidir*. Fatih Sultan Mehmet'in Bosna-Hersek'i feth etmesinde önemli rol oynayan ve fetih sonrası Rumeli Beylerbeyliği'ne getirilen İskender Bey, kendi adına Saraybosna'da bir tekke ve misafirhane yaptırmıştır. İskender Bey, yaptırdığı bu tekkeye önemli vakıflar bağlamıştır. Tekke ve misafirhanenin zengin vakıf gelirlerinin olması, İskender Paşa Tekkesi'nin halk arasındaki etkinliğinin artmasını sağlamıştır. Alija Beytic, tekkenin yapılış tarihinin 1499–1505 tarihleri arasındaki dönem olduğunu belirtir (Ćehajić, 1986: 35–36). İskender Paşa Zaviyesi ile ilgili ayrıntılı bilgilere, 1542 yılına ait tahrir defterinde görmek mümkündür. Söz

¹ Vasiyetnamenin aslı GHB Kütüphanesi 948/1541 tarihli 1 numaralı sicilde bulunmaktadır (Ćehajić, 1986: 36).

konusu tahrir defterinde; zaviyenin yapılması için alınan araziler, vakıf mülkleri ve bu vakıf mülklerinin gelirlerinin toplamının ne kadar olduğu ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir.¹ İskender Paşa Zaviyesi, 1697 yılında Prens Eugen Savoyski Saraybosna'ya ele geçirdiği dönemde yakılmıştır. Yeniden inşa edilen tekkenin gelirleri, 1801 yılında Padişah III. Selim'in fermanıyla düzenlenmiştir.² XIX. yüzyılın sonlarında misafirhane ve imaret kapatılmış, tekke ise İkinci Dünya Savaşı'na kadar faaliyetlerine devam ettirmiştir (Ćehajić, 1986: 35–36). İskender Paşa Tekkesi, Saraybosna'daki sosyal hayata katkıda bulunmuş bir tekkedir. Tekkede her gün yapılan aş; fakirlere, yolculara, dervişlere verilmiş; cuma günleri, Ramazan ve Kurban Bayramı'nda Saraybosna'da halka yemek dağıtılmış bu uygulama imaret ve misafirhanenin kapatılmasına kadar devam etmiştir. Tekkenin şeyhleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Bosna-Hersek'te çıkan isyanların yatıştırılmasında ve halkın Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kalması için gayret göstermişlerdir (İzeti, 2004: 143-144).

Saraybosna'da Nakşî ekolünün önemli tekkelerinde birisi de *Yediler Tekkesidir*. Bu tekke XIX. asrın ortalarına doğru, “Çokadži Hadži Suleyman Mahallesi”nde, cami ve türbeyle birlikte yapılmıştır (Mujezinovic, 1974: 443; Ćehajić, 1986: 44). Halk arasında, “*Yedi Kardeşler Türbesi*” olarak da bilinen bu mekân, türbe ve tekke ile birlikte bir kompleksten oluşmaktadır. Tekkenin kurulmasına vesile olan yedi mezarla ilgili çeşitli anlatılar oluşmuştur. Halk arasındaki en yaygın anlatıya göre; türbedeki yedi mezar, Fatih Sultan Mehmet'in ordusuyla gelen ve Saraybosna'da şehit düşen yedi kardeşin mezarıdır (İzeti, 2004:144). Bir başka anlatıda bu mezar sahipleri; Fatih Sultan Mehmet ile birlikte Bosna-Hersek'e gelip orada şehit düşen bir şeyhin mezarı, paşanın sarayında çalınan paradan dolayı öldürülen masum iki derviş kardeşin mezarı ile 1697 yılında Prens Eugen'in Saraybosna baskınında yeterince önlem almadıkları için öldürülen dört kumandanın mezarlarıdır. Halk, bu mezarların üzerinde gece yedi ışığın yandığına inanmaktadır (Ćehajić, 1986: 44). Tekkeye ismini veren “Yediler” ifadesi, Türk tasavvuf geleneğinde *velîler hiyerarşisindeki; Üçler, Yediler, Kırklar'ı*

¹ Tezimizin, *Bosna- Hersek'te Tasavvufun Doğuşu ve Gelişmesi*, adlı bölümünde İskender Paşa Tekkesi'nin yapılışı, vakıf mülkleriyle ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir.

² Padişah III. Selim'in fermanına göre İskender Paşa Zaviyesi'nin gelirleri şu şekilde olacaktır: *Et için 5040 akçe; Ekmek için, 5040 akçe; Pirinç için, 1080 akçe; her cuma ve Ramazan ve Kurban Bayramı'nda yapılan pirinç için 1080 akçe; Aşçının maaşı için, 720 akçe; Aşure için diğer aşçılara dağıtılacak ücret için 300 akçe; misafirhane için gereken bal ve odun için 360 akçe; mütevelli ödemeleri için 1080 akçe vs.* (Ćehajić, 1986:40).

anımsatmaktadır. Bu hiyerarşiye göre; *Yediler* Hz. İbrahim'in ruh yapısı üzerine şekillenmişlerdir. Dolayısıyla *Yediler*, insanlara *rıfk* ve *hilm* ile davranırlar. Üçler, *Yediler*, *Kırklar*; Türk Tasavvuf geleneğinde yaygın bir unsur olduğundan Yunus Emre'nin şiirlerinde de görmek mümkündür:

Benüm şeyhüm gayet ulu kişidür
Üçler Yidiler Kırklarun başıdır
On iki imamun ser-yoldaşdır
Dönmezem şeyhümden ya ne döneyim¹

(Tatçı, 2008b: 83).

Yedi sayısı; Türk kültüründe Orta Asya'dan, Anadolu'ya ve Balkanlara kadar yaygın olarak görülen bir sayıdır. Altay Türklerine göre, ay tutulmasına “Yedi Başlı Dev” neden olmaktadır. Orta Asya ve Anadolu Türklerinde, yerin yedi kat olduğuna inanılır. Geleneksel kültürde soy, yedi göbeğe kadar dayandırılır. Kefene halk kültüründe; “*Yedi Arşın Bez*”denilmektedir (Yardımcı, 1998). Yedi sayısı, Kur'an-ı Kerim'de de sık sık geçmektedir. “Yedi Sema” (Bakara/29), “Yedi Deniz” (Lokman/27), “Yedi Başak” (Bakara/ 261, Yusuf 46), “Yedi Gece” (Hakka/ 7) “Yedi Yol” (Mü'minin/17), “Yedi Kıtık Yılı” (Yusuf/43)” gibi, yedi ile ilgili birçok kavram ayetlerde ele alınmıştır (Cebecioğlu, 2005: 711). Bosna-Hersek'teki *Yediler Tekkesi* ve tekke etrafında gelişen halk kültüründen hareketle denilebilir ki: *Türk-İslam kültürün bir sentezi olarak geleneksel kültürün her katmanında görülen yedi sayısı, dinî-mistik folklor vasıtasıyla Boşnak halk kültürüne geçmiştir.*

Yediler Tekkesi'nin tespit edilen ilk şeyhi, İstanbul ve Bursa'da tahsilini tamamladıktan sonra Saraybosna'ya dönen Şeyh Feyzullah Efendi'dir. Kurulduğu günden itibaren işlevsel olan tekke, çeşitli dönemlerde yangın ve tahribatlara uğramıştır. *Yediler Tekkesi*, 1933 yılında Yugoslavya Krallığı kayıtlarında Nakşî Tekkesi olarak kaydedilmiştir. *Yediler Tekkesi*'nin 1937 yılına kadar fonksiyonunu icra ettiği bilinmektedir (İzeti, 2004: 145). Ekrem Hakkı Ayverdi, Yugoslavya dönemi Bosna-Hersek'inde *Yediler Tekkesi*'nden bahsederken, tekkenin mevcudiyetini korumadığını fakat; türbenin mevcudiyetini koruduğunu, türbenin içinde yedi sanduka

¹ Yunus Emre'nin “*Ko ben şeyhüm eşiginde yatayım/ Dönmezem şeyhümden ya ne döneyim.*” ilahisi, Boşnak tekkelerinde sıkça okunmaktadır.

ve başuçlarında Nakşî tacı bulunduğunu ifade etmektedir (Ayverdi, 1981: 392). Günümüzde Ekrem Hakkı Ayverdi'nin ifade ettiği gibi tekke varlığını korumamakla birlikte, cami ve türbe mevcudiyeti korumaktadır (Fotoğraf. 3, 4, 5).

Saraybosna'da İskender Paşa ve Yediler Tekkesi'nin dışında iki Nakşîbendî tekkesinin varlığı bilinmektedir. *Değirmendere Tekkesi*, bir okul konumundayken daha sonra tekkeye dönüştürülmüştür. (Mujezinović, 1974: 257). Değirmendere Tekkesi, 1952 yılında tekkelerin kapatılmasına kadar faaliyetlerine devam etmiştir. 1968 yılında tekrar açılan tekke yakın dönemlere varlığını sürdürdüğü bilinmektedir (Ćehajić, 1986: 46). 1664 yılında, *Hasan Kaimi*'nin vakfettiği evde kendi ismiyle tekke açılmıştır. Bu tekke Mulla Mustafa Başeski'ye göre, Halvetî tarikatına aittir. 1697 yılında Eugen Savoyski tarafından yakılmış olan tekke, 1762 yılında tamir edilmiş ve 1801 yılında tekkenin yeniden yapıldığı padişah III. Selim'in fermanında ifade edilmiştir (İzeti, 2004: 146).

Nakşî Tekkeleri, Bosna-Hersek'in önemli merkezlerinden olan Mostar'da da açılmış ve faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Mostar'da önemli Nakşî tekkelerinden birisi, *Koski Mehmet Paşa Hangâhi'dir*. Hıfzija Hasandedić, Nakşîbendîliğin Mostar'da yayılmasını Koski Mehmet Paşa Hangâhi'nin önemli rol oynadığını ifade etmiştir (İzeti, 2004: 146). Kanuni Sultan Süleyman'ın ruznamecisi ve daha sonra tımar defterdarlığını yapmış olan Koski Mehmet Paşa, hayratı için 200.000 akçelik büyük bir bir bağışta bulunmuştur (Ayverdi, 1981: 235). 1612 yılında Mostar'da 11 odalı Koski Mehmet Paşa hangâhının yapılmasıyla tasavvuf dersleri ve derviş eğitimi verilmeye başlanmıştır. Tekkenin vakıfnamesinde hangâhın şeyhi ve dervişlerin görevleri belirtilmiştir.¹ Hangâh, 1924 yılına kadar işlevini sürdürmüş, 1950 yılında ise yıkılarak yerine park yapılmıştır.¹

¹ Hangâhın vakıfnamesinde şeyhin ve dervişlerin görevleri şu şekilde ifade edilmiştir: “Şeyh, Cuma ve Bayram günleri camiye iştirak edenlere vaaz edecek ve her gün sabah namazı sonrası dokuz odada kalan dervişlerle birlikte Semahanede tevhid okuyacaktır. Tevhid, hangâhta bulunan binlik tespihlerle olacaktır. Dervişlerin her biri biner kez “La ilahe illa'llah” okumakla sorumludur... Bu hatim Cuma günü başlamalı ve perşembe günü bitmelidir. Bunun yanında herkes yüzer kez salavat, üçer kez ihlas ve biner kez Fatıha okumakla mesuldür. Bu hatimden gelecek sevap, vakfın ömrünün uzamasına, değerinin artmasına, ölümü sonrası ruhu için olacaktır. Her Cuma arifesinde herkesin hangâhta toplanıp, tevhid okuması gerekmektedir. Hangâh şeyhine günlük on iki akçe, dokuz odada kalan dervişlere de yiyecek için günlük ikişer akçe ödenecektir. Her bir akçe de hangâhın son adasında kalıp oranın temizliği ile ilgilenen kişiye verilecektir ” (Ćehajić, 1986: 48).

Mostar'da Nakşî ekolüne ait önemli bir tekke de *Luka Tekkesi*'dir. Bu tekkeyi, Şeyh Meylî'nin müridi, Mostar valisi Ali Paşa Rizvanbegovic yaptırmıştır. 1837 yılına ait vakfiyede tekkenin gelirleri ile ilgili bilgiler verilmiş; 1854 yılına ait fermada ise tekkeye devlet gelirlerinden ayrılan miktar belirlenmiştir. Tekkenin zengin bir vakfının olması, İkinci Dünya Savaşı'na kadar fonksiyonunu icra etmesini sağlamıştır. Günümüzde, Mostar Luka Tekkesi ile ilgili kalan tek şey bulunduğu sokağa, "*Tekija Sokağı*" adının verilmesidir (Ćehajić, 1986: 65-66).

Bosna-Hersek'te Nakşî tekkeleri, Saraybosna ve Mostar dışında Konjic'te² de görülmüştür. *Konjic Seonice Nakşîbendî Tekkesi*, 1883 yılında açılmış, İkinci Dünya Savaşı'na kadar varlığını sürdürmüştür. Tekkede kadınların zikre katılmaları için ayrı bölüm yapılmış; tekkenin şeyhlerinden *Şeyh Ahmet Buturovic*, tekkenin yanına dervişlerin ve misafirlerin barınacağı bir konak inşa etmiştir. Bosna-Hersek'teki klasik bir Nakşîbendî tekkesi olan Konjic Seonice Tekkesi'nde zikir, pazartesi ve cuma günleri yapılmıştır (İzeti, 2004:152).³

Bosna-Hersek'te Nakşî tekkelerinin görüldüğü şehirlerden biri de Foça'dır. Evliya Çelebi, Foça'da sekiz adet tekkenin varlığından bahsetmekle birlikte bu tekkelerin hangi tasavvuf ekolünün tekkeleri olduğundan bahsetmemektedir. XIX. yüzyılın ilk yarısında açılan, *Foça Nakşî Tekkesi* Hersek valisi Galip Ali Paşa tarafından yapılmıştır. Bosna-Hersek'in Sırp Cumhuriyeti kısmında kalan Foça şehrindeki Nakşî tekkesi günümüzde fonksiyonunu icra etmemektedir (Ćehajić, 1986: 62; İzeti, 2004:152).

2.1.2.1. Günümüzde Nakşîbendî Tekkeleri

Nakşîbendîlik, Osmanlı döneminde XVIII. yüzyıldan başlayarak gittikçe güçlenmiş ve diğer tasavvuf ekollerine göre daha fazla gelişim göstermiştir. Bu durum Bosna-

¹ Koski Mehmet Paşa, Osmanlı eserlerinin ve kültür hayatının Mostar'da yerleşmesi adına önemli bir şahsiyettir. Koski Mehmet Paşa tarafından yapılmış en önemli yapılardan birisi Koski Mehmet Paşa Camisidir. Neretva Nehri'nin kıyısında, Mostar köprüsüne hakim bir görünüşe sahip Koski Mehmet Paşa Camii, 1617-18 yıllarında yapılmıştır (Turan ve İbrahimgil, 2004: 142).

² Konjic, Saraybosna ile Mostar arasında Boşnakların çoğunlukta olduğu bir şehirdir. Neretva nehrinin kenarına kurulmuş şehirde günümüze kalan birçok Osmanlı eseri mevcuttur.

³ Evliya Çelebi, Seyahatname'de Konjic'te iki derviş tekkesinden bahsetmekle birlikte bunların isimlerine değinmemiştir (Şabanović, 1967: 470).

Hersek'te, söz konusu yüzyıldan günümüze kadar Nakşîbendîliğin diğer tarikatlar üzerinde etkin olmasını sağlamıştır. Bosna-Hersek'te Nakşîbendîliğin güç kazanıp sosyal hayatta etkili olmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun heteredoks akımlara bakışı, II. Mahmut Dönemi'nden sonra Bektaşîliğin gördüğü tavır, Boşnak kökenli vezir ve yöneticilerin Osmanlı yönetiminde etkinliği, Bosna-Hersek'te neş'et etmiş sayısız Osmanlı uleması, ulemanın Nakşî ekolüne yakınlığı gibi birçok unsur; Nakşîbendî ekolünün Bosna-Hersek'te güçlenmesini ve etkinliğinin artmasını sağlayan etkenler olmuştur (İbrahim, 2008: 700; Ćehajić, 1986: 40)

Günümüzde Bosna-Hersek'te, varlıkları devam eden Nakşî tekkelerinin fikir mimarı *Şeyh Hüseyin Baba Zukić'tir*. Fojnica yakınlarındaki, *Živčić'te* dünyaya gelen Şeyh Hüseyin Baba Zukić; Fojnica ve Saraybosna'dan sonra, eğitimini sürdürmek üzere İstanbul'a gitmiştir. Şeyh Hüseyin Baba Zukić, İstanbul'da medrese eğitimini tamamlamanın yanında; Muradiye Tekkesi'nde¹, Şeyh Hafız Muhammed Hisârî aracılığıyla Nakşîbendîliğe girmiştir. İstanbul'daki bu tekke Nakşîbendîliğin Müceddidî koluna bağlı olmasından dolayı Şeyh Hüseyin Baba Zukić, bu tekkede Nakşîbendîliğin, *Mücedidî* ekolüne intisap etmiş oldu. İstanbul'da manevî ve dinî eğitimini tamamlayan Şeyh Hüseyin Baba Zukić, üç yıl Konya'da Çelebi Ebu Bekir Efendi'nin gözetiminde, Mevlevî adâb-erkânı ile ilgili manevî eğitim aldı. Daha sonra, Konya'dan ayrıлып Semerkant ve Bahauddin Nakşîbend'in türbesinin bulunduğu Kasr-ı Arifan'a giderek, oradaki tekkelerde yedi yıl tasavvuf eğitimi aldıktan sonra; İran, Bağdat, Konya ve İstanbul yoluyla yeniden doğduğu köy, Živčić'e döndü. Şeyh Hüseyin Baba Zukić, uzun bir manevi yolculuk ve eğitimin ardından döndüğü köyünde, *Živčić Nakşîbendî Tekkesi*'ni kurdu (Algar, 2007: 335-338).

¹ Muradiye Tekkesi, Osmanlı'da Müceddidi ekolünün merkezi konumundaydı. Tekkeye ismini veren Şeyh Muhammed Murad Buharî, Hindistan'dan ayrıлып uzun bir yolculuk yaparak, Suriye ve Türkiye'de Nakşîbendîliğin Müceddidiye kolunu getirmiştir (Algar, 337: 2007) Müceddidîlik, XVII. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'da etkin olmaya başlamıştır. Nakşîliğin bu kolu; Padişah IV. Murat tarafından destek görmüş, Şeyhülislam Feyzullah Efendi bu ekole girmiş ve II. Mahmut tarafından korunmuştur. Şeyh Hüseyin Baba Zukić'in manevi eğitimini tamamladığı Muradiye Tekkesi, Nakşîbendîliğin Müceddidiye koluna bağlı ve Şeyh Muhammed Murad Buharî'nin fikirleri etrafında gelişen bir koldu (Muslu, 2004: 232-234). Şeyh Hüseyin Baba Zukić'in Bosna'da açtığı ve bugün varlıklarını sürdüren Nakşîbendî Tekkelerinin temsilcileri, Nakşîbendî ekolünün Müceddidî koluna bağlı olduklarını ifade etmektedirler (K2, K3, K4, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12).

Živčić Nakšibendî Tekkesi'nin kitabesinde tekkenin yapılış tarihi 1195/1780 olarak yazılmıştır (Fotoğraf. 6). Tekke, günümüzde Bosna-Hersek'teki Nakšibendî ekolünün merkezi olarak kabul edilmektedir. *Živčić Nakšibendî Tekkesi'nin* şeyhlerinden olan Mesut Efendi'nin 9 Şubat 2009 tarihindeki cenaze merasiminde, şahit olduğumuz ve binleri aşan büyük bir kalabalık bunun bir tezahürüdür (Fotoğraf. 7).

Živčić Nakšibendî Tekkesi, ormanlar içinde bir yamaca yapılmış olması ve küçük bir köyde bulunmasına rağmen Bosna-Hersek'te önemli bir etkiye sahiptir. Tekkenin kurucusunun ve ilk şeyhinin Şeyh Hüseyin Baba Zukić olması, Meyli Baba'nın bu tekkede şeyhlik yapmış olması, Bosna-Hersek'te Türkçe ve Boşnakça ilahileri dilden dile dolaşan Sırrî Baba'nın, Şeyh Hüseyin Baba Zukić'in öğrencisi olması, *Živčić Nakšibendî Tekkesi'nin* merkez tekke olmasını sağlamıştır. Şeyh Hüseyin Baba Zukić ve Meylî Baba'nın türbelerinin tekkenin hemen yanında olması (Fotoğraf. 8, 9). da söz konusu tekkenin Bosna-Hersek'teki Nakšibendî ekolünün merkezi olmasını sağlayan bir diğer etkidir.

Živčić Nakšibendî Tekkesi iki katlı olup Semahane üst katta bulunmaktadır. Semahanede Nakšibendî ekolünün çeşitli sembolleri ve mihrapta Nakšî tacı görülmekle birlikte tekke, sade bir yapı arz etmektedir. Tekkenin yanında yapılmış olan *Bosna-Hersek Tasavvuf Müzesi*, hemen tüm tasavvuf ekollerine ait maddi ve manevi kültür unsurları kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Tekke, açıldığı günden bu yana- 1952 yılında tekkelerin kapatılması rağmen- işlevini sürdürmüş, Boşnakça ve Türkçe ilahiler okunmaya devam edilmiştir (K1, K2, K4, K5, K8, K9, K11, K23).

Živčić Nakšibendî Tekkesi'nin devamı ve Meylî Baba'nın soyundan gelen Hadžimejlić ailesinin bir diğer tekkesi *Živčić Köyü'nün* ovaya inilen noktası Kaçuni'de bulunmaktadır. *Mesudije Tekkesi*, büyük bir yapıya sahip bir kompleksten oluşmaktadır. Bosna-Hersek'te yayımlanan *Kelamu'l-Şifa* tasavvuf dergisinin de yayına hazırlanan mekanı olan Mesudiye Tekkesi'nin şeyhi, doktorasını Türkiye'de yapmış olan geleneksel İslam sanatları hocası, Kazım Hadžimejlić 'dir'¹ (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K11, K12, 23).

¹ Türk halk kültüründe görülen “*Ocak*” ve bazı dinî-mistik merkezlerin sağaltma fonksiyonunu icra etmesi, bu mekanda da görülmektedir.

Fojnica Oglavak Tekkesi, günümüz Nakşî tekkeleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu tekke, Şeyh Hüseyin Baba Zukić'in öğrencisi *Şeyh Sırrî Baba*(1785-1846/47) tarafından 1800 yılında kurulmuştur.¹ *Oglavak Tekkesi*, XIX yüzyılın başlarından itibaren Bosna-Hersek başta olmak üzere, bütün Balkanlarda önemli bir tekke konumuna gelmiştir. Şeyh Sırrî'nin ve Oglavak'daki tekkesinin ünü, Osmanlı'nın başkenti İstanbul'a kadar ulaşmış; Şeyh Sırrî Baba vergiden muaf tutmuştur (İzeti, 2004: 149).

27 Ağustos 1835 yılına ait Osmanlı arşiv belgesinde, Şeyh Sırrî'nin nüfuzu açıkça görülmektedir. Belgede, Şeyh Sırrî'nin erbâb-ı zühd ve salâh olduğunu, tekkesinin civarındaki arazilerinden elde edilen mahsulün kendisinin ve ona tabi olan dervişlerin istifade ettiğini, bundan dolayı bu mahsülden herhangi bir vergi alınmaması gerektiği üzerinde durulmuştur²:

Saraybosna kadısına hüküm ki
Bosna eyâletinde kâ'im Saray kazâsı havâlîsinden Konice nâhiyesine tâbi'
Oglavak (2) nâm karyede zâviye nişîn olan tarîkat-ı aliyye-i nakşîbendiyeden Eş-
şeyh Abdurrahmân Sırrî zîde salâhe (3) erbâb-ı zühd ve salâhdan olarak zâviye-i
mezkûre civârında kâ'in tarlasından (4) kendü yediyle hâsıl eylediği mahsûlâtдан
mürûr ve ubûr iden fukarâ ve dervîşânı (5) it'âm etmekte olduğundan ve aher
sûretle medâr-ı ta'yişi bulunmadığından kendüsünden (6) tekâlîf alınmak icâb
etmez iken bazı taraftan tekâlîf-i şakka mutâlebesiyle ...(7) teaddi ve rencîde
olunmakta olduğu tahkîk kılınmış olmakdan nâşî fîmâba'd (8) mumâileyhden
hisse-i tekâlîf mutâlebe olunmaması fermân olmağın (9) imdi sen ki mevlânâ-yı
mumâileyhsin mumâileyhin tekâlîfden muafiyeti husûsuna müsaade-i aliyyem (10)
ma'lûmun oldukda âna göre amel (11) ve harekete ihtimâm ve devlet hilâf-ı

¹ Şeyh Sırrî Baba, Bosna-Hersek'te çok saygın olarak görülen bir tekke şeyhidir. Onun Türkçe ve Boşnakça ilahileri, Boşnaklar arasında ve Boşnak tekkelerinden dilden dile söylenir. Şeyh Sırrî Baba'nın hayatı ile ilgili bilgileri tezimizin, *Boşnak Tekke Tasavvuf Halk Edebiyatı Temsilcileri ve Şiilerinden Örnekler* bölümünde ele alınmaktadır.

² Şeyh Abdurrahman Sırrî'nin Konice nahiyesi Oglavak karyesindeki tekkesi civarındaki tarlasına ait mahsulünü fukara ve dervişana yedirdiğinden dolayı, vergiden muaf tutulması hususuna dair arzuhal ile ilgili arşiv belgesi şöyledir:

Bosna eyâletinde Saray kazâsı nahiyelerinden Konice nahiyesinde vâki' Oglavak nam karyede tarîkat-ı aliyye-i nakşîbendiyeden zâviye neşime irşâd olan (2) Eş-şeyh Abdurrahman Sırrî Efendi zühd ve takvâ ashâbından ehl-i zikr bir dâîleri olduğundan başka zâviye-i mezkûre civârında olan tarlasından kendü eliyle hâsıl (3) itmekte olduğu mahsûlâtдан leyl û nehâr zâviye-i mezkûreden güzâr iden fukarâ ve dervîşânı hasbeten lillahi teala it'âm itmekte olduğu ve kendüsünün aher sûretle bir gûnâ (4) maaşı olmadığı ve bu hâl ile yinemumâileyhden teklîf alınmakta idüğü mesmû-ı abîdânem olmağla muvâfık- re'y-i âlîleri buyurulur ise şeyh-i mumâileyh-i dâîlerinin (5) isticlâb-ı da'vât-ı hayriyesi zımında tekâlîfden muafiyetini hâvî bir kıt'a fermân-ı âlf ısdârı husûsuna müsaade-i seniyyeleri şây'an buyurulmak bâbında emr û fermân hazret-i menlehü'l-emrindir (BOA, Cevdet Tasnif, 16217-I, 1251, R.30).

tecvîzden mübâderet olunmak bâbında Fî evâhir-i R (Rebiülahir) sene 51 (BOA, Cevdet Tasnif, 16217-II, 1251, R.30).

Hamid Algar, Şeyh Sırrî ve Oglavak'taki tekkesinin Bosna-Hersek'teki etkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“On Sekizinci yüzyılın sonlarına doğru talebeliğini tamamlayan Sırrî Baba Foynica yakınlarındaki bu ormanlık tepede bir bölgeyi temizleyerek tekkesini kurdu; daha sonra bunun etrafında küçük bir köy teşekkül etti. Bu yalıtılmış ve kırsal bölge, Sırrî Baba'nın sağlığında Bosna'nın dinî ve hatta siyasî hayatında önemli bir yer işgal etmeye başladı ve bir zaman için şöhreti Živčić'inkini gölgede bıraktı. Gerçekten de onun kurucusu geçmişte ve şimdi, Bosna'daki tüm Nakşîbendî şeyhlerinin en ünlüsüdür. Onun nüfuzu o derecedeydi ki, Bosna'ya yeni vali olan herkes ilk iş olarak Oglavak'a gitmeyi bir görev bilirdi. Bu önemli ziyaretçiler için tekkenin yanında, yakın zamana kadar ayakta duran iki konak inşa edilmiştir” (Algar, 2007: 342).

Oglavak Tekkesi; günümüzde sade görünümüyle, tekkenin girişindeki “Hû” ifadesi dışında, normal bir köy evini anımsatmaktadır. Tekkede, Bosna-Hersek'te tüm tekkelerde bulunan klasik bölümler bulunmaktadır: *Semahane*, *Kahve Ocağı* ve *Megadan Odası*. Tekkenin yanında Şeyh Sırrî'nin türbesi bulunmakta (Fotoğraf. 12, 13); yaklaşık iki yüz metre ileride ise, halk anlatılarından bildiğimiz, Fatih Sultan Mehmet'in ordusuyla geldiğine ve Bosna-Hersek'te şehit olduğuna inanılan Derviş-i Horasanî'nin türbesi bulunmaktadır. Oglavak Tekkesi; günümüzde Ramazan ayında teravih sonraları, kandil gecelerinde ve bayramlarda işlevini sürdürmekte; Balkan Nakşîbendiliğinin adâb ve erkânına göre mevcudiyetini devam ettirmektedir (K1, K2, K3, K6, K8, K11, K16, K26).

Visoko Nakşî Tekkesi, 13 Mayıs 1904 yılında Şeyh Hadži Hafiz Hüsnü Efendi Numanagić, tarafından açılmıştır. Eğitimini, İstanbul ve Kahire'de tamamlamış olan Şeyh Hadži Hafiz Hüsnü Efendi Numanagić, Şeyh Arif Sıtkî'den tasavvuf eğitimi almıştır. Hadži Hafiz Hüsnü Efendi Numanagić, 1919 yılına kadar Visoko Nakşî Tekkesi'nin şeyhi olmuştur. Visoko Nakşî Tekkesi, açıldığı tarihten itibaren Yugoslavya'da tekkelerin yasaklandığı dönemler dışında işlevselliğini sürdürmüştür. (Ćehajić, 1986: 60). Visoko Nakşîbendî Tekkesi, günümüzde dar bir sokağın sonuna doğru duvarlarla çevrili bir konuma sahiptir (Fotoğraf. 14). Tekkede; *Semahane*, *Megdan odası* ve daha çok kadınların kullandığı bir mekan bulunmaktadır. Tekkenin üst tarafı kafesle bölünerek kadınların zikir yapmasına elverişli hale getirilmiştir.

Günümüzde, İbrahim Trako, vekil olarak tekkenin açık kalmasını sağlamış olmasına rağmen; tekke Živčić, Kaçuni ve Mejtaş tekkeleri kadar etkili değildir.

Potok Nakşibendî Tekkesi, Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'daki etkili Nakşibendî tekkelerindedir. Tekke, halk kültürüne etkisi ve işlevsellik yönüyle merkezi bir konuma sahiptir. Visoko Nakşibendî Tekkesi gibi, etrafı duvarlarla çevrili, iç avluya sahip olan Potok Tekkesi, tarihi bir ev görünümündedir. Tekkenin iç avlu duvarında, Saraybosna Sinanova Tekkesi'nde bulunan Kadirî gülünün bir benzeri yapılmıştır. Tekkenin vekili, *Seid Strik* eşliğinde törenler yapılmakta ve bu törenler sırasında, Türkçe ve Boşnakça ilahiler okunmaktadır (Fotoğraf. 15, 16). Strik'in tekkesinde okunan Türkçe ilahiler arasında, Bektaşî nefesleri-ilahileri, Abdülkadir Geylanî'yi metheden Kadirî ilahileri okunmaktadır. Tekkenin duvarlarında sema esnasında giyilen Mevlevî kıyafetleri, Mevlevî tacı ve Boşnakça'ya çevrilmiş Mesnevi bulunmakta ve sergilenmektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K16, K23, K26). Bir Nakşî tekkesinde, Mevlevî kıyafetlerinin olması, Bektaşî ilahilerin okunması, Kadirî tekkelerinin piri Abdülkadir Geylanî'yi öven ilahlilere rastlanması; Bosna-Hersek'teki tekkelerin Nakşibendîlik çatısı altında, diğer tarikatlardan da izler taşıdığını göstermektedir. Günümüz Boşnak tekkelerinin genelinde görülen bu durum, Bosna-Hersek'teki tarikatların Nakşîlik çatısı altında bir sentez oluşturdukları kanaati oluşturmaktadır

Potok Nakşibendî Tekkesi'nin semahane bölümünde bulunan ve sağ üst köşede asılı olan büyük ahşap levhada on iki kez yazılmış, "Hû" ifadesi dikkat çekicidir (Fotoğraf. 17). Bu sembole tekkenin dervişleri tarafından çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Her bir "Hû", Boşnak tekkelerinde hak kabul edilen bir tarikatı temsil etmenin yanında, On İki İmam'ı da sembolize etmektedir. Tekkede dikkat çekici bir diğer levha da Arslan figürüdür. Bu figür, "*Allah'ın Arslanı*" unvanı gereği, Hz. Ali'yi temsil etmektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K16, K23, K26).

Günümüzde Bosna-Hersek'teki önemli tekkelerden birisi; Saraybosna ile Tuzla arasında bulunan Olovo'daki, *Şeyh Mehmet Hafizović Tekkesidir*. Tekkenin şeyhi, *Niyaz Efendi* bir rüya sonrası, tekkenin Olovo'da hâkim bir tepede yapıldığını ifade etmektedir. Olovo Nakşibendî Tekkesi, günümüz Boşnak tekkelerinin karakteristik

yapısını göstermektedir. Tekkenin semahane bölümü, mihrabı ve genel görüntüsüyle ibadete hazır bir mescit görünümündedir (Fotoğraf. 18). Boşnak tekkelerinde görülen Kadirî, Mevlevî, Nakşî şeyhlerine ait Tac-ı Şerifler ve hat örnekleri Şeyh Mehmet Hafizović Tekkesi'nde de görülmektedir. Saha araştırmamız sırasında, söz konusu tekkenin diğer tekkelere nazaran zikir halkasının genişliği ve tekkenin gördüğü rağbet dikkatimizi çekmiştir.

Saraybosna Mejtaš Nakşîbendî Tekkesi, özellikle gençlerin rağbet ettiği bir tekke'dir. Tekke, bir avlu içinde cami ile birlikte Osmanlı döneminin büyük tekkeleri olan, hangâh görünümü vermektedir. Tekkenin şeyhi, *Halil Brzina* dervişlerini kıyafetlerini disiplin altına almak için, girişte Osmanlı fesi giyme mecburiyeti koymuştur (Fotoğraf. 19, 20, 21). Tekke; Semahane, megdan odası ve kahve ocagi bölümlerinden oluşmaktadır. Semahanenin duvarları tasavvufî anlamlara sahip bitki figürleri; Türkçe beyit ve ifadelerle donatılmıştır. Tekkedeki törenlerde; Boşnakça ve Türkçe ilahiler okunmakta, Mevlid törenlerinde Süleyman Çelebi'nin Türkçe mevlidi dışında başka bir Mevlid metninin okunmamasına dikkat edilmektedir. Mejtaš Nakşîbendî Tekkesi, günümüzde gençlerin yanında, eğitim düzeyi yüksek kişilerin de ziyaret ettiği bir tekke'dir (K1, K2, K3, K4, K6, K8, K11, K13, K21).

Bosna-Hersek'te ifade ettiğimiz tekkelerin dışında, Živinice ve Zvornik'te, *Şeyh Mehmet Hafizović Tekkesi'ne* bağlı iki tekke bulunmaktadır. Bu tekkelerin dışında, *Zuhdija Karić'in Zenica'daki*, *Şeyh Vehbija Šećerović'in Tuzla'daki* tekkeleri de günümüzün önemli Boşnak tekkeleridir (K1, K2, K3, K4, K12, K22, K26).

Günümüzde varlıklarını devam ettiren; Živčić, Oglavak ve Visoko Nakşîbendî tekkeleri Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalmış tekkelerdir. Bu tekkelerin dışındaki Nakşîbendî tekkeleri ise, Bosna-Hersek devletinin kurulmasından önceki dönemde ya da Bosna-Hersek Devleti'nin kurulmasıyla açılmış olan tekkelerdir. Günümüz Nakşîbendî tekkelerin tamamı Müceddidî ekolüne bağlı ve *Şeyh Hüseyin Baba Zukić* fikirlerine göre şekillenmiştir. Söz konusu tekkeler; zikir tarzı, okudukları ilahiler, adâb-erkânları göz önüne alındığında; Sünnî tarikatların genel bir sentezi olarak görülmektedirler. Günümüz Nakşî tekkeleri; felsefik arka plan ve okudukları "*Evrad-ı Fethiye*" göz önüne alındığında Nakşî, yaptıkları *cehri zikir* ve Abdülkadir

Geylanî ile ilgili ilahilerin çokluğu göz önüne alındığında Kadirî, dervişlerin okudukları virdler göz önüne alındığında Halvetî, motifler taşımaktadırlar. Tekkelerde okunan Bektaşî ilahiler, On iki İmam'a olan hürmet ve tekkelerdeki semboller göz önüne alındığında Bosna-Hersek'teki Nakşîbendî tekkelerinde, Bektaşî rengini de görmek mümkündür. Bununla birlikte; Bosna- Hersek'teki Nakşîbendî tekkelerindeki Bektaşî izlerini, Nakşî-Bektaşî sentezi ya da senteze yakın bir etki olarak görmek, mümkün değildir. Bosna-Hersek'teki Nakşîbendî tekkelerindeki Bektaşî izler; Sünnî tarikatlarda Hz. Ali'ye duyulan sevgi, On İki İmam'a ve Bektaşîliğe karşı yumuşak bakışın tezahürüdür. 1970 yılında Bosna-Hersek'i ziyaret edip Boşnak tekkeleri üzerine değerlendirmeler yapan Hamid Algar bu kanaatimizi destekler nitelikte şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bosna Nakşîbendîlerinde, geçmişte ve hâl-i hazırda ciddi Şîî eğilimlerin mevcut olduğunu çıkarmak yanlış olacaktır. Bunlar daha ziyade, Hz. Ali'nin İslam'da batınî geleneğin membaı olduğu şeklindeki evrensel bir kabul gören konumundan kaynaklanan tasavvuftaki daimi ve belirgin Alevî mayasının varlığına dair diğer bir gösterge olarak kabul edilmelidir” (Algar, 2007: 358)

Nakşîbendîlik, Bosna-Hersek'te hoşgörülü bir İslam anlayışı sergilemekte, Boşnakların Türkler vasıtasıyla kabul ettiği ve yüzyıllarca geleneklerle birlikte yoğrulmuş olan “*Halk İslamı*” diyebileceğimiz bir görünüm sergilemektedir. Bosna-Hersek'teki Nakşîbendîlik için denilebilir ki: *Sünnî İslam'ın temel yapısı bozulmadan, Boşnak-Türk geleneklerinin sentezinden meydana gelmiş, Osmanlı Türk kültürün etkisiyle oluşmuş bir ekolün Bosna-Hersek ve Balkan şartlarına göre yeniden şekillenmiş halidir.* Tekkelerde okunan Türkçe ilahiler, Şeyh Hüseyin Baba Zukić gibi, ekolün ileri gelenlerinin manevî eğitimlerini İstanbul ve Konya'da alması; geleneğin tamamen Osmanlı kültürünün devamı niteliğinde olması, Bosna-Hersek'teki Nakşîbendîlerin Osmanlı sonrasında da Türk tekke-tasavvuf kültürünün ilahilerini, törenlerini, sembollerini, adâb ve erkânını yaşatmalarını sağlamıştır.

Boşnak Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı'nın önemli temsilcileri arasında Nakşîbendî pirleri de bulunmaktadır. *Sırrî Baba ve İlhamî Baba, Şeyh İblisović* gibi Nakşî pirlерinin Türkçe ve Boşnakça ilahileri, Alhamijado Edebiyatı'nın tasavvufî cephesinin temel

ürünleri olmuşlardır.¹ Bosna-Hersek'teki Nakşîbendî şeyhlerinin edebi yaratıcılıkları Nakşîbendîliğin Boşnak toplumu üzerindeki etkisinin artmasını sağlamıştır.

Nakşîbendîlik Bosna-Hersek'te olduğu gibi; Kosova, Makedonya ve Sırbistan'da da etkin bir tasavvuf ekolü olmuştur. XVIII. ve XIX yüzyıllarda Kosova ve Sırbistan'ın Sancak bölgesinde dört adet Nakşîbendî tekkesinin olduğu bilinmektedir. Vardar Yenicesine yerleşen Molla Abdullah İlahî ve Üsküp'te tekkesi bulunan II. Bayezit'in şeyhi, Şeyh Lutfullah'ın Makedonya'da yaşamış olmaları Makedonya'da da Nakşîbendîliğin etkili olmasını sağlamıştır. Balkan coğrafyasında bu derece etkin olan Nakşîbendîliğe Arnavutluk'ta rastlanmamıştır (Ćehajić, 1986:66-69; İzeti, 2004: 154-157).

2.1.3. Kadirîlik ve Tekkeleri

Kadirîlik, Abdulkadir Geylânî(562-1166-67) tarafından Bağdat'ta kurulmuştur. Afrika'dan Uzakdoğu'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Kadirîlik, birçok Müslüman toplumda görülmektedir. Kadirîlik, *Eşrefoğlu Rumî*² tarafından Anadolu'ya getirilmiş; tarikatı Anadolu'dan, İstanbul ve Balkanlara taşıyan ise *İsmail Rumî* olmuştur (İzeti, 2004:193; Kara; 2006: 227). Osmanlı topraklarında *Rumîlik*, *Eşrefîlik*, *Müştakilik*, *Resmîlik*, *Enverîlik* gibi kollara ayrılan Kadirîlik, cehri zikri kabul etmiş bir tasavvuf ekolüdür (Yücer, 2004: 341–386).

Kadirîliğin Bosna-Hersek'e ne zaman yayılmaya başladığı bilinmemekle birlikte Džemal Ćehajić, söz konusu ekolün dervişlerinin fetihlerle birlikte XIV ve XV. yüzyıldan itibaren Bosna-Hersek'e gelmiş olabileceklerini ancak; tarikatın diğer bölgelerdeki etkisinin de göz önüne alındığında asıl etkinin XVI. ve XVII. yüzyılda olduğunu ifade etmektedir (Ćehajić, 1986: 122).

Kadirîliğin Bosna-Hersek topraklarında etkinliği, *Hacı Sinan(Sinaova) Tekkesi*'nin yapımı ve tekkenin bölgede önemli bir merkez olmasından sonra başlamıştır. Halk arasında *Sinanova Tekkesi* olarak bilinen *Hacı Sinan Tekkesi*, 1638–1640 açılmış

¹ Sırrî Baba, Meylî Baba ve İlhamî Baba'nın ilahileri ve edebi yönleri *Boşnak Tekke Tasavvuf Halk Edebiyatı Temsilcileri ve Şiirlerinden Örnekler ve Günümüz Boşnak Tekkelerinde Okunan Türkçe İlahiler bölümlerinde ele alınacaktır.*

² Eşrefoğlu Rumî'nin birçok ilahisi Türkçe ve Boşnakça olarak Bosna-Hersek'te okunmaktadır.

Balkan coğrafyasındaki Türk-Osmanlı eserlerinin en güzel örneklerinden biridir. (Ćehajić, 1986: 123).

IV. Murat döneminde yapılmış olan tekkenin inşasıyla ilgili iki rivayet bulunmaktadır. *Birinci rivayete göre*; tekke, Silahtar Mustafa Paşa'nın direktifleri doğrultusunda babası, Saraybosnalı tüccar Hacı Sinan Ağa tarafından yaptırılmıştır. Bu sebepten dolayı tarihi kaynaklarda tekkenin ismi, *Silahtar Mustafa Paşa Tekkesi* olarak geçmektedir. *İkinci rivayete göre*; IV. Murat'ın silahtarı Mustafa Paşa, babasının adına Saraybosna'da bir tekke yaptırmıştır (Mujezinović, 1974: 247–248). Çeşitli kaynaklarda bu rivayetleri destekler nitelikte şu ifadelerden de bahsedilmektedir: IV. Murat'ın veziri Silahtar Mustafa Paşa'ya Osmanlı topraklarında tekkesi olmayan büyük bir şehir olup olmadığını sorar. Silahtar Mustafa Paşa da Saraybosna'da zikrin yanında, misafirlerin konaklayacakları, dervişlerin eğitim alacakları büyük bir tekkenin olmadığı ifade eder. IV. Murat'ın emri, Silahtar Mustafa Paşa'nın tavsiyesiyle Hacı Sinan Ağa'ya yeterli miktarda para gönderilip misafirhanesi, tekkesi, dervişlerin konaklayabilecekleri büyük bir hangâhın yapılmasını emreder. Hacı Sinan Tekkesi böylece yapılmış olur (Ćehajić, 1986: 124).

Hacı Sinan Tekkesi'nin fonksiyonu ve Bosna-Hersek'teki etkisini tarihi kaynaklarda ifade edilmiştir. *Evliya Çelebi*, Saraybosna'da bir Kadirî tekkesinin olduğu nakletmekle birlikte; tekke hakkında ayrıntılı olarak bilgi vermemiştir (Evliya Çelebi, 2001: 225) *Molla Mustafa Şevkî Başeski*, *Rûz-nâme*'sinde¹ Sinanova Tekkesi ve tekkenin halk arasındaki etkisinden sık sık bahsetmektedir. Kendi döneminin önemli bir entelektüeli olan *Molla Mustafa Şevkî Başeski*, Sinanova Tekkesi'nin şeyhinden manevi dersler aldığını şu satırlarla ifade etmektedir:

“...Bir zemandan sonra el-Hacc Sinan tekyesinin şeyh ile sohbet ederken ve tasavvuf kitapları mütüla'â etmesi sebep ile dad aldıkça aldum. İlm-i zahir

¹ *Molla Mustafa Şevkî Başeski*, 1731-1732'de Saraybosna'da dünyaya gelmiştir. *Molla Mustafa Şevkî Başeski*'nin şöhreti, 1756-1804 yılları arasındaki dönemi, Türkçe olarak kaleme aldığı *Rûz-nâme* adlı eserinden kaynaklanmaktadır. Boşnak kökenli olan Molla Mustafa Şevki Başeski; dönemin Saraybosna şehrini, diğer Bosna-Hersek şehirlerinde yaşanan sosyal hadiseleri, tarihi olayları, toplumun kültürel, iktisadî hayatı hakkında bir hayli malumat vermektedir. *Rûz-nâme*'deki bilgilerin kronolojik olarak verilmesi, tarihi vesikalara uygun olması söz konusu eseri; dönemin Bosna-Hersek ve civar bölgeleri için önemli bir kaynak olmasını sağlamıştır. (Filan, 1999: XII-XXII). Boşnak kökenli Türkolog, Sarajevo Üniversitesi, Filoloji Fak. Öğr. Üyesi Prof. Dr. Kerima Filan; Molla Mustafa Şevkî Başeski'nin, *Rûz-nâme* eserini günümüz Türkçesine çevirip, eserin dil özelliklerini tahlil eden bir doktora çalışması yapmıştır.

müderisler okuyup zahmet çekdikleri ilm-i zahiri, ilm-i batın ki tasavvufsuz bir işe uymaz, kuş kanadla uçmadığı gibi ilm-i zahiri bilen dahi murada ermez deyu anladum...” (Filan, 1999:72).

Molla Mustafa Şevkî Başeski, Osmanlı yönetiminin tekkenin tamiri için, *Şeyh Hacı Mehmed Efendi*'ye beş yüz kuruş verdiğini, söz konusu şahsın Hacı Sinan tekkesinde yaklaşık kırk yıl şeyhlik yaptığını ifade etmiş ve döneminde tekkenin Saraybosna'daki etkisini vurgulamıştır (Filan, 1999: 40). Molla Mustafa Şevkî Başeski'nin Rûz-nâme'de tekkeden sık sık bahsetmesi, kendisinin tekke şeyhinden ders aldığı ifade etmesi, Osmanlı yönetiminin tekkenin tamiratlar için gösterdiği ihtimamdan hareketle, tekkenin XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir hayli etkin ve işlevsel olduğu göstermektedir.

Hacı Sinan tekkesi, Osmanlı döneminde Saraybosna'da yapılmış önemli eserler arasında kabul edilmektedir. Tekke, “Klesenca” denilen bir taştan yapılmıştır. Tekkenin kuzey tarafında meydan odası ve kahve ocağı ve ocağın yanında da geniş bir semahane bulunmaktadır. Kaldırım taşlarıyla döşenmiş avlunun yanında tekke şeyhinin meskeni bulunmaktadır. Avlunun güney tarafında ise -temellerin kalıntılarına göre tahmin edildiği kadarıyla- misafirler için odalar bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak, tekkede hastalar için bir odanın da bulunduğu bilinmektedir (Mujezinović, 1974: 247). Tekkenin günümüzdeki planı ve görüntüsü, orjinal yapısına uygun olduğu görülmektedir. Günümüzde, tarihî kaynaklarda ifade edilen plana uygun olarak tekkede; meydan odası, kahve ocağı ve orta büyüklükte bir cami görüntüsü veren semahane bulunmaktadır. İç avlunun üst katında şeyh odası, avlunun güney tarafında kütüphane ve çeşitli odalar bulunmaktadır. İlahiyat Fakültesinin yaklaşık 200 metre kuzeyinde Saraç Ali Cami'nin yanında Saragdzija (Remzija Omonović) no: 77 bulunan tekke, yaklaşık 2200 metrekarelik bir alana kurulmuştur (Fotoğraf. 22, 23, 24, 25).

Tekkenin avlusunda çeşitli hatlarla yazılmış Kadirî virdi, Türkçe ilahiler ve semboller bulunmaktadır. Bu semboller ve hat örnekleri, XVIII. yüzyılda, tekkenin iç avlu duvarına yazılmış ve günümüze kadar muhafaza edilmiştir (Mujezinović, 1974: 248).

Hacı Sinan Tekkesi, inşa edildiği dönemden günümüze kadar Bosna-Hersek'in sosyal ve kültürel hayatında önemli bir merkez olmuştur. Tekkenin bilinen ilk Şeyhi, Hasan Kaimî, Alhamijado Edebiyatı'nın en güçlü temsilcilerindendir. Hasan Kaimî'nin Türkçe

yazılmış birçok ilahisi, günümüzde Boşnak tekkelerinde okunmaktadır. Tekkenin tesiri Osmanlı dönemi ile kalmamış; bu tesir sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Yugoslavya dönemi Bosna-Hersek'inde özellikle; *Şeyh Feyzullah Hacibajrić*, Hacı Sinan tekkesini kültürel bir merkez haline getirmiştir. Saraybosna'daki tüm tasavvuf ekollerinin merkezi konumuna gelen tekke, günümüzde de aynı fonksiyonunu devam ettirmektedir. Hacı Sinan tekkesinin günümüzdeki şeyhi, *Sead Halilagić*, tekkenin bu işlevini sürdürmektedir.

Bosna-Hersek'te Hacı Sinan Tekkesi'nin dışında; Zvornik, Yayçe ve Travnik'te de Kadirî tekkeleri bulunmaktaydı. XX. yüzyılın başlarında yapıldığı tahmin edilen *Travnik Kadirî Tekkesi*, Kosova'da Mitrovica şehrinde bulunan Şeyh Abdulkadir'e bağlı olarak varlığını sürdürüyordu. Travnik Kadiri Tekkesi, 1973 yılına kadar varlığını sürdürmüştür (Ćehajić, 1986: 135). Bosna-Hersek'te Saraybosna dışında en etkili Kadirî tekkesi Zvornik'te açılmıştır. 1682 yılında ortaya çıkan bazı toplumsal olaylardan dolayı Hacı Sinan Tekkesi'nin şeyhi Hasan Kaimî, *Zvornik'e* yerleşmiştir. Ölümüne kadar Zvornik'te ikamet eden Hasan Kaimî, 1691 yılında vefat etmiş ve Zvornik'e defn edilmiştir. Hasan Kaimî, Zvornik'te bir Kadirî tekkesi açmış, tekke Kaimî'nin ölümünden sonra da işlevini sürdürmüştür. XIX. yüzyılın sonlarında Sırp tekkeyi yıkana kadar, tekke varlığını sürdürmüştür. Bosna Hersek'teki bir diğer Kadirî Tekkesi, Yayçe'de bulunmaktaydı. *Yayçe Kadirî Tekkesi*, XIX. yüzyılın başlarında Bağdatlı Şeyh Ali tarafından açılmış ve Hacı Sinan Tekkesi'ne bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. Tekkenin son şeyhi, Bağdatlı Ahmet'in (1959) vefatından sonra, tekke metruk bir hale gelmiştir (İzeti, 2004:198–200).

Bosna-Hersek'teki Kadirî tekkelerinin, İstanbul'daki Kadirî tekkeleri ve şeyhleriyle irtibat içinde oldukları görülmektedir. İstanbul'daki Kadirî şeyhlerinin Bosna-Hersek'e gidiş-dönüşlerinde Osmanlı yönetiminin hassasiyet gösterdiği arşiv belgelerinde görülmektedir¹. 15 Mayıs 1858 yılına ait belgede Kadirî şeyhi, Bağdatlı Hacı Ahmed

¹ Osmanlı İmparatorluğu içindeki Kadirî salıkların Bosna-Hersek'teki Kadirîlerle irtibatlarını gösteren bir başka Osmanlı arşiv belgesinde, Horasanî Hacı Ahmed Efendi'nin İstanbul'dan Bosna'ya gidişi üzerine yol mektubu düzenlenmiştir. 13 Haziran 1856 yılına ait belgede, Horasanî Hacı Ahmet Efendi'nin yol güzarhanı üzerindeki şehirlerde kendisine ihtimam gösterilmesi istenmiştir. Belgenin metni şöyledir:

"Yol mektûbu

Efendî ve yol arkadaşı Dervîş Osman Efendi'nin yol güvenlikleri, yol boyunca geçtikleri bölgede kendilerine ihtimam gösterilmesi için yol mektubu düzenlenmiştir¹:

Yol mektûbu

Mefâhirü'l-emâsil ve'l-ekârim Dersa'âdetden Bosna'ya kadar yol üzerinde vâki' kazâların kaymakam ve müdirleri zîde kadrehum ba'de's-selâm (2) inhâ olunur ki Bağdad ahâlsinden ve tarîkat-ı aliye-i Kâdiriye meşâyihinden Hacı Ahmed Efendi ile refîki Dervîş Osmân Efendi bu kere (3) liecli's-seyâhe ol tarafa azîmet etmiş olmağla bunlar her kangınızın zîr-i idâresinde (4) bulunan kazâ ve kasabaya dâhil olur ise vâki' olacak husûsâtında muavenet-i mümkin ve haklarında hürmet ve ri'ayet-i lâyıkanın îfâsı (5) husûsuna mübâderet eylemeniz siyâkında işbu mektûb tahrîr ve tesyîr kılınmıştır. İnşallahü teâlâ ledde'l-vusûl ber-vech-i muharrer harekete mübâderet eyleyesiz vesselâm

Bâ işâret hazret-i müsteşârî (BOA, A.MKT. UM.343/56-I, 1275. L.11).

Kadirîlik; Bosna-Hersek'te olduğu gibi Sırbistan, Kosova, Makedonya ve Arnavutluk'ta da etkili olmuştur. Özellikle, Kosova'daki Kadirîlik ile Bosna-Hersek'teki Kadirîlik etkileşim içinde olmuştur (İzzeti, 2004:200–209). Kosova Kadirîliğine ait olduğu görülen birçok Türkçe ilahinin günümüz Boşnak tekkelerinde okunması ve Travnik'te açılmış olan Kadirî tekkesinin Mitroviçe'ye bağlı olması bunun bir belirtisi olarak görülebilir.²

Bosna-Hersek'teki Kadirîlik Boşnak toplumuna üç önemli entelektüel kazandırmıştır. Bunlar: Alhamijado Edebiyatı'nın önemli temsilcilerinden; Hasan Kaimî, Dervîş

Mefâhirü'l-emâsil ve'l-ekârim Dersaadetden Bosna'ya varub gelince yol üzerinde vâki' kazâların kaymakam (2) ve müdirleri zîde kadrehum ba'de's-selâm inhâ olunur ki bâis-i rakîme-i muhibbi tarîkat-ı aliye-i Kâdiriye'den Horâsânî Hacı Ahmed Efendi'ye bu def'a li-ecli's-seyâhe Bosna cânibine azîmet etmekle (4) mûmâileyhe her kangınızın zîr-i idârenizde kâin kazâ kasabaya dâhil olur ise vukû'bulacak umûr ve ricâ husûsunda(?) (5) muâvenet ve teshîlât-ı mümkin ve hakkında dahî hürmet ve riâyet-i lâyıkanın icrâsı husûsuna mübâderet eylemeniz siyâkında (6) işbu mektûb tahrîr ve tesyîr kılınmıştır. İnşallahü teâlâ ledde'l-vusûl ber-vech-i muharrer harekete mübâderet eyleyesiz vesselâm" (BOA, A.MKT.UM. 468/50-I, 1273. L.17).

¹ Hacı Ahmed Efendi ve yol arkadaşı Dervîş Osman Efendi'nin talebelerini belirten arzullerinin metni ise şöyledir:

"Tarîkat-ı aliye-i Kâdirî fukarâsından olub bu kere li-ecli's-seyyâh Rumeli cânibine azîmet ideceğine mebnî bu dâ'ilerine ikrâm ve mühimmât-vâzî acizâneme acizâneme arz ve derâyin(2) olunmasına Dersaadetden Bosna'ya varınca yol üzerlerinde bulunan kazâların vülât ve kaymakam ve savb-ı kazâ vesâirlerine hitâben (3) bir kıt'a buyuruldu-ı âlîleri tasîr ve ihsân buyurulmak bâbında emr û fermân hazret-i velîyyü'l-emrindir. Fi 7 Şevvâl sene 75

El-Hac Ahmed Efendi Halkâ-i Kâdirî ve Dervîş Osmân ve kuyûd-ı acizî" (BOA A.MKT. UM.343/56-II,1275. L.11).

² Kosova'nın Mitroviçe şehrinde bulunan Kadiri tekkesi ve onun şeyhi, Abdulkadir'in etkisi Bosna-Hersek'teki günümüz Kadirîlerinde de görülmektedir. Tezimizin, "*Boşnak Tekkelerinde Okunan Türkçe İlahiler*" kısmında metnini verdiğimiz "*Mitroviçe Beldesi/ Kosova'nun goncesi*" ilahisi, bunun bir örneği olarak kabul edilebilir. Bu ilahilerden bir kısmını en çok okunan ilahilerden kabul edilerek Saraybosna'da etnomüzikologlar tarafından kayıt altına alınıp etnomüzikoloji açısından değerlendirilmiştir.

Mehmed Meyliya Gurani ve tarihçi Molla Mustafa Şevkî Başeski'dir (Ćehajić, 1986:138).

Kadirilik geçmişte olduğu gibi günümüzde de Boşnak Halk kültüründe ve Bosna-Hersek'te etkili bir ekoldür. Džemal Ćehajić, Kadiriliğin Bosna-Hersek'te etkili olmadığını iddia etmekte ve etkinin Saraybosna ile sınırlı kaldığını belirtmektedir (Ćehajić, 1986:135). Ekolün tekke sayısı ve Bosna-Hersek'teki Nakşiliğin etkinliği ile karşılaştırıldığında Ćehajić'in bu görüşünün kabul edilir yönleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, özellikle Hacı Sinan Tekkesi'nin, Boşnak halk kültürüne etkisi, bu ekolün yetiştirdiği önemli şahsiyetler göz önüne alındığında, Kadiriliğin Boşnak halk kültüründe etkili izler bıraktığı görülmektedir.

Saraybosna Hacı Sinan Tekkesi'nde zikir törenlerine kadınların katılması dikkat çekici bir durumdur.¹ Tekkenin semahane bölümünde "Kafes" olarak isimlendirilen ahşap bir üst bölme kadınlara ayrılmıştır. Kadınlar, tekkede yapılan zikir törenine ve okunan ilahilere kafesten sessiz bir şekilde iştirak etmektedirler. Kadınların tekkeye iştirakleri, Hacı Sinan Tekkesi'ne has bir durum değildir. Günümüz Boşnak tekkelerinin genelinde "kafes" bulunmaktadır ve bu bölme kadınlara tahsis edilmiştir. Bununla birlikte kadınların zikre ve tekkeye iştirakleri göz önüne alındığında Hacı Sinan Tekkesi, Bosna-Hersek'teki diğer tekkelere göre daha etkin olduğu görülmektedir. Kadınların tekke törenlerine katılması, tekkelerin toplumdaki fonksiyonlarını genişletmiş ve tekkeleri halk için bir kültür merkezi haline getirmiştir.

Günümüzde Bosna-Hersek Kadiriliği, Hacı Sinan Tekkesi merkezli bir yapılanma içindedir. Cuma akşamları yapılan zikir halkalarının yanında, Muharrem ayının ilk on gününde, kandil akşamları ve Ramazan ayında çeşitli törenler yapılmaktadır. Zikir törenlerinde, köklü bir geleneğin devamı olarak Boşnakça-Türkçe ilahiler okunmaya ve Türkçe gülbanklar söylenmeye devam etmektedir. Boşnak halk kültürü açısından önemli günlerde tekkenin merkezi bir fonksiyon icra etmesi, Hacı Sinan Tekkesi'nin etkinliğinin artmasını sağlamıştır. Dinî-tasavvufî açıdan önemli gecelerde Bosna-

¹ Araştırmamız boyunca, Hacı Sinan Tekkesi'nin etkinliklerine katılan kadın sayısının erkeklere yakın olduğuna şahit olduk. Kadınların tekkeye iştirakleri, ailenin genç ve yaşça küçük fertlerinin de tekkeye gelmesini sağlamaktadır. Bu sebeple, törenler boyunca Hacı Sinan Tekkesi'nde, çocukları ve gençleri görmek mümkündür. Yaş ve cinsiyet açısından tekkenin toplumun tüm fertlerine hitap etmesi, tekkenin halkın sosyal hayatına etkisini gösteren belirgin bir örnektir.

Hersek'teki farklı tasavvuf ekollerinin temsilcileri Hacı Sinan Tekkesi'nde bir araya gelip ortak etkinlikler yapmaktadır. Bu durum, tasavvuf ekolleri arasında da Hacı Sinan tekkesinin merkez kabul edilmesinin bir belirtisi olarak kabul edilebilir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K14, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28).

Boşnak Kadirîliği üzerinde belirtilmesi gereken önemli bir husus da; Bosna-Hersek'teki Nakşîlikte yoğun bir Kadirî tesirinin görülmesidir. Bosna-Hersek'teki Nakşî ekolünü anlattığımız bölümde de ifade ettiğimiz gibi; tarikat folkloru, okunan ilahiler, zikir tarzı göz önüne alındığında Boşnak Nakşîliğini diğer ekollerinin karışımıyla birlikte temel olarak; Nakşî-Kadirî sentezi olarak görmek mümkündür.

Bosna-Hersek'teki Kadirîlik ile ilgili denilebilir ki: Ekolün Bosna-Hersek'teki tekkelerinin Osmanlı tarafından açılmış olması, tekkelerdeki adâb-erkân, gelenek ve okunan Türkçe ilahiler göz önüne alındığında; Türk tasavvuf geleneğinin Bosna-Hersek'teki bir başka taşıyıcısı Kadirîliktir.

2.1.4. Halvetîlik ve Tekkeleri

Halvetîlik, *Ömer El-Halvetî* tarafından Azerbaycan bölgesinde kurulmuş; (Ö. 800/1397) Anadolu, Türkistan, Afrika, Orta Doğu ve Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada görülen yaygın bir tasavvuf ekolüdür. Kurucusunun halvete önem vermesinden dolayı bu ekole Halvetîye ismi verilmiştir. Halvetîlik; *Ruşeniyye*, *Cemaliyye*, *Ahmediye*, *Şemsiye* isimli dört temel kola ayrılmış ve kollardan birçok şubeler meydana gelmiştir. Bu kollardan dışında; *Şabaniye*, *Gülşeniye*, *Cerrahiye*, *Uşşakiye*, *Mısrîye* gibi birçok şubesi bulunan Halvetîlik; kolları ve şubeleri sayıca en yaygın olan tarikat olarak kabul edilir. Halvetîlik, *Yahya Şirvanî* (Ö.1480) ve müridi *Dede Ömer Ruşenî'nin* döneminde yaygınlaşmaya başlamıştır. Halvet, zikir, deveran, az uyuma esasları üzerine kurulmuş olan Halvetîlik; etki ve yaygınlık açısından İslam toplumlarında görülen etkin tasavvuf ekollerindedir (Kara, 2006: 226; Uludağ, 1997: 394-395).

Halvetîlik, XVI. yüzyılın başlarında Bosna-Hersek'te, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ise Sırbistan, Kosova ve Makedonya'da yaygınlaşmaya başlamıştır. Balkanlarda, özellikle Bosna-Hersek'te, *medrese-tekke sentezi* şeklinde gelişen Halvetîlik, Osmanlı yönetimi

tarafından desteklenmiş ve yerli halkın İslamlaşma sürecine katkı yapması sağlanmıştır. Bosna-Hersek Halvetîliği, gerek şehirlerde gerek kırsal bölgelerde yaygın bir tasavvuf ekolü olmakla birlikte, daha çok Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür siteleri olan külliyeler vasıtasıyla etkisini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'te oluşturduğu külliyelerin temel bir parçası olan hangâhlarda, Halvetî müşid-müderisler yeni dinin yaygınlaşmasını sağlamışlardır (Ćehajić, 1986:82–83).

Sadece Bosna-Hersek'te değil; Balkanların genelinde Halvetîliğin en önemli merkezi, *Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Hangâhı* olmuştur. 1525-31'de inşa edilmiş olan hangâh, Gazi Hüsrev Bey Külliyesi'nin bir bölümüdür. Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna Sancakbeyliğini yapmış olan Gazi Hüsrev Bey'in¹ yaptırdığı; cami, hamam, medrese, çarşı, han, imaret, türbeler vd. yapılardan oluşan külliyyede bir hangâh da bulunmaktaydı² (Ayverdi, 1981: 341-354; İzeti, 2004:160-163).

Gazi Hüsrev Bey Külliyesi'nde, medrese ile tekkenin iç içe olduğunu Osmanlı arşiv belgeleri de kanıtlamaktadır. 20 Temmuz 1763 yılına ait belgede, Gazi Hüsrev Bey Külliyesi'nin şeyhi Hacı Mustafa Efendi'nin vefat etmesi üzeri, Sabit Efendi isimli

¹ Gazi Hüsrev Bey, Bosna-Hersek'in Osmanlı mülkü olması, bölgedeki şehirlerin Türk-İslam şehirleri haline gelmesine ve bölgenin İslamlaşmasında çok büyük bir katkısı olan Bosna Sancağında 17 yıl sancakbeyliği yapan çok önemli bir Osmanlı devlet adamıdır. Gazi Hüsrev Bey, 1480 yılında doğmuş, II. Beyazıt'ın kızı Selçuk Sultan'ın oğludur. Gazi Hüsrev Bey'in Babası II. Bayezit döneminde Adana muhafızı iken Kölemenlere karşı savaşırken şehit düşmüştür. Osmanlı yönetiminde değişik görevler yaptıktan sonra Belgrat'ın fethiyle Bosna Sancakbeyliği'ne atanan Gazi Hüsrev Bey, Mohaç seferinde büyük katkılar yapmış, Dalmaçya kıyıları, Hırvatistan ve Slovenya'da birçok kaleyi fethetmiştir. Bosna Krallığı'nın merkezi olan Yayçe, 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmiş, şehir daha sonra Macarların eline geçmişti. Gazi Hüsrev Bey, Yayçe'yi 1528 yılında tekrar fethetmiş ve Osmanlı topraklarına katmıştır (Okic, 1996: 453-454). Gazi Hüsrev Bey'in şöhretini sağlayan sefer ve fetihlerden ziyade özellikle Saraybosna'da yaptığı eserlerdir. Günümüzde büyük bir kısmı ayakta duran bu eserler Saraybosna'nın bir Osmanlı-Türk şehri olmasını sağlamıştır. Gazi Hüsrev Bey yaptırdığı külliyenin varlığını sürdürebilmesi için Osmanlı yönetimi tarafından büyük vakıf mülkleri tahsis edilmiştir. Gazi Hüsrev Bey, Saraybosna'yı ilim, ticaret ve kültür merkezi haline getirmiş, bu dönemden itibaren Saraybosna, Balkanlarda önemli bir merkez konumuna gelmiştir. Gerek yaptırdığı eserler, gerek Osmanlı devlet yönetiminin temel prensiplerinden olan "Hoşgörü Siyaseti"ni uyguladığı, Gazi Hüsrev Bey'in Boşnaklar arasında çok sevilip bir kahraman olarak görülmesi ve ününün günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. 1541 yılında Saraybosna'da vefat eden Gazi Hüsrev Bey, kendi yaptırdığı caminin avlusundaki türbeye defnedilmiştir. (Okic, 1996: 454-458).

² Ekrem Hakkı Ayverdi, Gazi Hüsrev Bey Külliyesinin kuruluşu, külliye bünyesinde kendi döneminde yapılan eserler ve sonradan eklenen eserler hakkında etraflıca bilgi vermektedir. Ayverdi, külliyenin Gazi Hüsrev Bey tarafından inşa edilen yapıların; medrese, mekteb, hangâh, tabhane, imaret, han, çarşı, hamam, cami ve türbelerden oluştuğunu; Gazi Hüsrev Bey'in ölümünden sonra külliyenin mütevellisince Moriça Han, İmaret Hanı, Koluk Han ve saat kulesinin yapıldığını ifade etmektedir (Ayverdi, 1981:341-354).

şahıs, vakfın müderrislik ve hangâhlık vazifesinin kendisine verilmesi için talepte bulunmuştur:

Der-devlet mekîne arz-ı bende-i kemîne budur ki nezâretimde olub Saraybosna'da vâki' merhûm Gâzî Hüsrev Bey'in câmi'î şerîfi vakfından almak üzere yevmî elli akçe vazîfe ile (2) müderris olan Mustafa Halîm ulemâ (?) ve yevmî yirmi akçe vazîfe ile Saraybosna'da şeyh-i hangâh olan Hacı Mustafa Efendi me'zûn bi'l-afitâh bi'l-emrillahi teala fevt olub (3) cihât-ı mezkûreteyn mahlûl olmakla yerine erbâb-ı istihkâkdan bâis-i arz Rakıb Sabit Efendi her vecihle muhallel ve müstehak olmakla tevcîh buyurulmak üzere sulhü'l-islâm faziletlü semâhetlü dürrî (4) zâde Mustafa Efendi hazreteleri işâret itmeleriyle işâret-i âlîleri mucebince cihât-ı mezkûreyn mutasarrıfı mahlûlünden merkûm Sâbit Efendi'ye tevcîh ve yedine berât-ı şerîf-i âlîşân (5) sadaka ve ihsân buyurulmak ricâsıyla der-devlet-medâre arz olundu Bâkî emr û fermân ... (BOA, Cevdet Evkaf, 1069, 1177. M.8.)

Gazi Hüsrev Bey Hangâhı, Gazi Hüsrev Bey Cami'sinin karşına inşa edilmiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi, Çiro Truhelka'ya dayanarak, hangâhın 14-15 hücreli, semahanesi olan bir yapı olduğunu belirtir. Hangâh; 1697 yılında Avusturya baskınında yanmış, 1755'te yeniden inşa edilmiş. 1831 ve 1852 yıllarında tekrar bir yangın yaşamış ve yeniden inşa edilmiştir. Hangâhta bulunan misafirhane Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bölgeyi işgal etmesinden sonra kapatılmıştır (Ayverdi, 1981:350). Hangâhın orjinal yapısı günümüzde mevcut değildir; bununla birlikte hangâh, aslına uygun bir şekilde Gazi Hüsrev Bey Cami'sinin karşısında yapılmış, zaman zaman çeşitli kültürel organizasyonlarda kullanılmaktadır.

Gazi Hüsrev Bey, hangâhın şeyhinin Halvetî tarikatına bağlı, titiz, İslam dininin tüm gereklerini hassasiyetle yerine getiren yüksek karakterli ve bilgili olması yönünde bir vakfiye düzenlemiştir. Düzenlenen vakfiyede hangâhta kaç dervişin kalacağı, hangâhın şeyhine verilecek maaşa kadar birçok ayrıntıdan bahsedilmiştir (Ćehajić, 1986:84).

XIX. yüzyılın ortalarına doğru Halvetî ekolünün Bosna-Hersek'te nüfuzunun azalıp Nakşîliğin etkisi artınca Gazi Hüsrev Bey Hangâhı, Nakşî ekolüne devredilmiştir. 4 Nisan 1876 yılına ait BOA'da, Gazi Hüsrev Bey Vakfı'na ait dergahın bir Nakşîbendî tekkesi olduğu vurgulanmıştır. Bu belgede, Gazi Hüsrev Bey Vakfı'ndaki Nakşî dergahının yıkık olduğunu ve yeniden inşası için vakıf gelirlerinin artan kısmından para tahsis edilmesi için izin istenmiştir:

“Atûfetlü Efendim Hazretleri
Saraybosna'da Gâzî Hüsrev Bey'in âsârından olan nakşî dergâhının harâb olması hasebiyle inşâsı için şimdîye kadar mahallince sarf olunan bir yük on sekiz bin (2)

bu kadar ve itmâmına muktezâ görünen kırk yedi bin şu kadar guruşun fazla-i vâridât-ı vakfiyyeden tesviye ve i'tâsı istizânına dâir Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesinin (3) takrîri leffn arz ve takdîm kılınmağla ifâ-yı muktezâsının nezâret-i müşârünileyhâya havâlesi hakkında her ne vecihle irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihânbanî mute'allık ve şerefsudûr buyurulur ise (4) infâz-ı hükm-i celîline ibtidâr olunacağı beyâniyle tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim fî 8 RA (Rebiülevvel) sene 93" (BOA İ.DH, 720/50420, 1(2)93. RA.8.).

Gazi Hüsrev Bey Hangâhı, Bosna-Hersek ve civarı için önemli bir fonksiyona sahipti. Osmanlı yönetimince desteklenen bu merkez, aynı zamanda yarı resmi bir karakter de taşıyordu. Daha çok müridlerin terbiye edildiği ve ulemanın yetiştirmesini sağlayan hangâhın şeyhleri ve müderrisleri Bosna-Hersek'te söz sahibi kişilerdi. Hangâhın medreseye çevrilmesinden sonra baş ulemanın öncülüğünde cuma, pazartesi ve perşembe günleri ikindi namazından sonra toplu zikir yapılır ve Gazi Hüsrev Bey'in ruhuna yemin edilirdi (Ćehajić, 1986:84-88).

Gazi Hüsrev Bey Külliyesi ve Hangâhı'nın açılması ile Bosna Sancağı'nda İslamlaşma hızının artması arasında bir bağ görülmektedir. Osmanlı tahrir defterlerinden hareketle Bosna Sancağı'nda 1489 yılında %14 olan İslamlaşmanın 1520-35 yılları arasında %46'ya yükselmesi¹ bölgedeki derviş hareketlerinin yerli halkı İslamlaştırma sürecinde yaptıkları etkiyi göstermektedir. Kendisi de bir Halvetî olan Gazi Hüsrev Bey döneminde İslamlaşmasının hızlanması ve Halvetîlik gibi Sünnî ekollerin² İslamlaşmayı gerçekleştirmesi; Bosna-Hersek'te Sünnî İslam'ın kabul edilmesine sebep olmuştur. Gazi Hüsrev Bey Külliyesi ve Hangâhı bu açıdan değerlendirildiğinde toplumsal değişim açısından çok önemli bir fonksiyonu yerine getirmiştir.

Bosna-Hersek'te önemli bir Halvetî tekkesi de, *Blagay Halvetî Tekkesi*'dir. Bu tekke Hersek bölgesindeki Mostar şehrine yakın bir noktada, Buna ırmağının çıkış noktası ile büyük bir kayadan oluşmuş tepenin birleştiği yerde yapılmıştır (Fotoğraf. 26). Tekkeye halk arasında *Sarı Saltuk*, *Açık Baş* ya da *Buna Tekkesi* denilmektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K14, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28, 29, K30, K31, K32, K33).

¹ Tezimizin "*Bosna-Hersek'in Fethi ve İslamiyet'in Kabulü*" bölümünde, tahrir defterleri ve diğer kaynaklardan hareketle Bosna-Hersek'teki İslamlaşma ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

² Bu dönemden önce açılan Mevlevî ve Nakşî tekkelerinin bölgedeki tesiri de göz ardı edilmeyecek önemli bir husustur.

Blagay Halvetî Tekkesi'nin yapıldığı tarihle ilgili kesin bilgiler mevcut değildir. *Tacida Hafız*¹, 1454 yılına ait *Hersekli Styepan*'ın çiftliği ile ilgili belgelerden hareketle tekkenin bulunduğu mevkide bir mağaranın olduğunu ve bu mağaranın, ziyaret edilen bir çeşit mabet olduğunu belirtir. Buna Nehri'nin çıkış noktasındaki büyük bir kaya kütesinin üstüne kurulmuş olan şehrin Bogomil olduğunu bilmemiz, bu mevkideki mabedin, Bogomillere ait olduğunu göstermektedir. Hafız, bu bilgidен hareketle söz konusu mevkide bulunan Bogomil mabedinin bölgeye gelen dervişler tarafından İslamlaşma ile birlikte, tekkeye dönüştüğünü ifade etmekte ve tekkenin 1466-1520 arasında yapıldığını belirtmektedir (Hafız, 1995: 218-219). *Evliya Çelebi*'nin tekkeyi Mostar müftüsünün yaptırdığı anlatımından hareketle Ekrem Hakkı Ayverdi, Blagay Halvetî Tekkesi'nin Evliya Çelebi bölgeyi ziyaret etmeden önce, yakın bir zaman yapıldığını ifade etmektedir. *Dzemat Çeliç*, Evliya Çelebi'nin değındığı Mostar müftüsünün Ziyaüddin Ahmed B. Mustafa olduğunu belirtir. *Saffet Beg Başıgaç*'e göre 1679'a vefat eden Mostar müftüsü Ahmet Ujiçeli Şeyh Muslihuddin, Halvetî tarikatına bağlıydı ve onun döneminde Halvetîlik Mostar'a taşınmış, Blagay'da bir Halvetî tekkesi yaptırılmıştır (İzeti, 2004: 168).

Blagay Tekkesi'nin XVII. yüzyılın ortalarından itibaren mevcut olduğu ve bu tarihten sonra söz konusu tekkenin Halvetîliğin adâb ve erkânına göre fonksiyonunu icra ettiği genel olarak kabul görmüştür. Bununla birlikte, tekkenin mevcudiyetiyle Sarı Saltuk arasındaki ilişkinin gözden kaçtığı görülmektedir. Kanaatimizce, Sarı Saltuk ile Buna-Blagay Tekkesi' arasında çeşitli yönlerden bir bağlantı söz konusudur. Blagay Halvetî Tekkesi'nde, Sarı Saltuk'un kabrinin bulunduğu inandırılması ve halk arasında bu tekkeye Sarı Saltuk Tekkesi denmesinin sebepleri ortaya konulmalıdır. Bosna-Hersek'te başka hiçbir tekkede görülmeyen ancak; Blagay Halvetî Tekkesi etrafında Sarı Saltuk ile ilgili anlatılan birçok halk anlatısının bu derece yoğun olmasının üzerinde durulmalıdır. Bir diğer husus ise; Sarı Saltuk'un yaşadığı varsayılan XIII. yüzyıl ile Halvetî tekkesinin açılış tarihleri arasında üç-dört asır gibi önemli bir zaman dilimi bulunmaktadır. Blagay Halvetî Tekkesi, XVII. yüzyılın ortalarına doğru inşa edildiyse tekkenin Sarı Saltuk ismiyle anılmasının sebebi ele alınmalıdır. İfade ettiğimiz bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda; Blagay Halvetî Tekkesi'nden

¹ Tacida Hafız, Boşnak kökenli bir Türkolog olup Kosova, Prizren Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

varlığından önce Buna nehrinin kenarında bir tekkenin var olabileceği ve Sarı Saltuk'un dervişlerinin bu bölgeye gelmiş olabilecekleri kanaati ağırlık kazanmaktadır. Kanaatimizce, Âşık Paşazade'nin "Gazıyân-ı Rum" olarak ifade ettiği; "Erken Dönem Türk Dervişleri" Buna nehrinin çıkış noktasında, bir tekke inşa etmiş ve buradan yerleşik topluluklarla iletişim içine girmişlerdir. Günümüzde, tekkenin etrafında Sarı Saltuk ile ilgili birçok halk anlatısının olmasının sebebi, bu noktaya kurulan tekkenin Sarı Saltuk'un müridleri ya da Sarı Saltuk'un bağlı olduğu ekolün dervişleri tarafında kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır.¹ Blagay Halvetî tekkesinin coğrafi konumu, Ömer Lütfi Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri" olarak değindiği, erken dönem Türk dervişlerinin su kayaklarına yakın yerlerde açtıkları tekke ve tekkelerin yanına inşa ettikleri değirmenler ve diğer organizasyonlarla halkla iletişim kurdukları tezine de uygunluk göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethetmeden önce binlerce gönüllü dervişin Balkanlara dağıldığı genel kanaati de göz önünde bulundurulduğunda denilebilir ki: *XVII. yüzyılda kurulmuş olan Blagay'daki Halvetî Tekkesi'nden önce Buna nehrinin çıkış noktasında bir tekke mevcuttu, Blagay Halvetî Tekkesi, bu tekkenin sosyo-kültürel mirası üzerine kuruldu.*

Blagay Halvetî Tekkesi'nin XIX. yüzyılın ikinci yarısında işlevini koruduğu görülmektedir. 20 Mart 1864 yılına ait BOA'da, Blagay Tekkesi'nin şeyhinin Belucistanlı Muhammed Efendi olduğu ve tekkenin şeyhine maaş tahsisi üzerinde durulmuştur. Şeyhin maaşının Osmanlı yönetimi tarafından ele alınması, Blagay Halvetî Tekkesi'nin söz konusu dönemde etkili bir tekke olduğunu göstermektedir:

"Maliye Nezâret-i Celîlesine Serdâr-ı Ekrem hazretlerine

Mostar sancağına tâbi' Blagay tekyesi post-nîşîni Belucistanlı Şeyh Muhammed Efendi'ye verilmesi mukarrer bulunan şehriye yüz kuruş (2) ma'âş tahsîsiyle taraf-ı vâlâ-yı Serdâr-ı Ekremîden vukû'bulan iş'âr mucibince bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişâhî müteallık ve şeref-sudûr (3) iden berâtın tasdîri husûsuna da buyurulmuş (1) ilâve: ve icrâ-yı icâbı Maliye Nezâret-i Celîlesine buyurulmuş olmağın irâde onundur(?) olmağın hazînece ifâ-yı muktezâsına himmet buyurula" (BOA, A. MKT. MHM, 327/40, 1281. L.23.).

¹ Ahmet Yaşar Ocak, G. M. Simit ve Mahmut Şevki'nin çalışmalarından hareketle, düşüncemizi destekler nitelikte; Blagay'daki tekke'nin Sarı Saltuk adına onun yaşadığı dönemden daha sonraki bir dönemde yapıldığı bu dönemin ise Bosna-Hersek'in fethinin gerçekleştiği (Hersek bölgesi için 1466) döneme rastladığını ifade etmektedir. Ocak, Blagay tekkesinin kuruluşundan sonra tekkenin başka tarikatlara geçtiğini vurgulamaktadır (Ocak, 2002: 111) Ocak'ın değindiği ancak isimlerini zikretmediği tarikatlar sırasıyla; Bektaşî, Halvetî ve Nakşî tarikatlarıdır.

Blagay Halvetî Tekkesi, geniş bir avlu içinde büyük bir kayaya yaslanmış üç katlı bir yapıdır. Bodrum katına inilen basamaklardan, Buna nehrinin suyuna ulaşmak mümkündür. Giriş katı, günümüzde kültür ve turizm amaçlı kullanılmaktadır. Üst katta, Sarı Saltuk ve Açık Baş'ın mezarlarının olduğuna inanılan iki mezar bulunmaktadır. Kabirlerin bulunduğu katta klasik Osmanlı tekkelerinin genel bölümleri; semahane, kahve ocağı ve meydan odası bulunmaktadır. Tarihi bir ev görünümündeki tekkenin duvarları ve tavanları, Osmanlı-Türk mimari yapısına uygun levha ve süslemelerle donatılmıştır (Fotoğraf. 26).

Blagay Halvetî Tekkesi; farklı sebeplerden dolayı 1851, 1949, 1951 ve 1952'de onarım görmüştür (Ayverdi, 1981: 64). Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'ten çekildiği 1908 yılından hemen sonra bölgeyi otomobile gezen *Amerikalı Hutchiston*, tekkenin fotoğraflarını çekmiştir. Hutchiston'un çektiği fotoğraflara dayanarak tekkenin bugünkü görünümü ile XX. yüzyılın başlarındaki görünümünün çok yakın olduğu fark edilmektedir. Hutchiston, Buna nehrinin kenarında Türk ermişin türbesinden bahseden, tekkenin çok yakınlarında bir değirmen olduğunu belirtmektedir¹ (Hunchiston, 1999: 208–211).

Blagay Halvetî Tekkesi, günümüzde bir müze fonksiyonu taşımaktadır. Bosna-Hersek'te Osmanlı kültürünün önemli merkezlerinden olan tekkeyi her yıl binlerce yerli ve yabancı turist ziyaret etmektedir. Tekke; müze amaçlı kullanmakla birlikte, Mejtaš Tekkesi'nin şeyhi, Halil Brzina'nın vekili *Hisam Hafizović* tarafından düzenli olarak zikir yapılmakta (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K11, K18 K25), ve tekke yüzyıllardır süregelen fonksiyonunu devam ettirmektedir.

Blagay Halvetî Tekkesi'nin tarihsel süreç içindeki geçirdiği değişim ile Bosna-Hersek'teki tasavvuf tarihinin gelişim ve değişim süreci özdeş bir görünüm sergilemektedir. Tekke, "Erken Dönem Türk Dervişleri" tarafından açılmış, XVI-XVII. yüzyılda Osmanlı yönetimi destekli Halvetî dervişlerinin kontrolüne geçmiştir. XVIII. yüzyıldan sonra güçlenen Nakşibendîlik, Halvetî tekkelerini Nakşî tekkelerine

¹ Hunchiston, söz konusu eserinde kendi çektiği yüze yakın fotoğrafı da kitabında yayınlamıştır. Bu fotoğraflar, Balkanların (Karadağ, Bosna-Hersek, Hırvatistan) XX. yüzyılın başlarında genel görünümünü tasvir etmesi açısından önemli birer belge niteliğindedir. Bununla birlikte, Oryantalist yazarların İslam toplumlarına klasik olumsuz yaklaşımları ve önyargılı değerlendirmeleri "Otomobile İlk Gezi Balkanlar 1908" kitabında da görmekteyiz.

dönüştürmüş, Blagay Halvetî Tekkesi de bu süreçte Nakşî ekolünün tekkesi konumuna gelmiştir. Osmanlı'nın bölgeyi Avusturya-Macaristan'a bırakmasından sonra tekkenin etkinliği azalmış ve XX. yüzyılın ortalarına doğru kapanmıştır. 1952'de Yugoslavya dönemi Bosna-Hersek'inde tüm tekkelerle birlikte Blagay Halvetî Tekkesi de yasaklanmıştır. 1980'li yıllardan sonra tasavvufa olan ilgi artmış, Bosna-Hersek Devleti'nin kurulması ile tekkeler yeniden açılmış ve fonksiyonlarını icra etmişlerdir.

Bosna-Hersek'te açılmış olan önemli bir Halvetî tekkesi de Prusac *Halvetî Tekkesi*'dir. Prusac Halvetî Tekkesi, *Hasan Kâfi¹ Akhisarî*(Prusac) tarafından açılmıştır. Hasan Kâfi, 1612 yılında açtığı tekke-medrese ile Halvetîliğin, Prusac'ta yayılmasını sağlamıştır. XVII. yüzyılın başlarında açılan tekke, varlığını uzun bir dönem sürdürmüş ve 1936 yılındaki onarımında medrese, tekke ve Hasan Kâfi'nin türbesi bir araya getirilmiştir (Ćehajić, 1986: 101–103).

Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinde, Prusac Halvetî Tekkesi, Akhisar ve Hasan Kâfi ile önemli bilgiler vermiştir. Evliya Çelebi'ye göre, Prusac'taki Halvetî Tekkesi, Celvetîye koluna bağlıdır:

“Ve cümle üç aded tekye-i meşayihandır. Cümleden Hazret-i Şeyh Kâfi Tekyesi tarîk-i celvetîye'de fukarası mevcûd esmâları “Yâ Ma'bud” kimesnelerdir... Şeyh Kâfi Hazretleri: Bu pâk-i Akhisâr'da müştak olup kesret-i seyahat il cemî-i ulûm-ı şettâyâ mâlik olduğundan mâ'nada ilm-i kâfda lâ-nazîr olup yine arzu-yı silâ-i rahm için Akhisar'a gelüp câmi ve mesâcid ve tekye-i dervîşân ve han u hammam ve mekteb-i sıbyân ve çeşmesâr-ı ab-ı revânlar ve bî-hisab hayrât u hasenâtlar edüp bir vâsi mahsûldar mahalli cümle talebelerini ve muhib-i kadîmlerine ve mahalde bir kasaba-misal amâr edüp ismine hâlâ Nev-âbâb derler. Bağ-ı İrem bir yerdir kim hâlâ günden güne amâr olmadadır” (Evliya Çelebi, 2001: 233).

Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde belirttiği gibi Hasan Kâfi, Prusac'ta (Akhisar) birçok eser inşa etmiş ve Prusac'ın bir Osmanlı şehri haline gelmesini sağlamıştır.

¹ Hasan Kâfi Akhisarî (Prusac), Osmanlı döneminde Bosna-Hersek'te yetişmiş olan önemli bir âlim ve fikir adamıdır. 1544 yılında Prusac'ta doğmuş olan Hasan Kâfi, tahsilini Prusac'ta daha sonra 9 yıl İstanbul'da devam ettirir. Hasan Kâfi, *Risâle fi Tahkiki Lafzı Çelebi*, *Temhişü't-Telhis fi İlmi Belâgâ*, *Muhtasarü'l-Kâfi Mine'l Mantık*, *Şerhu Muhtasarü'l-Kâfi Mine'l-Mantık*, *Ravzatü'l-Cennât Fi Usûli'l-İtikad*, *Semtü'l-Vusûl ila İlmi'l-Usûl*, *Nizamü'l-Ulema*, *Usûlü'l-Hikem fi Nizâmi'l Alem* gibi birçok eser yazmıştır. Hasan Kâfi, Osmanlı yönetimi tarafından Bosna-Hersek'te kadı olarak görevlendirilmiş, 1596'da III. Mehmet'in Eğri Seferi'ne ve Estergon Kalesi'nin muhasarasına katılmış ve bu dönemde önemli görevlerde bulunmuştur. Hasan Kâfi, devlet düzeni ve siyasetle ilgili *Usûlü'l-Hikem* adlı eserini Sultan III. Mehmet'e sunmuş, kitabından dolayı taltif görmüştür. 1615-16 yılında vefat eden Hasan Kâfi'nin türbesi doğduğu yer olan Prusac'ta bulunmaktadır (Aruçi, 1997: 326-329).

Osmanlı yönetiminin desteği ve medrese-tekke sentezi Hasan Kâfî'nin açtığı Prusac Halvetî Tekkesi'nde de görülmektedir (Ćehajić, 1986: 101-103; Aydemir, 1981: 6-7).

Prusac Halvetî Tekkesi, günümüzde aktif değildir ancak; her yıl haziran ayının sonuna doğru yapılan Ayvaz Dede Etkinlikleri'nde tüm tasavvuf ekollerinin temsilcileri, Hasan Kâfî Cami-Tekkesi'nde bir araya gelip çeşitli etkinlikler yapmaktadırlar (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27).

Travnik¹'teki *Elçi İbrahim Paşa Hangâhı*, Halvetîliğin Bosna-Hersek'in bir diğer merkezi olmuştur. Elçi İbrahim Paşa, 1699–1850 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek eyaletinin merkezi olan Travnik'i kültür merkezi yapmak amacıyla büyük bir külliye yaptırmıştır. 1706 yılında medrese, kütüphane ile birlikte yapılan hangâh, Bosna-Hersek'teki Halvetîliğin klasik çizgisi olan külliye içinde medrese-tekke sentezi olarak kurulmuştur. Zengin vakıf mallarına sahip olan Elçi İbrahim Paşa külliyesinin vakfiyesinde; hangâhın giderleri, harcamaları ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (Bejtić, 1942: 169–179).

12 Şubat 1758 yılına ait BOA'da, Elçi İbrahim Paşa Halvetî Tekkesi'nin mekteb muallimliğinin günlük altı akçe maaşla Mehmed isimli zata verildiği ifade edilmiştir. Bu belgede, Elçi İbrahim Paşa Tekkesi'nin medrese-mekteb sentezi konumunda olduğu görülmektedir. Arşiv belgelerinde de görüldüğü gibi; Bosna-Hersek'teki Halvetî tekkeleri, medrese-tekke birlikteliği içindeki resmi mahiyet kazanmış önemli Osmanlı kurumlarıdır.

Bin yüz yetmiş bir senesi saferinin on yedinci günü taht-ı âlî-i osmânî üzere cülûs-ı hümâyûn ve nimet-makrûnî vâkî' olmakla (2) umûmen tecdîd-i berevât olunmak fermân olmağın binaenaleyh zalik(?)Bosna sancağında Travnik kasabasında Bosna Muhâfız-ı sâbık (3) İbrahim Paşa'nın bina eylediği Halvetî tekyesinde Saraybosna'da mîrî kantârî resmi malından olmak üzere yevmî altı akçe vazîfe ile muallim-i mekteb olan Sâlih Halîfe yedinde olan berâtı virüb kendü hüsn-i rızâsiyle cihet-i mezbûreyi (5) erbâb-ı istihkâkdan li-ebeveyn karındaşı işbu râfî'-i tevkî'-i refî'ü'ş-şân-ı hakânî kıdvetü's-salhâi's-sâlikîn (6) Mehmed zîde salâheye ferâgat ve kasr-i yed etmekle kasr-I yedinden tevcîh olunub yerine berât-ı şerîf-i âlişânım virilmek bâbında inâyet (7) ricâsına Bosna Prevadi kâdısı mevlânâ Atazâde Lutfullah zîde fazlehu arz itmekle mücebince kasr-i yedinden tevcîh (8) olunmak bâbında bin yüz altmış dokuz senesi zi'lka'desinin on yedinci günü târihiyle müverreh virilen ru'us-ı hümâyûn (9) mücebince Hüdâvendigâr esbâk emm-i

¹Travnik 1699-1850 tarihleri arasında Bosna-Hersek eyaletinin merkezi olmuştur.

zâdem merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Osmân Hân tâb-şerde zamanında (10) virilen berât-ı şerîfi dersa'âdetime getirüb tecdîdin ricâ itmeğın hakkında mezîd inâyet-i pâdişâhânem zuhûra (11) getirüb atfık berâtı mücebince bin yüz yetmiş iki senesi cemaziye'l-âhirinin on ikinci gününden müceddeden bu berât-ı hümâyûn (12) inâyet-makrûni virdim ve buyurdum ki; mezbûr Mehmed zîde sallâhe varub üslûb-ı sâbık üzere muallim-i mekteb olub (13) edâ-yı hizmet eyledikten sonra ta'yîn olunan yevmî altı akçe ve halîfesin Saraybosna'da mîrî kantârî resmi mâlından (14) emîn olunanlarından olub mutasarrıf ola şöyle bileler alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar

El-mahrûse-i Kostantiniye (BOA, 27495, 1172. C.12).

Elçi İbrahim Paşa Hangâhı, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tedrici olarak medrese işlevini görmür ancak; tekke motifini kaybetmemiştir. Kurulduğu günden itibaren Travnik'te tasavvuf kültürünün yayılmasında etkili olan Hangâh, Şeyh-müderris Asım Korkut'un ölümüne kadar (Ö. 1938) fonksiyonunu icra etmiştir (Ćehajić, 1986: 95).

Saraybosna'daki *Şeyh İbrahim Bistrigiya Hangâhı*, XVII. yüzyılın başlarında Bistrik Camii'nin yanında yapılmıştır. Şeyh İbrahim Bistrîgiya, Saraybosna ilk dönem tahsilini bitirdikten sonra İstanbul ve Ujçe'ye tasavvuf eğitimini almış Saraybosna'ya döndükten sonra bir Halvetî hangâhı açmıştır. Şeyh İbrahim Bistrigiya, hangâhın şeyhi olmanın yanında aynı zamanda, Saraybosna müftülüğü görevine de getirilmiştir. Hangâhın varlığını devam ettirmesi için Bosna-Hersek'in farklı bölgelerinde vakıf arazileri tahsis edilmiştir. 1660 yılında Şeyh Bistrigiya vefatından sonra hangâh, fonksiyonelliğini devam ettirmiş, ikinci dünya savaşına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür (İzeti, 2004:163–164).

Şeyh İbrahim Bistrigiya Hangâhı, Osmanlı yönetiminin XVI-XVII. yüzyılda Halvetî ekolüne verdiği desteğin bir başka örneğidir. Tekke şeyhi ve kurucusu Şeyh İbrahim Bistrigiya'nın aynı zamanda Saraybosna müftülüğüne atanması ve hangâhın varlığını sürdürmesi için araziler tahsis edilmesi bunun bir delili olarak kabul edilebilir.

1612 yılında Mehmet Çavuş, *Konjic*'te bir cami ve caminin yanında, on odalı tekke ve misafirhane imaret ve mektep yaptırmıştır. Evliya Çelebi, *Konjic*'te iki tekke olduğunu belirtmiş ancak; bu tekkelerin hangi ekolün tekkesi olduğu ve faaliyetleriyle ilgili bilgi vermemiştir. Evliya Çelebi'nin bahsettiği tekkelerden birisinin *Konjic Halvetî tekkesi* olması muhtemeldir. *Konjic Halvetî Tekkesi*'nin korunması ve şeyhlik makamı Ujçeli Cumhur ailesi tarafından yürütülmüştür. XIX. yüzyılın ortalarında yıkıldığı düşünülen

tekke, cami-tekke sentezi şeklinde Şeyh Arif'in (Ö.1941) ölümüne kadar fonksiyonunu devam ettirmiştir. Günümüzde tekkenin yapısı olmamakla birlikte, tekkeyle birlikte yapılmış Mehmet Çavuş Camisi, Tekke Camisi olarak bilinmektedir (Ćehajić, 1986: 98; Ayverdi, 1981:212).

Bosna-Hersek'te; *Vişegrad, Rudo, Bijeljina* ve *Aşağı Tuzla*'da da Halvetî tekkeleri açılmıştır. Bu tekkeler Saraybosna Yediler Türbesi'nin koruyucusu *Şeyh Seyfullah İblisoviç*'in gayretleri sonucu kurulmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında açılan bu tekkelerin; Halvetî tekkeleri mi, Nakşibendî tekkeleri mi oldukları konusunda çeşitli tartışmalar söz konusudur. *Hazim Sabanović*, Şeyh Feyzullah İblisović'in Nakşî olması ve Yediler Tekkesi'nin Nakşibendî tekkesi olması yönüyle bu tekkelerin Nakşî tekkesi olduğu düşüncesini savunmaktadır. *Şakir Sikirić* ve *Süleyman Kemur* ise söz konusu tekkelerin Halvetî tekkesi olduğun iddia etmişlerdir (Ćehajić, 1986: 96-97). XVIII. yüzyıldan sonra güçlenen Nakşî ekolünün gelişimin aksine Halvetî tekkelerinin etkinliğinin azalması ve tekkelerinin Nakşî dervişlerine devredildiği düşünüldüğünde söz konusu tekkelerin Nakşî tekkeleri olma ihtimali kanaatimizce daha rasyonel görünmektedir.

Halvetîlik, Bosna-Hersek'te XVI-XVIII. yüzyıllarda Osmanlı yönetiminin de desteğiyle etkili olmuştur. Bosna-Hersek'te Osmanlı egemenliğinin pekişmesini ve Sünni İslam'ın gelişmesinde medrese-tekke sentezi ile bütünleşmiş Halvetîlik, aktif rol oynamıştır. Halvetî hangâhları; Saraybosna, Travnik, Mostar, Prusac gibi Bosna-Hersek şehirlerinin Türk-İslam rengine bürünmesinde, külliyelerin bir parçası olarak katkıda bulunmuş ve önemli bir fonksiyonu yerine getirmişlerdir. Bosna-Hersek'teki Halvetî hangâhları ve tekkelerinin şeyhleri manevi eğitimlerini çoğunlukla İstanbul'da yapmış, bu sebeple Türk kültürünü ve Türk tekke- tasavvuf geleneğini, Bosna-Hersek'e taşımışlardır.

Günümüz Nakşibendî tekkelerinde, Halvetî etkisini görmek mümkündür. Nakşibendî tekkelerinde okunan Türkçe ilahilerde Halvetî şeyh ve müridlerine ait birçok ilahi bulunmaktadır. Adab-erkân, zikir ve evrad göz önüne alındığında günümüz Nakşî tekkelerinde Halvetî tesiri açıkça görülmektedir. Bosna-Hersek'te Şeyh Hüseyin Baba Zukić geleneğinin önemli bir varisi olan Kaçuni'deki Mesudiye Tekkesi'nin şeyhi, Kazim Hadžimejlić de bu etkiyi kabul etmektedir (K8). Günümüzde, Halvetîliğin

Bosna-Hersek'te tekkesi olmamasına rağmen; Nakşibendîlik çatısı altında varlığını sürdürmektedir.

2.1.5. Bektaşîlik ve Tekkeleri

Bektaşîlik, XIII. yüzyılda Kalenderî ekolünden beslenip XV. yüzyılın sonlarına doğru Hacı Bektaş-ı Veli'nin fikirleri doğrultusunda teşekkül etmiş bir tasavvuf akımıdır. Bektaşîliğin ortaya çıkışını tarihsel olarak iki döneme ayırmak mümkündür: Birinci dönem, “*Teşekkül Devresi*”; ikinci dönem, “*Balım Sultan'la Başlayan Esas Kuruluş ve Gelişme Devresi*” (Ocak, 1992a: 373).

Fuat Köprülü'nün Bektaşîliğin başlangıç noktası ile ilgili aşağıdaki ifadeleri genel kabul görmüştür:

“Anadolu'da ehl-i sünnet itikadına muhalif rafz ve itizal hareketlerine sonraları Bedrî'd-Din Simavî hadisesinden başlayarak bu son zamanlara kadar devam eden birtakım vak'aların meydana gelmesinde, Kızılbaşlık, Bektaşîlik gibi taifelerin teşekkülüne bu Babaîler hadisesini mühim bir başlangıç saymak yanlış hareket değildir görüşündeyiz” (Köprülü, 2007: 207).

Fuat Köprülü'nün değindiği *Babaî İsyanı*, XIII. yüzyılda bir *Vefâî şeyhi* olan *Baba İlyas Horasanî*'nin önderliğinde ortaya çıkmıştır. Babaî İsyanı sonucunda ortaya çıkan yeni ekolden (Babaîlik), etkileri çok büyük ve geniş bir coğrafyaya yayılacak olan Bektaşîlik teşekkül etmiştir. Babaîlik; *Vefâî*, *Haydarî*, *Yesevî* ve *Kalenderî* ekolleri tarafından kabul görmüştür. Bu nedenle söz konusu tarikatları, Babaîlik hareketinden sonra, “*İlk Bektaşîler*” olarak görmek mümkündür. “İlk Bektaşîler” Anadolu'daki etkinliklerinin yanında, fetihlerle birlikte Rumeli'ye yönelmiş ve Balkanlarda da etkin olmuşlardır (Ocak, 1992a: 373).

Baba İlyas tarafından sistemleştirilen Bektaşîlik; *Babaî*, *Vefâî*, *Yesevî* ve *Kalenderî* ekollerinin etkileri yanında, *Hurufî*, *Şîî*, *Eski Türk gelenek* ve *dinleriyle* de doktrinini zenginleştirmiştir (Ocak, 1992a: 374–376).

Bektaşîliğin teşekkül döneminde, ekolün temelini oluşturan akımlar ve onların önemli şahsiyetleri, XIII. yüzyılda Balkanlara yayılmaya başlamışlardır (İnalçık, 2009: 195). İlk Dönem Bektaşîliği, Gazi tipi şeyh-dervişler vasıtasıyla, Balkanlara yayılmıştır (Ocak, 1992b: 17–21). Bu duruma örnek olarak, Yıldırım Beyazıt döneminde Bektaşî

şeyhlerinden *Kızıl Deli*'nin *Dimetoka* fethinde bulunması ve fetih sonrası kendi ismiyle büyük bir tekke açması gösterilebilir (Ocak, 1992a: 379).

Balkanlarda Bektaşîlik, Türkmen-Yörük aşiretleri arasında yayılmaya başlamış, İslamlaşma ile birlikte yerli bazı Balkan kavimleri tarafından da benimsenmiştir. Rumeli'ye göç etmiş Türkmen oymakları arasında yaygın olan Babaîlik zamanla yerini Bektaşîliğe bırakmıştır. Balkanlarda; *Doğu Bulgaristan, Dobruca, Deli Orman, Güney Makedonya ve Teselya*'da yaşayan Yörük-Türkmenler, Balkan coğrafyasındaki ilk Bektaşî topluluklar olmuşlardır (İnalçık, 2009: 2002).

Anadolu üzerinden Balkanlara Türk göçü, genel olarak üç şekilde gerçekleşmiştir. İlk olarak, fetihlerle birlikte gerçekleşen göçler; *ikinci olarak*, Anadolu'da çeşitli sosyal ve siyasi olaylardan dolayı Balkanlara sürgün edilen Türkmen aşiret ve oymaklar; *üçüncüsü ise*, Yörük topluluklarının Anadolu'dan Balkanlara geçmesidir. Anadolu'dan, Balkanlara Bektaşî toplulukların geçişleri her üç şekilde de olmakla birlikte; sürgün yoluyla göç, araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Balkanlara sürgün edilen Türkmen aşiretler, çoğunlukla Babaî isyanları gibi çeşitli başkaldırı hareketlerine başvurmuş Sünnî olmayan tarikatların mensuplarıydı. Bu toplulukların Rumeli'ye sürgün edilmesi, Balkanlardaki Türk nüfus oranında Bektaşîlerin sayıca fazla olmasına neden olmuştur. (Seyman 2006: 68–69).

Balım Sultan tarafından kurumsallaşan Bektaşîlik, Balkanlarda XV. yüzyılda fetihlerle birlikte görülmeye başlanmıştır (Ocak, 1992a: 379). XV. yüzyılda Rumeli'deki göçebe Babâî Türkmen toplulukları, Bektaşîliğe yöneldiler. XV ve XVI. yüzyılda göçebe Türkmen boylarının büyük çoğunluğu yerleşik hayata geçerek köyler kurdular. Böylece yerleşik Bektaşî Türkmen köyleri Balkan coğrafyasında görülmeye başlandı (İnalçık, 2009: 202).

Bektaşîliğin Balkan coğrafyasına yayılmasında Yeniçeri-Bektaşî ilişkisinin de katkısı bulunmaktadır. XV. yüzyılda görülmeye başlayan Yeniçeri-Bektaşî ilişkisi XVI. yüzyılın ikinci yarısında Hacı Bektaş-ı Velî, Yeniçeri Ocağı'nın piri olarak kabul edilmiş ve Bektaşî babası daimi olarak Yeniçeri Ocağı'nda kalmaya başlamıştır. Yeniçeri Ocağı'nın beslenme kaynağının devşirme çocukları olması, Balkan coğrafyasından getirilen bu çocukların Hristiyan kökenden gelmesi, bazı

araştırmacıların Balkanlardaki Bektaşî yayılmasının temelini, Bektaşî-Yeniçeri ilişkisine bağlamasına sebep olmuştur (İnalcık, 2009: 202).

Bektaşîlik; Bosna-Hersek, Sırbistan, Makedonya ve Kosova'da XV. yüzyılda fetih hareketlerinden sonra görülmeye başlanmıştır (Kiel, 1980: 25-36). Bosna-Hersek'te Bektaşîliğin görülmeye başladığı asır bilinmekle birlikte, "Erken Dönem Bektaşîliği"nin de belirtileri görülmektedir. Sarı Saltuk'un makamının bulunduğu Hersek bölgesindeki Blagay Tekkesi, Hasluck'un deşindiğı Balkanlardaki Bektaşî tekkelerinin konumlarına uygun bir yerde kurulmuştur. Hasluck, Balkanlarda kurulan Bektaşî tekkelerinin merkezlerde değıl; kırsalda, تنها bölgelerde açıldığını ifade etmektedir (Hasluck, 1991: 9). Bu yönüyle Blagay Tekkesi'nin erken dönem Bektaşî tekkesi olduğı ağırlık kazanmaktadır.

Birçok araştırmacı, Balkanlardaki yerli halkın İslamlaşmasının nedenleri arasında Bektaşîliğin önemli bir etkisi olduğunu ifade etmektedir. Halil İnalcık'ın, Bektaşîlikle yerli Balkan topluluklarının İslamlaşması arasında bağ kuran aşğıdaki ifadeleri dikkat çekicidir:

"Bektaşîlik, İslamiyetin Rumeli'nde yerli Hristiyan nüfus arasında yayılışında önemli bir etmen olmuştur. Bu halk tarikatının elektrik ve hoşgörölü yapısı, İslamiyetin Balkan köylülerince kolayca kabul edilebilir kılmıştır. Örneğın Bektaşîlik, bütün dinlere hoşgörüyle bakar, dışa değıl içe önem verir, oruç ve namaz gibi İslamî ibadetlerin yerine getirilmesini zorunlu kılmaz... Bektaşî babaların etkili propagandası, Hristiyanları, Hristiyanlıktan pek farklı gözükmeyen bu gizemli ve demokratik dine çekebilmiştir" (İnalcık, 2009: 205).

Anadolu ve Balkanlarda Alevî-Bektaşîlikle ilgili çalışmalar yapmış olan Hasluck, Bektaşîliğı Hristiyanlık ile İslamiyet arasında bir inanç olarak değıerlendirir. Hasluck'a göre; Balkanlarda İslamlaşmanın sebebi, Hristiyanlığı yapı olarak yakın duran Bektaşîliğe, Hristiyan kültürünün giydirilmesi sonucu oluşmuştur. Hasluck, bu iddiasına somut bir örnek olarak, Müslüman mabetlerin Hristiyan mabetlerinin üzerine kurulmasını vermektedir (Seyman, 2006: 57; Hasluck, 1991:39-41). Bektaşîliğin esnek yapısından dolayı Balkanlardaki İslamlaşmanın gerçekleştiğı iddiası, Balkan coğrafyasının farklı bölgeleri için düşünülebilir ancak; bu iddia, Bosna-Hersek'teki İslamlaşma süreci ile paralellik göstermemektedir. Bosna-Hersek'te XV. yüzyılda başlayıp XVI. yüzyılda hızlanan İslamlaşma sürecinde, yerli topluluklar Bogomil öğretiyi bırakıp Sünnî İslam'ı tercih etmişlerdir. İkinci olarak; Bosna-Hersek'te

geçmişten günümüze kalabalık bir Bektaşî topluluğuna rastlanmamıştır. Saraybosna başta olmak üzere, Boşnak şehirleri, Sünnî İslam'ın Balkanlardaki önemli merkezleri olmuşlardır.

Bosna-Hersek'teki İslamlaşma sürecini en sağlıklı şekilde yansıtacak kaynaklar Osmanlı İmparatorluğu'nun tahrir defterleridir. 1468, 1485, 1489, 1520–35 yıllarındaki Bosna, Hersek ve Zvornik defterleri, Bosna-Hersek'teki İslamlaşma durumunu yansıtmaktadır. Söz konusu tarihlere ait tahrir defterleri, İslamlaşmanın XVI. yüzyıldan sonra hızlandığı görülmektedir. 1520–35 ait tahrir defterlerinde İslamlaşma hızının en yoğun olduğu bölgenin Bosna sancağı olduğu görülmektedir. Bu tarihlerde Osmanlı kaynaklarında Bosna Sancağı içerisinde herhangi bir Bektaşî tekkesine rastlanmamaktadır. 1542 yılına ait tahrir defterinde Bosna Sancağı'ndaki tekkeler ve onlara ait olan arazi ve mülkler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Tekkelerin bağlı buldukları vakıflar İskender Bey'in Nakşî, İsa Bey Vakfı'nın ise Mevlevî ekolüne bağlı olduğu bilinmektedir (Yardımcı, 2006: 71-74; Ćehajić, 1986: 28-36; Malcolm, 2002: 52-55; Nurkić, 2007: 69). 1520-35 yıllarına ait defterleri Hersek Sancağı açısından değerlendirildiğinde, İslamlaşma oranının Bosna Sancağı'na göre daha az olduğu görülmektedir. Hersek bölgesinde de, söz konusu tarihlerde Bektaşî tekkesinin varlığına rastlanmamıştır. Blagay'daki tekkenin erken dönem Bektaşî tekkesi olması kuvvetli bir ihtimal olmakla birlikte, tekkenin XVI. yüzyıldan itibaren Halvetî ekolüne geçtiği bilinmektedir.

Osmanlı tahrir defterleri, Bosna-Hersek'te açılan külliyelerin yapısı, geçmişten günümüze etkin bir Bektaşî kültürünün görülmemesi, Boşnakların hemen tamamının Sünnî olması gibi birçok unsur göz önüne alındığında denilebilir ki: *Bosna-Hersek'te İslamlaşma Sünnî ekoller tarafından gerçekleştirilmiştir.*

Bektaşîlik, Bosna-Hersek'in İslamlaşma sürecinde ve halk kültüründe Sünnî ekoller kadar etkili olmamıştır. Bununla birlikte, XVII. yüzyıldan itibaren Bosna-Hersek'te Bektaşî tekkelerine rastlanmaktadır. 1660 yılında Evliya Çelebi Çayniçe'de¹ bulunan

¹ Çayniçe (Čajniče); Bosna-Hersek'in güneydoğu bölgesinde, Bosna-Hersek'in Karadağ sınırına yakın bir kasabadır. Tahrir defterlerinde Çayniçe'nin Hersek Sancağı'na bağlı yirmi dört konağı olan bir yerleşim yeri olduğunu belirtilir. Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde Çayniçe'de üç gün kaldığını belirterek, kasabada beş Müslüman üç Hristiyan mahallesinin olduğunu belirtir. Evliya Çelebi,

Bektaşî tekkesinden bahsetmektedir (Ćehajić, 1986: 168). Evliya Çelebi *Mir'at(Murad) Baba Tekkesi* hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Şehrin güney tarafında Taşlıca'dan Çayniçe'ye götüren yolun sağ ve sol kenarlarında yol üstünde bulunan Sinan Paşa Çeşmesi'nden yarım saat ötede Çayniçe'ye kadar ağaçlık bir alan bulunur. Devamında ağaçlık yoldan güneydoğuya doğru bir tepecikten bin adım öteye Gazi Murad Baba'nın bahçesinde Bektaşî tekkesi bulunur. Burası görülmeğe değer bir yerdir. Mesirelik alan olan tekkenin yeri o kadar yüksektir ki Çayniçe şehri görülür. Bu yerin her köşesinde aşık ve dervişler melodilerle ilahi söyler ve her farklı gurup kendi dönemince Hüseyin Baykara¹ gibidir” (Ćehajić, 1986: 168; Evliya Çelebi, 1957: 397-398).

Evliya Çelebi'nin ifadelerinden hareketle *Mir'at(Murad) Baba Tekkesi*'nin Çayniçe'nin kültür ve edebiyat merkezi olduğu gözlenmektedir. Evliya Çelebi'nin, “farklı guruplar” ifadesinden hareketle Çayniçe'de bulunan diğer tekkelerin başka tasavvuf akımlarına ait olabileceğini ve bu ekollerin Bektaşîlerle birlikte şehrin kültür hayatına renk kattıkları anlaşılmaktadır.

Mir'at(Murad) Baba Tekkesi; XIX yüzyıldan itibaren Nakşibendî dervişleri tarafından kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında yıkılmış olan tekke, sonraki yıllarda tamir edilmiş ve II. Dünya Savaşı'nda tekrar yıkılmıştır. *Mir'at Baba Tekkesi*, işlevselliğini günümüze kadar koruyamamıştır (Ćehajić, 1986: 168).

Bosna-Hersek'te, Saraybosna'da Milyačka Nehri'nin yanında Kömür Köprüsü'ne yakın bir yerde Golobrdica Mahallesi'nde 81 numaralı sicile kayıtlı bir Bektaşî tekkesi olduğu ifade edilmiştir. Saraybosnalı ibadet ehli ve sadık bir *Bektaşî şeyhi Salahuddin Baba*'nın Bosna valisine 1844 yılında kendisi için ödenen 10 kuruşun yetmediği ve Saluhuddin Baba'nın maaşının 20 kuruşu çıkarıldığı yazılmıştır (Ćehajić, 1986: 169; İzeti, 2004: 238-239).

Bosna-Hersek'te ifade ettiğimiz iki Bektaşî tekkesi dışında farklı şehirlerde de Bektaşî tekkelerinin olduğunu belirtilmiştir. Nimetullah Hafız; Tuzla, Zvornik, Gradiška, Bany

Çayniçe'de dört tekke olduğunu belirtir ancak *Mir'at(Murad) Baba Tekkesi* dışındaki tekkelerin hangi tarihin tekkeleri olduğunu belirtmemektedir (Ayverdi, 1981: 97-102).

¹ Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevayî döneminde yaşamış ve onun okul arkadaşı olmuştur. O, şair olmakla birlikte aynı zamanda 1469'dan itibaren Herat ve Horasan'ın hakimi de olmuştur. Hüseyin Baykara döneminde Herat bir ilim-kültür şehrine olmuş, Herat'ın o dönemi, efsanevî olarak nesilden nesile ulaşmıştır.(Türkmen, 2002: 24-25). Evliya Çelebi, Çayniçe'yi anlatırken Hüseyin Baykara dönemindeki Herat şehrine atıfta bulunarak Çayniçe ile Herat arasında benzerlik kurmaktadır. Evliya Çelebi, bu atıftan hareketle Çayniçe'de güçlü bir kültür ve edebiyat havası olduğunu vurgulamaktadır.

Luka¹'da birer Bektaşî tekkesinin varlığından bahsetmiş ancak; bu tekkeler hakkında herhangi bir kaynağın olmadığını belirtmiştir (Hafız, 1977: 34; Hafız, 1988: 87).

Bosna-Hersek dışında Boşnakların yoğun olarak yaşadığı Sırbistan'ın Sancak bölgesinde *Vahdetî* (Nametak, 1989: 57–61), ve *Gurbî* mahlaslı Bektaşî şairler neş'et etmiştir (Nametak, 1989: 185–187). XIX yüzyılın önemli Bektaşî şairlerinden olan *Bosnevî*(*Bosnavî*) de Boşnak Bektaşîliğinin Balkanlardaki Bektaşî kültürüne yaptığı önemli bir katkıdır (Nametak, 1989: 224).

Günümüzde, Bosna-Hersek'te Bektaşî tekkesi bulunmamaktadır ancak; Bektaşîliğin etkileri, Bosna-Hersek'te işlevini sürdüren tarikatlar üzerinde görülmektedir. Bosna-Hersek'te yaşayan tasavvuf ekolleri Bektaşîliği, “Hak” tarikatlar içinde görmektedirler. Günümüz Boşnak tekkeleri, Sünnî İslam geleneğinin akımları olmakla birlikte, Bektaşîliğe bakışları olumsuz değildir. Bosna-Hersek'te; Nakşî, Kadirî, Rifâî ve Mevlevî-Nakşî tekkelerinde; Bektaşî ilahi ve nefesleri okunmaktadır. Hersek bölgesinde Sarı Saltuk ile ilgili halk anlatıları, “Erken Dönem Bektaşîliği”nin Boşnak halk kültürü üzerindeki etkisini göstermektedir. Tekkelerin hemen tamamında zikir sonrasında okunan Türkçe gülbanklar, Bektaşî etkisinin Sünnî ekoller üzerindeki etkisini gösteren önemli bir unsurdur. Boşnak tekkelerinde Muharrem ayı içerisinde yapılan etkinlikler, Hz Ali ve Ehl- Beyt'le ilgili ilahilerin fazla olması Bektaşî etkisi gösteren diğer unsurlardır (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K14, K17).

Bektaşîlik, günümüz Boşnak tekkelerinde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi olarak algılanmaktadır. Boşnak tekkelerinde, Bektaşî gelenekleri ve kültürün etkisi görülmele birlikte heretik denebilecek öğretilerin etkisi görülmemektedir. Bosna-Hersek'teki tüm tekkelerde, zikir kılınan namazdan sonra yapılmaktadır. Tekkenin merkez noktası olan semahânede, mihrap bulunmakta ve semahane bir mescit görünümünü vermektedir. Boşnak tekkelerinin mürid ve müridleri Sünnî İslam'ın temel öğretisi ve pratiklerinden farklı bir uygulama içinde görünmemektedirler. *Boşnak tekkelerindeki Bektaşî etkisi daha çok tarikatların folkloristik unsurlarında görülmektedir.*

¹ Murat Sertoğlu'nun Bana Luka'da Bektaşî tekkesinin varlığını vurgulamış ancak; tekke hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir (Sertoğlu, 1969: 317). Ekrem Hakkı Ayverdi, evkaf kayıtlarında Bana Luka'da Hüseyin Paşa Zaviyesi'nin bulunduğunu ancak; zaviyenin hangi ekole ait olduğu hakkında bilgi olmadığını ifade etmektedir (Ayverdi; 1981: 50).

2.1.6. Rifâilik ve Tekkeleri

Rifâilik, Ahmet Er-Rifâi tarafından XII. yüzyılda Irak'ta kurulmuştur. Anadolu'da XIII. yüzyılda görülmeye başlanan Rifâilik, XIV. asırda Mevlevîliğin desteğini alarak yayılmaya başlamıştır. XVI. yüzyılda İstanbul'da etkin olmayan Rifâilere rastlanmıştır, XVIII. yüzyılda Mehmed Hadîdî'nin etkisiyle İstanbul'da etkin bir tasavvuf ekolü olmaya başlamıştır (Muslu, 2004:547–548).

Rifâilik, XVIII-XIX. yüzyılda Makedonya, Arnavutluk ve Kosova'da görülmeye başlanmıştır (İzeti, 2004: 212). Rifâilik; Balkan coğrafyasında *Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan*'da da görülmüştür (Popovic, 2004: 170). Ćehajić, Bosna-Hersek'te Rifâiliğin Osmanlı fetihlerinin başladığı dönemlerde görüldüğü ancak; sonraki dönemlerde Bosna-Hersek'te Rifâiliğin görülmediğini ifade etmektedir. Ćehajić'e göre, Ogllovak ve Jivçiç'teki Nakşî tekkeleri, Kosova ve Makedonya Rifâileri tarafından zaman zaman ziyaret edilmiş ancak; Bosna-Hersek'te Rifâilik etkin olamamıştır (Ćehajić, 1986: 156).

Günümüzde, Bosna bölgesinde Vareş kasabasında bir Rifâi tekkesi bulunmaktadır. Vareş merkezli bir yapılanma içindeki Boşnak Rifâiliği, Kosova-Prizren Rifâiliğine bağlı olarak hareket etmektedir.¹ Şeyh Asmir, denetiminde geleneksel bir Boşnak evi görünümündeki tekke Semahane, kütüphane, Kahve Ocağı, Meydan odası vd. bölümlerden oluşmaktadır (Fotoğraf. 27, 28, 29).

Vareş merkezli Bosna-Hersek Rifâiliği Bosna-Hersek'teki diğer tasavvuf ekollerine göre farklılıklar göstermektedir. Bosna Rifâiliğinde, diz üstünde ve ayakta duruyormuş gibi el ele tutuşmuş dervişlerin halka oluşturarak yaptığı zikir dikkat çekicidir. Zikir esnasında, klasik çalgıların yanında Boşnak tekkelerinde rastladığımız ancak kullanıldığına şahit olmadığımız zil de aktif bir şekilde kullanılmaktadır² (K1, K2, K3, K4).

Vareş Rifâi Tekkesinde, “İcra” ya şahit olmadık; tekkenin şeyhi, Asmir Muftić İcra'nın tekkelerinde yapılmadığı ifade etmektedir. Bosna-Hersek'te İcra bilinmekte ancak;

¹ Vareş'teki Rifâi Tekkesi'nden önce Prizren merkezli Rifâilik tarafından Bosna'da şeyh olarak kabul edilen Asmir Muftić ile görüşme imkânı bulduk. Asmir Muftić, Yugoslavya döneminde Rifâiliğin bulunduğunu ancak bir tekkesini olmağını ifade etti (K14).

² Vareş Rifâi Tekkesi'nin şeyhi Asmir Muftić, tekkeyi inceleme ve törenlere katılma izni vermekle birlikte, Rifâi ayinini kameraya çekme ya da fotoğraflamaya izin vermemiştir.

Boşnak din adamları ve Boşnak halk kültüründe bu Rifâî ritüeli olumlu karşılanmamaktadır (Ćehajić, 1986: 156). Bu sebeple, Bosna-Hersek Rifâîliğinde, İcra'nın yapılmadığı kanaati ağırlık kazanmaktadır¹

Vareş Rifâî Tekkesi; Sünnî İslam'ın öğretilerini kabul etmekle birlikte, pratiklerde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Boşnak tekkelerinin semahane bölümünde bulunan mihrabın tam karşı tarafında Bosna-Hersek'te diğer tarikatların tekkelerinde şahit olmadığımız ikinci bir mihrap bulunmaktadır (Fotoğraf. 31). Tekkenin şeyhi Asmir Muftić, tekkesindeki iki mihrabın anlamını açıklarken: “*Birinin şeriat mihrabı, diğerinin ise tarikat mihrabı*” olduğunu ifade etmektedir. İmamın namaz kıldırıldığı klasik mihraba şeriat mihrabı, zikir ve diğer pratiklerin yapıldığı ikinci mihraba ise tarikat mihrabı olarak kabul edilmektedir (K14). Vareş Rifâî tekkesinde dikkat çekici bir diğer unsur; matem rengi olan kırmızının baskın bir şekilde fark edilmesidir. Tekkenin bayrağı ve şeyhin postunun rengi kırmızıdır (Fotoğraf. 32). Bosna- Hersek'te vefat eden bir müridin ardından ve Muharrem ayındaki matem törenlerinin rengi olan kırmızı Boşnak Rifâîliğinde temel renklerden biridir.

Rifâîlik, Bosna-Hersek'te geçmişte olduğu gibi günümüzde de görülmekle birlikte; Boşnak halk kültüründe önemli bir etki bırakmamıştır. Küçük guruplar halinde varlığını devam ettiren Boşnak Rifâîliği, Bedevîlikle birlikte bir sentez görünümü vermektedir. *Kosova-Makedonya merkezli Balkan Rifâîliği; Bosna-Hersek'te Nakşî, Kadirî, Halvetî, Mevlevî ekolleri kadar etkili olamamıştır.*

2.1.7. Hamzavîlik ve Tekkeleri

Bir Türk tasavvuf ekolü olan ve Hacı Bayram-ı Velî tarafından kurulan Bayramîlik, XV. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bayramîlik sonraki dönemlerde iki kola ayrılmıştır. Bunlar akımlar; Akşemseddin'in fikirleri doğrultusunda şekillenen Şemsîlik ve Ömer Sikkîni'nin fikirleri çerçevesinde şekillenen ve birçok tartışmayı beraberinde getiren Melamîliktir (Bayramoğlu ve Azamat, 1992:269).

Anadolu'da Bayramîliğin bir kolu olarak genişleyen Melamîliğin gelişimini üç devreye ayrılmak mümkündür. Birinci dönem, Abbasîler döneminde Horasan'da gelişen ve

¹ Visoko'da yaşayan Rifâî şeyhi Ragib Zubic, Yugoslavya dönemindeki Rifâîlerin Prizren'e gittikleri ve burada, İcra'nın yapıldığını, kendisinin de bizzat bu törenler içinde aktif olduğunu beyan etmiştir.

Hind ve İnan kùltürùyle zenginleŒen, “*Melamîlik-Kassarîlik*”; İkinci Dönem, Hacı Bayram-ı Velî'nin öğrencisi Ömer Sikkîn'nin Bayramîlik ile sentez haline getirdiği Melamîlik;¹ Üçüncü dönem ise, Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî tarafından XIX. yüzyılda yeniden Œekillenen, “*Melamiyye-i Nûriye*” dönemleridir (İzeti, 2004: 255-256).

Hamzavîlik, Bayramî-Melamî döneminde Hüsameddin Ankaravî'nin öğrencisi Hamza Balî tarafından XVI. yüzyılın ortalarında kurulmuŒ bir tasavvuf ekolüdür. Hamza Balî, Anadolu ve İstanbul'da öğretilerini yaymaya baŒlamıŒ ancak; kendisine duyulan tepkiden dolayı memleketi olan Bosna-Hersek'te gitmek zorunda kalmıŒtır (Azamat, 1997: 503).

Hamza Balî'nin Bosna-Hersek'te klasik tasavvuf öğretisinin dıŒına çıktığı, ümmî olduğu, sapkın bazı uygulamalar içerisine girdiği, arkasındaki binlerce derviŒi olumsuz yönde etkilediği yönündeki Œikâyetler; imparatorluğun baŒkenti İstanbul'a iletilmiŒtir. Osmanlı yönetimi bu iddiaların doğruluğunu araŒtırmak için Bosna-Hersek'e mübaŒir göndermiŒtir. Bosna-Hersek'ten gelen bilgiler, dönemin Œeyhülislamı *Ebûsuûd Efendi*'ye iletilmiŒ ve Ebusuûd Efendi, “*Zındık*” olarak gördüğu Hamza Balî'nin katlini uygun görmüŒtür² (Azamat, 1997:503; İnalçık, 2009:200).

Memleketi olan Bosna-Hersek'te etkili olan Hamza Balî, öğretisini binleri bulan bir kitleye yaymıŒtır. Hamza Balî'nin idam edilmesi, Bosna-Hersek'teki Hamzavî-Melamî zümreyi derinden etkilemiŒtir. Osmanlı yönetimi bu ekolün temsilcilerini, “*Mülhid*” olarak görmüŒ ve bu kitleyle mücadele etmiŒtir (Azamat, 1997:504). Hamza Balî'nin idam edilmesi Melamî-Bayramî ekolün isim deđiŒmesine ve Hamzavî olarak adlandırılmasına neden olmuŒtur.³ Hamza Balî'nin idam edilmesinin bir diğer sonucu, Melamîliğin Orta Anadolu'dan İstanbul ve Rumeli'ye kaymasıdır. Hamza Balî'nin

¹ Bayramoğlu ve Azamat; Bayramî-Melamî denilen “İkinci Dönem Melamîliği”nin yapı olarak Bayramîlikten uzaklaŒtıđını, silsilenin Hacı Bayram-ı Velî'ye ulaŒmasının dıŒında, Bayramî-Melamî sentezinin Hacı Bayram-ı Velî ile bir ilgisinin kalmadığı ifade etmektedir (Bayramoğlu ve Azamat, 1992: 271).

² Nihat Azamat, Hamza Balî'nin idam edildiği tarihi 1572-73 olarak vurgularken (Azamat, 1997:503); Halil İnalçık, idam tarihi 1561 olarak ifade etmektedir (İnalçık, 2009:200).

³ Ćehajić'e göre Hamzavîlik; Melamîliđin ikinci dönemi olan Bayramî-Melamîliđe herhangi bir deđer katmamıŒtır. Hamzavîlik, aslında “İkinci Dönem Melamîlik”ten baŒka birŒey deđildir. Bu yönüyle Hamzavîlik bir ekol deđil; idamıyla birlikte Œöhreti artmıŒ olan Hamza Balî'den dolayı Melamîliđin yeni bir isimle adlandırılmasıdır (Ćehajić, 1886: 191).

idamından sonra, Melamîliğin yayıldığı toplum katmanları da değişmiştir. Bir çiftçi tarikatı görünümündeki Orta Anadolu Bayramî-Melamîliği, yeni şekli Hamzavîlik ile esnaf tabakalarında, şehirlerde ve yönetici sınıfı arasında yayılmaya başlamıştır (Ocak, 2008: 119).

Hamza Balî'nin idamıyla tarikatın öğretilerinde de çeşitli değişiklikler olmuştur. Bayramî-Melamîlikte benimsenen Mehdilik anlayışı varlığını devam ettirmekle birlikte, tarikat içinde uç noktalara kayan, Vahdet-i Vücut anlayışı gelişmiş; bu durum halk tabakalarında derin sarsıntılar yaratmıştır. Hamza Balî'nin idamının Bayramî-Melamîlik üzerindeki bir diğer etkisi de, bu akımın temsilcilerinin kendilerini gizleyip başka ekollerin içerisinde varlıklarını devam ettirme yoluna gitmeleridir (Ocak, 2008: 220).

Hamzavîlik, Hamza Balî'nin katlinden sonra silinmemiş varlığını devam ettirmiştir. XVII. yüzyılda Bosna-Hersek'le birlikte Edirne ve İstanbul'da da etkili olan Hamzavîlik, halk arasında olduğu gibi yönetici sınıfı içerisinde de yayılmaya başlamıştır. XVI. yüzyılda olduğu gibi XVII. yüzyılda da Osmanlı İmparatorluğu Hamzavîleri etkisiz kılmak için yoğun bir şekilde mücadele etmiştir (İnalçık, 2009: 2001).

Osmanlı İmparatorluğu, sünnî olmayan tasavvuf ekolleri dâhil olmak üzere, tarikatlara 1826 yılına kadar olumlu yaklaşmış ve isyana gitmeyecek akımlara genel olarak bir kısıtlama getirmemiştir. Osmanlı yönetiminin tarikatlara bu yumuşak yaklaşımının yanında; Hamzavîlere karşı sert tavır göstermesi, dikkat çekici bir durumdur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Hamzavîlik ve Bayramî-Melamîliğe yaklaşımı başlangıçtan beri olumsuz olmuştur. Bu durum, gerek Osmanlı yönetimini gerek Melami-Bayramîlerin (Hamzavî) açısından çeşitli sebeplere bağlanabilir. Hamzavîlere göre, siyasi otorite kendi şeyhlerinin ellerinde bulunması gerekiyordu. Bu sebepten dolayı, Osmanlı yönetimini tanımıyorlardı. Hamzavîlerin hulûl ve tenasüh olarak yorumlanacak pratik ve öğretileri Sünnî İslam ulemasını rahatsız ediyordu. Hamzavîlerin halkı bir siyasi

hareket gibi isyana sevk ettiğini düşünen Osmanlı yönetimi, bu ekolü toplumsal karışıklık çıkartacak, sapkın bir gurup olarak görmesine neden olmuştur¹ (Ocak, 2008: 223–230).

Hamza Balî'nin memleketi olan Bosna-Hersek'te, Hamzavî tekkeleri varlıkları ve nicelikleri hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Hamza Balî'nin Zvornik yakınlarındaki Orloviç'te doğması, araştırmacıları bu bölgedeki *Hamza Dede Zaviyesi*'nin Hamza Balî ile bağının olup olmadığını araştırmaya yönlendirmiştir. Hamza Dede Zaviyesi, 1519 yılında açılmış ve Osmanlı yönetimi tarafından Hamza Dede'ye temlik verilerek zaviyenin varlığını devam ettirmesi sağlanmıştır. Hamza Dede Zaviyesi; seyyahların, yolcuların ücretsiz olarak barınabileceği bir yapıya sahipti. Vakıf arazileri ve diğer yardımlarla etkinliğini devam ettiren zaviye, XIX. yüzyılın sonlarına kadar varlığını devam ettirdiği bilinmektedir. Tekkenin kuruluş tarihiyle Hamza Balî'nin yaşadığı dönem göz önüne alındığında, zaviyenin kurucusunun Hamza Balî olmadığı, o dönemde yaşayan başka bir mürid ya da Hamza Balî'nin dedesi olabileceği tahmin edilmektedir (Hadzijahić, 1961:193–202). Osmanlı yönetiminin Hamzavîlerle olan mücadelesi; onları, “*Mülhid*” ve “*Zındık*” olarak görmesi, göz önüne alındığında böyle bir ekolün zaviyesine temlik vermesinin mümkün olmayacağı kanaatindeyiz. Söz konusu zaviyenin kurucularının başlangıçta Hamza Balî ile ilişkisi olsa bile, Hamza Balî'nin idamından sonra bir Hamzavî zaviyesinin -hem de devlet destekli- olarak varlığını sürdürmesi reel görülmemektedir.

Günümüzde, Bosna-Hersek'te Hamzavîliği temsil eden herhangi bir kitle bulunmamaktadır. Hamzavîlik, günümüz Boşnak tekkelerinde sapkın bir ekol olarak görülmemektedir. Boşnak tekkelerinin önemli simalarından Seid Strik, Hamzavîliğin Ehl-i Sünnet'e muhalif bir davranışının olabileceğine inanmadığını ifade etmektedir (K2). Kanaatimizce bu durum, Hamza Balî'nin idam edilmesinin dilden dile yayılması ve tasavvuf erbabının *emik bakışının* tezahüründen kaynaklanmaktadır.

¹ Abdülkadir Gölpınarlı, Hamzavîliğin sünni ekollerden farklılıklarını kabul etse de onların tamamen bir “Zındık” zümre olmaktan ziyade, “Vahdet sırrını ifşa” etmiş kitleler olarak değerlendirmiştir (Gölpınarlı, 1931: 204).

2.2. Boşnak Tekkelerinde Adâb-Erkân, Sembol, Uygulama ve Maddi Kültür Unsurları

2.2.1. Gülbank

Gülbank, “gül” ve “bang” sözcüklerinin birleşiminden oluşmuş Farsça bir kelimedir. “Gül sesi, bülbül şakıması”, “bülbül çilemesi” anlamına gelen kelime, “Koro halinde çıkartılan ses”, Bazı spesifik durumlar için hazırlanmış dualar anlamına gelmektedir (Uzun, 2008: 241; Gölpınarlı, 2006: 29; T.S, 2005: 804; Cebecioğlu, 2005: 235; Mütercim Âsım, 2000: 296).

Gülbankın bir dua ve niyaz olarak, sosyal hayattaki fonksiyonuna göre çeşitli tanımları yapılmıştır. Mustafa Uzun; kelimenin Türkçe ve Farsça anlamlarını da göz önünde bulundurarak; Abdülbaki Gölpınarlı, Süleyman Uludağ vd. araştırmacıların tanımlarından hareketle gülbankı: “*Çeşitli tarikat toplantılarıyla, dinî, askerî, mülkî, bazı törenlerde belli bir eda veya makamla, bazen topluca okunan dua*” şeklinde tanımlamıştır (Uzun, 2008: 244).

Gülbank okuma; tekkelerde, Yeniçerilerde ve Osmanlı dönemi Türk halk kültüründe yaygın olarak görülmektedir. Yeniçeri Ocağı’nın çeşitli törenlerinde gülbank okumak yaygın bir adetti. Yeniçeri Ocağı’nda, sabah ve akşam ordunun başarısı için gülbank okumak için görevli dervişler bulunmaktaydı. Yeniçeri mutfağındaki bazı pratikler öncesinde ve *Ulufe* törenlerinde yüksek sesle niyaz konumunda gülbank okunmaktaydı (Uzun, 2008: 258). Gülbank okuma, Yeniçeri Ocağı’nın gündelik hayatın yanında, sefer halinde ve harp esnasında da yaygın bir adetti. Düşmanla savaş sırasında zor durumda kalan ordu, güç durumdan kurtulmak için “*Gülbank Dua*” okumuş, bu uygulama Balkan türkülerine de yansımıştır:

Pazar günü gülbend du’a okundu
Allah Allah diyüp kılıç çekildi
Çarh-ı felek dayanmayup bozuldu
Güneş togdı Bana Luka üstüne

(Hasan, 1987: 105).

Gülbank okuma, Osmanlı folklorunda da yaygın olarak görülen bir pratiktir. Geçiş dönemlerinde özellikle; doğum ve evlilik etrafında gelişen adet ve uygulamalarda gülbank okuma yaygındı. Doğum adetlerinde; çocuğa ad verme, sünnet törenlerinde gülbank okunurdu. Çocuğun okula başlaması için, “*Âmin alayı ve mektep cemiyeti*” denilen törenler yapılarak okula yeni başlayacak çocuk, okuma-yazma için teşvik edilirdi. Bu törenlerin belirgin özelliklerinden birisi “*Mektep gülbankı*” okumaktı (Uzun, 2008: 259).

Türk tekke geleneğinin çeşitli törenlerinde gülbank okumak yaygın bir pratiktir. Gülbank okumanın fonksiyonu aynı olsa da tarikattan tarikata gülbank metinleri farklılık göstermektedir. Gülbank okumak; Türk tekkelerinde o derece yaygındır ki, aynı tarikatın farklı törenlerinde farklı gülbankların okunduğu görülmektedir. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlevîliğin farklı törenlerinde farklı gülbanklarının okunduğunu vurgulamıştır. Gölpınarlı, *Şeb-i Arûs* törenlerinde şu gülbankın okunduğunu belirtmiştir:

“Bîşter â bîşter â cân-ı men
Peyk-i der-i Hazret-i Sultân men

Vakt-i şerîf hayrola, hayırlar fethola, şerler defola; leyle-i arûs-ı rabbânî, vuslat-ı halvet-serây-i sübhânî, hakk-ı akdes-i Hudâvendgârîde ân-be ân vesîle-i i'tilâ-yı makaam ve fuyûzât-ı ruhâniyyet-i aliyyeleri cümle pey-revânı hakkında şâmil âmmola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, Hû deyelim, Hû...” (Gölpınarlı, 2006: 118).

Gölpınarlı; “*Ayn-i Cem*” töreninin sona ermesinden sonra, “*Ayn-i Cem gülbangı*” nın okunduğunu belirtir. *Ayn-i Cem gülbangı* şöyledir:

İnâyet-i yazdan, himmet-i merdân; mübarek vakitler hayrola, hayırlar feth ola; sâhib-i cem'iyetin muradı hâsıl ola; bil-cümle sâhib-i hayratın ervahı şâd ola; bu gitti ganîsi gele; demler, safalar müzdad ola. Dem-i Hazret-i Mevlâna, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Hû deyelim, Hû...” (Gölpınarlı, 2006: 117).

Türk tekkeleri içerisinde gülbank okuma âdetinin en yaygın olduğu ekol, Bektâşîlik kabul edilmektedir. Bektâşîlikteki “*İkrar, cem, aşure, nevrüz, çerağ, ad koyma, lokma erkânı, sofrâ, gasil, cenaze, defîn ve tezkiye*” törenlerinde çeşitli gülbanklar okunmaktadır (Uzun, 2008: 252). Gülbank okuma âdeti; Anadolu Bektâşîliğinin yanında, Balkan Alevî-Bektâşîliğinde de görülmektedir. *Deliorman bölgesindeki* Alevî-Bektaşîlerde “*Çerağ gülbankı*”, “*Üçler gülbankı*” gibi farklı işlevlere sahip gülbanklar okunmaktadır. Deliorman bölgesinde bayramlaşma töreninde Dede-Baba;

“Hû, darlarınız, menzilleriniz hak olsun, Hakk deryasında kabul olsun. Gerçek erlerin demine, Pirimiz Murtaza Ali'nin keremine, ya Ali Hû” şeklinde, bir gülbank okumaktadır (Piroğlu, 2003: 22–24).

Alevî-Bektâşî geleneğinde, hayatın hemen her safhasında gülbank okuma âdeti görülmektedir. Bunun bir örneği de kurban kesimi sırasında okunan “*Kurban Gülbankı*”dır. Kurban gülbankının metni şöyledir:

Allah, Allah... Akşamlar hayr ola. Hayırlar feth ola, şerler def ola. Münkirler mat, münafıklar berbâd ola. Sırlar mestur, gönüller mesrur ola. Hak Muhammed Alî yardımcımız ola, On İki İmam, On dört mâsum-i pâk, on yedi kemer beste katarlarından, dîdarlarından ayrılmaya. Pîrimiz, üstadımız; Hünkâr Hacı Bektâş Velî, muîn ve destgîrimiz ola. Cenâbı Hak münkir ve münafık şerrinden, adû mekrinden hıfz u emân eyleye. Dertlerimize derman, hastalarımıza şifa, borçlarımıza eda nasîb ve müyesser eyleye. Allah devlet ve milletimizin kılıcını keskin, sözünü üstün eyleye. Nâmerde muhtaç eylemeye. Kurbânlarımızı dergâh-ı izzetinde kabul eyleye. Lokmaya sevab yazıla. Kazaları, âfetleri, belâları def etmiş ola. Dil bizden nefes Hz. Hünkârdan ola. Nûr-ı Nebî, Kerem-i Ali, gülbank-ı evliya, Hünkâr Hacı Bektâş Velî, gerçek erenler demine Hû...” (Uzun, 2008: 255-256).

Bosna-Hersek'teki tekkelerde zikir sonrası, Türkçe gülbank okunmaktadır. Okunan gülbankın metni aynı olmakla birlikte, tekkenin bağlı olduğu tarikatın pirine göre gülbankta söz konusu pirin ve ekolün diğer önemli şahsiyetlerin isimleri zikredilir. Örneğin Kadirî tekkelerinde; başta Abdülkadir Geylanî, olmak üzere, *Selim Sami* ve *Feyzullah Hacıbayriç*'in ismi zikredilirken; Nakşibendî tekkelerinde Bahaiddin Nakşibendî'nin yanında, Bosna-Hersek'te söz konusu tekkelerin önemli isimleri olan *Sirrî Baba*, *Meylî Baba*, *Şeyh Hüseyin Baba Zukić*, *İlhami Baba* gibi şahsiyetlerin ismi zikredilir (K2, K3, K6, K9, K12, K13, K24, K25, K26). Bosna-Hersek'teki tekkelerde okunan Türkçe gülbank'ın metni şöyledir¹:

“Vaktler hayr olsum², hayrler feth olsum, fetihler müyesser olsum, şerler def olsum; şeref-i Nebi, kerem-i veli himmet-i *Geylanî*, şerefimiz ve bereketimiz *Seyyid Muhammed Emin Es-Suleymaniyeli* ve *Şeyh Hacı Selim Sami* ve *Şeyh Hacı Feyzullah Efendi Hacıbayriç* ve kutbi zaman, Uçler, Yediler Kırklar ve cem'i hak erenler aşklerine diyelum Hû...” (K1, K2, K4, K5, K7, K9).

¹ Bu gülbank Hacı Sinan Tekkesi'nde okunmaktadır. Hacı Sinan Tekkesi bir Kadirî tekkesi olduğundan Abdülkadir Geylanî'nin Boşnak Kadirliği için diğer önemli şahsiyetlerin isimleri zikredilmiştir. Söz konusu gülbank metni diğer Boşnak tekkelerinde okunmakla birlikte gülbankta zikredilen isimler bağlı bulunan ekole göre değişiklik göstermektedir.

² "Olsun" kelimesi; Türkçe'den Boşnakça'ya geçen kelimelerdendir. Boşnakça'da bu kelime çoğunlukla kalıp sözlerle birlikte; "Olsun" şeklinde kullanılmaktadır (Škaljić, 1965: 125). Bu sebeple söz konusu kelime, Boşnak tekkelerinde okunan Türkçe gülbankta, olsun>olsum şeklinde okunmaktadır.

Günümüz Boşnak tekkelerinde okunan gülbankın metni, Türk tekkelerindeki okunan metinlerin varyantı konumundadır. Boşnak tekkelerinde okunan gülbank, daha çok Mevlevî ve Bektaşî gülbanklarına benzemektedir. Boşnak tekkelerinde okunan Türkçe gülbankın ilk cümlecikleri, *Şeb-i Arûs* törenlerinde okunan Mevlevî gülbankına büyük benzerlik göstermektedir. Boşnak tekkelerinde okunan Türkçe gülbank, günümüz Boşnak tekkelerinin genelinde Mevlevî etkisi ve Bektaşî tonunun varlığını ortaya koymaktadır. Boşnak tekkelerinde okunan gülbank örneklemeden hareketle denilebilir ki; Bosna-Hersek'te güçlü olan Nakşibendî ve Kadirî tarikatlarında, diğer tasavvuf ekollerinin çeşitli pratiklerinden izler görülmektedir.

Boşnak tekkelerinde okunan gülbank, Türk tasavvuf geleneğinde de görüldüğü gibi dua, niyaz işlevine sahiptir. Allah'ın zikredilen isimleri, okunan Türkçe-Boşnakça ilahiler sonunda, "*Hayırların gelip, şerlerin def olması, yeni fetihlerin gerçekleşmesi*"¹ temenni edilmektedir. Gülbankta tekkenin bağlı olduğu ekolün önemli isimleri, "*Üçler, Yediler ve Kırklar*"ın zikredilmesi, dileğin onlar vesilesiyle kabul olması inancından kaynaklanmaktadır. Gülbankta pîrlerin ve tekkenin önemli kabul ettiği şahsiyetlerin zikredilmesinin bir diğer işlevi de, söz konusu şahsiyetlere bağlılığın belirtisidir. Gülbankı okuyan kişi; pîrler, Üçler, Yediler ve Kırkların yolunda sadakatle yürüdüğünü vurgulamak istemektedir.

Boşnak tekkelerinde zikir sonrası töreni yöneten kişinin okuduğu ve salıkların; "*Hû*" diyerek karşılık verdiği Türkçe gülbank, Türk tasavvuf geleneğinin Bosna-Hersek'teki etkisini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Töreni yönetenin ve salıkların Türkçe bilmedikleri halde gülbankı Türkçe okumaları, Türk tasavvuf geleneğinin Bosna-Hersek'te ne kadar güçlü bir etki bıraktığının belirtisi olarak görülebilir. *Boşnak tekkelerinde okunan Türkçe ilahiler, gülbanklar ve diğer Türkçe kavramlar göz önüne alındığında; Türkçenin Bosna-Hersek'te tekke dili olduğu söylenebilir.*

¹ "*Fetihler müyesser ola*" ifadesi, gülbankın Osmanlı döneminde kaldığı kanaatini uyandırmaktadır. Bosna-Hersek, Osmanlı döneminde savaflara sahne olmuş ve bu savafların toplumsal, psikolojik etkisi Bosna-Hersek'e yansımıştır. Bu etkinin Bosna-Hersek'teki tekkelere yansımalarını, okunan gülbanklardan görmek mümkündür.

2.2.2. Derviş Kıyafetleri

Türk tasavvuf kültürünün kadim bir geleneğe sahip olması, tören ve pratiklerde giyilmek üzere zengin bir kıyafet kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Tüm tarikatlarda giyilen kıyafetlerin yanında, farklı tarikatlar arasında da farklı kıyafet türleri de ortaya çıkmıştır. Çeşitli törenlerde giyilen derviş kıyafetleri; kıyafeti giyenin konumunu, aidiyetini, törenin türünü belirleme açısından çeşitli işlevlere sahiptir. Bu işlevlerden dolayı, derviş kıyafetleri dinî-mistik folklor açısından önemli maddi kültür unsurlarıdır. Türk tasavvuf geleneğinde yaygın bir şekilde görülen derviş kıyafetleri; *tac*, *hurka*, *haydarî*, *tennure*, *destegül*, *kemer*, *rida* ve *tığ bend* olarak ifade edilebilir. Bu kıyafetlere renkleri, şekillerine göre çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Boşnak tekkelerinde, ifade ettiğimiz derviş kıyafetleri bilinmekle birlikte işlevini sürdüren kıyafetlerin yanında, işlevselliğini yitiren derviş kıyafetlerinin de olduğu görülmektedir. Boşnak tekkelerinde *tac*, *haydarî* ve *hurka* fonksiyonelliğini devam ettirmekte ancak; *tennure*, *destegül*, *kemer*, *rida* ve *tığ bend*'in fonksiyonelliklerini kaybettikleri görülmektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28).

Bir derviş kıyafeti olarak “*Tac*” ya da “*Tac-ı Şerîf*”; “Tarikat şeyhlerinin, rûhânî saltanat ve mânevî devlet simgesi olarak giydikleri külah” (Uludağ, 1991: 506), “Şeyhlerin ve dervişlerin serpuşu” (Koçu, 1996: 220), şeklinde tarif edilmektedir. Tarikattan tarikata, şeyhin ya da salikin tarikattaki mevkisine göre; tacın şekli, rengi değişmektedir (Atasoy, 2005: 154). Tac kavramı, hemen tüm tarikatlarda kullanılmakla birlikte Mevlevîler tac yerine, “*Sikke*” tabirini tercih etmektedirler (Gölpınarlı, 2006: 52).

Dinî-mistik folklorlarda tacın kutsiyeti, Hz. Muhammed’e dayandırılmaktadır. Hz. Muhammed’in Mirac’a çıktığında Cebrail tarafından kendisine tac ile hurka verildiğine inanılmaktadır. *Evliya Çelebi*, ilk tac giyenin Hz. Adem olduğunu belirtirken; *Müstakimzade Süleyman Sadiüddin Efendi*, tacı ilk olarak Hz. Muhammed’in giydiğini vurgulamaktadır (Atasoy, 2005: 154–156).

Bosna-Hersek’te *tac*, tekke şeyhinin kıyafetidir. Dervişler tac giyemezler, tac bir yönüyle o tekkenin ve töreni yürüten müşşidin diğer dervişlerden ayırt edilmesi için bir

semboldür. Bosna-Hersek'te, bir diğer derviş kıyafeti olan haydarî'yi tüm dervişler giyebilir ancak; tac tekkenin şeyhine has bir kıyafettir. Bosna-Hersek'te tac dilimleri ve tacın rengi, biçimi ekoller arasında belirleyicilik göstermez. Boşnak tekkelerinde, önemli olan tekke şeyhinin tac takmasıdır. Tacın rengi ve şekli belirleyici olmamakla birlikte, Nakşîler genel olarak yeşil renkli, Rifâiler ise siyah renkli tac takarlar. Tacın dilimleri ve tac ile ilgili diğer şekli unsurlar Boşnak tekkelerinde güçlü bir işleve sahip değildir (Fotoğraf. 2, 38); K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28).

Bosna-Hersek'te giyilen en belirgin derviş kıyafeti, “*Haydarî*”dir. Haydarî, “Gömlek üstüne giyilen yakasız önü açık, bele kadar gelen kolsuz, düz bir yelectir” (Gölpınarlı, 2006: 31). Haydarînin fonksiyonu, sembolik anlamları, bu kıyafete niçin böyle bir isim verildiği hakkında sağlıklı bilgiler veren kaynaklardan birisi *Yahya b. Sâlih el-İslâmbolî*'dir:

Fukara dervişlerin ve kalenderlerin giydikleri kolsuz ve boyu göbeğe kadar olan kıyafettir. Bu kıyafetin “Haydarî” olarak isimlendirilmesi, ilk giyen kişinin ismine izafe edilmesi sebebiyledir. Bunu, ilk olarak giyen Dimyat'ta defnedilmiş kalenderî şeyhi Şeyh Cemâleddin Sâvî Hazretlerinin halifesinin halifesi olan şeyh Haydar Hazretleridir. O, nefis mücâhedesini için bir kıl çuvalın dip tarafını kesip iki tarafını delerek iç gömleği olarak kullanmıştır. Onun halifeleri de bu şekilde giyinmiş ve bu kıyafeti “Haydari” olarak isimlendirmişlerdir. Daha sonra gelen halifeler bu mücâhedeye tahammül edememiş ve daha yumuşak dokulu, çuha, keten, pamuk gibi malzemeden yapılmış haydarîleri dış elbisesi olarak kullanmışlardır. İlave olarak omuzlarına, Hasan ve Hüseyin Efendilerimize işaret olmak üzere birer parça koyarak iftaharla giyinmişlerdir (Yahyâ b. Sâlih el-İslâmbol, 2006:110).

İslâmbolî, haydarî ile ilgili çeşitli rivayetler aktarmıştır. Birinci rivayete göre; Ca'fer Bin Ebi Tâlib, Bizanslılarla savaşırken sağ ve sol kolu kopmuş, Hz. Ali bu durumu öğrenince çok üzülmüştür. Hz. Ali, kardeşinin üzüntüsünden hırkasının kolları kesmiş ve hırkayı bu şekilde giymiştir. Hz. Ali'ye, “Haydar” denilmesinden dolayı bu elbiseye de, “Haydarî” denilmiştir. İkinci rivayete göre; “Hz. Ali, Hayber kalesinin kapısını omuzlayıp yerinden sökünce, hırkanın bir kolu kopmuş, bunun üzerine diğer kolunu da kendisi koparmıştır” bundan dolayı bu tarz hırkaya haydarî ismi verilmiştir¹ (Yahyâ b. Sâlih el-İslâmbol, 2006: 110-111).

¹ Yahyâ b. Sâlih el-İslâmbolî, bu rivayetleri aktardıktan sonra söz konusu rivayetlerin güçlü olmadığını ifade etmektedir.

Bosna-Hersek'te, hem dervişler hem tekke şeyhleri haydarî giyebilir. Boşnak dervişler daha çok yeşil, kırmızı ve siyah renkteki haydarîleri tercih etmektedirler. Yeşil renk haydarîleri daha çok Nakşî ve Kadirîler, siyah rengi ise Rifâî dervişleri tercih etmektedirler. Kırmızı renkli haydarî çeşitli törenlerde giyilmekle birlikte, matem rengi olarak kabul edilir. Bu sebepten dolayı Muharrem ayında daha çok kırmızı haydarîler tercih edilmektedirler (Fotoğraf. 39, 40); (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, 17).

Bosna-Hersek'te haydarîlerin ön tarafında sağ ve sol yakalarından başlayıp kıyafetin bitimine kadar on iki adet ince dikiş görülmektedir. Haydarîlerin üzerinde görülen on iki adet dikiş, "On İki İmam" ve "On İki Tarikat"ın sembolüdür. Bu dikişlerin işlevi, On İki İmam ve hak kabul edilen on iki tarikata sadakat ve saygı belirtisidir. (K1, K2, K3, K4, K5, K7, K11, K14, K17).

Bosna-Hersek'te görülen bir diğer derviş kıyafeti "*Hırka*"dır. Bir derviş kıyafeti olarak hırka, dervişlerin genellikle zikir esnasında giydikleri "önü açık, genişçe kollu" (Cebecioğlu, 2005: 270), çoğunlukla diz altına kadar uzanan, farklı dönem ve coğrafyalarda; *hulle, aba, kaba, bürde, biniş, cübbe, rida, ferece, burnaz, maşlah, kepenek* vd. isimlerle adlandırılan bir kıyafet türüdür (Yahyâ b. Sâlih el-İslâmbolî, 2006: 103). Hırka giymek, tarikata girmek ve bir mürşidin rehberliğini kabul etmek anlamına gelmektedir. Hırka; tasavvuf geleneğinde önemli bir sembol olmuş, çeşitli tören ve uygulamalar giyilmek üzere, *Hırka-i Siddik, Hırka-i Ömer, Hırka-i Osman, Hırka-i Ali, Hırka-i Murakka, Hırka-i Peşmine, Hırka-i iradet* gibi birçok hırka ismi zikredilmiştir (Cebecioğlu, 2005: 272–273).

Sûfiyye, hırka giymeyi ve hırkaya verilen dinî-tasavvufî önemi, Hz. Muhammed'e dayandırmaktadır. Bir rivayette, Cebrail'in Hz. Muhammed'e hırka getirdiği ve o hırkayla, Hz. Muhammed'in Mirac'a çıktığı ifade edilirken; bir diğer rivayette, hırkanın Hz. Muhammed'e Miraç'ta verildiği ifade edilmektedir (Atasoy, 2005: 220-221).

Bosna-Hersek'te hırka, haydarî kadar yaygın olarak giyilen bir derviş kıyafeti değildir. Daha çok tekke şeyhlerinin giydiği hırka, çoğunlukla yeşil renklidir (Fotoğraf. 41). Bosna-Hersek giyilen yeşil rengin tasavvufî mertebelere bağlı anlamından çok,

Nakşibendiliğin Boşnak tekkeleri üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Bosna-Hersek Nakşibendilerinin farklı coğrafyalardaki Nakşîler gibi yeşil rengi tercih etmelerinden dolayı, giyilen hırka da yeşil renkli olmak durumundandır. Türk tasavvuf geleneğinde hırkanın etkinliğini, Boşnak tekkelerinde haydarî almıştır. Hırka daha özel törenler için kullanılırken, normal törenlerde haydarî giyilmektedir.

2.2.3. Matem ve Ehl-i Beyt

Boşnak tekkelerinden görülen önemli erkânlardan birisi, Muharrem ayının ilk on günü yapılan matem törenleridir. Bir Tasavvuf terimi olarak, “*Matem*”, Hz. Hüseyin’in Muharrem’in onuncu günü Bağdat yakınlarında bulunan Kerbela’da şehit edilmesinin hatırasına düzenlenen yas törenleridir. Matem ya da Muharrem erkânı, Alevî-Bektaşî geleneği başta olmak üzere, Mevlevîlik gibi birçok tarikatta görülmektedir (Saygı, 2005: 214-215; Seyman, 2006: 134; Gölpınarlı, 2006: 144).

Alevî-Bektaşî geleneğinde önemli bir erkan olan “Muharrem erkânı” ile ilgili törenler, Muharrem’in ilk gününde başlayıp on ikinci gün yapılan Aşure ile birlikte sona ermektedir (Saygı, 2005: 214-215). Muharrem ayında görülen matem törenleri Mevlevîlikte de önemli bir erkân konumundadır. Mevlevîlerde; Muharrem ayında mersiye okunur, aşure pişirilip dağıtılır, diğer tarikatların şeyhleri davet edilir, Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitlerinden bahsedilir. Mevlevîlerde matem törenleri Alevî-Bektaşî erkânındaki gibi on ikinci günün yerine, on birinci gün sona ermektedir (Gölpınarlı, 2006:144).

Hz. Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilmesi, tekke şiiirinde geniş bir şekilde ele alınmış, bunun sonucu olarak, “*Maktel-merisiye*” türü ortaya çıkmıştır. Bu türde trajik bir üslup kullanılmış, duygulanma ve Ehl-i Beyt için üzülmeye amaç edinilmiştir. (Artun, 2008: 142). Hz. Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilmesini konu alan maktel-merisielere “*Muharremiye*” de denilmektedir (Cebecioğlu, 2005: 442).

Hz. Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilmesini anmak için yapılan törenler, Balkanlardaki tasavvuf geleneğinde de görülmektedir. Bulgaristan’daki Alevî-Bektaşîlerde, Muharrem ayında Hz. Hüseyin için yapılan matem törenleri işlevini sürdürmektedir. Bulgaristan Alevî-Bektaşîlerinde; Muharrem orucu, Muharrem ayından iki gün önce tutulmaya başlanıp, onuncu günde sona ermektedir. Aşure dağıtımı, kurban kesimi ve

yapılan cemle birlikte Muharrem ayının onuncu gününde matem sona ermektedir (Kökel, 2007: 7).

Boşnak tekkelerinde matem törenleri, Muharrem'in ilk günü başlamaktadır. Muharrem ayının on günü boyunca toplanan salıklar normal zamanda yapılan zikir törenleri yanında, ilk günden başlayarak bir esma okumakta, sonraki günler törene bir başka esma eklenmektedir. Boşnak tekkelerinde, Muharrem'in ilk on günü boyunca düzenlenen zikir törenlerinin en belirgin özelliklerinden birisi, Yunus Emre'nin "*Şehidlerin ser-çeşmesi/ Hasan'ıla Hüseyin'dür*" ilahisi başta olmak üzere, birçok Türkçe-Boşnakça ilahinin okunmasıdır. Törenler sırasında okunan Türkçe mersiye ve gülbanklarda, Ehl-i Beyt'e karşı duyulan sevgi dile getirilmektedir. Matem törenleri on gün sürmekte, onuncu gün okunan Mevlid sonrası aşure dağıtılmakta ve törenler sona ermektedir. Boşnak salıklar, Muharrem ayının ilk on günü oruçlu geçirmeye çalışmaktadırlar. Bu oruç, Sünni İslam geleneğine uygun olarak hiçbir şey yiyip-içmeme ve cinsel münasebette bulunmama uygulamasına dayanmaktadır (K1, K2, K3, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K16, K17, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28).

Boşnak tekkelerinde yapılan matem törenleri bir nevi Ehl-i Beyt'e olan sadakat ve saygı işlevini görmektedir. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi büyük üzüntüyle karşılanmakta ve bunun sonucunda tekkelerde bir dizi pratik ve uygulama yapılmaktadır. Matem törenlerinde vücuda zarar verme, dövünme gibi çeşitli uygulamalar görülmemekte; okunan ilahiler içinde de lanet okuma ve nefret içerikli metinler bulunmamaktadır. Törenlerde daha çok Ehl-i Beyt'e ve Hz. Muhammed'e karşı duyulan sevgi teması hâkimdir (K1, K2, K3, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K16, K17, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28).

Boşnak tekkelerinde Ehl-Beyt sevgisi matem törenlerinin yanında, çeşitli sembollerde de karşımıza çıkmaktadır. Boşnak tekkelerinde; "*Yıldız*" Ehl-i Beyt'in sembolü olarak görülmektedir. Şeyhlerin taclarının üstünde, çeşitli kıyafet ve aksesuarlarda yıldız bulunmaktadır. Yıldızın üst kısmı Hz. Muhammed'i, sağ ve sol uçları Hz. Hasan ve

Hz. Hüseyin'i, alt ucu ise Hz. Aişe ve Hz Fatma'yı temsil etmektedir (Fotoğraf. 41, 42).

2.2.4. Tekke Bölümleri

Bosna-Hersek'teki tekkeler, üç temel bölümden oluşmaktadır. Bunlar; *Semâhâne*, *Meydan odası* ve *Kahve ocağıdır*.

Semâhâne, zikir törenlerinin yapıldığı mihraplı oda, semâ yapılan yer anlamına gelmektedir. Semâhâne, daha çok Mevlevî ayininin yapıldığı yer için kullanılmakla birlikte, tarikat erbabının zikir yaptığı yerin genel adı olarak da ifade edilmiştir (Gölpınarlı, 2006: 91; Cebecioğlu, 2005: 557). Boşnak tekkelerinde tüm ekoller, zikir yapılan yer için semâhâne tabirini kullanmışlardır. Bosna-Hersek'te, semâhâne tekkenin en önemli bölümü olup, zikir ve diğer törenlerin dışında kullanılan bir mekân değildir. Semâhânede mutlaka bir mihrap bulunmakta, mihraba şeyhin ya da vekilinin postu serilmektedir. Zikir ve diğer törenlerde şeyh, mihraba sırtı dönük şekilde serhalka olur. Şeyhin etrafında; rehber, ilahi okuyan ve enstrüman çalanlar sıralanır; halka diğer dervişlerle tamamlanarak tören icra edilir. Semâhânede içten ayrılmış ve zeminden birkaç metre yükseklikte kadınlar için ayrılmış, kafes görünümlü bir bölüm bulunmaktadır. Semâhâne içindeki raflara, taclar ve törenlerde kullanılan enstrümanlar konulmaktadır (Fotoğraf. 10, 43); (K1, K2, K3, K4, K5, K6).

Türk tasavvuf geleneğinde, “*Meydan Odası*”; “Sabah namazından sonra dedelerin ve dervişlerin kıdem sırasına göre girdikleri, baş keserek oturdukları ve mürâkabe buldukları oda”ya denilmektedir (Uludağ, 1991:365). *Meydancı* ya da *Meydancı Dede*, tabiri ise dergâhtaki hizmetlere bakan tekkedeki işlerin koordinasyonunu sağlayan derviş için kullanılmaktadır (Gölpınarlı, 2006: 37; Cebecioğlu, 2005: 434). Boşnak tekkelerinde bu odaya, “*Meydan Odası*” ya da “*Meydan Oda*” denilmektedir. Zikir ya da diğer törenlerin öncesinde ve sonrasında ilahilerin okunduğu, çeşitli konularda müzakerelerin yapıldığı meydan odasına baş keserek girilir. Odada oturuş sırası Uludağ'ın belirttiği gibi, kıdem ve yaş sırasına göre olur (K1, K2, K3, K4, K5). Meydan odası, zikir öncesi bir çeşit psikolojik hazırlığın yapıldığı, zikir sonrası oluşan gerilimin ilahilerle sürdürüldüğü mekân işlevine sahiptir.

Kahve Ocağı, tekkeye gelen misafirlere ya da tekkedeki tören için toplanan dervişlere kahve-çay ikram edilen, kahve pirişilmesi için bir ocağın bulunduğu odaya denmektedir (Uludağ, 1991: 296; Cebecioğlu, 2005: 340). Bosna-Hersek'te, söz konusu mekâna Boşnak aksanıyla “*Kahve Ocağı*” denilmektedir. Odanın ismi her ne kadar kahve ocağı olsa da, günümüz Boşnak tekkelerinde kahve ocağında sadece çay ikram edilmektedir. Bosna-Hersek'te çay tüketimi çok az olmakla birlikte, Boşnak tekkelerinin tek sıcak içeceği çaydır (Fotoğraf 44). Türk turistler için açılmış birkaç çay ocağı dışında çayın hiç içilmediği bu ülkenin tekkelerinde çay ikram edilmesi, Boşnak tekkeleri üzerinde Türk tekkelerinin etkisini göstermektedir.

Günümüz Boşnak tekkelerinde; ifade ettiğimiz bölümler dışında çeşitli tekkelerde; iç avlu, kütüphane, şeyh odası, halvet odası¹ gibi çeşitli bölümleri bulunmakla birlikte klasik bir Boşnak tekkesi, semahane, meydan odası ve kahve ocağından oluşmaktadır.

2.2.5. Boşnak Tekkelerinde Dereceler

Boşnak tekkelerinde tasavvuf erbabı; görevleri ve konumlarına göre çeşitli derecelerle nitelendirilir. Bu dereceler en belirginleri: *Baba, şeyh, vekil, rehber, muhibtir*.

Tasavvufî anlamda *Baba*; “Sülûk yoluna girmiş, nefsini yenmiş, topluma yararlı hale gelmiş, yani nefsinde ölmüş” kişiye denilmektedir. *Baba*; “İnsanı ruhen ve manen geliştiren” tekke büyüğüdür. Türk tasavvuf terminolojisinde *Baba* kavramı, Hoca Ahmet Yesevî'nin Anadolu'ya göç etmiş dervişleri, Bektaşî şeyhlerinin büyükleri için kullanılmıştır. Mevlevî adâb-erkânında bu unvanın, kibir ve büyüklük anlamına geldiği düşünülmüş, bu sebeple, “*Baba*” ifadesi tercih edilmemiştir (Uludağ, 1991: 80; Cebecioğlu, 2005: 74). Balkanlardaki tasavvuf terminolojisinde, “*Baba*” ifadesi, sık kullanılan bir kavramdır. Bulgaristan'da; *Malkoç Baba, Gazi Baba, Ayvaz Baba, Tahir Baba* gibi türbesi etrafında birçok halk anlatısı oluşan tekke büyüğüne, “*Baba*” denildiği, görülmektedir (Mihov, 2009: 88–94). Makedonya'da, 1799 yılında yapılmış günümüzde fonksiyonunu sürdüren önemli tekkelerden birisi, “*Harabatî Baba Tekkesi*” dir. (Ćehayić, 1986: 175). Bu tekkenin ismindeki, “*Baba*” ifadesinin yanında; Yaşar Kalafat, söz konusu tekkenin dergahında; “*Sadık Baba, Ahmed Baba, Murtaza Baba,*

¹ Saraybosna Hacı Sinan Tekkesi'nde halvet odası bulunmaktadır. IV. Murat döneminde açılmış bir Kadirî tekkesi olan Hacı Sinan Tekkesi'nde halvet odasının bulunması Boşnak Kadirliğinde Halvetîliğin etkisini göstermektedir.

Hacı Meylî Baba, Hacı Baba”nın kabirleri bulunduğunu ifade etmektedir (Kalafat,1998: 84).

Boşnak tekkelerinde, “Baba” şeyhlerin ve onların da şeyhlerinin kıymet verdiği, çoğunlukla vefat etmiş önemli müşidlerin derecesidir. “Baba”, Mevlana Celaladdin-i Rumî, Abdülkadir Geylanî, Bahauddin Nakşibendî gibi pirlerin derecesinde kabul edilmese de normal bir müşid olarak da görülmez. Bosna-Hersek’te Nakşibendîler; “*Şeyh Hüseyin Zukić, Abdurrahman Sirrî, Şeyh Meylî ve Abdülvehhab İlhamî*”yi, Kadirîler ise, “*Hasan Kaimî*”yi, baba olarak görürler. Boşnak tekkelerinde bu şahsiyetlerden; *Şeyh Hüseyin Baba Zukić, Sirrî Baba, İlhamî Baba, Meylî Baba, Kaimî Baba*, olarak bahsedilir (K1, K2, K3, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K16, K17, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28). İsimlerinden sonra baba unvanı getirilen söz konusu şahsiyetler, Bosna-Hersek’te Türkçe-Boşnak ilahileri olan, şair kişiliğe sahip ve kendi tarikatlarının önemli şahsiyetleridir. Tekkelerde, bu şahsiyetlere Boşnakçada babaya karşılık gelecek, “*Babo*” ifadesinin kullanılmaması dikkat çekicidir. Boşnakçada, Türkçe’den geçmiş “Baba” tabiri tasavvufi anlamını korurken, Boşnakçadaki “Babo” ifadesine tasavvufî bir anlam yüklenmemiştir.

Boşnak tekkelerinin temel makamı, tekkenin sorumlusu ve müşid fonksiyonuna sahip olan “*Şeyh*” makamıdır. Tekkenin şeyhi, bir başka şeyhten aldığı icazetle tekkesindeki dervişlere müşid olmuştur. Bosna-Hersek’te müşid olmak için, yoğun bir din eğitimi almış olmak gerekli değildir. Farklı meslek gurubundan seyr ü süluku tamamlayıp icazet almış bir kimse, müşid olabilir¹. Müşid olmak için önemli olan; yetkin olmak ve başka bir müşidten icazet almaktır. Boşnak tekkelerinde, dervişlerin müşidlerine karşı çeşitli sorumlulukları bulunmaktadır. Dervişler, müşidin olduğu mekâna geldiklerinde, “Niyaza durmak” ve adaba uygun hareket etmek zorundadır. Derviş, şeyhinin belirttiği dua ve virdleri okumak ve nasihatlerine uymakla yükümlüdür.

Bosna-Hersek’te, “*Vekil*” olmak tekkelerde görülen bir başka makamdır. “Birinin işini görmesi için yerine bıraktığı veya yetki verdiği kimse” (Devellioğlu, 2008: 1144),

¹ Moştare’teki Nakşî-Mevlevî şeyhi, Şeyh Sırrî Mısır’da ilahiyat eğitimi almıştır. Saraybosna Hacı Sinan Tekkesi’nin şeyhi Sead Halilagić ve Potok Tekkesi’nin eski vekili Seid Strik, öğretmen; Mejtaş Tekkesi’nin şeyhi, Şeyh Brzina emekli asker-mühendis; Kaçunî Mesudiye tekkesinin şeyhi, Kazım Hacimeylici, Sarajevo Üniv., Güzel Sanatlar fak., Geleneksel İslam Sanatları profesörüdür.

anlamına gelen vekil, Türk tekkelerinde şeyhin-mürşidin temsilcisi anlamında kullanılmıştır (Cebecioğlu, 2005: 696). Boşnak tekkelerinde şeyhin-mürşidin olmadığı ya da mürşidin başka bir mekânda açtığı tekkeyi yürüten kişiye vekil denilmektedir. Örneğin, Saraybosna'da Mejtaş tekkesinin şeyhi Brzina, Mostar'daki Blagay tekkesine vekilini göndermiştir. Blagay'daki zikirleri, Şeyh Bırzina adına vekili yönetmektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K11). Vekillerin sonraki dönemlerde tekkelerinin şeyhi olmaları muhtemeldir. Bu sebeple vekil olarak seçilen kişinin, ileride mürşid olacak yetkinliğe sahip olması gerekmektedir.

Boşnak tekkelerinde şeyhin tekkedeki en büyük yardımcısı “*Rehber*”dir. Yol gösteren kişi, kılavuz anlamına gelen rehber, Mevlevîlerde ser-tarik olan kişiye atf edilirken, Mevlevîlik dışındaki tarikatlarda ise aşçıbaşına rehber denilmektedir. Tasavvuf geleneğinde, derviş adayını mürşidin huzuruna rehber çıkarır (Cebecioğlu, 2005: 514). Boşnak tekkelerinde rehberin fonksiyonu, Mevlevîlik dışındaki diğer Türk tekkelerinin fonksiyonuyla eşdeğerdir. Rehber; şeyhe yardımcı olan, tekkenin günlük işlerini ve törenlerin alt yapısını hazırlayan bir çeşit koordinatördür. Rehberin bir başka işlevi de, dervişlerle şeyhin iletişimini sağlamaktır. Rehber, adâb-erkân gereği şeyhin doğrudan söylemediği ya da söylemek istemediği çeşitli konuları dervişlere iletmekle yükümlüdür (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K11).

Tasavvufa ilgi duyup, tekkenin çeşitli törenlerine katıldığı halde henüz bir mürşide bağlanmamış kimselere, “*Muhib*” ya da “*Talib*” denilmektedir. Bu ifade, Mevlevîlik ve Bektaşîlikte tarikata henüz girmiş yeni dervişin unvanıdır (Uludağ, 1991: 375). Bektaşîlerde, tarikata giren kişi için yapılan törene “*Muhib âyini*” denilmektedir (Cebecioğlu, 2005: 443). Muhib kavramı, Balkan tasavvuf terminolojisinde de yaygın olarak görülmektedir. Balkanlardaki tasavvuf kültürüne ait birçok ilahi ve anlatıda muhib kavramını görmek mümkündür. *Kosovalı Selim Sami Efendi*, Mitrovica şehrini meth ettiği ilahisinde şehrin önemli özelliklerinden birisinin sakinlerinin çoğunluğun “*Muhibân*” olmasına bağlamaktadır:

Etrafunda daglari

Bahçeleri baglari

Ehalisi uyanık

Muhibândır ekseri

(Bralić-Materne, 2003: 158).

Bosna-Hersek'te, tekkelerdeki törenlere katılan ve tasavvufa ilgi duyan kişilere muhib denilmektedir. Muhib, herhangi bir tarikata intisab etmemiş ancak ileride müntesib olması muhtemel olan kişidir. (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K11). Boşnak tekkelerindeki muhib kavramı, bu yönüyle Bektaşî ve Mevlevî geleneğindeki muhib kavramlarından çok, diğer tarikatların bu kavrama yüklediği anlama sahiptir.

Boşnak tekkelerinin şahsiyetlerine verilen unvanların bir kısmı, tasavvuf kültürünün tüm Müslüman toplumlar arasında görülen unvanlardır. Bunun yanında "Baba" gibi Türk tasavvuf terminolojisine ait bazı terimlerin, Bosna-Hersek'teki tasavvuf geleneğinde de fonksiyonel oldukları görülmektedir.

2.2.6. Niyaz

Boşnak tekkelerinde görülen kalıp hareketlerden birisi "*Niyaz etmek*"tir. Niyaz tasavvufî anlamda, "Yalvarmak-tazarru, mürşide baş kesmek, bir yere girerken baş kesmek, selam göndermek" anlamına gelen bir terimdir (Gölpınarlı, 2006: 47). Mevlevîlikte, şeyhin ya da dervişlerin isteği üzerine ayinin uzamasına; "*Niyaz âyini*", Bektaşî dervişlerin topladıkları paraya, "*Niyaz akçesi*" denilmektedir (Cebecioğlu, 2005: 484). Niyaz, tarikat adabının önemli bir sembolü olduğundan, adaba göre hareket edenlere "*Ehl-i Niyaz*" denilmektedir (Uludağ, 1991: 412).

Tarikat adabının bir rüknü olan niyazla ilgili önemli bir terim, "*Baş kesmek*" ya da "*Ayak mühürlemek*"tir. Abdülkadir Gölpınarlı, Mevlevîlikteki Baş kesmek ya da ayak mühürlemek adabını şöyle anlatmaktadır:

"Sağ ayağın baş parmağını, sol ayağın baş parmağı üzerine koyup durmak. Bu duruma "mühr-pây durmak" da denir. Ayağını mühürleyen, sağ elini sol böğrüne doğru, aynı vaziyette koyar; yahut sağ üstte olmak üzere parmaklar açık, eller ve parmaklar düz olarak sağ elini sol, sol elini sağ omzunun üstüne koyar; parmaklar, omuzları kavrar. Bu duruma niyaz vaziyeti denir (Gölpınarlı, 2006: 18).

Bektaşîlikte, söz konusu kalıp harekete ayak mühürlemek ya da baş kesmek denilmektedir. "Baba" ya da "Dede" huzuruna çıkılırken bir teslimiyet işareti olarak yapılan bu folklorik hareket, Mevlevî adabında görülen tarzdan farklı olarak, eller dizlere de konabilir (Günşen, 2007: 331- 332).

Tasavvuf geleneğinde görülen baş kesmek ya da ayak mühürlemek adabı “Niyaz” tabiriyle Boşnak tekkelerinde görülmektedir. Boşnak tekkelerinde derviş, mürşidin huzuruna çıktığında ya da başka bir derviş ile karşılaştığında niyaz eder. Bosna-Hersek’te niyaz şöyle yapılır: Sağ ayağın başparmağı, sol ayağın başparmağı üzerine konur. Sağ el, göğüs hizasında kalbin üstüne; sol el, midenin üst tarafına doğru konarak baş ve vücut hafifçe öne doğru eğilir. Niyazın temel işlevi, mürşide ve diğer dervişe saygı göstermektir. Niyazdaki her hareketin bir anlamı bulunmaktadır. Sağ elin kalbe gitmesi, Allah’ın evi olan kalbin mürşide açılması ve yürekte sevgi duymak anlamına gelir. Sol elin midenin üst tarafına konması, elin konulduğu bölgeden sonraki nefisle ilgili organların itilmesi (mide, cinsel organlar), nefisî duyguları kapatma, ruhanî-nuranî duyguları kalp vasıtasıyla açma anlamı taşır. Mürşidin huzuruna niyaz edilerek girilir ve huzurdan ayrılırken yüz mürşide dönük niyaz vaziyeti alınarak çıkılır (Fotoğraf 46); (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K11).

2.2.7. Tekkelerde Maddi Kültür Unsurları ve Semboller

Boşnak tekkelerinde görülen maddi kültür unsurlarından birisi *posttur*. Tarikat folklorunda manevî makamın sembollerinden olan post, mürşidin makamıdır; bu makama ancak mürşid konumuna gelen kişi oturabilir. Yahyâ b. Sâlih El- İslâmbolî; postun temelini, Allah’ın isim ve sıfatların bilmek; postun hükmünü, Enbiyaya inanmak ve evliyayı benimsemek; postun manasını, kişinin sözünü ve tavırlarını bilmek, postun şartını da “niyaz ile oturmak” olarak belirtmektedir. Posta oturan kişinin şeyh olması yeterli değildir; posta oturmanın şartı aynı zamanda mürşid olmaktır (Yahyâ b. Sâlih El- İslâmbolî, 2006: 208-209).

Mevlevîlerde post bir makamdır, Dede ya da şeyh postun sahibidir. Mevlevîlikte kırmızı tecellî rengi kabul edildiğinden şeyh postu kırmızıya boyanır (Gölpınarlı, 2006:48). Bektaşîlikte, On İki Makam post olarak belirlenmiştir. Bunlar; *Baba postu*, *aşçı postu*, *ekmekçi postu*, *nakîb postu*, *atacı postu*, *mevdancı postu*, *türbedar postu*, *kilerci postu*, *kahveci postu*, *kurbancı postu*, *ayakçı postu*, *mihmandar postudur* (Sarıkaya, 1999: 7).

Boşnak tekkelerinde post, şeyh makamıdır, tekkenin şeyhi dışında posta başka birisi oturması adâbtır. Şeyhin postu semahanenin mihrabına serilir; mürşid, zikir ve diğer

törenleri bu makamdan icra eder. Bazı tekkelerde meydan odasında da şeyhin oturacağı yerin belirlenmesi için post serilmiştir. Boşnak tekkelerinde kırmızı, siyah ve beyaz post görülmektedir. Matem ayında genellikle kırmızı post serili olur, Rifâi tekkelerinde kırmızı post sürekli serilidir, Kadirî tekkelerinde postun rengi siyahtır (Fotoğraf. 29, 47).

Boşnak tekkelerinde görülen maddi kültür unsurlarından birisi de *keşküldür*. Bir tasavvuf terimi olarak Keşkül; “Hind cevizi veya abanozdan yapılmış,” dervişlerin yardım topladıkları, yemek yedikleri, yolculuğa çıkan dervişlerin yanlarında taşıdıkları iki ucu zincirle bağlanmış bir çeşit çanaktır. Asya’daki tarikatlarda, dervişlerin nefislerini yenmeleri için keşkül ile dolaşmalarına izin verilmiştir. Dervişlerin keşkül ile dolaşmasına, “Selmane Çıkmak” denilmiştir. Keşkül; Anadolu’da Abdallar, Kalenderler ve Bektaşîler tarafından kullanılmıştır (Cebecioğlu, 2005: 447; Uludağ, 1991: 312).

Günümüz Boşnak tekkelerinde, keşkül tekke kapısına yakın bir noktaya duvara asılı bir şekilde bulunmaktadır. Boşnak tekkelerinde keşkül, bir çeşit sadaka kutusu işlevini görmektedir. Tekkenin dervişleri ya da tekkeyi ziyaret eden kişiler, yardımlarını keşküle koymaktadırlar. Geçmişte, Boşnak dervişlerin keşkülü boyunlarına takarak çarşı-pazar dolaştıklarını, bununla nefis terbiyesi yaptıkları ifade edilmektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6).

Boşnak tekkelerinde çeşitli tasavvufî anlamlara sahip yazılar, levhalar görmek mümkündür. Tekke duvarlarında, levhalarda en sık, “*Edeb Yâ Hû*” ifadesi görülmektedir. Girilen yerin bir edeb okulu olduğu, adâb-erkâna göre davranmayı hatırlatan bu ifade, tasavvuf terminolojisinin önemli bir kavramıdır (Cebecioğlu, 2005: 237). Boşnak tekkelerinin giriş kapısının önünde ya da salıkların ve ziyaretçilerin görebileceği bir yere asılan-yazılan bu tabir, Türk tekkelerindeki anlam ve fonksiyonuna sahiptir.

Günümüz Boşnak tekkelerinde, “*Bu da Geçer Yâ Hû*” ifadesi de sıkça görülmektedir. Türk tasavvuf terminolojisine ait bu ifade de, iki tezatlı unsur bir arada bulunmaktadır. “Bu da geçer” ifadesi ile fanî olan dünya; “Yâ Hû” ifadesiyle, “Bakî olan yaratıcıya atıf yapılmaktadır. Bu ifade; bela, musibet ve başa gelen kötü olaylara karşı sabretmek ve Allah’a dayanmak mesajı vermektedir (Cebecioğlu, 2005: 161). Boşnak tekkelerinde,

bu tasavvufî kavramın anlam ve işlevi Türk tekkelerindeki işleviyle aynıdır. Kanaatimizce; bu tasavvufî tabire Boşnak tekkelerinde sıkça rastlanması, Bosna-Hersek'in tarihsel süreçte ve yakın dönemde yaşadığı büyük ve sarsıcı felaketlerden kaynaklanmaktadır.

Boşnak tekkelerinin duvarlarında, bazı ilahi metinlerini görmek mümkündür. Saraybosna Hacı Sinan Tekkesi'nin avlusunda, Kadirî piri Abdülkadir Geylanî'yi meth eden şöyle bir ilahi metni yazılmıştır:

Tekkegâh-ı kesretin sanman heman mihmânıyız

Biz numuneyiz ki beyt-i vahdetin pinhânıyız

Biz gediz sureta ammâ cihânın sultânıyız

Salikan Şeyh Abdülkadir Geylani'yiz (Fotoğraf. 25).

Hacı Sinan Tekkesi'nin avlusunda yazılmış olan bu dörtlüğün Osmanlı döneminde kalmış olması muhtemeldir. Bosna-Hersek'te açılmış tekkelerin Türk tekke geleneğinin bu coğrafyadaki yansımaları olduğu, tekke duvarlarına yazılmış Türkçe metinlerde de görülmektedir.

Günümüz Boşnak tekkelerinde, belirgin sembollerden birisi güldür. Gül, daha çok Kadirîlerin arakiyelerinde ve taclarda görülmektedir. Kadirî gülü, on sekiz dilimden oluşmakta ve altışarlı iplikle birbirlerine bağlanmaktadır. Bosna-Hersek'te, Hacı Sinan Tekkesi'nde ve Potok Tekkesi'nin avlusunda, Kadirî gülü bulunmaktadır (Fotoğraf. 24). Hacı Sinan Tekkesi'nin avlusundaki Kadirî gülü; yaklaşık 3 metrekarelik bir çapta ve on iki dilimden meydana gelmektedir. Gülde bulunan on iki dilim, On İki İmam'ın sembolüdür. Bu dilimlerin altısı siyah, altısı ise altın sarısı bir renge boyanmıştır. Siyah renge boyanmış dilimler kesreti, nefis-i emmareyi temsil etmekte; altın sarısına boyanan dilimler ise vahdeti ve nuraniyeti temsil etmektedir. Gülün her bir diliminde bulunan on sekiz çizgi, on sekiz bin âlemin sembolüdür. Gülün yuvarlaklığı, zikir halkasını; gülün dış çizgilerindeki her bir nokta, Allah'ı ve vahdeti temsil etmektedir (K1, K5, K7).

Hacı Sinan Tekkesi'ndeki gülün dilimleri ve görünüşü, Eşrefoğlu Rumî'nin kurucusu olduğu Eşrefîye kolunun sembolüdür. Eşrefîye gülünde, on iki dilim ve her dilimde on sekiz çizgi bulunmaktadır (Atasoy, 2005: 168). İznik merkezli olarak ortaya çıkmış olan

Eşrefliğin (Kara, 1995: 478), sembollerinin Boşnak tekkelerinde görülmesi, Boşnak Kadirliği üzerinde Eşrefiye kolunun etkisini göstermektedir.

BÖLÜM 3: BOSNA'DA TÜRK TASAVVUF GELENEĞİNİN ŞAHSİYETLERİ ve TÖRENLER ETRAFINDA ŞEKİLLENEN HALK KÜLTÜRÜ

3.1. Türk Tasavvuf Geleneğinin Şahsiyetleri Etrafında Şekillenen Halk Kültürü

3.1.1. Ayvaz Dede (Ayvaz Dedo)

Boşnak Halk kültüründe çok önemli bir fonksiyona sahip olan Ayvaz Dede etrafında bir dizi halk anlatısı, uygulama, tören oluşmuştur. Ayvaz Dede'nin Boşnak halk kültüründeki konumu, Türk kültüründe Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre ya da Mevlana'ya verilen değerle eşdeğerdir.

Boşnak halk kültüründe önemli bir yeri olan Ayvaz Dede'nin tarihi bir şahsiyet olduğu konusunda fikir birliği söz konusudur. Ayvaz Dede'nin kim olduğu, beslendiği gelenekle ilgili çeşitli fikirler ortaya atılmıştır:

Birinci düşünce; Ayvaz Dede'nin Türk kökenli bir derviş olduğu, Bosna-Hersek'in fethinden sonra Anadolu'dan geldiği, yönünde kanaat belirtenlerdir. İlmî çevrelerde bu fikri, 1877-1878'de Sarajevskoj Salmani ortaya atmıştır. *İkinci fikir*; Ayvaz Dede'nin Bosnalı bir derviş olduğu düşüncesidir. Bu iddia, Ayvaz Dede'ye ait olduğu ifade edilen kasidede dayandırılmaktadır. 1480 yılında Bosna'ya saldıran Kral Matijaş karşı Boşnak Müslümanların savunmasını anlatan Ayvaz Dede Kasidesi'nin bu fikri doğruladığını iddia edilmektedir. Bu fikrin en önemli savunucusu, XX. yüzyılın önde gelen Boşnak tarihçilerinden Muhamed Hadžijahić'dir. Bu iki tezin dışında, Ayvaz Dede'nin yazdığı kasideden hareketle Avusturya Prensi Eugen'in 1697 yılında Bosna baskını anlattığı da iddia edilmiştir. Ayvaz Dede ile ilgili farklı bir düşünceyi de Salih Jaliman ortaya atmıştır. Jaliman'a göre, Ayvaz Dede Bogomil bir din adamıdır. Salih Jaliman, bu fikrini ilmi temellere dayandırmadığı için ilim adamları tarafından dikkate alınmamıştır (Duranović, 2007). Ayvaz Dede'nin kökeni, yaşadığı dönem ve kasidesini hangi savaş için yazdığı konusunda çeşitli fikirler ortaya atılmış olmakla birlikte bu fikirler ispatlanmış değildir.

Ayvaz Dede'nin kökeni ve temsil ettiği gelenekle ilgili tartışma, Balkanlar ve Bosna-Hersek'teki Türk tasavvuf geleneğiyle bağlantılı bir konudur. Kanaatimizce, Ayvaz Dede Anadolu'dan gelmiş bir Türk dervişidir. Fetih hareketlerinden önce ve fetihlerle birlikte Balkanlara geçen binlerce Türk dervişin olduğu ve bunların Türk kültürü ve İslam dinini bu coğrafyaya yaydıkları (Barkan, 2008: 147–165), göz önüne alındığında bu durumun Balkanlarda alışıldık olduğu görülecektir. *İkinci olarak*; fetihten önce Türk dervişlerinin bu coğrafyaya gelip Bosnalı yerlilerle iletişim içine girmeleri ve bu coğrafyadan böyle bir evliyanın çıkması ihtimal dâhilinde olmakla birlikte, Bosna-Hersek'te bilinen ilk tekke 1462 yılında Saraybosna'da açılmış olan *Gazi İsa Bey Tekkesi* olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Ćehajić, 1986: 28). Tasavvuf geleneğinin Bosna-Hersek'te yirmi yıl içinde kuramsallaşmasını tamamlayıp yerli bir evliyayı çıkarması, tartışılması gereken bir durumdur. *Üçüncüsü*, Bosna'da bir hayli meşhur olan Ayvaz Dede'nin ismi ve unvanı, onun kökenini ve beslendiği geleneği ortaya koyacak önemli bir belirdir. Türkçe'de; “*Koca, erkek, eş*” anlamına gelen (T.S, 2005: 165), Arapça kökenli, “Ayvaz” ifadesi (Eyuboğlu, 2004:58), Bosna-Hersek'te isim olarak kullanılmamıştır.¹ “Ayvaz”, gerek isim olarak gerek unvan-sıfat olarak Türk kültürüne ait birçok tarihî-menkıbevî kahramanın ismi ya da unvanı olarak kullanılmıştır. Köroğlu hikâyelerinin kahramanlarından olan Ayvaz, belirtilecek ilk örnektir. Ayvaz<İvaz kelimesinin Türkçe'de yaşlı bilge; “*Koca*” anlamına geldiği göz önünde bulundurulduğunda (Tietze, 2002: 245), bu evliyanın onomastiğinin Anadolu ve Türk dervişlerini işaret ettiği görülecektir. Prusacılı evliyaya verilen Dedo<Dede unvanı, Türkçe bir ifade olup Özbekçe gibi çeşitli Türk lehçelerinde de kullanılmaktadır² (Gülensoy, 270-271: 2007). Dede kavramı, Türk tasavvuf geleneğinde özellikle, Mevlevî ve Bektaşî ekollerinde özel anlamlara sahiptir (Cebecioğlu, 2005-152-153). Türkçe'den Boşnakça'ya geçen Dedo<Dede ifadesi, Boşnakça'da; “*Büyük Baba*” ve “*Dervîş*” anlamında bir “*Turcizam*” olarak kullanılmaktadır (Skaljić, 1965: 208).

¹ Abdurrahman Nametak, Hersek bölgesinde bir ailenin soyisminin Ayvaz, olduğunu dolayısıyla Ayvaz ifadesinin isim değil bir unvan olabileceğini ifade etmektedir (Namatk, 1981: 200). Abdurrahman Nametak'ın belirttiği, Hersek bölgesinde bir ailenin soyisminin mevcudiyeti dışında Ayvaz ifadesinin Bosna-Hersek'te isim olarak verilmediği görülmektedir.

² Tuncer Gülensoy, "Dede" kelimesinin Türkçe'den Irak ve Suriye bölgesinde Arapça'ya geçtiğini ifade etmekte ve Rusça'da, Dede anlamında "Ded" ifadesinin bulunduğunu belirtmektedir (Gülensoy, 2007: 271).

Ayvaz Dede'nin kasidesinden hareketle köken tartışması da ele alınması gereken bir konudur. Ayvaz Dede'ye ait olduğu iddia edilen kaside, söz konusu evliyaya ait bir divandan alınmış değildir. Sözlü gelenek ve bazı yazılı kaynaklardan hareketle bu şiirin Ayvaz Dede'ye ait olduğu söylenmektedir. Daha çok XVII-XVIII'da Osmanlı ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasındaki savaşların Bosna-Hersek'teki yansımalarını hatırlatan bu kaside, söz konusu yüzyıllarda yazılmış ihtimalini doğurmaktadır. *Ayvaz Dede ile ilgili anlatılar, Balkanlara yerleşen binlerce Türk dervişinin varlığının bilinmesi, Ayvaz Dede onomastiği ve ona ait olduğu ifade edilen kasidenin içeriğinden hareketle; Boşnak halk kültürünün önemli bir figürü olan söz konusu şahsiyetin Anadolu'dan Prusac'a göç etmiş olan bir Türk dervişi olduğu fikri ağırlık kazanacaktır.*

Ayvaz Dede'nin kökeni ile ilgili ifade ettiğimiz düşüncelerin yanında onun hakkındaki anlatılar göz önüne alındığında temsil ettiği geleneğin Balkanlardaki Türk tasavvuf geleneğinin efsanevî-menkıbevî şahsiyetleriyle bütünlük gösterdiği görülecektir.

Boşnak Halk kültüründe Ayvaz Dede'nin meşhur olmasını sağlayan hemen her Boşnak'ın bildiği anlatı şu şekildedir:

“Ayvaz Dede Cennet mekân, çok büyük bir evliyaydı. Onun amacı, Bosna-Hersek'te İslamiyeti ve hikmeti öğretmektir. Ayvaz Dede aslen Türk'tü¹, dedelerimiz onun Türkiye'de Akhisar denen bir şehirden geldiği ve bunun için Prusac'a da Akhisar ismini koyduğunu söylerler.

Ayvaz Dede, bütün Bosna-Hersek'i gezip, sonunda Prusac'ta tekkesini kurmaya karar verir. Onun Prusac'a gelmesiyle, burası daha bereketli, daha verimli bir belde olmaya başlar. Her geçen gün mamur olan beldeye başka şehirlerden ve köylerden gelip yerleşenler olur. Ayvaz Dede bu arada, zaten iyi kalpli olan Boşnakların dikkatini çeker. Hâli, tavırları, konuşması hikmetle dolu olan bu insanı, Boşnaklar zamanla çok severler.

Ayvaz Dede, ilk başta İslamiyetten ve İslam dininin güzelliklerinden bahsetmez. Halk onu sevmeye başlayınca, o da yavaş yavaş “Hak Din” olan İslam'ı anlatmaya başlar. İnsanlar, onun sözünden çok etkilenir ve kitleler halinde Müslüman olmaya başlarlar. Hatta öyle şeyler olur ki bazen papazlar ondan etkilenip, İslam dinine girerler. Onun nâmı Bosna'nın her tarafına ulaşır. Müslüman olan-olmayan vicdanı olan herkes Ayvaz Dede'yi sevmeye başlar.

¹ Bosna-Hersek'te halk yaygın olarak Ayvaz Dede'nin bir Türk dervişi olduğu ve Boşnakların İslamiyeti kabul etmesinde büyük emeği olan çok büyük bir evliya olduğuna inanmaktadır (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28, K29, K30, K31, K32, K33).

Ayvaz Dede¹'nin duasıyla çok hastalar iyileşir, onun gayretiyle çok küsler barışır. Onunla birlikte Prusac'a yeni ve nurlu bir atmosfer oluşmuştur. Prusac'da bağlar, bahçeler bereketle; evler zenginlikle dolmuştur. Güzel günler bu şekilde devam ederken, büyük bir kuraklık yaşanmaya başlar. Topraklar önce kuraklaşır, daha sonra tamamen çoraklaşmaya başlar. Prusac ve etrafındaki çeşmeler, su kuyuları kurumaya başlar. Bağ-bahçe ve tarlalarda hasatlar yapılamaz, ağaçlar meyva veremez olmuştur artık. O eski bereketli Prusac'ın yerini, çorak ve susuz bir Prusac almıştır.

Ayvaz Dede bu duruma çok üzülür. Prusac'tan ayrılarak şehrin yukarı tarafındaki dağa tırmanır, orada herkese yetecek bir pınar bulur. Bu su, şehre inerse, şehir yeniden hayat bulacaktır. O pınarın Prusac'a inmesi mümkün değildir çünkü suyun geçeceği yerde çok büyük bir kaya vardır. Suyun kaya parçasının içinden geçmesi gerekir. İnsanların yapabileceği bir şey yoktur; su, o büyük kayayı geçip şehre ulaşamayacağından çaresiz ve ümitsizdirler. Ayvaz Dede; pınarın bulunduğu dağa çıkar ve orada ibadet eder, zikir yapar. Tam kırk gün dağda kalır, *kırk gün* boyunca Rabb'ine yalvarır. Sabah namazından sonra uyumaz dua eder. Bu arada, pınarın suyunu, kurşundan bir kanal yaparak büyük kayanın yanına kadar getirmeyi başarır. Bu noktadan sonra suyu, Prusac'a indirmek mümkün değildir. Kırkıncı gün Ayvaz Dede, Sabah namazı sırasında müthiş bir gürültüyle uyanır. Dede uyandığında, iki koçun boynuzlarının birbirine çarptığını görür. Bir de bakar ki; Cenab-ı Hak o çok büyük kaya parçasını ikiye ayırmış ve pınar oradan geçmeye başlamıştır. Pınar, büyük *kaya parçasının* ortasında geçip şehre ulaşır. Tüm insanlar, sevinç içindedir; halk gelir, pîrin eteğinden öper. Ayvaz Dede'nin ne kadar hikmet sahibi olduğunu ve sırlarla ulaştığı büyük biri olduğunu anlar.

Ayvaz Dede bu olay üzerine hiç konuşmaz, Boşnaklara Hak Din'i anlatmaya devam eder.

Mekânı cennet olsun” (K2, K3, K4).

Ayvaz Dede ile ilgili bu ünlü halk anlatısında kırk sayısı, taşın yarılıp ortasında suyun akması ve Ayvaz Dede'nin çözülemez denilebilecek bir sorunu çözmesi gibi motifler dikkat çekmektedir. Ayvaz Dede'nin üzerinde yaratılan tip Türk kültüründeki “*Velî Kültü*” nün Boşnak kültüründeki yansıması olarak görülmektedir.

Türk kültüründe kadim bir geleneğe sahip olan, “*Ölmüş büyükler tazim ve atalara saygı*” temeline dayanan “Atalar Kültü”nün (Kafesoğlu, 2007: 304), İslamiyet sonrası, “Evliya, Dede ve Baba” çizgisiyle İslamî bir düzleme geçtiği (Artun, 2005: 98-100), “*Velî Kültü*” nü oluşturduğu düşünüldüğünde; Ayvaz Dede'nin Türk velî kültürünün Boşnak halk kültürüne bir yansıması olduğu söylemek mümkündür. Velî kültürünün önemli bir özelliği halkın çeşitli sebeplerden dolayı türbe ziyaretleri yapmasıdır. Ziyaret edilen önemli zatın yardımıyla; “*Maksûdun hâsıl olacağı*” düşüncesi, Bosna-

¹ Bazı kaynaklar, bu meşhur anlatıda Ayvaz Dede'nin bir değirmen yaptırdığını ve değirmenle halka hizmet ettiği ifade edilmektedirler (Ak, 2005: 40).

Hersek'te Ayvaz Dede türbesi etrafında gerçekleşen inanç ve pratiklerde de görülmektedir. Boşnak halk kültüründe, ziyaret edilen türbelerden birisi Prusac'daki Ayvaz Dede türbesidir (Mulahalilović, 1989: 257).

Türklerin İslamiyeti kabulü sonrası gerçekleşen fetih hareketlerinde, önemli fonksiyona sahip olan “*Gazi Tipi*” ve toplumun manevi imarını gerçekleştiren “*Velî Tipi*” (Kaplan, 2007: 101-118) Balkanlardaki erken dönem Türk dervişlerinde sentez olarak görülmektedir. Bu sentezin somut örneklerini Sarı Saltuk ile ilgili anlatılarda görmekteyiz. Toplumun büyük problemlerini çözen, imkânsızları başaran kahraman velî karakteri, Ayvaz Dede'nin kişiliğinde realize olmuştur. Ayvaz Dede'nin Sarı Saltuk ve Balkanlardaki erken dönem derviş tipine benzerliği Türk tasavvuf geleneğinin karakter ve yapısının Bosna-Hersek coğrafyasındaki tezahürü olarak görmek mümkündür.

Türk halk kültüründe görülen birçok efsanede, toplumu derinden etkileyen susuzluğu gidermek için velî-evliya tipinin çözümler bulduğu anlatılmaktadır. Elazığ-Harput yöresine ait *Arap Baba Efsanesi*'nde, Arap Baba'nın bölgedeki büyük kıtlık ve susuzluğu ortadan kaldırmak için yaşadıkları, rüyası ve sonrasında yağmurun yağıp toprağın yeniden bereketlenmesi anlatılmaktadır (Sakaoğlu, 1976: 213). Balkan coğrafyasında Arnavutluk'ta görülen *Sarı Saltuk Efsanesi*'nde, Sarı Saltuk'un susuzluk çeken halka, esasını yere vurarak su çıkarmış ve büyük sorununu çözmüştür (Yardımcı, 1999: 1). Elazığ yöresindeki susuzluğun giderilmesinde başarılı olan *Arap Baba*, *Arnavutluk'ta Sarı Saltuk* karakteri ile Orta Bosna'da Prusac'da susuzluğu gidermek için dua edip, duası kabul olan *Ayvaz Dede* karakterleri, İslam kültürünün evrensel boyutunun tezahürü yanında; Türk tasavvuf geleneğinin farklı coğrafyalardaki yansımaları olarak görülebilir.

Ayvaz Dede ile ilgili söz konusu anlatıda dikkat çekici önemli bir motif “*Kırk Sayısı*”dır. Bosna'daki tasavvuf kültüründe de karşılaştığımız kırk sayısı, Türk tasavvuf geleneğinde yaygın olarak görülmektedir. “*Dört Kapı Kırk Makam*”, velîler hiyerarşisinde “*Üçler*”, “*Yediler*” “*Kırkların*” kutsiyeti, “*Kırklar Meydanı*”, “*Kırklar Şerbeti*” gibi birçok unsur, ritüel ve pratikte kırk sayısını görmek mümkündür (Uludağ, 1991: 314; Cebecioğlu, 2005: 372-373). Türk tekke şiiirinde, kırk sayısı ve kırk sayısı

etrafında gelişen dinî-mistik kavram ve uygulamalar hemen her şair tarafından kullanılmıştır. Tekke şairi Yûnus Emre ile ilgili menkıbelerde, Yûnus'un, “*Kırk Yıl*” Taptuk Emre'nin kapısında hizmet ettiği vurgulanır (Tatçı, 2008c: 42-43). Kırk sayısı, Türk halk inanışlarında da yaygın olarak görülen bir sayıdır. Anadolu'nun birçok yöresinde luhsa kadın, “Kırk Basması” denilen dinsel-büyüsel bir tehlike ile karşı karşıyadır. Kırklama, Kırk Çıkarma gibi bir dizi adet, uygulama ve pratik Türk kültüründe görülmektedir (Örnek, 2000: 146-147). Kırk sayısı; Türk destanlarında, masallarında, halk hikayelerinde dinî-mistik yönü olan bir sayıdır (Güvenç, 2009: 91-94). İslam dininde de kırk sayısının önemli bir yeri bulunmaktadır. Hz. Muhammed'e kırk yaşında peygamberlik indirilmesi, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın Tûr Dağı'nda kırk gün Allah'a dua etmesi (Bakara /51), gibi birçok İslamî motifte kırk sayısını görmek mümkündür. Türk tasavvuf geleneği, Türk halk kültürü ve İslam Dini'nde kırk sayısına verilen bu anlam yoğunluğu, Boşnak halk kültüründe önemli bir zorluğu aşmak için Ayvaz Dede'nin kırk gün Allah'a yalvarması şeklinde tezahür etmiştir.

Ayvaz Dede'nin susuzluğa çere olduğu anlatıdaki kırk sayı motifi ve zor işi başaran din adamı-kahraman sembollerinden hareketle denilebilir ki: *Kaynağını Bozkır kültüründen alıp İslam kültürü ile şekillenen Türk halk kültürü ve Türk tasavvuf geleneği; Veli Kültü ve kırk sayısı gibi motif, pratik ve uygulamalarla Bosna-Hersek'te Ayvaz Dede karakteri etrafında realize olmuştur.*

Ayvaz Dede'ye ait olduğu ifade edilen ve Boşnak tekkelerinde, özellikle Ayvaz Dede etkinlikleri öncesi, Prusac'ta tüm ekollerin dervîşlerinin toplanıp söylediği kaside şöyledir:

Ayvaz Dede Kasidesi	<i>Türkçe Tercümesi</i>
Ajvaz Dedo govori	<i>Ayvaz Dede söyledi</i>
Nijemac Savu prehodi	<i>Alman Sava¹'yı geçti</i>
Banjoj Luki dohodi	<i>Banya luka'ya geldi</i>
Pa i kroz nju prohodi	<i>Orayı da geçti</i>

¹ Bosna-Hersek'te bir nehir ismi.

I u Prusac dohodi	<i>Prusac'a da geldi</i>
Deset dana ne budi	<i>On gün dahi kalmadı</i>
Njega Ajvaz izgoni	<i>Ayvaz onları kovdu</i>
Pogled dade kud goni:	<i>Kaçışlarını izledi</i>
Nijemac Bosnu osvoji	<i>Alman Bosna'yı aldı</i>
U sarajvo dohodi	<i>Saraybosna'ya girdi</i>
Saraj oca gâvga bi:	<i>Saraybosna savaş oldu</i>
Kabanice krv boji	<i>Kıyafetler kanla doldu</i>
Konjim nogam do kolina	<i>Kan atların nalına kadar indi</i>
A junacim do mišica	<i>İnsanların kaslarına kadar indi</i>
Mart je vada jurjev gavga	<i>Nevruz günü mart sonudur</i>
Ajvaz Dedo govori:	<i>Ayvaz Dede bunu söyler</i>
Bu kasidu ko pregleda	<i>Bu kasideyi kim okusa</i>
Neka meni rahmet preda	<i>Bana rahmet okusun</i>
Selam tu Dedo od njed gleda	<i>Dede'nin selamını alacak</i>
Ajvaz Dedo govori	<i>Ayvaz Dede bunu söyler</i>
Što sam Dedo vama zbori	<i>Ayvaz bunu söyler ki</i>
Jer mu sree za tim gori	<i>Kalb bunun için yanar</i>
Neće ajvaz dočekati	<i>Ayvaz bunu göremez</i>

Niti dotle doživjeti

O zamana kadar yaşayamaz

Niye hilaf taj govor

Bu konuşmaya itiraz etme

Znajte bit će velik zbor

Büyük (güzel) bir hadise olacak

Moja braćo milosna

Beni sevgili kadeşlerim

Ne budite žalosna!

Üzgün olmayın sakın!

(Nametak, 1981: 200–201).

Bosna-Hersek'in Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki uç bölgelerden olması, Osmanlı-Avusturya Macaristan İmparatorluğu arasındaki büyük savaşlar, Bosna-Hersek'i derinden etkilemiştir. Bu savaşlar, Boşnak halk kültürüne yansımış ve birçok halk anlatısının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ayvaz Dede Kasidesi, bu savaşların sonucu yazılan anlatılarla benzerlikler göstermektedir. Osmanlıların Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile savaşlarını anlatan Banya Luka Türküsü (Türkî-i Banya Luka) ile Ayvaz Dede Kasidesi'nin içerik açısından benzerlikleri buna bir örnek kabul edilebilir:

Dört yanında muhasara ettiler

Yire girüp metrise girdiler

Günde bin top bedenine urdılar

Duman düşdi Bana Luka üstüne

(Hasan, 1987: 104-105).

Ayvaz Dede Kasidesi'nde, Alman ordusunun Osmanlı'nın önemli merkezi olan Banya Luka'yı rahatlıkla geçtiği, Saraybosna'da çok kanlı savaşlar olduğu vurgulamaktadır. Buna karşı Prusac gibi küçük bir kasabada, Dede'nin düşmanla mücadele içine girdiğini ve düşmanı on gün içinde Prusac'dan kovduğunu ifade edilmektedir. Bir evliyadan çok savaşçı, bir Alperen izlenimi veren bu karakter, düşmanı tahta kılıçla yenmeyi başaran Sarı Saltuk karakteriyle büyük benzerlikler göstermektedir (Ocak, 2002: 41-46). Kasidedeki kahraman, savaşçı, velî-gazi sentezi Ayvaz Dede'nin XIII-XV. yüzyılda Balkanlar'a yerleşmiş dervişlerden olduğunu kanaati oluşmaktadır.

Boşnak Halk kültüründe Ayvaz Dede hakkında gelişen bir başka pratik de her yıl haziran ayının sonunda düzenlenen *Ajvatovica* etkinlikleridir. Bu etkinliklere, her yıl binlerce Boşnak, farklı şehir ve ülkelerden iştirak etmektedir. Günümüzde bir hafta süren etkinliklerin temel töreni; Prusac kasabasından yaklaşık yedi kilometre uzaktaki dağa tırmanıp, Ayvaz Dede'nin duasıyla yarıldığına inanılan taştan geçerek tepenin üstünde dua etmektir (Bosnic vd, 2004: 54-55). Törenler, sabah vakti Prusac'daki Ayvaz Dede'nin kabrini ziyaret edip dua ettikten sonra, Prusac camisinin önünden hareketle başlamaktadır. Dağa tırmanın temel figürleri, ellerinde geldikleri şehirlerin sancağı olan atlılardır. Temsil ettikleri şehrin isminin yazılı olduğu sancağı taşıyan atlılar, önlerindeki din adamları eşliğinde dağa tırmanmaya başlarlar¹. Sancakların ucu ve atlar, çiçekler ve çeşitli süslerle süslenmektedirler. Bu süslemeler baharın gelişini kutlayan Nevruz ve Hıdrellez şenliklerini hatırlatmaktadır. Atlıların din adamları önderliğinde dağa tırmanışını her yaştan kadın-erkek ve çocuk binlerce insan takip etmektedir. Uzun tırmanış boyunca; atlılar ve din adamları salâvatlar, tekbirler getirmekte ve ilahiler okumaktadırlar. Büyük kalabalık, Ayvaz Dede'nin duasıyla yarıldığına inanılan taşın yakına gelir. Yaklaşık 30 metre uzunluğunda ve 7 metre yüksekliğindeki yarılmış kayanın içinden sırasıyla; din adamları, sancaklar ve halk geçer. Kayanın bittiği yerde, din adamları dua eder, Kur'an-ı Kerim okurlar. Kayanın yanında dua ederek bekleme, söz konusu meşhur olayı yeniden yaşama ve yapılan organizasyona kudsiyet verme fonksiyonu taşımaktadır. Bu pratikten sonra kalabalık kitleler, Ayvaz Dede'nin pınarına yakın bir mevkideki dağın tepesindeki etkinliklere katılırlar. Binlerce kişinin toplandığı bu mekânda temel amaç, dua ve ibadet etmektir. Binlerce insan, Ayvaz Dede'nin ruhuna Fatihalar okur, dua eder, ilahi söyleyerek İslamiyetle tanışmanın teşekkürünü bu mekânda gösteremeye çalışır² (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10; K11, K12, K13, K14, K15 K17, K18, K19, K20, K21, K22,

¹ Günümüzde *Ajvatovica*'yı Bosna-Hersek Rijaset'i (Diyanet İşleri Başkanlığı) organize etmektedir. Bosna-Hersek Rijaset'i 2009 yılında yapılan etkinlikler için 499. yıllık bir gelenek olarak ifade etti Bosna-Hersek'te binlerce reklam panosunda bu tarihi belirten ifadeler kullandı (Fotograf. 30). Ayvaz Dede etkinliklerinde atlıların ellerinde sancaklarla dağa tırmanması geleneğin popüler kültürün ürettiği bir değer olmadığı kadim bir geçmişe dayandığı izlenimini yansıtmaktadır.

² 2009 yılında iştirak ettiğimiz bu törenlerde, dua ve ibadetin yanında Bosna-Hersek ve Türkiye'den gelen gazelhan ve mevlithanların ilahiler söylediği ve Türkçe-Boşnakça Mevlid okuduklarına şahit olduk. Söz konusu törenlerde, Mehter marşı, sema gösterisi gibi günümüzde popülerleşen kültür öğelerinin de tören boyunca kalabalıklara hitap etmektedir.

K23, K24, K25, K26, K27, K27, K29, K30, K31, K32, K33, K34, K35, K36, K37, K38, K39, K40); (Fotoğraf. 31, 32, 33).

Ayvaz Dede etkinliklerinin Boşnak halk kültüründeki derin izi, Ayvaz Dede karakterinin ötesine taşınan bir fonksiyona sahiptir. *Slavcanın Balkan lehçelerinden birini konuşan, Osmanlı fetihlerinden sonra İslamlaşan bu Balkan halkı için Ayvaz Dede etkinlikleri bir kimlik unsurudur.* Kimliğin en belirleyici özelliğinin din olduğu Balkan coğrafyasında “Boşnak” kimliğinin oluşmasında, Ayvaz Dede ve tasavvuf geleneği şahsiyetlerinin büyük rolü bulunmaktadır. Mücadeleci ve bilge bir derviş olan Ayvaz Dede, Balkan coğrafyasında tarihî ve sosyal olaylardan dolayı yalnızlaşan Boşnakların halk kahramanı ve kurtarıcısı konumuna gelmiştir.

Bosna-Hersek’te, Ayvaz Dede ve Ayvaz Dede etrafında gelişen halk kültürü ile ilgili denilebilir ki; *Türk tasavvuf geleneğinin bir karakteri olan Ayvaz Dede, Boşnak kültürüyle bir sentez oluşturmuş ve Boşnak halk kültürünün temel kahramanlarından biri haline gelmiştir.*

3.1.2. Sarı Saltuk

Türk kültürünün önemli tarihî-menkıbevî şahsiyetlerden birisi Sarı Saltuk’tur. Destanî-menkıbevî şahsiyetinin yanında tarihî bir şahsiyet olan Sarı Saltuk; Halil İncalcık’a göre, 1261 yılında Ahmet Yaşar Ocak’a göre ise, 1263–64 yılında Bizans’tan kaçan Selçuklu komutanı II. İzzeddin Keykavus olayı ile birlikte yaklaşık kırk Türkmen aşiretiyle Dobruca’ya yerleşmiştir (Ocak, 2002: 33; İncalcık, 2009: 185). Sarı Saltuk Dobruca bölgesinden, “*Deşt-i Kıpçak*” denen Karadeniz’in kuzey bölgelerine geçmiş ve orada, “*Müslüman Moğol Emiri Nogay*”ın himayesini kabul etmiştir (Ocak, 2002: 35-36; İncalcık, 2009: 195).

Sarı Saltuk’u şöhretli bir Alperen ve velî yapan onun hakkında geniş bir coğrafyada anlatılan menkıbelerdir. *Ebulhayr-ı Rumî, Cem Sultan*’ın emriyle Anadolu ve Balkanları gezerek Sarı Saltuk hakkındaki menkıbeleri derlemiş ve 1480 yılında *Saltuk-nâme* isimli üç ciltten oluşan bir eser yazmıştır (Akalin, 1999). Bu eserin dışında *Vilayetnâme-i Hacı Bektaş-ı Velî, Vilâyetname-i Otman Baba ve Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi* gibi kaynaklarda da Sarı Saltuk ile ilgili menkıbeleri görmek mümkündür (Ocak, 2002: 37). Sarı Saltuk’un ünü Anadolu ve Balkanlardaki Türk

kültürü üzerinden Balkan kültürlerine ve bugünkü Moldova sınırları içinde yaşayan Gagavuz Türklerine kadar ulaşmış farklı coğrafyalarda farklı anlatıların doğmasını sağlamıştır <http://turkoloji.cu.edu.tr/cagdas%20turk%20lehceleri/6.php> 25.02.2010.

Sarı Saltuk'un Boşnak halk kültürüyle olan ilişkisi, Sarı Saltuk'un makamlarından birinin Bosna-Hersek'te Mostar yakınlarında bulunan Blagay Tekkesi'nde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Sarı Saltuk adına sonraki tarihlerde açılan Blagay Tekkesi'nde (Ocak, 2002: 110-111), bulunan iki kabirden birinin Sarı Saltuk'a ait olduğuna inanılmaktadır. *Saltuk-name*'de Sarı Saltuk'un ölümünden sonra her ülkenin hükümdarının Saltuk'un mezarını kendi ülkelerine götüreceğini ve tüm tabutlarda Sarı Saltuk'un cesedini göreceklere ifade edilmektedir. Bu bölgeler; *Tatar, Karnata, Edirne, Eflak, Boğdan, Rus, Çek, Leh, Macar, Bosna, Babadağ, Berevati* ülkelerinin hükümdarlarıdır (Akalın, 1990: 298-302).

Saltuk-nâme'de Bosna melikin'in Sarı Saltuk'u tabutunu Bosna'ya götürmesi şu şekilde anlatılır: “*Melik-i Bosin geldi ana da bir tabut gösterdiler. Ol yiğit ağladı, vardı ol tabutu, Tuna Baba'ya gömdiler, üstine hayrât itti.*” Sarı Saltuk'un Bosna-Hersek için bahsedilen makamın, Buna nehrinin çıkış yerinde bulunan *Blagay Tekkesi* dışında başka bir mekân olma ihtimali bulunmamaktadır. Sarı Saltuk'un makamının Blagay Tekkesi olması iki temel sebebe dayandırılabilir. Birincisi; Blagay Tekkesi'nin içinde bulunan iki kabirden birisinin Sarı Saltuk'a ait olduğuna inanılmaktadır. İkincisi, Bu tekke etrafında Sarı Saltuk ile ilgili çeşitli efsane-menkıbeler bulunmasından kaynaklanmaktadır (Čusto, 2008: 79-80).

Blagay Tekkesi, etrafında anlatılan menkıbelerin başında Sarı Saltuk'un ejderhayı öldürdüğü meşhur anlatısı gelmektedir. Sarı Saltuk'un bu meşhur menkıbesi Bosna-Hersek de şu şekilde anlatılmaktadır:

Biske Gölü, Blagay Devi¹

“Bir zamanlar, İlisir ülkesinde ve güçlü kral Süleyman zamanda, bugünün Blagay'ın bölgesinde daha doğrusu, Biske kırında, büyük bir göl vardı. Süleyman Peygamber, göze çarpan vasıfları olan son derece güçlü birisiydi. Allah ona rüzgârı, şeytani yakalama kudreti vermişti. Kötü varlıkları bile onun azameti

¹ Bu menkıbeleri Šućrija Čusto Blagay ve civarından derlemiştir. Čusto, menkıbeleri büyükbabasından derlediğini, onun da bu anlatıları kendi büyükbabasından duyduğunu ifade etmektedir (Čusto, 2008: 73). Kitabın Mostar İslam Merkezi tarafından basılması, anlatıların güvenilirliğini arttıran önemli bir unsurdur.

karşısında ona itaat ediyordu. Ayrıca Allah ona, insanların ve hayvanların, kuşların ve hatta sineklerin herkesin dilini anlama gücünü verdi.

Süleyman Peygamber, sekizgen yıldız şeklinde şamir taşlarıyla süslenmiş bir yüzük takıyordu ve erdemi ve doğaüstü güçleri sayesinde ruhani varlıklara hükmetmeyi biliyordu.

O, devlere onlar gibi canlılara hükmedebiliyordu. Devler onun devletinin hizmetçisi konumundaydılar. Devler; onun için heykeller, ağır ibrik, büyük geniş tabaklar, saraylar, ne istediye, inşa ettiler.

72 kötü dev liderliğinde, zaman zaman diğer devler ona karşı isyan ediyorlardı ancak; O bu devleri yenip madenlerinde çalıştırabiliyordu. Bir defasında Süleyman Peygamber O yetmiş iki kötü devi derin göle atmak üzere askerlerine verdiği geniş bir fiçimin içine birlikte bağladı.

Süleyman Peygamber, oradan ayrıldıktan sonra, o bölgede büyük bir hareketlilik başladı. Göl, bütün yerleşim yerlerini büyük bir dalgaya taşıdı. Daha sonra, güneş ve rüzgar o çamurlu bölgeyi nehirleriyle, akıntılarıyla ve kaynaklarıyla verimli Biske arazisine çevirdi.

İki ırmak bugünün *Buna* ve *Bunika* isimli nehirleriyle birlikte doğdu. Az sonra, o fiçi su yüzüne çıktı ve bazı meraklı insanlar o fiçiyi açtı.

72 dev dünyanın her tarafına dağıldılar. Buna isimli olanı, soğuk su kaynaklarının bulunduğu Buna mağarasına yerleşti ve kendini korkunç üç başlı ejderhaya dönüştürdü.

Civarda oturan halka işkence etti ve çoğu kez farklı şekillerde ortaya çıktı.

Bir tanesi üç başlı (birincisi köpek kafası, ikincisi kartal kafası ve üçüncüsü de insan şeklinde olan) kendisine her yıl Blagay'ın genç ve güzel kızının kurban edilmesini talep eden ejderdi. Ödül olarak, kurbandan memnun kalırsa, onlara bolluk, zenginlik ve bilgelik verecekti. Aksi halde, şeytanları mezarlık çevresinde toplayacak ve etraftan insanları korkutacaktı. Ejderha insanlara eski Blagay'ın başlangıcına ve dervişlerin(Sarı Saltuk'un) o bölgelere gelmesine kadar işkence etmeye devam etti" (Çusto, 2008: 79-80).

Ejder ve Derviş

Bütün yıl boyunca yeterli miktarda su olması için, eski Blagay insanları Su Tanrısı dedikleri nehrin kaynağında mağarada yaşayan üç başlı ejderhaya kurban adadılar. Yılda bir defa, Blagay'ın en güzel kızını adamaktaydılar. Kurban adama sırası, babası kuvvetli bir hükümdar olan kıza geldi.

Anne babasının endişelerinden bilgisi olmayan kız, kaygısızca sarayda dolaşırken, büyük bir üzüntü anne-babasının kalbini parçalamaktaydı. Söylentiler; aydan aya, kasabadan kasabaya, krallıktan krallığa yayılmaktaydı. Kaçınılmaz son yaklaşınca, insanlar dünyanın her tarafından bu olayı görmek için geldiler. Cesur olanlar, son saatlerini kızlarıyla geçiren ve gün doğmasını bekleyen kızın anne-babasına mutluluğu geri getirmek için onların güç ve kabiliyetlerini övdüler ve üç başlı ejderhaya karşı koyacaklarına söz verdiler.

İlk güneş ışıklarıyla birlikte, insanlar ikramlarını mağaraya getirmeye başladılar. Son olarak, Blagay güzeli adak taşı üzerindeydi. Üç başlı ejderha ikramları alması için çağrıldı. Ansızın, Buna'daki mağaranın derinliklerinden gelen ve daha ürkütücü olan korkunç ve korkutucu sesini duydular.

Şok ve korku içinde, insanlar ejderhanın ortaya çıkmasını bekliyorlardı ve su yüzüne çıktığı anda, beyaz at üstünde koşuran, kılıç ve topuzla donanmış yakışıklı ve genç bir adam belirdi.

Hayatta kalmak için dövüğe tutuştular. Cesur adam ejderhanın saldırılarına akıllıca dayandı, ve sonra hızlı bir şekilde saldırdı. Canavar yaralandı ve ansızın, köpek

şeklinde olan birinci kafa kayalıklardan yuvarlanarak düştü. Mücadele genç adamın ejderhanın üçüncü kafasını koparana kadar devam etti ve canavar sonunda öldü. Ağır kavgadan dolayı nefessiz kalan ve üstü başı kirlenen genç, kıza yaklaştı, onu öptü ve onu serbest bıraktı. İnsanlar etrafında toplanarak kahramanlığını övdüler. Genç adam ileriye doğru gelerek kalabalığa şöyle seslendi: “Dünyanın yaratıcısı olan Allah’a şükürler olsun! O’nun adına adaklar adarız ve kurbanlar keseriz!” O zamandan sonra, o tepede kurban etme geleneği başladı ve tepe Kurbanice diye adlandırıldı. Kızın babası olan kuvvetli hükümdar, onu ve kurtarıcısını kutsadı ve Buna nehrinin kaynağının yakınına onlar için bir ev yaptırdı. Ahrete göç edene kadar mutlu bir hayat sürdürdüler (Čusto, 2008: 79-80).

Sarı Saltuk’un ejderi öldürüp kralın kızını kurtardığı menkıbe, onun en çok bilinen menkıbesidir. Sarı Saltuk’la özdeşleşen bu menkıbe *Saltuk-nâme’de* (Akalin, 1988: 21-35), *Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Velî*, *Vilayetname-i Otman Baba ve Evliya Çelebi*’nin seyahatnamesinde anlatılmaktadır. Bu menkıbenin sözlü gelenekte, Balkan coğrafyasının hemen her bölgesinde farklı, eş-metinleri bulunmaktadır. (Ocak, 2002: 46-47). Sarı Saltuk’un bu meşhur menkıbesi Bosna-Hersek’te Boşnak kültürüyle yeniden şekillenmiştir. Saltuk-nâme’de bu menkıbe anlatılırken Sarı Saltuk’un iki ejderi yendiğini, onları İslamlaştırdığı, böylece ününün her tarafa yayıldığını, Dobruca hükümdarının Sarı Saltuk’u ziyaret ettiğini, yaşadığı bölgede büyük bir ejderha olduğu ve ejderhayı öldürmesi karşılığında tüm ahaliyle birlikte Müslüman olacağını anlatmaktadır. Menkıbedeki bir dizi olaydan sonra Sarı Saltuk, ejderhayı yener ve o bölgede bir kiliseyi tekkeye çevirir. Dobruca bölgesinin hükümdarı ise sözünü tutar ve ahaliyle birlikte Müslüman olur (Akalin, 1988: 21-35). Saltuk-nâme’de anlatılan bu menkıbe ile Bosna-Hersek’teki eş-metin ana olayda aynı olmakla birlikte epizotta farklılıklar göstermektedir. Saltuk-nâme’de anlatılan menkıbede Sarı Saltuk’un bir kiliseyi tekkeye çevirdiği anlatılmaktadır. Bu olay Bosna-Hersek’teki Blagay tekkesinin tarihiyle benzerlik göstermektedir. Blagay Tekkesi’nin bulunduğu yerde Osmanlı fethi öncesi Bogomil mabedinin bulunduğu, bu mabedin fetihler ve İslamlaşma ile birlikte Bektaşî tekkesine çevrildiği (Hafız, 1995: 218-219) XVII. yüzyıldan itibaren Halvetî tekkesi olarak faaliyet gösterdiği bilinmektedir (Čehajić, 1986: 909-101).

Bosna-Hersek’te Blagay tekkesinin bulunduğu bölgede anlatılan ejderhayı öldüren olağanüstü özelliklere sahip “*Sarı Saltuk Kültü*”nün, temelini Türk destanları ve mitolojisine dayandırmak mümkündür. Oğuz Kağan Destanı’nda ejderhayı öldüren

Oğuz Kağan yiğitliğini ispat etmiş ve erlik çağına girmiştir. Ejderhayı öldüren kahraman, Alp tipine Orta Asya ve Anadolu'daki Türk masallarında da rastlanmaktadır (Ögel, 2006: 17). Türk halk kültüründe ejderha yenen evliya, Sarı Saltuk'tan ibaret değildir. *Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi* kurulurken tekkeyi kuran evliya, bir ejderha öldürmüştür. *Danişmendnâme*'de *Melik Danişmend*'in bir manastırda ejderha ile çarpışmış, *Yozgat civarında Osman Paşa Tekkesi*'nde Emirci Sultan'ın Çin'de bir ejderle savaştığı anlatılır. Türk kültüründe anlatılan bu örneklerin yanında, Balkan Hristiyan topluluklarında Sarı Saltuk'un öldürdüğü ejder motifi ile büyük benzerlik gösteren azizlerin menkıbeleri anlatılmaktadır. S. Georges'in Hagiographe'leri incelendiğinde aynı hikâyenin Hristiyan bir din adamının başından geçtiği ifade edilir (Ocak, 2002: 53). Türk kültüründe ejderha öldüren kahraman ile Hristiyan azizlerin menkıbelerinin Sarı Saltuk menkıbelerine benzerliği, Balkan coğrafyasında Türk kültürü ile yerli Balkan kültürlerinin Sarı Saltuk kültüründe etkileşim içerisinde oldukları görülmektedir. Bu benzerlik olağanüstü bir olayı başaran keramet sahibi din adamının her iki kültür çizgisinde kutsanmasından ibarettir. Hristiyan kökenden gelip fetihlerle birlikte İslam'ı tercih eden toplulukların halk kültürlerinde eski dinlerinin bazı kalıntılarını taşımış olabilecekleri ihtimal dâhilindedir. Bunun ötesinde, Sarı Saltuk menkıbelerinden hareketle, Bosna-Hersek'te bir heteredoks İslam düşüncesi iddia etmek, tarihi gerçeklerle özdeşleşmeyecektir. Bu iddianın kolaylıkla çürüyebileceği coğrafya, Bosna-Hersek'tir. Bosna-Hersek günümüzde olduğu gibi geçmişte de Sünnî İslam'ın Balkanlardaki merkezi olmuştur

Boşnak sözlü geleneğinde görülen Sarı Saltuk'un ejderhayı öldürdüğü anlatıda önemli bir unsur da hikâyenin yerelleşmesidir. Hersek bölgesindeki Buna nehrinin doğuş hikâyesi, canavarın Buna nehrinin çıkış yeri olan büyük kayanın dibinde yaşaması, olayın Blagay civarında geçmesi, anlatının Boşnak halk kültürüne mal olduğunu göstermektedir.

Sarı Saltuk'la ilgili bir diğer anlatıda, Sarı Saltuk'un Blagay'a gelmesi şu şekilde ifade edilmektedir:

Saltuk'un Blagay'a Gelişi

...“Türkistan ve Anadolu bölgelerinde yaşayan Salih Sarı Saltuk Dede Allah'ın ismini yaymak için çok çalışan bir dervişi.

Onun hakkında birçok efsane vardır ve bu onun bu bölgeye gelmesi hakkında:

Ahmed Yesevî, Sarı Saltuk ve yedi yüz dervişi yedi krallığa ün ve şöhret elde etmek için gönderdi.

Güney Bosna Krallığı'nın hükümdarı tarafından davet edilen Prens Süleyman, Saltuk ve dervişlerinin eşliğinde uzun bir yolculuğa çıktı.

Zengin kabile Boşnak Novo limanında demir attı ve yolculuğa bugünün Trebinje ve Stolac'a doğru devam ettiler. Dayanılmaz sıcaklık bütün yol boyunca onları takip etti. Yukarıdaki kavurucu güneş, etrafta sadece taşlar; aşırı kurumuş otlar, nadiren görülen kertenkele veya yılan, yol boyunca gördükleri her şeydi. Bitkin görünen kafilenin lideri, Kamena denilen küçük bir köyün yakınlarında mola için işaret verdi.

Nefes için soluklanırken, etrafta köyün adını sordular. Rehber kendi dillerinde "iki taş" manasına gelen "Her Seng" kelimeleriyle tercüme etmeye çalıştı ve bitkin görünen prens; "sadece bu köy değil, bütün ülke her seng" diye ekledi.

Ondan beri, bu ülke kitaplarında "Taşlar Ülkesi" diye tercüme edilen Herzegovina olarak adlandırıldı.

Yıllar sonra, Türkler, Hersengovina'da, hükümdarı taşlar ülkesinin hükümdarı anlamına gelen Herseng diye adlandırdılar.

Biraz dinlenmeden sonra, kabile hareket etti ve kaleye yaklaşırken, yeşilliklerle dolu parlayan bir nehir, kıyılarında sığırlar ve insanlar gördüler. Bütün alan sade bir vaha gibi göründü ve orayı ışıkların ve yeşillerin bolluğu anlamına gelen Blagay diye isimlendirdiler" (Čusto, 2008: 99-100).

Bu anlatıda Sarı Saltuk'un Blagay'a gelişi ve Bosna'nın Hersek bölgesinin isminin nereden geldiği üzerinde durulmaktadır. Menkıbede, Hersek isminin Sarı Saltuk'a dayandırılması bu bölgede "Sarı Saltuk Kültü"nü etkisini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Türkçe'de kullanılan Farsça kökenli, "Her" ve "Seng" ifadeleri, "Sarı Saltuk'un Blagay'a Gelişi" anlatısında, Sarı Saltuk tarafından anlamlandırılıp Herseng> Hersek olmuştur. Bu durum; tarihî açıdan reel olmamakla birlikte, halk kültüründe böyle bir inanın olması manidardır. Hersek kavramı, Bosna-Hersek'in Adriyatik'e yakın bölgesi ve Dalmaçya kıyıları için kullanılmıştır. Ortaçağ'da Herzegovina Dukalığı ve Herseg diye bir unvanın olduğu bilinmektedir. Bu bölge için Hersek tabirini ilk olarak Osmanlı yöneticilerinden *Esad Aliya* kullanmıştır (Albayrak, 2005: 234; Hodzic, 2007: 45; Alparlan, 2008: 21). Tarihi açıdan geçerli olmayan bu ifadenin halk anlatılarında bu şekilde değerlendirilmesi, halk kültüründe Sarı Saltuk'a verilen kutsiyetten kaynaklanmaktadır. Halk kültüründe, Sarı Saltuk'un Allah'ın büyük ve önemli bir kulu olduğuna inanılması, onun eşya ve tabiatı değerlendirmesi ve yeniden isimlendirmesini gerektirmektedir.

Blagay'da Sarı Saltuk ile ilgili anlatılan menkıbelerden birisi onun vasiyeti ve mezarıyla ilgili olan aşağıdaki anlatısıdır:

"....

Saltuk Dede arkasında ölümünden sonra yedi tabut yapılmasını istediği bir vasiyet bıraktı. Altı tanesi kendi ağırlığınca taşlarla doldurulurken, yedinci tabut kendi vücudu içindi. Tabutlar Türk İmparatorluğunun her tarafında seçilmiş yerlere gönderilecekti ve derviş geleneğiyle gömülecekti.

- “Onun yanında” – diye vasiyetnamesinde yazdı – “ölümünden sonra, cesur bir adam mezarımı ziyaret edecek, yüce Allah’a dua edecek ve ölecek. Bu meydana geldiği zaman, bir türbe inşa edin ve orası özel manalı dualar için bir yer olacak. O yer civarında, balıkçılık, avlanma ve her türlü şiddet yasaklanmalı.”

Dede’nin İslamiyeti yaymak için geldiği Blagay’da hayvanları kurban adama geleneği benimsendi, adaklar yapıldığı tepe hala “*Kurbanice*” adını taşımaktadır (Čusto, 2008: 104).

Sarı Saltuk’un Bosna-Hersek’te anlatılan bu menkıbesi farklı epizotlarla ancak aynı temel konu; Saltuk-nâme, Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi ve Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli’de anlatılmaktadır (Ocak, 2002: 60-63). Saltuk-nâme’de on iki hükümdarın kendi tabutu isteyeceğini bunların hepsine tabutun gideceği hangi tabuta bakılırsa kendi cesedinin görüleceğini ifade etmiştik (Akalin, 1990: 298-302). Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’ndeki bu olay, Bosna-Hersek’te görülen menkıbeye büyük benzerlik göstermektedir. Seyahatname’de; Sarı Saltuk öleceğini anlayınca yedi tabut yaptırır ve müritlerine bu yedi tabutu bekletmelerini söyler. Kendisi ölünce yedi kralın kendi tabutu almak için geleceklerini bundan dolayı kendi aralarında savaşabileceklerini ifade eder. Bir süre sonra, Sarı Saltuk ölür ve Sarı Saltuk’un bedeni bir tabutun içine konur. Yedi ülkeden gelen komutanlar teker teker bir tabuta bakar ve orada Sarı Saltuk’u görürler. Her tabutun içinde Sarı Saltuk bulunmaktadır. Bu yedi hükümdar savaşmadan tabutları kendi ülkelerine götürürler (Ocak, 2002: 62-63). Bosna-Hersek’te anlatılan Sarı Saltuk’un ölümüyle ilgili menkıbe Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde ifade ettiği menkıbe kadar ayrıntılı değildir. Menkıbenin özellikle son yüzyılda önemli bir kısmının unutulma olma ihtimali yüksektir. Bununla birlikte yedi tabutun yedi ülkeye gideceği olayı-*bu menkıbenin temel olayıdır*- anlatılmıştır.

“*Sarı Saltuk’un Mezarı ve Vasiyeti*” ile ilgili menkıbede, Blagay yanındaki Buna ırmağında avlanma yasağı getirilmektedir. Mekâna kutsiyet verme fonksiyonundan kaynaklandığı düşündüğümüz bu yasağı, Türk dinî-mistik halk kültüründe görülmektedir. Urfa’daki Balıklı Göl’ün içindeki balıkları avlamanın yasağı ifade edilecek ilk örnektir.

Sarı Saltuk ile ilgili diğer anlatılarda da geçen “*Kurbanice*” (Kurban yeri) bu bölgenin adak adanan, kurban kesilen bir mekân olduğunu göstermektedir. Boşnak halk

kültüründe ziyaret edilecek türbeler arasında Buna nehrinin kenarında bulunan Blagay Tekkesi'ndeki Sarı Saltuk ve Açık Baş türbeleridir. Tekke içerisinde ya da avlusunda kabir ve türbeleri ziyaret etmek, dinî-mistik folklorda görmeye alışıldık bir durumdur.

Hersek bölgesinde, Blagay Tekkesi ile bağlantılı olarak anlatılan Sarı Saltuk menkıbeleri Saltuk-name ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde anlatılan metinlerle büyük benzerlik göstermektedir. Bu anlatılarla ilgili denilebilir ki; *Anadolu ve Balkanlarda anlatılan Sarı Saltuk'un en meşhur menkıbeleri, Bosna-Hersek'te de anlatılmaktadır. Boşnak halk kültüründe görülen bu menkıbelerde, temel olaya sadık kalınıp mekân ve ikinci kahramanlar yerleşmiştir. Menkıbelerin Blagay Tekkesi etrafında şekillenmesi, Blagay Tekkesi'nin Balkanlardaki erken dönem Bektaşî tekkelerinden olduğunu göstermektedir. Menkıbelerdeki mitolojik unsurların bir yönü Türk mitolojisi ve destanlarına dayanmakla birlikte, diğer yönü Bosna-Hersek ve Balkan yerlilerinin İslam öncesi kültürlerine dayanmaktadır.*

3.1.3. Fatih Sultan Mehmet

Bosna-Hersek, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1463 yılında fethedildi (Âşık Paşazade, 2007: 210-211). Bu fetihden sonra Bosna-Hersek'te sosyal ve kültürel değişikliklerin oluşmasına sebep olacak İslamlaşma gerçekleşti. İslamlaşma ile birlikte, Bosna-Hersek'te Slavca konuşan bir Müslüman topluluk oluştu (Malcolm, 2002: 51-70). Yaşanan bu önemli değişiklik, Fatih Sultan Mehmet'in Bosna'yı fethetmesiyle başlaması; Müslüman Boşnaklar arasında Fatih'in tarihî bir şahsiyet olmanın yanında menkıbevî bir kahraman olmasını da sağlamıştır.

Boşnak halk kültüründe; Fatih Sultan Mehmet etrafında birçok menkıbe, ilahi, tören ve pratik oluşmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in Bosna-Hersek'i fethetmesi de bu coğrafyada menkıbevî bir şekle bürünmüştür. Hemen her Boşnak'ın bildiği, Fatih'in Bosna'yı fethetmeden önce gördüğü rüya ile ilgili anlatı şöyledir:

" Fatih Sultan Mehmet, Bosna-Hersek'i uzun zamandır fethetmeyi düşünüyordu. O, Bosna'nın fethedilmesinin çok önemli olduğunu farkındaydı. Fatih'ten önce Boşnaklar düşman guruplar arasında sıkışmış, âdeta bir kurtarıcı bekliyorlardı.

Fatih Sultan Mehmet, sultan olmanın yanında Allah'ın velî kullarından biriydi ve Halvetî tarikatına mensuptu. Onun her hareketinde bir hikmet bulunmaktaydı. Bir gün pîrine Bosna-Hersek'e sefer düzenlemek istediğini söyledi.

Pîr: "İstihareye yat, bakalım nasıl bir işaret alacaksın!" dedi.

Fatih, Allah'ın velî bir kulu ve derviş olduğundan hocasını dinledi. Yatsı namazını kıldı, virdini yaptı. Cenab-ı Allah' a ellerini açarak:

"Ya Rabbi bu seferin hayrını rüyamda göster. Fethin hayırlı olup olmadığını beşaretini göreyim" dedi. O gece istihareye yatan Fatih Sultan Mehmet, rüyasında Hz. Muhammed (as) gördü. Fatih'in o gece gördüğü rüya şöyleydi:

Fatih, bir dağın ovaya bakan kısmında bekliyordu, atlıydı, arkasında büyük ordusu bulunmaktaydı, en önde olmasına rağmen; ovaya doğru ilerlemiyordu. Askerler, Fatih ve Fatih'in etrafındaki pîrler sanki birini bekliyordu. Tam bu esnada büyük bir nur belirdi ve nur yaklaştıkça içinde dört kişi olduğu görüldü. Önde Hz. Muhammed; arkada ise Hz. Ebubekir, Hz. Ali, Hz. Osman vardı. Hz. Muhammed, Fatih'e doğru yöneldi elini ovaya doğru açtı ve gülümsedi. Hz. Muhammed'in arkasında bulunan Hz. Ebubekir, Hz. Ali ve Hz. Osman da Hz. Muhammed'i onaylar anlamına gelecek şekilde gülümseyip, başlarını salladılar. Fatih, üç büyük halifeyi gördü ancak; Hz. Ömer yoktu."

Fatih Sultan Mehmet, bu rüyanın heyecanı ile uyanıverdi, hemen yatağından çıkıp pîrine rüyasını anlatmak istedi ancak; pîrini rahatsız etmek istemedi. Sabah olunca, doğru Pîrinin yanına gitti, rüyasını anlattı.

Fatih: "Pîrim nedir bu rüyanın hikmeti?" dedi.

Pîr: "O senin gördüğün sefer Bosna seferidir, Peygamber Efendimiz elini uzatmış ve demiş ki Bosna senindir, o memleketi fethedeceksin. Oradaki insanlar Müslüman olacaklar. Fetih çok hayırlara vesile olacak."

Pîr devam etti: *Hz. Ebu Bekir*, sadıklığın temsilcileridir. Fethettiğin memleketin insanları sana ve devletine çok sadık olacaklar. Onlardan asla ihanet görmeyeceksin. Onun için bu memleketin fethi hayırlı olsun. *Hz. Ali*, cesaretin sembolüdür, Şah-ı Merdan'dır, Hasan'la Hüseyin'in babasıdır. Fethettiğin memlekette birçok yiğit çıkacak, sana ve devletine hizmet edecek. O ülkenin yiğitleri gazalara katılacak, kâfire kılıç sallayacaklar. O yiğitler içinden senin devletin içinde nam salacak büyük kahramanlar olacaklar. *Hz. Osman*, hilmin ve ilmin kapisidir. Fethettiğin memlekette ehl-i ilim insanlar çıkacak Din-i Mübin-i İslam'a hizmet edecekler. İlimleriyle senin devletinde hikmet sahibi kişiler olacaklar. Bu memlekette büyük müşidler ve müridler çıkacak bu müşidlerin hikmetleri dünyaya yayılacak."

Pîr burada susar.

Fatih: "Pîrim niçin *Hz. Ömer yoktu*; hikmeti, sırrı ne ola ki?" dedi.

Pîr biraz bekledikten sonra:

—*Hz. Ömer*, adaletin sembolüdür. Bu topraklar seninle ve devletinle birlikte adalet görecektir ama; ondan sonra asla adalet görmeyecek" dedi.

Fatih rüyanın hikmetini anlatan Pîrinin elini öptü, mutlu oldu ancak; içinde bir burukluk kaldı" (K1, K2, K3, K4, K6, K7, K12, K13, K15, K30, K31).

Boşnak halk kültüründe görülen yukarıdaki anlatı, Fatih Sultan Mehmet'in rüyası etrafında şekillenmiştir. Rüya ile ilgili anlatılar kadim toplulukların kültürlerinde

görülmektedir. *Eski Mısır'da, İbranilerde, Sümerlerde Budizmde, Hinduizmde; Animizmde* inanan toplumlarda rüya ile ilgili anlatılar inanışlar yaygındır. (İmamoğlu, 2004: 6-11). “*Rüya Motifi*” Türk kültür hayatında önemli bir semboldür. *Oğuz Kağan Destanı*'nda vezir *Uluğ Türk*'ün gördüğü rüya üzerinde devletin yapısı üzerinde değişiklikler olur (Ögel, 2006: 23). Rüya motifi, Balkan Türk halk kültürüne ait birçok halk anlatısında da görülmektedir. Prizren'de anlatılan *Karabaş Baba Efsanesi*'nde ve *Karslı Ali Efendi Efsanesi*'nde görülen rüya sonucu orada yatan veliye türbe yaptırılmıştır (Yardımcı, 1991: 2). Âşık Edebiyatı'nda, âşıklık geleneğinin temel unsurlarından birisi, rüya görmek ve o rüyada pîr elinden bade içmektir. Âşığa ve geleneğe kutsiyet verme fonksiyonu taşıyan bu motif, “Âşık” olmanın temel şartıdır (Günay,1999: 89-99). İslam kültüründe de rüya ve istihare çok önemli bir semboldür. Rüya, “*Nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür*” hadisi, İslam Dini'nin rüyaya verdiği önemi göstermektedir (İmamoğlu, 2004: 11-15). Türk tasavvuf geleneğinde rüya etrafında birçok pratik, inanç-inanış oluşmuştur. Tasavvuf geleneğinde rüyalar, Salih rüyalar ve olmayanlar şeklinde kategorize edilmiştir. Tasavvuf geleneğinde, salik rüyasını ancak Pîrine anlatmalıdır çünkü; mana alemini en iyi değerlendirecek salikin Pîridir (Cebecioğlu, 2005: 525-526).

Bosna-Hersek'te Fatih Sultan Mehmet ile ilgili anlatılan menkıbe, Türk hükümdarlarının büyük devlet kurma ve büyük fetihler öncesi gördüklerin rüyalar kategorisine girmektedir. Bu durumun Türk kültüründe bir gelenek olduğunu Bahaeddin Ögel şöyle açıklar:

“Büyük bir imparatorluk kurulurken, devletin kuruluş felsefesini böyle bir rüyaya dayandırma ve böylece manevi bir güç kazanma, Türk devletlerinde gelenek halindedir. Bu inanışlar çoğu zaman devletin kuruluş ve yücelmesinde sonra oluşturulmuştur. Bu inanışı, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da görüyoruz (Ögel, 2006: 23).

Boşnak kültürü için bir devletin kuruluşundan daha önemli olan bölgenin fethi ve sonrasında gerçekleşen İslamlaşmadır. Rüyada görülen şahsiyetler, İslam dini açısından en önemli şahsiyetlerdir. Bu şahsiyetlerin izniyle Bosna-Hersek'in fethedilmesi, olayın halk kültürü açısından önemini arttırmaktadır. *Bu yönüyle rüyanın Boşnak halk kültüründeki işlevi, fethi ve İslamlaşmaya kutsiyet kazandırmaktır.*

Menkıbede, Fatih Sultan Mehmet'in gördüğü rüyada, Hz. Ömer'in olmaması ve Fatih'in pîrinin rüyayı tevil etme şekli dikkat çekicidir. Rüyada dört halifeye verilen özellikler, dört halifenin İslam kültüründeki yerini özetler niteliktedir. Menkıbede, dört halifeye atf edilen özelliklerin Bosna-Hersek'teki tarihi ve sosyal olaylarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Hz. Ebubekir'in sadıklığı ile özdeşleştirilen Bosna-Hersek, tarihi süreçte de Osmanlı İmparatorluğu'nun sadık bir bölge olmasından kaynaklanmaktadır. Bosna-Hersek, diğer Balkan toplulukları gibi Osmanlı'ya karşı isyan ederek bağımsızlığı kazanmış değildir. Bosna-Hersek'in Osmanlı'dan kopması 1878 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yapılan Berlin Antlaşması'nın sonucudur (Friedman, 1996:57-59). Uç bir sancak-beylerbeyliği olan Bosna-Hersek'ten binlerce askerin akınlara katılması ve Gazi Hüsrev Bey gibi fetihlerde başarılı olmuş şahsiyetler, Hz Ali'nin yiğitliği ve cesareti ile özdeşleştirilmiştir. Bosna-Hersek'te yetişen *Hasan Kafî* (Aruçi, 1997: 326-329), gibi ilim adamları da Hz. Osman ile sembolize edilmiştir.

Menkıbede, Hz. Ömer'in olmaması Bosna-Hersek'in tarihi ve sosyal durumuyla ilgilidir. Fetih öncesi Bosna-Hersek coğrafyasındaki kargaşa, Vatikan'ın Bosna Kilisesine yaptığı tehditler, sıkışmış-yalnızlaşmış bir coğrafya ve kitlenin oluşmasına neden olmuştur (Malcolm, 2002: 27-38). Fetihle gelen İslamlaşmanın sonucunda İmparatorluğun asli unsurlarından kabul edilen Boşnaklar için sosyo-kültürel açıdan diğer dönemlere göre daha çalkantısız dönemler olmuştur¹. Osmanlı sonrası özellikle XX. yüzyılın başlarında Bosna'da yaşanan katliamlar, bu dönemde her altı Bosnalıdan birinin ölmesi-öldürülmesi (Malcolm, 2002: 163), toplum psikolojisinde derin izler bırakmıştır. Bu coğrafya için büyük sayılacak söz konusu olaylar, sosyo-kültürel yapıda "*Adalet Duygusu*"na karşı vurgu yapılmasına neden olmuştur.

Fatih Sultan Mehmet ile ilgili önemli bir anlatı da Boşnakların Müslüman olması konu edinen menkıbedir. Bu menkıbe şu şekildedir:

¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'te egemen olduğu dönemlerde de karışıklıklar olmuştur, Özellikle II. Mahmut döneminde Bosnalıların Hüseyin Kaptan önderliğinde başlattıkları isyan Osmanlı'yı meşgul etmiştir (Eren, 1965: 103-145). Bununla birlikte bu hadiseler İmparatorluğun her bölgesinde yaşanmıştır. "Osmanlı'nın Batı Yakası olan Bosna" Osmanlı yönetiminde ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Osmanlı Bosna-Hersek'ten çekilmesi Boşnak halk kültüründe derin izler bırakmıştır. Günümüzde dahi şifahi kültürde bilinen, "*Halife, düşmana Saraybosna'yı vereceğine İstanbul'u verseydi ya!*" (K1, K2, K3, K4, K30, K31) ifadesi, bu bağlılığın bir belirtisi olarak görülebilir.

Fatih Sultan Mehmet, büyük ordusuyla birlikte Bosna'ya girdiğinde halk bu büyük komutanı ve ordusunu merak etmişti. Fatih'in ve ordusunun ne kadar adil ve şefkatli olduğunu duymuştu. Fatih, bunu Bosna'yı fethederken Fransisken rahiplerine verdiği emanname ile göstermişti.

Fatih'in ordusuyla birlikte Avnî Dede, Şemsî Dede ve Derviş-i Horasani¹ de gelmişti. Bu zatlar kalp gözleri açık büyük Pîrlerdi. Derviş-i Horasanî, Avni Dede ve Şemsi Dede fetih sırasında şehit olmuşlardı.

Fatih Sultan Mehmet, Yayçe'de ordusuyla Cuma namazı kılacaktı. Bu arada halka müşkili olanın gelip namaz sonrası sorabileceğini duyurulmuştu. Bosna'da yaşayan binlerce insan bu namaza seyretmeye gelmişti. Ordunun nuraniyeti ve Fatih'in velî kişiliği o mekâna ayrı atmosfer sağlamıştı.

Cuma sonrası, Fransisken rahipler Fatih'in huzuruna çıktı. Fatih, bu rahiplere mülkünde dokunulmaması için bir emanname verdi. Fatih Sultan Mehmet'in bu emannamayı vermesi halkta büyük bir takdir hissi uyandırdı. Böyle bir hükümdarın böyle bir ordunun Hak Din üzerinde olduklarını anlayan Bosnalılardan yaklaşık 30 bin kişi topluca Müslüman oldu" (K1, K2, K3, K4, K6, K7, K12, K13, K15, K30, K31).

Bu menkıbede, tarihi gerçeklerle ile menkıbevî olayların iç içe geçtiği görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in Bosnalı Fransisken rahiplere böyle bir emanname verdiği tarihi bir gerçektir. Günümüzde Fojnica yakınlarında bir kilisede aslı bulunan söz konusu emanname menkıbede de ifade edilmiştir.² Fatih'in huzurunda 30 bin kişinin Müslüman olması ise menkıbevî bir hadisedir.³ Bu menkıbe, Boşnak kültüründe o derece güçlüdür ki, menkıbenin tarihî bir olay olduğu yazılı kaynaklara geçmiştir. Oysa Osmanlı tahrir defterleri İslamlaşmanın kademe kademe gerçekleştiği ve fetihten beş yıl sonraki tahrir defterlerinde 332 hanenin İslamlaştığı görülmektedir (Malcolm, 2002, 52).

Menkıbede Fatih'in hoşgörülü tavrı ön plana çıkarılmıştır ve bu tavır İslamlaşmanın temel sebebi olarak gösterilmiştir. Boşnak halk kültüründe bir velî olarak görülen Fatih Sultan Mehmet'in manevi gücünden dolayı gösterdiği ikna edici karakter tasvir edilmiştir. Boşnak halk kültüründe Fatih Sultan Mehmet, Ayvaz Dede ve Sarı Saltuk karakterleriyle benzerlik göstermektedir. Fatih Sultan Mehmet, söz konusu şahsiyetler

¹ Menkıbedeki Avni Dede, Şemsi Dede ve Derviş-i Horasani'nin günümüzde kabirleri bilinmektedir. Derviş-i Horasani'nin türbesi Foynitsa yakınlarında, Avni Dede ve Şemsî Dede'nin kabirleri Saraybosna'da bulunmaktadır (Fotoğrafa. 1)

² Bu emannamenin orjinal metni için bkz (Fotoğraf. 34).

³ Bosna-Hersek'in İslamlaşması ile ilgili anlatılan bu menkıbeye Noel Malcolm da atıfda bulunarak, bu menkıbenin tarihi kaynaklara da yansıdığı ifade etmektedir (Malcolm, 2002, 52).

gibi, “Eren” olduğundan kitle üzerinde etkili olmuş ve bunun bir sonucu olarak İslamlaşma gerçekleşmiştir.

Fatih Sultan Mehmet’e yüklenen kahraman velî tipi Boşnak tekkelerinde Fatih için okunan aşağıdaki anonim ilahide de görülmektedir:

İlahinin Boşnakça Metni:

Türkçe Tercüme:

Sultan Fatih bio

Sultan Fatih vardı

İslam nam donio

İslam'ı bize getirdi

Od evlija on je bio

O evliyaldandı

Lâ İlâhe İlla'llah

Lâ İlâhe İlla'llah

Najavio ga je

Geleceğini söylemiş,

Naš Resulullah

Bizim Peygamberimiz,

Lijepog li sultana

Ne güzel (bir) sultandır

Lâ İlâhe İlla'llah

Lâ İlâhe İlla'llah

Zemlja Bosna naša

Bosna bizim vatanımız

Dug zahvale nama

Teşekkür borcumuz,

Naša vjera İslam je

Dinimiz İslam'dır

Lâ İlâhe İlla'llah

Lâ İlâhe İlla'llah

Zemlja Bosna naša

Bosna bizim vatanımız

Dug zahvale nama

Teşekkür borcumuz,

Naša vjera İslam je

Dinimiz İslam'dır

Lâ İlâhe İlla'llah

Lâ İlâhe İlla'llah

Sultan Fatih bio

Sultan Fatih vardı

İslam nam donio

İslam'ı bize getirdi

Od evlija on je bio

O evliyaldandı

Lâ İlâhe İlla'llah

Lâ İlâhe İlla'llah

E/s.144.

Boşnak Tekkelerinde, Fatih Sultan Mehmet'in Bosna-Hersek'e girerken ordusuyla birlikte aşağıdaki Türkçe ilahiyi okuyarak girdiğine inanılmaktadır.

Ders idelum dem- *dem*¹

Def' idelum gam- *gam*

Çunki dem bu dem- *İmânem*

Hû diyelum Hû- *Hû*

Demde bir hâl var

Gel Hakk'a yalvar

İruşu derhâl- *İmanem*

Hu diyelum Hû- *Hû*

Kalma ya buka

Câmi câma çal

Eyle âh u zâr- *İmanem*

Hû diyelum Hû- *Hû*

Ey Şeh-zâde

Zikret ziyade

İRme fesâde

Hû diyelum Hû- *Hû*

Kuddûsî suyler

Suzini dinler

¹ Kuddûsî'ye ait bu ilahi "Günümüz Boşnak Tekkelerinde Okunan Türkçe İlahiler" bölümünde ilahinin metni Kuddûsî Divânı'ndaki metinle mukayese edilmiştir. Bu bölümde, Fatih Sultan Mehmet'in Boşnak halk kültüründeki yerini ifade etmek için söz konusu ilahi ele alınmıştır.

Bende senunle- *İmanem*

Hû diyelum Hû- *Hû*

B/71.

Kuddûsi'ye ait bu ilahi Boşnakça'da tercüme edilirken yeni bir metin ortaya çıkmıştır. Kuddûsî'nin söz konusu ilahisinin Boşnakça metni şöyledir:

Boşnakça metin

Türkçe Tercüme

Ders disanja dem dem

Ders edelim dem dem

Promjenama gam gam

Def edelim gam gam

U promjeni toga hala

O hâlin değişiminde

İman moj je Hû Hû

İmanım Hû Hû'dur

Sa uzdahom ah u vah

Ah u vah iniltisiyle

Doği Hakk'u moli ga

Gel Hakk'a yalvar

Budi iskren reci

Dürüst ol Hû de

Ah iman je Hû Hû

Ah iman Hû Hû'dur

Ti ne slijedi munkire

Münkirleri takip etme

Ne napuštaj sadike

Sadıkları terketme

Od masa se pričuvaj

Kalabalıklardan korun!

Zikir Hû Hû ne puštaj

Zikri Hû Hû'yu bırakma

Skup skupova prizivaj

Gelin birlik olalım

S ovim halom narastaj

Bu hal ile büyü

Zadobit ćeš velik hal

Büyük hali kazanmış olacaksın

Sa imanom Hû Hû

İman ile Hû Hû

Hej šejhzâde zikiri

Hey Şeyhzâde zikret

Sve fesade odbaci

Tüm fesatları terket

Kuddûsi ti ovo kažu
Hakk erenler su ljudi

*Kuddûsi böyle der
Hakk'a erenler insandır.*

Najovio ga je naš
Lijepog li sultana
Sultan Fatih bio islam nam donio
Od evlija on je bio *Lâ İlâhe İlla'llah*
E/s. 67-68.

*Peygamberimiz geleceğini bildirdi
Ne güzel sultandı (o)
Sultan Fatih, İslam'ı bize getirdi
O evliyalardan idi Lâ İlâhe İlla'llah*

Gerek Boşnakça gerek Türkçe metinlerde Fatih Sultan Mehmet'in velî olduğu vurgusu yapılmaktadır. İlahilerde, İslamiyetin Bosna-Hersek'e gelmesi Fatih'e dayandırılmış, bu düşünceden dolayı Boşnak halk kültüründeki önemli dini motiflerden birisi, Fatih Sultan Mehmet olmuştur.

Boşnak Halk kültüründe Fatih Sultan Mehmet'in Saraybosna ile Tuzla şehirleri arasındaki *Olovo* kasabasına yaklaşık 10 km mesafede, her yıl Fatih Sultan Mehmet adına bir tören düzenlenmektedir. “*Kurban Kamen*¹” denilen bu halk organizasyonu şu menkıbeye dayanmaktadır:

“Fatih Sultan Mehmet askerleriyle Vareş taraflarından Olovo'ya doğru ilerliyordu. Ordunun içinde önemli bir cilt hastalığı belirdi. Bu hastalık askerler için büyük bir tehlike oluşturmaktaydı. Fatih Sultan Mehmet, bu duruma çok üzülüyordu, bir gece bunun çözümüyle ilgili rüya gördü. Rüyasında Olovo yakınlarında bir kaplıcanın olduğunu ve bu kaplıcada askerler yıkanırca bu hastalığın geçeceği söylendi. Bu rüya üzerine Fatih Sultan Mehmet, rüyada tarif edilen mevkiye gitti ve askerler o kaplıcada yıkandılar. Kaplıcada yıkanan askerlerin hemen hepsi şifa buldu. Bunlardan ikisi çok hastaydı, onlar kaplıcada yıkanamadılar ve kısa süre sonra şehit oldular. Fatih Sultan Mehmet ve ordusu o iki askeri bugünkü “*Kurban Kamen*” denilen mevkiye defnetti.

Askerler Kurban Bayramı'nın ilk gününde vefat etmişti, Fatih Sultan Mehmet kurbanını bu askerlerin mezarına çok yakın bir yerde kesti. Fatih kurban kestiği yere ağaçlar dahi saygılı oldu ve o bölgede ağaç bitmedi” (K1, K2, K3, K4, K6, K7, K12, K13, K15, K30, K31, K33, K34, K35, K36, K37, K38, K39, K40).

Bu menkıbe etrafında, Boşnak halk kültüründe bir dizi tören ve pratiğin ortaya çıkmıştır. “*Kurban Kamen*” töreni için yakın köylerden binlerce Boşnak, her yıl mayıs

¹ Boşnakça'da, “*Kamen*”, taş anlamında kullanılır. “*Kurban Kamen*” ise, Kurban Taşı anlamında gelmektedir. Bu halk pratiğine “*Kurban Kamen*” denilmesinin nedeni, o bölgede Fatih'in bir taş üzerinde kurbanını kestiği inanışından kaynaklanmaktadır.

ayının son haftasında belirlenen bir günde öğle namazı vakti bu bölgede toplanmaktadır. Törenlerde öncelikle Fatih Sultan Mehmet'in kurban kestiğine inanılan taşın yanında kurban kesilmektedir. Tören için toplanan kalabalık bölgedeki önde gelen bir imam eşliğinde öğle namazı kılmaktadır. Namazdan sonra Kur'an okunmakta ve toplu bir şekilde dua edilmektedir. Törenler esnasında okunan Türkçe-Boşnakça ilahilerden sonra imam günün önemini belirten bir konuşma yapmaktadır. Bu konuşmada Fatih Sultan Mehmet'in ne kadar büyük bir zat olduğu ifade edilmektedir. Törenlerde dikkat çekici durum Fatih'e onunla gelen sosyal değişikliklere sadakatin sözle ve pratiklerle ortaya konmasıdır. "*Kurban Kamen*"de, *ormanlar içinde ve geniş sayılmayacak bu mevkide halk psikolojisi, fethi ve İslamlaşmayı yeniden gerçekleştirmektedir.* Fatih askerlerinin mezarları olduğuna inanılan iki mezarın başında dua edildikten sonra en yakın köye inilip yemek yenilmektedir. *Glavicno Köyü*'nde hemen her ev bu organizasyona hazırlıklıdır. Uzak yerlerden gelenler için her evde yemekler yapılmış ve ev sakinleri misafirleri beklemektedir. Köy sakinleri için Ramazan ve Kurban Bayramı'nın yanında üçüncü bayram gibi olan bu gün, bir şenlik bir eğlence günüdür. Günün kutsiyeti ve Fatih'in velîlik makamında dolayı eğlenceler dinî çerçevenin dışına çıkmadan yapılmaktadır (Fotoğraf. 35, 36, 37); (K2, K3, K4, K15 K33, K34, K35, K36, K37, K38, K39, K40).

Fatih Sultan Mehmet'in Kurban kestiğine inanılan bölgede yapılan tören, pratikler ve söz konusu menkıbenin yeni olmadığı asırlar öncesine dayandığını göstermektedir. Köylüler bu tören için, "*Büyükbabamızdan öyle gördük, o da büyükbabasından öyle görmüş*" ifadelerini kullanmaktadırlar. Bu ifadeler, geleneğin en az bir asır öncesine dayandığını göstermektedir. Fatih Sultan Mehmet'in o bölgede kurban kestiğine dair herhangi bir kanıt olmamasına rağmen, halk belleğinde nesilden nesile bu şekilde inanç gelişmiş ve bu inanış etrafında bir dizi pratik oluşmuştur. Fatih Sultan Mehmet ile ilgili anlatılan *Kurban Kamen Efsanesi*, tarihi gerçeklerle örtüşüp örtüşmemesinden çok, halkın söz konusu efsaneye inanması ve halk psikolojindeki bu olaya verilen değerlerin ele alınması gerektiği kanaatindeyiz.

Fatih Sultan Mehmet hakkındaki; menkıbe, tören, pratik ve ilahiler Boşnak halk kültüründe bir Türk sultanının bıraktığı derin izleri göstermektedir. Fatih Sultan Mehmet, Bosna-Hersek'in fetheden komutan olmaktan ziyade bir velî ve menkıbevî

kahraman olarak kabul edilmektedir. Hakkındaki anlatı ve pratiklere dayanarak denilebilir ki; *Fatih Sultan Mehmet, Boşnak halk kültüründe, yerli bir karakter ve bir "Boşnak" halk kahramanı olarak görülmektedir.*

3.2. Boşnak Halk Kültüründe Törenler

3.2.1. Mevlid

Mevlid, "*İnsanın doğduğu yer, doğma dünyaya gelme, doğulan zaman*" anlamına gelen bir kelimedir. Geleneksel Türk kültüründe ise Mevlid, "*Süleyman Çelebi*"nin yazdığı *Vesîletü'n-Necât*", isimli eser için kullanılmaktadır (Develioğlu, 2008: 636). Süleyman Çelebi'nin Hz. Muhammed'in doğumundan-ölümüne kadar hayatını anlattığı *Vesîletü'n-Necât* isimli eseri, 1409 yılında tamamlanmıştır (Pekolcay, 2005: 15). Bu eser; Türk toplum hayatında önemli bir tesir uyandırmış, Müslüman Türklerin sosyal hayatında Hz. Muhammed sevgisiyle birleşerek kadim bir "*Mevlid Geleneği*" oluşmuştur.

Mevlid geleneği, Türk halk kültüründe hayatın her safhasında görülen dinî-tasavvufî bir gelenektir. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i etrafında gelişen pratikler genellikle şu dönemlerde okunmaktadır:

"Hz. Muhammed'in doğumunun sene-i devriyesinde.

Cami, tekke ve evlerde; dinî-mistik törenlerde, ayinlerde, zikir törenlerinde.

Geçiş dönemlerinin ilki olan doğumun kırkıncı günü ya da muhtelif zamanlarda Mevlid okunur ve çocuğun kulağına ismi söylenir.

Evlilik törenlerinde, düğün öncesi ve sonrasında.

Adak niyetiyle, istenen şeyin yerine gelmesinden dolayı Allah'a teşekkür niyetiyle Mevlid okunur" (Pekolcay, 2005: 29).

Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* isimli eseri ve onun etrafında gelişen Mevlid geleneği sadece Türk halk kültüründe değil; hemen tüm Müslüman toplumları derinden etkilemiştir. Türk kültüründe yaygın olan bu dinî-tasavvufî gelenek, ilk dönemlerde Türkçe, yakın dönemlerde ise Türkçe metnin yanında tercümeleriyle

birlikte diğerk Müslüman topluluklara da görölmektedir. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i Müslüman topluluklarda Türkçe okunmakla birlikte; eser Arapça, Çerkezce, Tatarca, Arnavutça ve Boşnakça gibi çeşitli dillilere tercüme edilmiş ve bu toplulukların halk kültürlerinde Mevlid geleneğinin oluşmasını sağlamıştır (Okıç, 1976: 27-36).

Mevlid etrafında oluşan gelenek, fetihlerle birlikte Rumeli'ye taşınmış Rumeli'de Türk ve Müslüman topluluklar arasında görölmeye başlanmıştır. İstanbul'un fethinde önce Osmanlı'nın önemli kültür merkezleri olan “*Serez, Vardar Yenicesi, Üsküp, Manastır, Selanik, Prizren, Priştine, İşkodra*” (İzeti, 2007: 347); İstanbul fethinden sonra *Saraybosna, Belgrat* gibi önemli şehirler eklenerek Türk dini-tasavvufî gelenekler Balkan coğrafyasına yayılmıştır.

Balkanlarda en yoğun Türk nüfusunun olduğu Bulgaristan'da Mevlid geleneği zengin “kültür kalıpları” oluşturmuştur. Vedat S. Ahmed¹, Bulgaristan'daki Mevlid geleneği ile ilgili ifadeleri konuyu açıklar mahiyettedir:

“Bulgaristan topraklarında yaşamış ve bugün yaşamakta olan Müslümanlar, Alperenlerin ve dervişlerin kalıcı etkisiyle Peygamber efendimize topluca sevgi ve ihtiram gösterisi anlamına gelen Mevlid'e büyük önem vermiştir” (Ahmed, 2007: 371).

Vedat S. Ahmed'in belirttiği gibi, Bulgaristan Türklerinin-Müslümanlarının² kültürlerinde Mevlid geleneği önemli bir yer edinmiştir. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i başta olmak üzere Bulgaristan topraklarında, “*İpsalalı Hasan Efendi Mevlidi*” gibi çeşitli Mevlidler okunmaktadır. Bulgaristan Türk halk kültüründe görülen Mevlid geleneği, bir kültür havzası oluşturan Türk-Osmanlı coğrafyasındaki gelenekle paralellik göstermektedir. Bulgaristan'da Mevlid; geçiş dönemlerinde, halk için önemli olan belirli günlerde, Hz. Muhammed'in doğum gününde okunmaktadır. Bulgaristan Türkleri arasında; müellif, okunma sebebi, dinleyici kitlenin cinsiyetine göre, “*Mustafa Mevlidi*”, “*Köylü Mevlidi*”, “*Karı Mevlidi*”, “*Adam Mevlidi*” gibi çeşitli nitelemeler, bu kavramlar içinde farklı uygulama ve törenler oluşmuştur (Ahmed, 2007: 371-379).

Balkanlarda çoğunluğu Müslüman olan Arnavut toplumunda da Mevlid Geleneği yaygındır. Fetih hareketleri ve İslamlaşma ile birlikte Arnavut kültüründe Mevlid

¹ Vedat S. Ahmet, Bulgaristan/Sofya başmüftü yardımcısıdır (Ahmed, 2007: 370).

² Burada Pomaklar kastedilmektedir.

törenleri görülmeye başlamıştır. Mevlid'in Türkçe metninin yanında, 1878 yılında Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i *Hafız Ali Rıza Ulquinaku* tarafından "*Tercime-i Mevlud alâ Lisâni Arnavud*" ismiyle tercüme edilmiştir. Bu tercüme, Arnavut halk kültüründe etkili olmuş ve Arnavut folklorundaki mevlid törenlerinde yaygın olarak okunmuştur. Mevlid'in bu tercümesi, günümüzde özellikle *Karadağ* ve *Kuzey Arnavutluk*'ta okunmaktadır (İzeti, 2007: 345-351; Okiç, 1976: 34-35).

Bosna-Hersek'te Mevlid¹ geleneği fetih hareketleri ve İslamlaşma ile birlikte Saraybosna'da görülmeye başlamıştır. Tayyib Okiç, Bosna-Hersek'teki ilk Mevlid merasiminin 1471 yılında yapıldığını ifade etmektedir. Saraybosna'da Gazi Hüsrev Bey Cami'sinin 1531 yılına ait vakfiyesinde, Mevlid için 300 dirhem ayrıldığı görülmektedir. Mevlid törenlerinin Saraybosna'da yaygınlığı camilerin vakfiyelerinde de görülmektedir. Vakfiyelerde gördüğümüz kadarıyla Saraybosna'daki şu camilerde Mevlid törenleri yapılmıştır: "*Hacı Muhammed İbn Ahmed Subaşiç (1782), Ali Abid Efendi Kapiç (1865), Mustafa İbn Feyzullah Cennetiç (1872), Fazıl Paşa Şerifoviç (1873), Şeyh Hıfzi Efendi (1873), Abdi Aga İbn Şerif Zilçiç (vasiyetname/1873), Murat Ağa Kebîrzade (1903), VIII. Muhammed İbn Adem (1933)*" Saraybosna dışında Bosna-Hersek'in önemli şehirlerinden olan *Mostar*'da *Karagöz Bey Hacı Muhammed Za'im*'in vakfiyesinde Mevlid törenlerinden bahsedilmektedir. *Mostar*'da Mevlid törenleriyle ilgili; "*Elçi İbrahim Paşa (1706), Hacı Ali Bey Hasanpaşiç (1874), Banya Luka'da, Ferhad Bey Sokoloviç, Hacı Şaban İbn Huseyn (1696), Petrovatz'da, Osman Kumenoviç (1911), Donyi Vakuf'ta, Mula Ağa İbn Hacı İbrahim Balagiya*" vakfiyelerinde Mevlid törenlerinin yapılması üzerinde durulmuştur (Okiç, 1976: 36-37).

Bosna-Hersek'te Mevlid geleneğinin XVI. asırda folklorik bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Söz konusu asırda törenlerde katılanlara şerbet ve yemek verildiği bilinmektedir. 1870 yılına ait *Osmanlı'nın Bosna Vilayeti Resmi Gazetesi* "*Bosna*"da Mevlid kandillerinde camilerin aydınlatıldığı, kaleden top atışı yapıldığı ifade edilmektedir. XIX. asırda Gazi Hüsrev Bey Camisi'nde toplanan halk, Mevlid

¹ Mevlid kelimesi, Boşnakça'ya Türkçe'nin bazı ağızlarında da kullanıldığı gibi, "Mevlud" olarak kullanılmaktadır (Škaljić, 1965: 462).

töreninden sonra vali konağına gider. Burada Saraybosna valisi halkın, “*Mevlid-i Nebevi Bayramı*”nı tebrik ederdi (Okiç, 1976: 38; Beytić, 1943: 207).

Bosna-Hersek'e Mevlid geleneği o derece etkin olmuştur ki, M. Tayyib Okiç bu durumu ifade etmek için bir Boşnak halk şairinden şu ifadelerini aktarmaktadır:

Bu sultanın geç kızı vefat edince, kabrine giren meleklerle babasının tavsiyesi üzerine şöyle cevaplar vermiş

“Allah aşkına ey çokluk sualciler
Ben bugün beş vakit namaz kıldım
Beş def'a da Kitab'a(Kur'an-ı Kerime'e) baktım.”

Sorgu melekleri cennete gitmek için ibadetin yeterli olmadığı belirtemek için şöyle sorarlar:

“Senden şunu sormamız için
Allah bizi sana gönderdi.
Küçük yetimlere karşı niçin haşin davrandın?
Mahallelilere niçin az ateş verdin?
Komşu sofrasından niçin kaçtın?
Fakirlerden niçin başını çevirdin?
Mevlid'i niçin okutmadın?” (Okiç, 1976: 36).

Okiç'in aktardığı bu Boşnak halk şiirinde, sultanın kızının yapması gerekip de yapmadığı pratiklerden birisinin, “*Mevlid Okutmak*” olduğu görülmektedir. Bu halk şiirinde, sorgu meleklerinin temel sorularından birisinin Mevlid ile ilgili olması, Mevlid'in okutulmamasının, “*Kötü, çirkin*” unsurlar arasında gösterilmesi, Boşnak halk kültüründe Mevlid geleneğinin ne derece işlevsel olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Bosna-Hersek'te Mevlid, 1879 yılına kadar yalnızca Türkçe okunmuştur. Bu tarihten sonra *Haftız Salih Gaşevic*, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ini Boşnakça'ya tercüme etmiştir. Gaşevic'in tercümesi Bosna-Hersek'te yaygınlaşmış olmakla birlikte; Mevlid

törenlerinde tercümeden daha çok, Türkçe Mevlid okunmaya devam etmiştir. Fehim Nametak¹ bu durumu vurgulamak için şu ifadeleri kullanmıştır:

“Vesîletü'n-Necât, Boşnakça'ya çevrildikten sonra da Türkçe olarak Boşnaklar arasında çok popüler olup, Türkçe bilmedikleri halde çok sık, hemen hemen Boşnakça versiyonuyla aynı sıklıkla okunuyordu” (Nametak, 2007: 283).

Nametak'ın da belirttiği gibi Vesîletü'n-Necât'ın Türkçe metni Boşnak halk kültüründe geçmişte olduğu gibi günümüzde işlevselliğini devam ettirmektedir. Günümüzde Boşnak camilerinde, tekkelerinde ve evlerde Türkçe bilmedikleri halde kadim bir geleneği devam ettiren Bosna-Hersekli; Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ini okumayı sürdürmektedirler (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28, K29, K30, K31, K32, K33).

Bosna-Hersek'te Salih Gaşevicten sonra Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ini *Mahmud Caferovic* (1941), *Muhammed Rüşdî*, *Saraybosnalı Arif* de tercüme etmişlerdir ancak; bu tercümelere hiçbiri Gaşevic'in tercümesi kadar halk arasında yaygınlaşmamıştır. Bu tercümelemlerin dışında *Safvet Beg Başagic*, farklı naat ve kasidelerden yararlanarak Boşnakça bir Mevlid yazmıştır (Okıç, 1976: 49-54).

Günümüz Boşnak tekkelerinde Mevlid törenleri ve pratikleri fonksiyelliğini korumaktadır. Boşnak tekkelerinde çoğunlukla Türkçe Mevlid okunmakta, Boşnakça metin ve tercümelemler tercih edilmemektedir. Tekkelerde Türkçe Mevlid'in tercih edilmesi, Türk tasavvuf geleneğinin Bosna-Hersek'teki kadim izlerinden kaynaklanmaktadır. Tekkelerin birer gelenek taşıyıcı olmaları ve Mevlid'in de bu geleneğin devamı kabul edilmesi, Boşnak tekkelerinde Süleyman Çelebi'nin Türkçe Mevlid'i tercih edilmesini sağlamıştır. Boşnak tekkelerinde Mevlid törenleri şu şekildedir:

Mevsim şartlarına göre akşam ya da yatsı namazının kılınmasından sonra yapılan tesbihat sonrası Mevlid töreni başlamış olur. İlk olarak, “*Ey Hûda'dan lutf u ihsân isteyen*” ilahisiyle okunur. Sonrasında, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin belirli bölümleri Miraç bahrine kadar okunur. Mevlid'in bahirleri arasında geçişlerde “*Çun*

¹ Boşnak kökenli Fehim Nametak, Sarajevo Üniv. Filozofki Fak. Türkoloji Böl. Türk Edeb. profesörüdür.

doğub tutdı cihân yuzini husnun güneşi yâ Resûla'llâh”, “*Bir gicede Muhammed'e Çalab'dan geldi Burâk*”, “*Ey enbiyâlar serveri*” ilahileri başta olmak üzere törenin zamanı ve zeminine göre Hz Muhammed’i konu edinen diğer Türkçe-Boşnakça ilahiler okunmaktadır. Türkiye’deki Mevlid törenlerinde görülen şerbet dağıtma âdeti Boşnak tekkelerinde de görülmektedir. Türkçe bilmemelerine rağmen Balkan ağzıyla okunan Mevlid, Türkçe münacaat ve gülbank ile sona ermektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28).

Bosna-Hersek’te Türkçe Mevlid’in bu derece yaygın olmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Boşnaklar Müslüman bir topluluktur, Müslüman bir topluluğun İslam dinine ve onun peygamberine sevgi duymaları inandıkları dinin gereğidir. İkincisi, Hz. Muhammed’e çeşitli dillerde naatlar ve kasideler yazılmış olsa da hiçbir eser Vesiletü’n-Necat kadar toplum hayatını derinden etkilememiş ve kendi etrafında bir gelenek oluşturmamıştır. Bu derece meşhur olan bir eserin Türk kültür havzasında olan Boşnak kültürünü etkilememesi mümkün değildir. Üçüncüsü, Batı Türkleri (Anadolu ve Balkan Türklüğü) kurdukları büyük İmparatorluk ile büyük bir coğrafyaya hüküm etmişlerdir. Dönemi için egemen-hâkim kültür olan Türk kültürünün bu pratiğinin diğer Müslüman toplulukları da etkilemesi olağandır. Dördüncüsü, Bosna-Hersek 1878 yılına kadar fiilen 1908 yılına kadar resmen Osmanlı toprağıydı. Bosna-Hersek kökenli birçok devlet adamı, asker vb. çeşitli alanlarda Osmanlı’nın farklı coğrafyalarında hizmet etmişlerdir. Birçok Türk idareci, Bosna-Hersek’te devletin değişik birimlerinde çalışmıştır. Aynı devletin bünyesinde yaşayan bu iki toplumun birbirini etkilememesi söz konusu olamazdı. *Beşincisi*, Bosna-Hersek’te güçlü olan tekke geleneği, Türkiye’de; Bursa, Edirne, İstanbul gibi bu geleneğin yoğun olduğu ve ekollerin merkezi olan şehirlerden besleniyordu. İlgili bölümlerde ifade ettiğimiz gibi Bosna-Hersek’ten birçok tekke erbabı, Türkiye’de bulunan bu merkezlerde manevi eğitimlerini tamamlıyorlardı. Salıkların Osmanlı’nın önemli merkezlerinde gördükleri bu dinî-tasavvufî pratiği, Bosna-Hersek’te yaşatmaları tasavvuf geleneğinin bir gereğiydi. *Son olarak*, Bosna-Hersek’in Osmanlı’dan kopmasından günümüze kadar, Türkçe Mevlid’in okunmaya devam etmesi, Bosna-Hersek’in herhangi bir şehrinde okunan Mevlid ile Anadolu’daki bir yerleşim

biriminde söz konusu geleneğin adet ve pratiklerin aynı olması, Türk-İslam kültürüne ait “*tortulaşmış kültür kalıpları*”nın Müslüman Boşnakların kimliklerinin bir sembolü olmasından kaynaklanmaktadır.

Bosna-Hersek’te Süleyman Çelebi’nin Mevlid’inin okunan bölümleri ve Salih Gaşević’in tercümesi ise şöyledir:

(*Vesiletü’n-Necât Giriş Bahri*)

(*Hafız Salih Gaşević’in Tercümesi*¹)

Allah adın zikredelum evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kula

*Sprva vazda spominjati svog Boga
U poslovim' to je vadžib na roba*

Allah adın her kim ol evvel ana
Her işi âsân ider Allah ana

*Boga dragog ko spominje sidkile
Allah njemu olakšaće poslove*

Allah adı olsa her işin uni
Hergiz ebter olmaya anın soni

*Kada bude Bož' je ime najprije
Neće izać ružan pos'o poslije*

Bir kez Allah dise şevkile lisân
Her işi asan ider Allah ana

*Na čas svaki Allah Allah vikati
Bog će nama vazda pos'o olakšati*

Bir kez Allah dese şevkile lisân
Dukulur cumle cunah misl-i hazan

*Halis srcem ko Allaha spominje
Odmah od njeg svaki đunah otpane*

İsm-i pâkin pâk olur zikreyleyen
Her murâda erişir Allah diyen

*Bož' je ime ko spominjat nauči
On kod Boga svaki murad dokuči*

Aşk ile gel imdi Allah diyelum
Dert ile gözyaş ile âh edelum

*Hodi slatko svi da Allah viçemo
Od žalosti i da aškom plačemo*

¹ Hafız Salih Gaşević, Süleyman Çelebi’nin Mevlid’ini şekil ve anlamına uygun olarak tercüme etmiştir. Bununla birlikte Gaşević’in tercümesi birebir yapılmış bir tercüme değildir; bazı beyitlerde şair, orjinal metnin anlamı vermiş olmakla birlikte farklı ifadeler kullanmıştır. Tezimize aktardığımız Mevlid bölümleri, Bosna-Hersek’te Mevlid’in okunan Türkçe bölümleri ve o bölümlerin Salih Gaşević tarafından tercüme edilmiş kısımlarıdır. Bundan dolayı tezimizde Gaşević’in tercümesinin tamamı aktarılmamıştır. Mevlid’in Türkçe metni, Bosna-Hersek’te okunan şekliyle verilmiştir (ağız özellikleri yansıtılmıştır).

Birdir ol birliğine şek yokdurur
Buna her daim iman ederuk

*Bog jei jedan to šubhen nemano
Za vazda je na to iman imamo*

Var iken ol yok idi ins u melek
Arş u ferş u ay u gun hem nüh felek

*Aršu ćursu sahibija Bog dragi
Iz nejmenja ovaj svijet On stvori*

Ger dilersiz, bulasız oddan necât
Aşk ile derd ile edin es-salât

*Koji traži da ga vatra ne prži
Nek u srucu salavate on drži*

Ey 'Azîzler Bahri

Hafız Salih Gašević'in Tercümesi

Ey 'azîzler işde başlaruz suze
Bir vasiyet kılaruz illâ size

*Dragi moji što ću vama ja rijet
Poslušate, to je jedan vasijjet*

Ol vasiyyet kim direm hem kim tuta
Misk gibi kokusi cânlarda tute

*Ko posluša što ću njemu besjedit
Njemu duša mirisala u Džennet*

Hak Taâlâ rahmet eyleye ana
Kim beni ol bir duâ ile ana

*Da Bog njeme svako dobro pokloni
Ko god mi se hajir dovom nakloni*

Her kim diler bu duâda buluna
Fâtiha ihsân ide ben kuluna

*Pa ko hoće ovu dovu da uči
Musannifu nek Fatihu prouči*

(Hak Taâla Bahri)

(Hafız Salih Gašević'in Tercümesi)

Hak Taâlâ çun yaratdi Âdem'i
Kıldı Âdem'le müzeyyen 'âlemi

*Dragi Allah kako stvori Adema
Njim okiti ovaj dio alema*

Âdeme kıldı ferîşteler sucûd
Hem ana çok kıldı ol lutf ıssı cûd

*Sedže njemu učiniše meleki
A Bog dragi pokloni mu pomoći*

Mustafâ nûrunu alnında kodu
Bil Habîb'im nûrudur bu nûr dedi

*Svog habiba na čelo mu nur dade
I taj nur mu jedan zeman ostade*

Sonra Havva alnına nakl itdi bil
Şit doğdı ana nakl itti bu nûr

*Na Havvu ga potlje Allah prenese
Šit se rodi pa gana njeg prenese*

Erdi İbrâhîm'i İsmâîl'e hem
Suz uzanur ger kalanın der isem

*Doğe Ibrahim i Ismail na dunja
Oduljiće da kazujem drugo ja*

Geldi çun ol Rahmeten li'l-'âlemin
Vardi nûr anda karâr etti hemîn

*Kad se rodi rob u Boga najbolji
Nur je njegov, pa se njemu prikloni*

Ger dilersiz, bulasız oddan necât
Aşk ile derd ile edin es-salât

*Ko traži da ga vatra ne gori
Neka srce salavatom otvori:*

(Velâdet Bahri)

(Hafiz Salih Gašević'in Tercümesi)

Âmine Hatun Muhammed annesi
Ol sadeften doğdu ol durr dânesi

*Amina, Majka Muhammed Pejgambera
Ona sadeft rodi zrno bisera*

Çunki Abdullah'dan oldu hâmile
Vakt erişti hafta ve eyyâmile

*Kad je bila njim Amina hamila
Alemeta mnoga jeste vidjela*

Hem Muhammed gelmesi oldi yakîn
Çok alâmetler belurdi gelmedin

*Kad je bila njim Amina hamila
Alameta mnogo jeste vidjela*

Ol gice kim doğdu ol Hayrû'l- Beşer
Anesi anda neler gördü neler

*Kad približi vakat da se on rodi
Svako dobor na 'vi svijet dohodi*

Ol Rebiyyülevvel ayı nicesi
On ikinci gice iseyn gicesi

*Rebiul-evvel, vakat bješe proljeće
Ponedeljak, noć dvan'esta doleće*

Dedi gurdum ol Habîb'in anesi
Bir acep nûr kim güneş pervânesi

*Kad je majka Muhammeda rodila
Kazala je da je čuda vidila:*

Hem hava uzre duşendi bir döşek
Adı Sundub, duşeyen anı melek

*Na havaji melek dušek prostrije
Iz Dženneta po imenu Sundus je*

Uç âlem dahi dikildi uç yere
Her birisi aydayın nire nire

*Tri bajraka razapeta viğoh ja
Poslušajte, što govorim vama ja*

Biri maşrik biri mağribde anın
Biri damında dikildi Ka'be'nin

*Na magribu, na maşriku dva ajan
Treći bajrak baš od Kâbe na tavan*

Bildim anlardan kim ol halkun yegi
Kim yakîn oldi cihana gelmegi

*Odmah znado gdje je rob najbolji
Dragom Bogu od svakoga najmiliji*

İndiler gökten melekler saf ü saf
Ka'be gibi kıldılar evim tavaf

*Melaika mnoga sade sa neba
Okruži se naša kuća ko Kaba*

Yarılp çıktı divardan nâgehân
Hayret içre kalmış idim ben hemân

*Rastupi se duvar, a ja pogledah
Pokraj sebe mnogo čuda ugledah*

Geldi üç Hûrî bana oldu ayân
Muhammed'i yüceltti her biri.

*Iz Dženneta tri hurije dođoše
Muhammeda svakojako fališe*

Dediler oglun gibi hiçbir ogul
Yaradılali cihân gelmiş degil

*“Nikad nije majka vakog rodila!
Blago tebi što si njega nosila?”*

Amine eder çu vakt oldi tamâm
Kim vucûda gele ol Hayrû'l-enâm

*A kad doğe vakat da se porodim
Ono dobro što će doći da vidim*

Susadım gâyet harâretten kati

Bješe žeda meni došla do duše

Sundular bir câm dolusi şerbeti

Jedan bardak šerbeta mi dadoše

Kardan ak idi ve hem soğuk idi

Studenije od snijega i bjelje

Lezzeti dahi şekerde yok idi

Slade bješe od šerbeta i ljepše

İçtim ani oldi cismim nura gark

I to šerbe što dadoše kad popih

Edemedim kendimi nûrdan fark

Cijela se ja u nuru utopih

Sonra gark oldi vucûdum nûrile

Utopih se ja u nuru svakako

Burudi beni o nûrun ismeti

A za sebe ja ne znadoh nikako

Geldi bir ak kuş kanâdiyle revân

Prifati me jedna ptica bijela

Arkami sıvadi kuvvetle hemân

Opet meni doğe snaga cijela

(Burada ayağa kalkılır)

(Ovdje treba ustati na noge)

Doğdı ol saatte ol Sultân-ı Dîn

I rodi se car od Dina onaj čas

Nûra gark oldi semâvât u zemîn

A u nuru utopi se svijet vas

Sallu ‘aleyhi sellîmu teslîma

Vi salâvat donesite na njega

Hattâ tenali cennetten ve naîma

Steći cete nimet Džennet kod Boga

Ger dilersiz, bulasuz oddan necât

Koji želi da mu vatra ne udi

Aşk ile derd ile edin es-salât

Neka srce salavatom prohudi:

(Merhaba Bahri)

(Haftz Salih Gašević'in Tercümesi)

Yaradılmış cumle oldu şâduman

Sve stvoreno učini se veselo

Gam gidip ‘âlem yeniden buldu cân

Briga ode, život dođe na novo

Cumle zerrat-i cihân edip sadâ

Na svijetu progovori stvar svaka

Çağrısuben dediler kim merhaba

Devletliji svašto reče: “Merhaba”

Merhaba ey 'Âlî sultân merhaba Merhaba ey Kân-ı irfân merhaba	<i>Merhaba, te care vel'ki, merhaba Merhaba, ti znanja izvor merhaba</i>
Merhaba ey Sırr-ı Furkân merhaba Merhaba ey derde dermân merhaba	<i>Merhaba, ej svak moli od tebe Merhaba Božja milost na tebe</i>
Merhaba ey bülbül-i bâğ-ı Cemâl Merhaba ey derde dermân merhaba	<i>Merhaba, ej živu živo, merhaba Merhaba, ej muki last si, merhaba!</i>
Merhaba ey âsî ümmet melcei Merhaba ey çaresizler eşfâi	<i>Za gr'iješke mučenike ummeta Moliš tražiš Bžijega rahmeta</i>
Merhaba ey rahmeten-lil 'alemîn Merhaba sensin şefi'a'l- müznibîn	<i>Na svijetu ti si rahmet, merhaba Za grješnike ti se moliš merhaba</i>
Merhaba ey kudreti ayn-ı Halil Merhaba ey has-ı mahbub u Celîl	<i>Ti si svijetlo svom umetu veliko I u mucu mnogo si pomogao</i>
Merhaba ey Padişah-ı dû cihân Senin için oldu kevnile mekân	<i>Mučenome pomagalać vazda si I drugoga sačuvati rada si</i>
Ey gönüller derdinin dermânı sen Ey yaradılmışların sultânı sen	<i>Na srčanu ranu svaku vidiš ti Na svijetu šta god ima car si ti</i>
Ger dilersiz, bulasız oddan necât Aşk ile derd ile edin es-salât	<i>Koji traži da ga vatra ne gori Neka srce salavatom napuni</i>
Çunku ol mahbub-i Rahmân u Rahîm Kıldı dunyayı cemâlinden naîm	<i>Kad se rodi onaj Božji milosnik Bog je njemu vazda bio pomoćik</i>
Birbirine muştalayıp her melek	<i>Melaika bješe menu odviše</i>

Raksa girdi şevk u şâdından felek	<i>Od veselja i nebesa igraše</i>
İşbu heybetten Âmine hub-rû Bir zaman akli gidup geldi geru	<i>Amina se u tom času izgubi Malo zatim opet bude pir sebi</i>
Gurdi gitmiş Hûrîler hiçkimse yok Hayret içre çok tefekkür kıldı ol	<i>Pa pogleda- kad hurija nema tu A Muhammed Allahu se moli tu</i>
Şuyle Beytullah'a karşı ol Resûl Yuz yere vurmuş ve secde kılmış ol	<i>Sedždu čini, a jezikom zboraje A šehadet prst u njega micaše</i>
Secdede başı dili tahmîd eder Hem kaldırmış parmağın tehvîd eder	<i>Prema Kabi u čošetu bijaše Dragom Bogu sve on sedždu činjaše</i>
Kulağım ağzına verdim dinledim Ummet için Allah'a duâ eder.	<i>Primakoh se pa poslušah šta veli Za ummet se dragom Bogu on moli</i>
Der ki ey Mevlâ yuzum tuttum sana Yâ İlâhî ummetim vergil bana	<i>Dragi Bože pokloni mi ti ummet Nemoj na njih Ti bacati ukubet!</i>
Ummetim dedi sana çun Mustafa Ver salâvât sen de ana bul safa	<i>U djetinstvu on je isko ummetu U starost naklanjaj se sunetu</i>
Bizim için çocukken dua etti, Biz günahkârlar sünneti terk ettik.	<i>Za nas moli kad je bio dijete Mi griješni terk činismo sunnete</i>
Ger dilersiz, bulasız oddan necât Aşk ile derd ile edin es-salât (K1, K2, K3, K4, K21).	<i>Koji traži da ga vatra ne kosi Nek' srcem salavate donosi</i>

Boşnak tekkelerinde, camilerinde ve diğer mekânlarda bu bölüme kadar Mevlid Türkçe okunmaktadır. Bu bölümden sonra Gaşevic'in tercümesi tercih edilmektedir.

Mevlid'in son kısmı dua ile bitmektedir, bu bölüm Türkçe olan şu metinle biter:

Yâ ilâhî ol Muhammed hakk için

Ol şefâ'at kâni Ahmed hakk için

Sidre vu Arş-i muallâ hakk için

Ol sulûk-i seyri âlâ hakk için

O gice suyleşilen suz hakk için

Ol gice Hakk'i guren guz hakki için

Sırr-ı Furkân Nûr-ı Âzam hakk için

Kuds u Ka'be, Merve Zemzem hakk için

Guzi yaşı hak için âşıklarun

Bagri başi hak için sâdiklarun

Aşk odundan cigeri puryân için

Derd ile kan ağlayan giryân ipun

Sıdk ile yolunda kâim kul için

Hazretine doğru varan yol için

Şol zaman kim muddet-i ömr u hayât

Âhir ole ere hengâm-i memât

Yâ ilâhî saklagıl îmânımız

Virelum îmân ile tâ cânımız

Biz günâhkâr âsî mucrim kullar

Yarlıgayub kıl gunâhlardan beri

Kabrimuz î mân ile pur-nûr kıl
Munîsin gilmân ile hem hûr kıl

Hem dahi mizanımız eyle sekîl
Cennete girmege lutfun kıl delîl

Mustafa'ya hem civar et yâ Kerîm
Cennetu'l-Firdevs içinde yâ Rahîm

Lutf ile göster bize dîdârını
Nîmetinle toyla gıl kullarını

Afvedüp isyanımız kıl rahmeti
Ol Habîb'in yuzi suyu hurmeti

Sana lâyıık kullar ile hem-dem et
Ehl-i derdin suhbetine mahrem et

Hem Suleyman fakîre rahmet et
Yoldaşın î mân makâmın cennet et

Ya ilâhî kilma bizi dallîn
Bu duâ cumleniz deyin amîn

Ummetinden râzi olsun ol Muîn
Rahmetu'llâhi aleyhi ecmeîn (K2, K3, K4, K5, K15, K19, K21).

3.2.2. Yağmur Duası

Yağmurdan dolayı yaşanan kuraklık, hasatın zayıflığı ve su ihtiyacı; farklı toplumlarda çeşitli törenlerinin yapılmasını sağlamıştır. Suya ve yağmura olan ihtiyaç toplumların inançları ve kültürlerine göre, çeşitli kültür kalıpları ve pratikleri ortaya çıkarmıştır. Müslüman topluluklarda yağmura ve suya duyulan ihtiyaç, “*Yağmur Duası*” ve bu dua etrafında gelişen bir gelenek oluşturmuştur. Türk halk kültüründe, yağmur duası etrafında dinî-mistik ve majik birçok pratik ve inanmayı görmek mümkündür (Acıpayamlı, 1964: 221).

Eski Türk kültüründe “*Yada, Cada, Yat*” ismi verilen taşların olduğu ve bu taşlar vasıtasıyla yağmur yağdırma pratiklerinin yapıldığı bilinmektedir. İslam tarihçisi *İbn-ül Fakih, Abbas İbn Muhammed İbn İsa el-Merzevî*’ye dayanarak, Horasan bölgesinde yaşayan Türklerde böyle bir taş olduğu ve bu taş etrafında yağmurun yağması için yapılan pratikleri aktarmıştır. *Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lûgati’t- Türk’te* “*Yat*” isimli taşla majik uygulamalar yapılarak karın ve yağmurun yağdırılmaya çalışıldığını kendisinin de bu uygulamalara şahit olduğunu ifade etmektedir. Altaylılarda, “*Kam*” dışında görevi yağmur yağdırmak olan “*Yadaçı*” denilen kişiler bulunmaktaydı. Bu taş etrafında oluşan, “*Yada Taşı Efsanesi*” birçok Türk topluluğunda görülmektedir (İnan, 2000:160-163). Edebî ve tarihî kaynakların aktarımları ve İslamiyet öncesi Türk kültüründe Yada taşı etrafında oluşan adet, uygulama ve pratikler göz önüne alındığında, Türklerde İslamiyetten önce de yağmur yağdırma törenlerinin yaygın olduğu görülmektedir.

Yağmur Duası, İslam kültüründe de görülen bir gelenektir. Birçok Müslüman toplumunda yağmur duası yapılmaktadır. *İran, Suriye, Dağıstan* gibi Müslümanların çoğunlukta olduğu coğrafyalarda, yağmur duası yapılmaktadır ve törenler Anadolu’da yapılan törenlerle benzerlik göstermektedir (Acıpayamlı, 1964: 223; Gözaydın, 1987: 165-172).

Anadolu’da yağmur duası etrafında zengin bir gelenek oluşmuştur. Yağmur duası ve etrafında oluşan pratikler kendi içinde çeşitli safhalar meydana getirmiştir. Yağmur duası ile ilgili törenleri: “*Hazırlık- yürüyüş safhası, uygulama safhası ve ziyafet-bitiş safhası*” olarak üç bölüme ayırmak mümkündür. Bu safhaların her biri kendi içinde

çeşitli adet ve pratikler barındırmaktadır. Hazırlık safhasında; Oruç tutma, Mevlid okutma, camide toplanma, kum, çakıl ve taşa dua okuma, gibi dinsel pratiklerin yanında; çakıl, taş, kum ve nohut toplama, kepecek bebek hazırlama, suya kavrulmuş tuz atma, Suya tabut atma gibi dinsel olmayan pratikler de yapılmaktadır. Uygulama ve bitiş safhalarında da söz konusu safhaların işlevine göre çeşitli pratik ve uygulamalar yapılmaktadır (Acıpayamlı, 1964: 227-232). Yağmur Duası törenlerinin adet ve pratikleri yörelere göre değişiklikler göstermekle birlikte temel uygulamalar, aynı işlevi yerine getirmektedir.

Yağmurun yağması için çocukların ve gençlerin uyguladıkları “Çömçeli Gelin” pratiği Anadolu’nun hemen her bölgesinde görülmektedir. Farklı yörelerde “Çömçe Gelin, Çomça Gelin, Bodi Bodi, Bodi Bostan, Çullu Kadın, Dodu, Çullu, Hot Bodi-Bodi, Kepçe Kadın, Mulla, Potik” gibi isimler ile adlandırılan bu tören, büyük bir kepeçden kadın-gelin şekline getirilen bir kuklanın bir çocuk tarafından tutulup yanındaki çocuklarla birlikte mahalleyi dolaşıp erzak toplama oyunudur. Bu töreninin temel işlevi belirli bir zamandan beri yaşanan susuzluğun çözümü olarak yağmurun yağması sağlamaktır (Acıpayamlı, 1963: 1; Artun, 2008b: 209; İnan, 1998: 480, Kalafat, 1990: 99).

Türkiye’de Yağmur Duası geleneğinin en belirgin pratiklerinden birisi belirli sayıda toplanan okunmuş taşları su ile ıslatmaktır. “Taşın toplanış şekli, sayısı, okunması, taş toplayıcıların özellikleri” gibi birçok unsur, yağmur duası geleneğinde “*Taş Motifi*”ni oluşturmuştur. Yağmur duası geleneğinde görülen taş motifinde, *taş-su ilişkisi* ve *taşın sayısı* en belirgin unsurlardır. Okunan taşların su ile teması sonucu yağmurun yağacağı inanişinden kaynaklanan bu pratik, dini bir motif olmaktan ziyade majik bir yapı göstermektedir. Türk Dünyası’nın çeşitli topluluklarında da görülen bu pratik; İslamiyet öncesi “*Yada, Yat, Cada*” denilen taşla yağmur yağdırma ritüelinin, yağmur duası geleneği içinde işlevselliğini koruduğunu göstermektedir (Acıpayamlı, 1964: 235; 236; Acıpayamlı, 1963: 5).

Türk kültüründe yağmur duası etrafında gelişen adet ve uygulamalar; fetih hareketleri İslamlaşma, Türk göçü ile birlikte Balkanlara taşındığı görülmektedir. Kosova’da büyük kuraklıklardan sonra yağmurun yağması için “*Demir Dodole*” töreni

yapılmaktadır. Bu pratik, bir kukla töreni olup Çömçe Gelin'in töreniyle büyük benzerlikler göstermektedir. Bu törende kukla, elde taşınan bir figür değil; töreni icra eden çocuklardan birisidir. Demir Dodole olan Çingene çocuk, vücudunu yeşil ağaç dallarıyla sarar. Demir Dodole'nin aksine iyi giyinmiş diğer çocuklar, Demir Dodole'yi ortalarına alır ve mahalleyi gezerek bahşiş alır, erzak toplurlar. Demir Dodole ve etrafındaki çocuklar koro halinde şu ifadeleri kullanırlar:

“Mutfakta hamur

Tarlada çamur

Allah versin yagsın yağmur

Demir Dodole

Yağ olsun, bal olsun

Demir Dodole

İçi somon bi aşçere

Demir Dodole” (Hafız, 1982: 70-71).

Balkanlardaki bu yağmur yağdırma pratiği, sadece Kosova'daki *Türk folklorunda* değil; *Arnavut, Sırp folklorunda da* görülmektedir. Balkan Türklerinin “*Demir Dodele*” dedikleri bu törene Arnavutlar, “*Dordele*”; Sırlar ise, “*Dodele*” demektedirler. Söz konusu topluluklarda bu tören yapılırken, çocuklar kendi dillerinde Türkçe metne benzer kalıp sözler söylemektedirler (Hafız, 1982: 72-73). Demir Dodole töreni, benzer isim ve pratikle Türkiye'de Trakya bölgesinde görülmektedir. Tekirdağ'da “*Dudele*” olan çocuk, Balkan Türkleri ve diğer Balkan topluluklarında görüldüğü gibi ağaç dallarıyla sarılır. Tören için seçilen çocuk, öksüz olmalıdır. Dudele'nin üstüne su dökülür; Dudele, kalabalık önünde yürür ve zıplar. Ağaç dallarından süzölmüş olan su, böylece çocuğun üstünden dökölmüş olur. Dudele'nin diğer pratikleri, Balkanlardaki Demir Dodele törenin pratik ve uygulamaları gibidir. (Artun, 1992: 10). Balkan Türklerinin Demir Dodele olarak adlandırdığı, diğer toplulukların farklı isimlerle adlandırdığı bu pratik, “Çömçe Gelin” töreninin Balkanlardaki varyantları olarak görölmektedir. Çömçe Gelin töreninde, çocukların elinde bir kukla bulunurken; Demir Dodele'de çocuğun kendisi figür olmaktadır. Her iki tören de birer çocuk pratiğidir ve çevredeki evler gezilerek erzak toplanır. Çömçe

Gelin töreninde de Demir Dodele’de de amaç yağmurun yağmasını sağlamaktır. Demir Dodele’nin törenin, pratik ve fonksiyonu ele alındığında denilebilir ki; *Yada, yat taşı ile yağmur yağmasını sağlama törenleri Anadolu’da Çömçe Gelin töreni şeklinde tezahür etmiş, Balkanlarda ise küçük değişikliklere uğrayarak Demir Dodele ismiyle toplumsal işlevini sürdürmüştür.*

Anadolu ve Balkanlarda yaygın olarak görülen yağmur duası ve etrafında gelişen adetler, Bosna-Hersek’te de görülmektedir. Bosna-Hersek’te yağmur duası Türkiye’deki gibi üç safhadan oluşmaktadır. Hazırlık safhasında; evler temizlenir ve farklı bölgelerden gelen misafirlere tören sonrası yemek vermek için büyük miktarda yemek hazırlanır. Duaya çıkmadan önce; hasta, yaşlı ve ağır hastalar ziyareti edilir. Yağmur duası; cuma günü cami avlusunda okunmakla birlikte, makbul olan belirli bir bölgeye gidip töreni o bölgede yapmaktır. Yağmur duası, cami avlusunda yapılmayacaksa kalabalık bir topluluk; dualar, ilahiler eşliğinde hedeflenen bölgeye gitmek için hareketlenir. Yol boyunca edilen dualara kalabalıktan, “Amin” ifadesiyle karşılık verilir (Mulahalilović, 1989: 204-206).

Kalabalık öğle namazını, duanın yapılacağı bölgede kılar. Namazdan sonra yağmur duasını okumak için ön safa çocuklar da alınır. Çocukların ön safa getirilmesi ve duaya iştirak etmelerini sağlamanın temel fonksiyonu “Günahsız çocuklardan dolayı Allah’ın rahmetinin tecelli edeceği” düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bosna-Hersek’te yağmur duası şöyledir:

Yâ İlâhî mu’minina
Eyle ihsân kil kerem!
Yâ İlâhî eyle mesrûr
Bu guruhi mu’minin
Lutfi dub isyâne bakma
Amîn-i sibyanâ bak!
Curmumuzi eyle magfûr,
Yâ Gafûru yâ Rahîm!
Sekiz Cennet hurmet için
Yağmuri eyle nasîb!

İsm-i A'zâm hurmet için
Yagmuri eyle nasîb!
Enbiyalar hurmet için
Yagmuri eyle nasîb!
Nass-i Kur'an hurmet için
Yagmuri eyle nasîb!
Muhammed peygamber hurmet için
Yagmuri eyle nasîb!
Eskina gaysen mugisen
Necinna min ma nehaf
Amin Amin elfe amin ya ilahe'l-alemin”

Bu duanın her beyitinden sonra kalabalık yüksek sesle “Amin” der (Mulahalilović, 1989: 206-210).

Bosna-Hersek'te yağmur duası ile yapılan hazırlıklar ile Türkiye'de görülen hazırlıklar arasında büyük benzerlik görülmektedir. Yaşlı insanlar, dul kadınlar ve ihtiyaç içindeki insanların dualarını almak, Anadolu'da yağmur duası ile ilgili genel bir pratiktir. Anadolu'da da yağmur duasını yapmak üzere hedeflenen mekâna gitmek için hareket halindeki kalabalık önünde, ilahi ve dua okuyan bir ekip olur. Kalabalık bu guruba sık sık “Amin” ifadesiyle karşılık verir (Acıpayamlı, 1963: 7-9).

Türkçenin konuşulmadığı Bosna-Hersek coğrafyasında yağmur duasının Türkçe okunması, dikkat çekici bir durumdur. Müslüman toplulukların hemen hepsinde görülen yağmur duasının Müslüman Boşnaklar arasında görülmesi ve Boşnak halk kültüründe çeşitli pratikler oluşturması doğal görülebilir ancak; duanın Türkçe okunması ve yağmur duası etrafında gelişen pratiklerin Türk folklorunda görülen adet ve pratiklerle büyük benzerlik göstermesi Türk folklorunun Boşnak folkloru üzerindeki etkisini göstermektedir.

Türkiye'de işlev ve tema açısından aynı olmakla birlikte farklı metinler-ilahiler yağmur duası olarak okunmaktadır. Ali Rıza Balaman'ın aktardığı ve Bosna-Hersek'te okunan yağmur duasına benzer olan dua şöyledir:

“Yâ İlâhi İsm-i Azam hurmetine

El Aman

Rahmetini bizlere eyle ihsân

Ya Rahman

Ya İlâhi, Âmin çağırın sübyan

Çocuklar hürmetine el aman” (Balaman, 1983:56).

Orhan Acıpayamlı ise şöyle bir yağmur duası aktarmaktadır:

Derilip geldim kapına ey Rahim Bari Hüda

Sen Kerim’ sin sen Rahim’ sin ya İlâhe’l- âlemîn

Asi kulların ne yapsın senden olmazsa ata

Sen Kerim’ sin sen Rahim’ sin ya İlâhe’l- âlemîn

Her nebatat ve hububat cümlesi açtı dehen

Rahmet etmetsen İlâhi, her biri eyler figan

Senden özge kimsemiz yok ya İlâhe’l- âlemîn

Sabrımız yoktur İlâhi cümlemiz olduk fena

Sen yarattın cümlemizi herkese verdin gıda

Senden isteriz hepimiz Rabbena fağfirlena

Sen Kerim’ sin sen Rahim’ sin ya İlâhe’l- âlemîn

Sabrımız çoktur İlâhi, biz bize ettik cefa

Cennetin için yarattın cümlemiz bulsun sefa

Rahmetin bil’ âlemîndir ol Habib’in Mustafa

Hürmetine rahmet eyle ya İlâhe’l- âlemîn

Sen Kerim’ sin, sen Rahim’ sin ya İlâhe’l- âlemîn

Çünkü şeytanı müvesvis herkese etti hulûl

Sabrımıza bakma yâ Rab rahmetin ide nuzûl

Muhtekirler kare geysun cümlesi olsun melûl

Sen Kerim’ sin sen Rahim’ sin ya İlâhe’l- Âlemîn (Acıpayamlı, 1963: 8-9).

Bosna-Hersek’te yapılan Türkçe dua ile Türkiye’deki yağmur dualarında dinî-tasavvufî bir yapı görülmektedir. Bosna’da Yağmur duasında, “Sekiz Cennet” ifadesi

kullanılmaktadır. Bu tabir dinî-tasavvufî metinlerinde yaygın olarak görülür. Cennet'in sekiz tabakasından dolayı tasavvufî metinlerde, "Sekiz Cennet" ifadesi kullanılmıştır. Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı şairi Yunus Emre de "Sekiz Cennet," "Sekiz Uçmak" ifadelerini sık sık kullanmıştır. (Tatçı, 1997: 190-191).

"Sen ana ümmet olıgör o seni mahrûm komaz
Herk kim anun ümmetidür sekiz cennet yeridür"

Yunus Emre (Tatçı, 2008a: 104).

Geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk kültürü farklı bölgelerden farklı yağmur duası metinleri ortaya çıkarmıştır. Yağmur dualarının metinlerinde farklılıklar olsa da metnin mesajı ve fonksiyonu aynıdır. Yağmur duası metinleri temelde, Allah'a niyaz karakteri göstermekte ve yağmurun yağması için bir çeşit bir arzuhal özelliği taşımaktadırlar. Dua metinleri göz önüne alındığında, dua eden kitlenin; küçük çocuklar, yaşlı ve hasta insanların hürmetine yağmurun yağması dilediği görülmektedir.

Bosna-Hersek'te görülen yağmur dualarında belirgin unsurlardan birisi taşlarla ilgili pratiklerdir. Yağmur duası, yapılmış yine de yağmur yağmamışsa; nehir yataklarından 70.000 adet taş çıkartılıp temizlenerek keselere konur. Yağmur duası yapacak topluluk, bu kez yüksek bir tepenin başına değil; bir nehrin kenarına gelir. Yağmur duasının tortulaşmış pratikleri yapıldıktan sonra yüzer adet olarak tasniflenmiş taşlar, nehrin yatağına bırakılır. Bu pratik yapılırken, tekbir getirilir ve Nuh suresi okunur. Birkaç gün sonra bölgenin önemli imamı eşliğinde nehir yatağına konmuş taşlar alınarak, o köy-şehrin dini yönden önemli gördüğü bir mekana gömülür¹ (Mulahalilović, 1989: 210-212).

Bosna-Hersek'te yağmur duası geleneğindeki taşlarla ilgili pratiklerin kaynağı Anadolu'daki Türk folkloru ve İslamiyet öncesi Türk geleneklerine dayanmaktadır. Yada, yat, Cada taşı ile yapılan majik yağmur yağdırma törenleri ve bu pratiğin İslamiyet sonrası Türk toplum hayatındaki izlerini ifade etmiştir. Bu pratiğin İslamiyetin kabulüyle birlikte, Bosna-Hersek'e taşındığı görülmektedir. Bosna-Hersek'te toplanan taş adedi ile Anadolu'da toplanan adet 70 000'dir. Anadolu'da

¹ İfade ettiğimiz yağmur duasının bu pratikleri Bosna-Hersek'te unutulmaya başlanmış ve son yağmur duaları farklı bir şekilde yapılmaya başlamıştır. Son zamanlarda yapılan yağmur duası törenleri, belirli bir mekâna çıkıp cemaatle namaz kılma ve bereket duasını okumayla sınırlı kalmaktadır.

taşlar, Bosna-Hersek'te görüldüğü gibi nehir yatağına bırakıldığı gibi farklı pratiklerle de ıslatılabilir (Acıpayamlı, 1963: 5-18).

Bosna-Hersek'te ve Türkiye'de görülen yağmur duası ve dua etrafında meydana gelmiş olan adetlerin işlevi, yağmurun yağmasını sağlamaktır. İslamiyet öncesi Türk kültüründe görülen yağmur duası törenleri; İslamiyetin kabul edilmesiyle, İslamî bir yapıya bürünmüştür. Türk kültürünün ulaştığı Balkanlarda Müslüman topluluklar başta olmak üzere, birçok topluluğun halk kültüründe yağmur duasıyla ilgili çeşitli pratik ve inanmalar aynı şekilde ya da varyantlar oluşturarak görülmeye başlamıştır.

BÖLÜM 4: BOŞNAK TEKKELERİNDE OKUNAN TÜRKÇE İLAHİLER ve BOŞNAK DİNÎ-TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI

4.1. Günümüz Boşnak Tekkelerinde Okunan Türkçe İlahiler

Günümüz Boşnak tekkelerinde okunan ilahiler, tekke geleneğine uygun olarak Mecmûalarda toplanmışlardır. Mecmûa, “Toplanıp biriktirilmiş, tertip ve tanzim edilmiş şeylerin hepsi; seçilmiş yazılardan meydana gelen kitap” anlamına gelir (Develioğlu, 2008: 596). Türk edebiyat ve tasavvuf geleneğinin bir terimi olarak “Cönk” ya da “Mecmûa,” çeşitli şairlerin ilahi-şiiirlerinin ya da yazıların bir araya getirildiği defter anlamında kullanılmaktadır (Aydemir, 2007: 122; Gökyay, 1993: 73-75). Bu defterlerin aşağıdan yukarıya doğru açılanlarına, “Cönk” soldan sağa ya da sağdan sola doğru açılanlara, “Mecmûa” denilmiştir (Elçin, 1997: 11; Taşlıova, 2006: 90).

Günümüz Boşnak tekkelerinin tümünde görülen ve çeşitli tasavvuf şairlerinin ilahilerinin toplandığı mecmûalar, sığır dili şeklinde ve aşağıdan yukarı doğru açılmaktadırlar. Şekil açısından değerlendirildiğinde Şükrü Elçin’in mecmûa-cönk tanımına göre, bu defterler cönklere benzemektedirler. Bosna-Hersek’teki tekkelerin adâb-erkânlarından birisi de tekkenin mecmûasının bulunmasıdır. Tekkenin önemli bir yerinde, salıklarının törenlerde okuması için düzenlenmiş bir mecmûa bulunmak zorundadır (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28).

Boşnak tekkelerinin mecmûalarında Türkçe, Boşnakça ve az miktarda Arapça ilahiler bulunmaktadır. Boşnakça ilahiler; çoğunlukla Abdulvehhab İlhamî, Abdurrahman Sırrî, Hasan Kaimî gibi Boşnak Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı’nın şahsiyetlerine aittir. Bu şairlerin ilahilerinin yanında; Yûnus Emre, Âşık Yunus, Niyâzî-i Mısırî gibi Türk tasavvuf şairlerinin ilahilerinin de Boşnakça tercümeleleri tekkelerde okunmaktadır (A, B, C, D).

Boşnak tekkelerinin mecmûalarında bulunan Türkçe ilahiler, kadim bir geleneğin devamı olarak günümüze ulaşmış ilahilerdir. Bir ilahinin Boşnak tekkelerinde

okunması için; tekke şeyhinin, şeyhin de şeyhinin, onun da şeyhinin... söz konusu ilahiyi okumuş olması gerekir. Bundan dolayı, mecmûalardaki ilahilerin büyük bir kısmının Osmanlı dönemi tekkelerinden kaldığı ve mecmûalardan okunup sözlü gelenekte yaşatıldığı için işlevini koruduğu görülmektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28).

Boşnak tekkelerinde okunan Türkçe ilahiler çoğunlukla Arapça ilahilerle birlikte aynı mecmûalarda toplanmakta, zaman zaman böyle bir ayırım yapılmadan Boşnak, Türkçe ve Arapça ilahiler, mecmûalarda bir araya getirilmektedir. Tekkelerdeki mecmûaların ilahileri, tarikatlara göre farklılık göstermekle birlikte farklı tasavvuf akımlarının tekkelerinde çoğunlukla aynı ilahiler okunmaktadır.

Çalışmamızda, Boşnak tekkelerine ait mecmûalar içerisinden diğer tüm mecmûaları kapsayacak şekilde dört adet mecmûa seçilmiştir. Mecmûaların metinlerinin mukayese edilmesini kolaylaştırmak için bu mecmûalar; A, B, C, D şeklinde harflendirilmiştir.

Mecmûa A: Üzerinde tarih ve müstensihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Mecmûa Bosna-Hersek'teki Tasavvuf Center Genel Sekreteri ve Saraybosna Hacı Sinan Tekkesinin Şeyhi, Sead Halilagić'e aittir. Sead Halilagic'e göre; A, XIX. yüzyılın sonlarında ya da XX. yüzyılın ilk yıllarında yazılmıştır. A'da Arapça-Türkçe ilahilerin toplam sayısı 105 adettir. Mecmûa yaklaşık olarak 12×6 cm ebadında deri ciltli olup, cildi yıpranmıştır.

Mecmûa B: Živčić ve Oglavak Nakşîbendî tekkelerinin mecmûalarının birleşiminden oluşmuştur. Müstensihi, *Olovo Şeyh Mehmet Hafizović Tekkesi'nin dervişi Mensur Hacimeylic'tir*. Mecmûa, Bosna-Hersek'teki Tasavvuf Center'ın manevî önderi 9 Şubat 2009 vefat eden Şeyh Mesut Efendi'nin gözetiminde hazırlanmıştır. B'de Türkçe, Boşnakça ve Arapça ilahilerin toplamı 139 adettir. Mecmûa, 8.5×6 cm ebadında olup, deri bir ciltle kaplanmıştır.

Mecmûa C: Mecmûanın 1973 yılında yazıldığı ifade edilmiş ancak; müstensihin ismi belirtilmemiştir. C'nin müstensihi mecmûanın girişinde, Boşnak tekkelerinde okunan Türkçe ilahilerin unutulmaması için tekkelerde okunan söz konusu ilahileri derlediğini ifade etmiştir. Müstensih, Türkçe bilmediği bu sebeple ilahilerde dil yanlışları

yapabileceğini vurgulamıştır. Mecmûada 91 adet Arapça ve Türkçe ilahi bulunmaktadır. Mecmûa 13×6 cm ebadında olup karton kapaklıdır.

Mecmûa D: Tarihi belirtilmemiş olmakla birlikte, Boşnakça olarak hazırlanan muadili mecmûada; 1993 tarihi ve müstensih ismi Zakir Bektić olarak yazılmıştır. Mecmûa Türkçe ilahiler çoğunlukta olup Arapça ve Boşnakça ilahilerle birlikte 95 ilahi bulunmaktadır. Kadirî tekkelerine ait bu mecmûa, diğer ekollerinin tekkelerinde de okunmaktadır.

4.1.1. Yûnus Emre ve Âşık Yûnus

1

Bir gicede Muhammed'e¹ - *Allah*²

Çalab'dan geldi Burâk

Seni okur Zû'l-Celâl- *Allah*

Ne durursun kıl yarak³

Sallû alâ seyyidnâ Mustafa - Allah

Seyyide'l-Kevneyn Habîb-i Hudâ

Geldi Cebrâîl Hazreti⁴ - *Allah*

Geturdi Burâk ati

¹ Bu ilahi; Boşnak tekkelerinde ve Boşnak camilerinde Miraç Kandili'nde ve Mevlid programlarında okunmaktadır.

² Yatay olarak yazılmış olan kelime, mısra ve beyitler metnin aslında olmayıp, cezbe ve şevki artırıcı olarak zikir esnasında okunmaktadır. Mecmûalarda, bu kelime ve beyitler metnin bir parçası olarak kabul edilmemiş, bu kelime ve beyitler mısradan biraz daha aralıklı yazılmış ya da farklı bir renk kullanılmıştır. Çalışmamızdaki tüm ilahilerde de yatay olarak yazılmış kelimeler ve mısralar bu şekilde değerlendirilmelidir.

³ Bu ilahi, Divan'da beyit halinde olmasına rağmen Bosna kaynaklı mecmûalarda, beyitlerdeki mısralar bölünerek dörtlükler halinde yazılmıştır. Divan'daki metinde beyitlerinin sayısı mısraların sıralanması ile mecmûalardaki beyit sayısı ve mısraların sıralanmasında farklılıklar vardır. Bu dörtlük, iki beyitinin birleşiminden oluşmuştur. Dörtlüğün mısraları Dîvân'da şöyledir:

“*Muhammede bir gice Çalab'dan indi Burak*
Cebraîl eydür hâcem Mi'rac'a kıgurdu Hak”

Aç Kendiüne cinânun behişt ü didâr seniün

Seni okur Sübhan'un ne yatarsın kıl yarak” Tatcı, 2008a: 151.

⁴ Geldi: Gitti” Tatcı, 2008a: 151.

Nûrdanidi hil'ati - *Allah*

Guzi gevher yuzi ak

Sallû alâ seyyidnâ Mustafa - Allah

Seyyide'l-Kevneyn Habîb-i Hudâ

Turdi Mi'râc kasdine- *Allah*

Yolundi âbdestune¹

Secde kıldı dostine- *Allah*

Dimedi yakın irak

Sallû alâ seyyidnâ Mustafa-Allah

Seyyide'l-Kevneyn habîb-i Hudâ

Bir kadem taş a basdı- *Allah*

Taş koyub bile ağdı

Dur yâ mubârek didi-*Allah*

Şöyle kaldı muallak²

Sallû alâ seyyidnâ Mustafa- Allah

Seyyide'l-kevneyn Habîb-i Hudâ

Taş eydur gelur misin- *Allah*

Bir kadem basar misin?

Resûl eydur gelurem- *Allah*

İzin virirse Hak¹

¹ Yolundi: Yüridi” Tatçı, 2008a: 151.

² Bu dörtlük Dîvân’da: “Kadem taş a basdı taş kopdı bile vardı/ Kak yâ mubarek didi şöyle kaldı muallak” Tatçı, 2008a: 151.

Sallû alâ seyyidnâ Mustafa - Allah
Seyyide'l-kevneyn habîb-i Hudâ

Feriştelere geldiler- *Allah*
Burâk'dan indirdiler
Na'lune bindirdiler- *Allah*
Şuyle yururdi ayak²

Sallû alâ seyyidnâ Mustafa-Allah
Seyyide'l-kevneyn Habîb-i Hudâ

Çun dost dosta kavuşdi
Bin bir kelâm suyleşdi
Ummetiyeün çalışdi- *Allah*
Kabûl idem didi Hak³

Sallû alâ seyyidnâ Mustafa- Allah
Seyyide'l-kevneyn habîb-i Hudâ

Doksan bin yılluk yola- *Allah*
Bir anda varub gele
Yûnus eydür kim ola- *Allah*
Fahr-i âlem muhakkak⁴
A/5, B/132.

¹ Bu dörtlük Dîvân'da :“*Taş eydür gelesini bir kadem basasını/ Resul eydür gelürem buyurırısı ol Hak*” Tatçı, 2008a:106.

² Dörtlük Dîvân'da: “*Feriştelere geldiler Burâk'dan indirdiler/ Na'lini döndürdiler ol dem yürüdi ayak*” Tatçı, 2008a: 151.

³ “*Çün dos dosta kavuşdi yüz bin kelam danışdi/ Ümmetiyeün çalışdi oldur Resûl-ı Mutlak*” Tatçı, 2008a:106.

⁴ Dörtlük Dîvân'da:“*Niçe bin yıllık yola bir demde vara gele/ Yûnus eydür kim ola Muhammed'dür o mutlak*” Tatçı, 2008a: 152.

2

Âşkun ile 'âşiklar yansun yâ Resûlu'llâh¹

İçub âşkın şerâbın kansun yâ Resûlu'llâh²

Aman Allah kansun yâ Habîb-ullah

Çok seni seven kişi yoluna koymuş başı³

İki cihân güneşi sensun yâ Resûlu'llâh

Aman Allah sensun yâ Habîb-ullah

Şol seni sevenlere kıl şefâ'at anlara

Mu'min olan tenlere cânsun yâ Resûlu'llâh

Aman Allah cânsun yâ Habîba'llah

'Âşikam ol dîlzâre bulbulun şol gul-zâre⁴

Seni sevmeyen nâre yansun yâ Resûlu'llâh

Aman Allah yansın yâ Habîb-ullah

'Âşik Yûnus'un câni 'ilmi şefâ'at kâni⁵

'Âlemlerin sultâni sensun yâ Resûlu'llâh⁶

Aman Allah sensun yâ Hazreti şan.

A/6, B/133, C/13, D/11.

3

İlhâm ile dun gece ¹

¹ Bu ilahinin hem Türkçe metni hem Boşnakça tercümesi Boşnak tekkelerinde okunmaktadır. Farklı zamanlarda da okunan ilahi, daha çok Miraç Kandili ve Mevlid programlarında okunur.

² 'İçub: Alıp, D'de.

³ Çok: Şol" Tatçı, 2008a:362.

⁴ Dîlzâre: Dîdare" Tatçı, 2008a: 363.

⁵ Âşik Yûnus: Dervîş Yûnus // 'ilm: 'alem " Tatçı, 2008a: 363.

⁶ Âlelerin: İki cihân" Tatçı, 2008a: 363.

Seyr ettim Muhammed'i
Âyine-i kalbunde- *Allah*
Seyr etdim Muhammed'i

İmamesi başında
Yeşil hulle egnunde
Ehl-i Beyt'i yaninda²- *Allah*
Seyr etdim Muhammed'i

Cur'a sundi Muhammed
Mest etti beni gâyet
Hak'tan erdi 'inayet- *Allah*
Seyr etdim Muhammed'i

Melekler saf saf olduler
Yeşil hayme koydiler
Yâ Muhammed dediler- *Allah*

¹ Bu ilahi, Boşnak tekkelerinde sık okunan bir ilahidir. A'da bu ilahinin başında şu dörtükler de ayrıca bulunmaktadır:
İlhâmim ilhâmi
Seyr etdum Muhammed'i
Ehl-i Beyte karşı-*Allah*
Seyr etdim Muhammed'i

Hazreti Ebi 'Abbâs
Hak emiru'l-muminun
Ehl-i Beyte karşı- *Allah*
Seyr etdim Muhammed'i

'Ali'dur 'Ali vefâ
Hak-i sirri'l-abâ
Ehl-i Beyte karşı- *Allah*
Seyr etdim Muhammed'i

Seyyid Ahmed Rufâi
Hak-i sirri'l-Hûseyin
Ehl-i Beyte karşı- *Allah*
Seyr etdim Muhammed'i

² Ehl-i Beyt'i: Dört yârî da" Tatçı, 2008b: 164. // A'da her iki iki ifade birlikte kullanılmıştır.

Seyr etdim Muhammed'i

Yûnus murâde erdi

Zevk ile safâ surdi

Âşik ma'suku buldi- *Allah*

Seyr etdim Muhammed'i

A/12, B/24, C/51, D/42.

4

Âşik oldum ben Allâh'un adına¹- *Hayy meded meded*

Doyamadum lezzetine dadıne

Şimdi girdum erenler meydânıne- *Hayy meded, meded*

Bana Allah gerek cihân kâr itmez²

Allah Allah diyub dâim yanarım- *Hayy meded, meded*

Allahum andukçe kalmaz kararım³

Allah Allah diyub sırdan geçirim⁴- *Hayy meded, meded*

Vallâh Billâh seni cândan severim

Sekiz cennet kapularini açarım- *Hayy meded meded*

¹ Bu ilahi Dîvân'da dörtlük halinde yazılmışken mecmûalarda beyit halinde yazılmıştır. İlahinin bazı bölümleri değiştirilmiş, Dîvân'daki bazı dörtlükler mecmûalarda bulunmamaktadır.

² Bu mısranın Dîvân'da her dörtlüğün sonunda tekrarlan şekli şöyledir: "*Bana Allah gerek gayrı gerekmez*" Tıncı, 2008b: 62. // Bu mısraya A'da: "*Bana Allah, sensiz gonlum anlamaz*" ifadeleri de eklenmiştir.

³ Bu beyit Dîvân'da şöyledir:

"Allah Allah diyü diyü dâim yanarum

Allah dimez isem kalmaz karârum

Niçe bin dert ile zârı kılarum

Bana Allah gerek gayrı gerekmez." Tıncı, 2008b: 62.

⁴ Bu beyit ve bir alt beyit birlikte Dîvân'da şöyledir:

"Allah diyü diyü serden geçürüm

Sekiz uçmak kapuların açarum

Cennet'e girüben kevser içerüm

Bana Allah gerek gayrı gerekmez" Tıncı, 2008b: 62.

Firdevs-i âlâya kevser içerim

Bakmaz mısın bu Yûnus'un hâlini¹- *Hayy meded, meded*

Gice gündüz zikr ider cemâlini

Görebilsem Allahun dîdârini- *Hay meded, meded*

Bana Allah gerek cihân kâr itmez²

A/16, C/12, D/10.

5

Şehîdlerin ser-çeşmesi³

Enbiyâlar bagri başı

Evliyânın guzi yaşı

Hasan ile *şâh* Hûseyin'dir

Hazret 'Alî babalari

Muhammed'dur dedeleri

'Arş'un iki kupeleri

Hasan ile *şâh* Hûseyin'dir

Dedesile bile varan

Kevser ırmagunda duran

Susuz ummetune su viren

¹ Yûnus'un mahlasının geçtiği dörtlük Dîvân'da şöyledir:

“Yûnus cümle varından elin çekdi

Fakra girüp yokuğa kanat açdı

Yitmiş bin hicâblar anunla geçdi

Bana Allah gerek gayrı gerekmez” Tatcı, 2008b: 62.

² A'da bu satırın altına: “*Bana Allah sensiz gonlum anlamaz*” mısrası eklenmiştir.

³ Bu ilahi, Boşnak tekkelerinde Muharrem ayındaki matem törenlerinde en sık okunan ilahilerdendir. Boşnak tekkelerine ait mecmûalarda, Dîvân'daki metnin tamamı alınmamıştır. Dörtlüklerin sonunda tekrarlanan “Hüseyindir” kelimesi A'da: “Huseyinem” şeklindedir.

Dörtlüklerdeki “*Şah*” kelimesi Dîvân'da yoktur. İlk dörtlüğün ikinci ve üçüncü mısraları Dîvân'da: “*Hasan'ıla Hüseyin'dür/ Aşıklarun gözi yaşı*” Tatcı, 2008b: 53.

Hasan ile *şâh* Hûseyin'dir

Kerbelâ'nın yazıları

Şehîd oldi gâzîleri

Fatma ana kuzuları

Hasan ile *şâh* Hûseyin'dir¹

Kerbelâ'nun tâ içinde

Nûr yanar siyah saçında²

Yatar al kanlar içinde³

Hasan ile *şâh* Huseyin'dir

Âşık Yûnus dünyâ fânî⁴

Bizden evvel gelen kani

İki cihânın sultânı

Hasan ile *Şâh* Huseyin'dir

A/26, C/84, D/74.

6

Gelin gelin hey âşıklar gelin⁵ - *Hû Mevlâm Hû*

Bu menzile uzağa benzer- *Hû Mevlâm Hû*

Nazar kıldum şu dünyâyâ- *Hû Mevlâm Hû*

¹ A'da bu dörtlükten sonra: "On iki imâmın *şâhu*/Hasan ile *şâh* Huseyinim" şeklinde bir beyit bulunmaktadır.

² A'da bu mısra: "Nûr-i balkan siyah saçında." // Yanar: Akar" Tatçı, 2008b: 53.

³ Yatar: Yatan" Tatçı, 2008b: 54.

⁴ Dîvân'da Yûnus'un mahlasının geçtiği dörtlük şu şekildedir:

"Yûnus Emrem ben de bulam

Bu dünyânun sonu virân

Kerbela'da şehid olan

Hasan'ıla Hûseyin'dür" Tatçı, 2008b: 54. // A'da: "Allah Allah Subhânallâh dertlulere dermân Allah " şeklinde bir mısra(ayak) bulunmaktadır.

⁵ Boşnak tekkelerinde, hemen her törende okunan bu ilahi; Dîvân'da beş dörtlükten oluşmaktadır. İlahinin bir dörtlüğü Boşnak tekkelerinden okunmaz. Bu mısra Dîvân'da: "Be âşıklar be sâdıklar " Tatçı, 2008b: 57.

Kurulmuş tuzâga benzer¹- *Hû Mevlâm Hû*

Bir pîrin etegin tutdum²- *Hû Mevlâm Hû*

Ana belî deyub gitdim- *Hû Mevlâm Hû*

Nice yuz bin gunâh itdim- *Hû Mevlâm Hû*

Her biri bir dağa benzer- *Hû Mevlâm Hû*

Gunâhum çok işim kaygu³- *Hû Mevlâm Hû*

Terk idemem fenâ hûyı- *Hû Mevlâm Hû*

Cumle âlem benden eyu- *Hû Mevlâm Hû*

Benden kemter yoga benzer- *Hû Mevlâm Hû*

Agla Âşık Yûnus agla⁴- *Hû Mevlâm Hû*

Sen gunlunu Hakka bagla⁵ - *Hû Mevlâm Hû*

Ağlar isen kendun agla- *Hû Mevlâm Hû*

Elden vefâ yoka benzer- *Hû Mevlâm Hû*

A/36, B/28, C/47, D/82.

7

¹ Kurulmuş: Hemân”Tatçı, 2008b: 57.

² Bu dörtlük Dîvân'da şöyledir:

“Gör nefsum bana n'itdi

Belî didim uydum gitdi

Niçe yüz bin günah itdi

Şu karşıkı daga benzer”Tatçı, 2008b: 57.

³ Dörtlük Dîvân'da şöyledir:

“Dîvane başumı kıydı

Kesemedüm fenâ huyu

Hep bu iller benden eyü

Benden fenâ yoga benzer” Tatçı, 2008b: 57.

⁴ Yûnus'un mahlasının geçtiği dörtlük Dîvân'da şöyledir:

“Dervîş Yûnus Hû Hû di'de

Varup dostdan tevbe dile

Yüküm basar gide gide

Günâhlarum çoga benzer” Tatçı, 2008b: 57.// Son dörtlüğün üçüncü ve dördüncü mısraları A'da bulunmamaktadır.

⁵ Tekkelerde zaman zaman “Gunlunu” ifadesi “Yüzünü” okunmaktadır (K1, K2, K3, K4, K6, K2, K13 K8, K10, K13, K15).

Bu bir dertur kıyanılmaz¹- *Eyva'llâh*

Buna meydân-i aşk dirler- *Eyva'llâh*

Bunda muftî kadî bilmez- *Eyvallâh*

Buna meydân-i aşk dirler- *Eyva'llâh*

Munkir gelur geçer surmaz- *Eyva'llâh*

Buna meydân-i aşk dirler- *Eyva'llâh*

Bunda karga kuzgun konmaz- *Eyva'llâh*

Buna meydân-i aşk dirler²- *Eyva'llâh*

Bunda ogul kızalanılmaz³- *Eyva'llâh*

Buna meydân-i aşk dirler- *Eyva'llâh*

Âşık Yûnus ağlar gulmez- *Eyva'llâh*

Buna meydan-ı aşk dirler⁴- *Eyva'llâh*

A/38, B/80, C/16, D/13.

8

Gelin gelin yârenler girin bu dervîşluge⁵

¹ Âşık Yûnus mahlaslı bu ilahiye en yakın metin; “*Ser-bâz giren bu meydâna*” ilahisidir. Âşık Yûnus Dîvânı’nda dörtlükler halinde olan bu ilahi, mecmûalarda beyitler halinde yazılmıştır. Bosna-Hersek’te okunan metin ile Divân’daki metin arasında farklılıklar vardır. Bosna-Hersek tekkelerindeki okunan ilahi farklı bir ilahi olarak değerlendirilebilecek kadar değişiklikler göstermektedir. Divân’da: “... *aşk dirler buna*” ifadelerinin her dörtlükte tekrarı ile Boşnak tekkelerinde yukarıdaki metnin ikinci mısralarında benzerlik gözlenmektedir (Tatçı, 2008b: 21). Boşnak tekkelerinde bu ilahi ile Âşık Yûnus Dîvânı’ndaki benzer ilahinin metni arasında bu büyük farklılıktan dolayı, söz konusu ilahinin metni Boşnak tekkelerindeki mecmûalar arasında mukayese edilecektir.

² Bu beyit A’da bulunmamaktadır.

³ Kızanılmaz: Kız gelinmez, A’da

⁴ A’da son satır “Buna serdâr-ı aşk dirler” şeklindedir

⁵ Bu ilahi’de Yûnus mahlası kullanılmakla birlikte, Âşık Yûnus ve Yûnus Emre Dîvânı’nda bulunmamaktadır. Tüm Boşnak tekkelerinde okunan bu ilahi, dervîşliğe davette bulunduğu ve dervîşlik yolunun yüceliğine değindiğinden dolayı sıkça okunmaktadır.

Muhammed fahrî didi girin bu dervîşluge

Fahr-i 'âlem Muhammed âr itmedi bu yola
Sen dahî ummet isen âr itme bu dervîşluge

Bir karınca nâmûsi âr iderusen geçmeye
Niceler taht u tâc virdi bu dervîşluge

İşidursen sen anı şâh İbrâhîm Edhem'i
Terk itdi sultânlığı girdi bu dervîşluge

Ey Yûnus 'âşık isen çek elin dünyâlukdan
Bir hırka ile bir lokma yeter bu dervîşluge
A/37, B/57, C/94.

9

Mulk-i bekâdan gelmişem fâni cihâni neylerem¹
Ben dost cemâlin gurmuşem Hûr-i cinâni neylerim²

Vahdet meyinun cur'asını ma'şûk elunden içmişem
Ben dost kokusın almışam misk-i reyhâni neylerim³

İbrâhîm'in Cebrâil'e hiç ihtiyâci kalmadı⁴

Muhammed dostu gitdum ben tercumâni neylerim⁵

¹ Zikir esnasında okunan bu ilahi, tüm Boşnak tekkelerinde okunmaktadır.

² İlahi Dîvân'da sekiz dörtükten oluşmaktadır. Boşnak tekkelerinin mecmûalarında yedi dörtlük bulunmaktadır. Her beyit sonunda tekrarlanan: Neylerim: Neylerem" Tatçı, 2008b: 81.

³ Misk-i reyhân: Misk-i Tatar ve Misk-i Hitan" Tatçı, 2008b: 81.

⁴ İhtiyâci: İhtiyâcum" Tatçı, 2008b: 81.

⁵ Muhammed dostu gitdum: Muhammed'üm dostu gidem" Tatçı, 2008b: 81.

İsmâil'un Hak yoluna cânımı kurbân iderim¹
Çunki bu cân kurbânındur sana ben koc kurbâni neyerim

Eyyûb gibi sabur eyleyub derde tahammul ideyim²
Cercis gibi Hak yolına çıkmayan câni neyerim³

İsâ gibi dünyâ koyub gukleri seyrân iderim
Mûsâ-yı dîdar olmuşam ben Len-terâni neyerim

Âşık Yûnus ma'şûkile vuslat olunce mest olur⁴
Ben şîşei çaldum taşa nâmûsi 'ârî neyerim
A/43, B/ 81, C/71, D/61.

10
Ko beni yanayim şeyhum eşiginde⁵
Dönmezem şeyhumden yana duneyim
Yarın ol hazrete nice varayim
Dunmezem şeyhumden yana duneyim⁶

Allah Allah, Allah Allah, Allah Allah,
Yâ Kerîm Allah

¹ İsmâil'un: İsmâil'em" Tatçı, 2008b: 81.

² Bu mısra Dîvân'da: "Eyyûb'layın ma'şûkanın cevrin tahammül çekmege" Tatçı, 2008b: 81.

³ Hak: Dost" Tatçı, 2008b: 81.

⁴ Ma'şûkile: Ma'şûkına" Tatçı, 2008b: 81.

⁵ Bu mısra Dîvân'da: "Ko beni yatayım şeyh eşiginde" Tatçı, 2008b: 83.

⁶ Dörtlüklerin son mısralarında: *Yana: Ya ne*" Tatçı, 2008b: 83.

Bu dörtlükten sonra bazı nüshalarda aşağıdaki dörtlükte bulunmaktadır.

"Münkirler de bu yolumda basarsa

İşter urgan işde gerdan asarsa

Eger kimse başımı da keserse

Dönmezem şeyhimden yana döneyim" Tatçı, 2008b: 83.

Bu dörtlüğün son iki mısrası A'da bulunmamaktadır. A'da ilahi beyitler halinde yazılmıştır. Bu dörtlüğün son mısrası ile birlikte: "*Dönmezim sultâne yane duneyim*" mısrası ile farklı bir beyit oluşturulmuştur.

Benüm şeyhim bir ulu kişidir¹
Uçler yediler kırklar başıdır²
On iki İmâmin ser-yoldaşdır
Dummezem şeyhumden yana duneyim

Allah Allah, Allah Allah, Allah Allah,
Yâ Kerîm Allah

Âşık Yûnus bu cihâne gelince
Arayip derdine derman bulunce
Ko hizmet ideyim şeyhe ulunce
Dunmezem şeyhumden yana duneyim³

Allah Allah, Allah Allah, Allah Allah,
Yâ Kerîm Allah
A/45, B/43, C/63, D/53.

11
Bugun bir meclisde gurenler gurdum⁴
Uyudum uyandum hep âyan gurdum
Kalbumi nûrile boyanık buldum⁵
Muhammed'un kosin çalunur bunda⁶
Şol pîrimun demi surilur bunda⁷

Guk degirmenler gibi dunerler¹

¹ Bu mısra Dîvân'da "Benüm şeyhüm gâyet ulu kişüdür" Tatçı, 2008b:83.

² Kırklar: Kırklarun" Tatçı, 2008b:83.

³ Bu dörtlüğün ilk iki mısrası A'da bulunmamaktadır.

⁴ Bu ilahinin ilk dörtlüğü Âşık Yûnus Dîvânı'nda bulunmamaktadır (Tatçı, 2008b: 148).

⁵ Bu mısra B'de: "Gönlümi kan ile buyanık gurdum."

⁶ Kosin: Kursin" A'da.

⁷ A ve B'de bu mısra dörtlüklerin sonuna eklenmiştir.

Gunlinun Ka'be'suni tavaf iderler
Kol kola olmuşlar Hakk'a giderler
Muhammed'un kosin çalunur bunda
Şol pîrimun demi surilur bunda

Şol turnalar gibi kanad açarlar²
Âlemin ustune rahmet saçarlar³
Sırat kuprusuni anlar giçerler
Muhammed'un kosin çalunur bunda
Şol pîrimun demi surilur bunda

Âşık Yûnus dir ki ne oldu bana⁴
Aşkın âteşi dukunur câna
Aklumi başundan uçurdum sana
Muhammed'un kursin çalunur bunda
Şol pîrimun demi surilur bunda
A/47, B/125, C/17, D/14.

12

Nice bir besleyesen bu kaddile kâmeti¹

¹ Bu dörtlük Dîvan'da şöyledir:
"Coşkun degirmenler gibi dönerler
Kol kola virmişler Hakk'a giderler
Gönül Ka'be'sini tavaf ederler
Muhammed'ün kösi çalunur bunda" Tatçı, 2008b:148.// Guk: Duner" D ve E'de.

² Bu dörtlük Dîvân'da şöyledir:
"Semâda melekler kanat açarlar
Mü'minler üstine rahmet saçarlar
Perîsi kılavuz Hakk'a uçarlar
Muhammed'ün kösi çalunur bunda" Tatçı, 2008b: 148.

³ D'de bu bu mısra, "Kanadile halka rahmet saçarlar"

⁴ Bu dörtlük Dîvân'da şu şekildedir:
"Dervîş Yûnus eydür gör n'oldu bana
'İşkıla mahabbet dokındı bana
'Aklumi başuna divşür dîvâne
O sultânun demi sürülür bunda" Tatçı, 2008b: 148.

Duşdun duniâ zevkune unuttun kiyâmeti

Toprakdan yarar olur yine toprak olur²

Toprak olan kişinin nedur alâmeti

Uslu degil deludur yuce sâraylar yapan

'Âkıbet harâb olur cumlenin imâreti³

Yuz bin peygamber olsa hiç Şefâ'at kılmaya

Eger ana olmazsa Hakk'un hidâyeti⁴

Kerâmetin vardur deyu halka hâlikluk satar⁵

Nefsuni muselmân kılsun varısa kerâmeti⁶

Çalış çalış ey âşık bir gunul gitur ele⁷

Bin Ka'be“den yekdurur bir gunul ziyâreti

Âşık Yûnus sen dahı gerçeklerden ula gur⁸

Gerçek erenler durur cumlenun ziyâreti

¹ Bu ilahi Boşnak tekkelerinde sık okunan ilahilerden değildir. Bu ilahi daha çok Bosna-Hersek'in tanınmış dervışlerinden Mustafa Orman ve Seid Strik tarafından okunmaktadır. Bosna-Hersek'te yaygın olarak okunmadığı için diğer mecmûlarda bu ilahiye rastlanmamaktadır.

² Bu beyit Yûnus Emre Dîvânı'nda Şu Şekildedir:

Toprakdan yaratıldun yine toprakdur yirün

Toprak olan kişiler n'ider bu 'alâmeti' Tatcı, 2008a: 402.

³ Harâb: Vîrân" Tatcı, 2008a: 402.

⁴ Bu beyit Yûnus Emre Dîvânı'nda Şu Şekildedir:

"Yüz bin Peygamber gele hiç Şefâ'at olmaya

Vay eger olmazısa Allah'un 'inâyeti' Tatcı, 2008a: 402.

⁵ Hâlikluk: Sâlûsluk" Tatcı, 2008a: 402.

⁶ Kılsun: İtsün" Tatcı, 2008a: 403.

⁷ Bu beyit Dîvân'da Şu Şekildedir:

"Düriş kazan yi-yidür bir gönül ele getir

Yüz Ka'be'den yigrekdür bir gönül ziyâreti" Tatcı, 2008a: 402.

⁸ Bu beyit Dîvân'da Şu Şekildedir:

"Yûnus imdi sen dahı gerçeklerden olıgör

Gerçek erenler imiş cümleinin ziyâreti" Tatcı, 2008a: 402.

A/52.

13

Aşk curası sundı bana içdum oldum mestânesi¹
Guzum açub bakdum gurdum arşdan yuce meyhânesi

Bu aşk bilinmez âlile murşid aldanmaz mâl ile
Bilur dirsen bir hâlile aşkdur anun sermâyesi

Oldur Ehad, Samed, Bâkî, Hızır beni olmuş sâkî
Mest-i ezel olub Hakk-ı cândur anın peymânesi

Pîrum yolu dogru yoldur bu sevdâdan gayrı yoldur

Âşık Yûnus kemter kuldur ol Sultân'ın dîvanesi

A/42.

14

Sana bâd-ı sabâ dirler²

Bana Allah'dan haber vir

Ey Hak cemâlin guzler

Bana Allah'dan haber vir

¹ Bu ilahi daha çok Kadirî tekkelerinde okunmaktadır. İlahinin metnine en yakın ilahi, Yûnus Emre Dîvânı'nda aşağıdaki beyitlerle başlayan ilahidir:

“Bir sâkiden içdük şarâb ‘Arş’dan yuce meyhânesi
Ol sâkînun mestleriyüz cânlar anun peymanesi”Tatçı, 2008a: 426.

Kanaatimizce yukarıdaki ilahi Dîvân'daki söz konusu ilahinin zamanla farklılaşmış şeklidir.

² Bu ilahiyi daha çok belirli yaşta olan dervişler bilmektedir. İlahinin ikinci mısrasından sonra A'da şu mısralarda bulunmaktadır:

“Sefâ geldiniz Erenler
Kerem kuldunuz yârenler”

Bu ilahi Dîvân'da şöyledir

Sana direm bâd-ı sabâ

Bana Mevlâ'dan haber vir

Emegüm olmasın hebâ

Bana Mevlâdan haber vir Tatçı, 2008b: 42.

Seher vaktunde esirsen¹
Kara bağrumı delersen
Dergâha kadem basarsen
Bana Allah'dan haber vir

Irak mudur yollarınız²
Bahâr mıdır gulleriniz
Efgân mı bulbülleriniz
Bana Allah'dan haber vir

Bir dahı bunda gelersen
Beni turâbda bulasen
Rûhın azîze viresen³
Bana Allah'dan haber vir

Âşık Yûnus ider âhı⁴
Guzu yaşla siler gunâhı

¹ Bu dörtlük Dîvân'da şöyledir:
Seher vaktinde okırsın
Benüm cigerüm yakarsın
Dergâha kadem bakarsın
Bana Mevlâ'dan haber vir” Tatcı, 2008b: 42.
Dörtlük farklı cönklerde ise:

“Seher vaktinde esersin
Esip bağrımı kesersin
Deryâya kadem basarsın
Bana Mevlâ'dan haber vir.” Tatcı, 2008b: 42.

² Bu dörtlük Dîvân'da şöyledir:

Uzak mıdır yollarunuz
Bahâr mıdır illerünüz
Tâze açar güllerünüz

Bana Mevlâ'dan haber vir” // İkinci mısra'nın “Efganda bülbüllerimiz” şekli de bulunmaktadır (Tatcı, 2008b: 42).

³ Bu mısra Dîvân'da: “Câna safâlar viresin”Tatcı, 2008b: 42.

⁴ Bu dörtlük Âşık Yûnus Dîvânı'nda şu şekildedir:

“Âşık Yûnus eydür âhı
Gözi yaşı yur günahı
Seversen güzel Allah'ı
Bana Mevlâ'dan haber vir” Tatcı, 2008b: 43.

Seversen guzel Allah'ı
Ulu ulu Mevlâ'dan haber vir

A/53.

15

'Aklum vardur deyu suyler divâne¹
Lokmân gibi bilen olsa yok fâide
Suylemezler suzun bana kardaşlar
Bulbul gibi dilun olsa yok fâide

Mâlın mulkın deyu benluk idersin
Bir gun kalur ecel şerbet içersin
Başın açık yalın ayak gidersin
Cevâhirden tâcın olsa yok fâide

Mâlun mulkun bir araya virdiler
Hâramî gibi mîrât iderler
Uç beş arşun bir kefene sararler
Harîr-i atlas donın olsa yok fâide

Gel Dervîş Yûnus çıkma yulundan
Hakk'un zikrini koma dilunden
Kurtulmazsen Azrâîl'un elunden
Butun dünyâ senun olsa yok fâide

A/54.

16

Allah Allah uludur¹

¹ Bu ilahi, Âşık Yûnus ve Yûnus Emre Dîvânı'nda bulunmamaktadır ancak; ilahide Dervîş Yûnus mahlası kullanılmıştır.

Emrun dutan kulundur
Mu'minlerin yoludur
Allah Allah Kerîm Allah

Allah ismi dillerde²
Sevdâsi gunullerde
Şu kurkulu yullarda
Allah Allah Rahîm Allah

Allah Allah Kerîm Allah, Rahîm Allah
Amân Allah Hû Hû

Ulub kabre varınca³
Melek suâl surunca
“Men Rabbuke” diyınca
Allah Allah Kerîm Allah

Yûnus sekredub gezer⁴

¹ Bu ilahi, Boşnak tekkelerinde çok sık okunan ilahilerdendir. İlahinin bir dörtlüğü daha bulunmaktadır, bu dörtlük Âşık Yûnus Dîvânı’nda şu şekildedir:

“Allah adı uludur
Emrin tutan kuludur
Mü’minlerin yoludur
Allah Allah Kerîm Allah
Rahîm Allah diyelüm” Tatçı, 2008b: 84.

² Bu dörtlük Âşık Yûnus Dîvânı’nda şu şekildedir:

“Allah adı dillerde
Sevdâsi gönüllerde
Şol korhulu yirlerde
Allah Allah Kerîm Allah
Rahîm Allah diyelüm” Tatçı, 2008b: 85.

³ Bu dörtlük Âşık Yûnus Dîvânı’nda şu şekildedir:

“Ölüp kabre varıcak
Münkir Nekir gelicek
Rabb’ün kimdür diyicek
Allah Allah Kerîm Allah
Rahîm Allah diyelüm” Tatçı, 2008b: 85.

⁴ Bu dörtlük Dîvân’da şu şekildedir:

Ulum tedbirler buzar
Allah Allah Kerîm Allah
Amân Allah dermân Allah
A/57

17

'Aceb lutfun seheridur¹
Biline hoş ibâdetdur
Seher vaktunde zikrullâh
Seher vaktunde fikrullah²

Hû âşıklarun cânıdur
Dertlulerun dermânıdur
Resûlun ırmaganudur
Seher vaktunde zikrullâh

Bu bir yuldur kati ince
Lazumdur kucaya gence³
Yeter Yûnus'a eglence
Seher vaktunde zikrullâh

A/61, B/97.

“Yûnus ağlayup gezer
Ölüm tedbîrler bozar
Görmek istersen dîdar
Allah Allah Kerîm Allah
Rahîm Allah diyelüm” Tatcı, 2008b:85.

¹ Bu ilahi Boşnak tekkelerinde işlevsel olan bir ilahidir. B’de şiirin bütünlüğü kalmamaştır; üçer mısra arayla şu mısralar yazılıştır:

“Seher vaktunde zikrullâh
Bahar vaktunde fikrullâh”

² Bu dörtlük Dîvân’da şu şekildedir:

“Aceb lutfun seherinde
Seher vaktinde zikrullâh
Biline hoş ibâdetdir

Seher vaktinde Zikrullâh” Tatcı, 2008b: 151.

³ Lazumdur: Layıktır” Tatcı, 2008b: 151.

18

Dağlar ile taşlar ile¹

Zikredelum Mevlâm seni²

Seherlerde kuşlar ile

Zikr edelum Mevlâm seni

Seherlerde yâ Hû ile³

Su dibunde mâhi ile

Abdâl olub âhû ile

Zikr idelum Mevlâm seni

Dertli menhûş Eyyûb ile⁴

Kanlı yaşlı Ya'kûb ile

O Muhammed mahbûb ile

Zikr idelum Mevlâm seni

Guge çıkub İsâ ile⁵

¹ Bu ilahi, Boşnak tekkelerinde sıkça okunmaktadır. Son zamanlarda popüler dinî kültürün etkisiyle ilahinin günümüz Türkçesi şekli de Boşnak tekkelerinde okunmaktadır.

² Bu dörtlük Dîvân'da şu şekildedir:

“Dağlar ile taşlar ile

Çağırayın Mevlâm seni

Seherlerde kuşlar ile

Çağırayın Mevlâm seni” Tatçı, 2008b:158.

³ Bu dörtlük Dîvân'da şu şekildedir:

“Su dibinde mâhi ile

Sahralarda âhû ile

Abdâl olup yâ Hû ile

Çağırayın Mevlâm seni” Tatçı, 2008b:158.

⁴ Bu dörtlük Dîvân'da şu şekildedir:

“Derdi öküş Eyyûb ile

Gözi yaşlı Ya'kûb ile

O Muhammed mahbûb ile

Çağırayın Mevlâm seni” Tatçı, 2008b:158.

⁵ Bu dörtlük şu şekildedir:

“Gök yüzünde 'İsâ ile

Tûr tagında Musâ ile

Elindeki 'asâ ile

Çağırayın Mevlâm seni”Tatçı, 2008b:158.

Tûr dağunda Mûsâ ile
Elundeki âsa ile
Zikr idelum Mevlâm seni

Bilmişem ben dünyâ hâli¹
Terk idelum kıyl u kâli
Başı açık ayak yalını
Zikr idelum Mevlâm seni
A/79

19
Dulab niçun inilerusun²
Derdum vardur inilerim
Ben Mevlâ'ya âşık oldum- *Ben Allah'a 'âşık oldum*
Anun için inilerum

İllâllâh Hû Hû

Ulu dagun agacıyam³
Ne tatluyam ne acıyam
Ben Mevlâ'ya du'âcıyam
Anun için inilerum

¹ Bu dörtlük Dîvân'da şöyledir:
"Bilmişem dünyâ hâlini
Terk itdüm kıyl u kâlini
Baş açık ayak yalını
Çağırayın Mevlâm seni" Tatcı, 2008b: 158.

² Bu ilahi Boşnak tekkelerinde sıkça okunan bir ilahidir. İlahi'nin Boşnakça tercümesi de bulunmakta ancak; bu tercüme Türkçe metine göre farklılıklar göstermektedir. C'de dörtlüklerin son mısrası, "Derdim vardır ben inilerim" şeklindedir.

Farklı nüsha ve mecmularda bu ilahi farklılıklar göstermektedir. Nüshalarda yedi dörtlük olan bu ilahinin mecmûalarda 12 dörtlük olan şekilde bulunmaktadır. Boşnak tekkelerinde okunan Türkçe metinde altı dörtlük bulunmaktadır. Her dörtlüğün sonunda bulunan, "Anun için inilerum" mısrası, farklı cönk ve mecmularda "Derdüm vardur inilerem" şeklinde de tab' edilmiştir (Tatcı, 2008b: 88).

³ Bu mısra Âşık Yûnus Dîvânı'nda: "Ben bir dagun agacıyam" Tatcı, 2008b: 89.

İllâllâh Hû Hû

Suyum alçakdan çekerum¹
Dunub yuksekden dukerum
Ben Mevlâ'ya zikr iderum
Anun için inilerum

İllâllâh Hû Hû

Beni bir dagda buldılar
Kolum kanadım kırdılar
Dulaba layık gurdiler
Anun için inilerum

İllâllâh Hû Hû

Benum adum dertli dulab
Suyum akar yalap yalap
Buyle emriylemiş Çalab
Anun için inilerum

İllâllâh Hû Hû

Âşık Yûnus eydur âhi²

¹ Bu mısra Dîvân'da: "Görün şu ben ne çekerim" Tatçı, 2008b: 89. // C'de: "Allah bilir ne çekerim"

² C'de ek olarak şu dörtlük de bulunmaktadır:

Tabîb Neccar beni yondi
Bogazıma takdi bendi
Bu inilti Hak'tan geldi
Derdim vardır ben inilerum

Guzyaşı duker gunâhi
Hakk'a âşıkum va'llâhi- *Dosta aşıkum billâhi*
Anun için inilerum

İllâllâh Hû Hû
A/87, B/85 C/26.

20

'Alî sancağünü almış elune¹
Çekulur giderler mahşer yirine
Hasan'i Huseyn'i almış yanuna
Âh ummetum deyub aglar Muhammed²

Kıyâmet kupacak cânlar uyanur
Kâmil murid murşidine dayanur³
Yuzun yere urmuş Hakk'a yalvarur
Âh ummetum deyub aglar Muhammed

Uryân ulmuş yatur zaîf tenler
Sararmış benzler suylemez diller⁴
Mahşer yerine cem' ulmuş erenler
Âh ummetim deyub aglar Muhammed

Yûnus eydur gelun kadrin bilelim
Fırsat elde iken Allah diyelim¹

¹ Bu ilahi Muharrem ayında Boşnak tekkelerinde okunmaktadır. Bunun yanında Kadiri ve Rifai tekkelerinde Muharrem ayının dışında da sıkça okunur.

² Deyub: C'de Deyu, A'da yoktur. Âşık Yûnus Dîvânı'nda: "Deyü" Tatçı, 2008b: 33. // C'de, "Vah ummetum deyu ağlar Mustafa" mısrası her dörtlüğün sonuna eklenmiştir.

³Mürid: Dervîş" Tatçı, 2008b: 33.

⁴ A'da "Söylemez diller" ifadeleri yazılmamıştır.

Ruhına çok salavatlar virelim ²
Âh ummetum deyub aglar Muhammed
A/93, C/9, D/8.

21

Ben seni severim candan içeru³
Yolum vardır bu âlemden içeru⁴

Şerî'at- tarîkat yoldur varana
Hakîkat-ma'rifet andan içeru

Sormayın beni bana; ben, bende degilim⁵
Suretim boş yurur tenten içeru

Tâkatım tak oldi bende dermân yok⁶
Bu ne mezheb imiş dînden içeru

Suleymân kuş dilin bilur dediler
Suleymân var Suleymân'dan içeru

Yûnus'un suzleri safâye teşbiye⁷

¹ Allah!: Tevhîd" Tatçı, 2008b: 33.

² Bu mısra Dîvân'da: "Rûhı için çok salâvât virelüm" Tatçı, 2008b:33.

³ Bu ilahi, Boşnak tekkelerinde, mevlid törenlerinde okunur. İlahi Dîvân'da 13 beyitten oluşmaktadır. Boşnak tekkelerinde 6 beyit okunmaktadır. D'de "içeru" yerine "ileri" ifadesi kullanılmıştır.

⁴ Bu beyit Dîvânda şu şekildedir:

"Severem ben seni cândan içerü
Yolum ötmez bu erkândan içerü" Tatçı, 2008a:307.

⁵ Bu beyit Dîvân'da şu şekildedir:

"Beni sorman bana bende degülem
Sûretüm boş gezer tondan içerü" Tatçı, 2008a:307.

⁶ Bu beyit Dîvân'da yoktur.

⁷ Bu beyit Dîvân'da şu şekildedir:

"Meger Yûnus göze tuş oldu dosta
Ki kaldı kapuda andan içeru" Tatçı, 2008a: 308.

Kapinde kul var sultândan içeru

C/15, D/12.

22

Seyyâh olup şu 'âlemi ararsan¹

Abdu'l-kâdir gibi bir er bulunmaz

Ceddi Muhammed'dir eger sorarsan

'Abdu'l-kâdir gibi bir er bulunmaz

Hak Ta'âla yerin-gogun guzeli²

Hoş nazar eylemiş ana ezeli

Evliyâlar ser-ceşmesi guzeli

'Abdu'l-kâdir gibi bir er bulunmaz

Benim şeyhim beni Hakk'a goturur

Nice muşkullerim anda bitirur

Muhammed'in sancagını goturur

'Abdu'l-kâdir gibi bir er bulunmaz.

Giderler gazâyâ çalarlar satir

Dâimâ yaparlar hoş gonul hâtir

Bagdad'da turbesi nûr olmuş yatir

'Abdu'l-kâdir gibi bir er bulunmaz

Cumle evlâdına yeşil yaraşir

Aşka gelir bu cânuma dolaşir³

Ona dervîş olan Hakk'a ulaşir¹

¹ Bu ilahi, Kadiri tekkelerinde okunmaktadır. C'de her dördlüğün sonuna; "*Abdu'l-kâdir gibi bir Sultân bulunmaz*" mısrası eklenmiştir.

² Bu mısra Âşık Yûnus Dîvânı'nda: "Hak yiri-gögi yaradup düzeli", farklı nüshalarda ise " Hak yiri-gögi yaradup düzeli" Tatçı, 2008a: 63.

³ Tatçı, 2008b: 64.

‘Abdu’l-kâdir gibi bir er bulunmaz.
Dervîş Yûnus biz çekelim zahmeti²
Ustumuzde hâzirdir himmeti³
Oglum demiş ona, Resûl Hazreti
‘Abdu’l-kâdir bir gibi bir er bulunmaz
C/81, D/71.

23

Rûmde 'Acem'de aşık olduğum⁴
Yemen illerinde Veyse'l- Karanî
Allah'un Habîb'i dostum didügi
Yemen illerinde Veyse'l- Karanî

'Asâsi varidi hurma dalından⁵
Hırkasi varidi deve yuninden
Guzlerin ırmazdı Ka'be yolundan
Yemen illerinde Veyse'l- Karanî

Peygamber mescidden evine geldi⁶
Veysel'in nûrini evinde gürdi
Fâtımeye sordı eve kim geldi

¹ 'Dervîş: Mürid" Tatçı, 2008b: 64.

² Bu mısra Âşık Yûnus Dîvânı'nda: "Dervîş Yûnus çekersem bu gayreti" Tatçı, 2008b: 64.

³ "Üstümüzde hâzır ola himmeti" Tatçı, 2008b: 64.

⁴ Bu ilahi, bütün Boşnak tekkelerinde okunur; ilahinin ilk mısrası, Visoko ve Orta Bosna'daki tekkelerde "Urum'de'de Şamî'de aşık olduğum" şeklinde okunmaktadır.

⁵ D ve E'de bu dörtlük şu şekildedir:

Elinde asâsi hurma dalından
Boynunda ridası deve yonunden
Dâimâ tâati Hakk'ın yolunda
Yemen illerinde Veyse'l- Karanî

⁶ Bu dörtlük âşık Yûnus Dîvânı'nda şöyledir:

"Muhammed mescidden evine geldi
Üveys'ün nûrını evinde gördi
Âyişe'ye sordı bunda kim geldi
Yemen illerinde Veyse'l-Karanî"// "Sori Fâtıma'ya eve kim geldi" Tatçı, 2008b: 156.

Yemen illerinde Veysel- Karanî
Yûnus eydür gelin biz da varalım¹
Ayagi tozuna yuzler surelim.
Hak nasîb eylesin dîdâr görelim
Yemen illerinde Veysel- Karanî²

Karanî Karani Hakk'ın yârani
Yemen illerinde Veysel- Karanî
B/44, C/79, D/69.

24
Dede Âşık Yûnus bir gun ulursun³
Bir ayak ustunde bin yıl durursun
Aceb sualini nice verirsin
Ulum sana çare bulunmaz⁴- *Hû*

Ulumdan kaçarsın tutarlar seni
Haramîler gibi soyarlar seni
Bir karanlık yere koyarlar seni

¹ Bu dörtlük Âşık Yûnus Dîvânı'nda şöyledir:
'Âşık Yûnus eydür ben dahı varsam
Ol şâhun mübârek elini öpsem
Ayagi tozına yüzümi sürsem
Yemen illerinde Veysel-Karanî" // farklı nüshalarda ise
"Yûnus eydür gelin biz de varalım
Ayagi tozına yuzler surelim
Hak nasîb eylesin konşu olalım
Yemen illerinde Veysel-Karanî" Tatcı, 2008b: 156.

² Bu dörtlük B'de şu şekildedir:
Yûnus bunda idi kendusi anda
Arzum kaldı benum yine ol yirde
Mekânın sorarsan Karen kuyunde
Yemen illerinden Veysel-Karanî

³ Bu ilahi, çoğunlukla bir dervîş vefat ettiğinde okunur. Boşnak tekkelerinden okunan metin ile Âşık Yûnus Dîvânı'ndaki metin arasında önemli oranda değişiklikler vardır (Tatcı, 2008b: 60).

⁴ Boşnak tekkelerinde her dörtlükten sonra şu mısra da okunur: "*Nidem ulum sana çare bulunmaz- Hû*" (K1, K2, K3, K4, K10, K11). Âşık Yûnus Dîvânı'nda bu mısra; "Ölüm sana niçün dermân bulunmaz" Tatcı, 2008b: 60.

Ulum sana çare bulunmaz- *Hû*

Âşık Yûnus hasta iken suyledi
Binip aşkın deryâsini boyladı
Bakın dostlar bana ulum neyledi
Ulum sana çare bulunmaz¹- *Hû*
D/20.

25

Taşti rahmet deryâsi²
Gark oldi cumle ‘asi
Dort kitâbın ma’nâsi
Lâ ilâhe illa’llah
Muhammed Resûlu’llâh

Cennet’den çıktı Âdem
Dunyâyeye basti kadem
Buni okirdi her dem³
Lâ ilâhe illa’llah
Muhammed Resûlu’llâh

Erenlerin kılıcı
‘Arş’a çıkmış bir uci⁴

¹ Âşık Yûnus Divânı’nda, bu dörtlük şu şekildedir:

“Yûnus Dedem bunu böyle söyledi

Daldı ‘ışkun deryâsına boyladı

Görün dostlar ölüm bana neyledi

Ölüm sana niçün dermân bulunmaz” Tatçı, 2008b: 60.

² Bu ilahi; normal zamanların dışında Miraç Kandili ve Mevlid Kandilinde tekkelerde, camilerde, evlerde okunan bir ilahidir. Âşık Yûnus Divânı’nda on bir dörtlükten oluşan bu ilahinin Boşnak tekkelerinde beş dörtlüğü bulunmaktadır.

³ Bu mısra Âşık Yûnus Divânı’nda, “Buni dir idi müdam” Tatçı, 2008b:121.

⁴ Çıkmış: Çıkar” Tatçı, 2008b: 121.

Ne guzel âh kesici¹

Lâ ilâhe illa'llah

Muhammed Resûlu'llâh

Erenlerin Burâk'î²

Yakın eder iragi

'Arş'un kursin diregi

Lâ ilâhe illa'llah

Muhammed Resûlu'llâh

Yûnus bunu suyledi³

Kendi vasfın eyledi.

Allah'ın guzel adi

Lâ ilâhe illa'llah

Muhammed Resûlu'llâh

C/98, D/87.

26

Arayı arayı bulsam izuni⁴

İzinin tozuna sursem yuzumi

Hak nasîb eylesun gursem yuzuni⁵

Yâ Muhammed cânım arzûlar seni

¹ Hay ne güzel kelecî” Tatçı, 2008b:121.

² Burâk: Yarag”Tatçı, 2008b: 121.

³ Âşık Yûnus Dîvânı'nda Yûnus mahlaslı dörtlük şu şekildedir:

“ ‘Âşık Yûnus bî-çâre

Andan sana var çâre

Gönülleri açara

Lâ ilâhe illa'llah” Tatçı, 2008b: 122.

⁴ İlahi, Âşık Yûnus Dîvânı'nda altı dörtlükten oluşmaktadır. Boşnak tekkelerine ait mecmûalarda ilahinin beş dörtlüğü okunmaktadır.

⁵ Eylesun: Eylese” Tatçı, 2008b: 171.

Bir mubârek sefer da ulsa gitsem
Ka'be yullarunda kumlara batsam
Güneş cemâluni bir kerre gursem¹
Yâ Muhammed canum arzûlar seni

Kalbumde kalmadı zerre u hîle²
Sıdkile girmişum ben bu Hak yula
Ebû Bekir 'Omer 'Osmân'da bile
Yâ Muhammed cânım arzûlar seni

'Âliyile Hasan-Huseyn anda
Sevdâsi gunulde mahabbet cânda³
Yarın mahşerunde Hak dîvânunda⁴
Yâ Muhammed cânım arzûlar seni

Yûnus medh eylemiş seni dillerde
Dillerde dillerde hem gunullerde
Aglayı aglayı garîb illerde⁵
Yâ Muhammed cânım arzûlar seni
A/63, B/96.

27

Ey enbiyâlar serveri⁶

Ey evliyâlar rehberi

Ey ins u cân peygamberi

¹ Bu mısra Âşık Yûnus Dîvânı'nda: "Hûb cemâlün bir kez düşde seyr itsem"; Tatçı, 2008b: 171.

² Bu mısra Âşık Yûnus Dîvânı'nda, "Zerrece kalmadı gönlümde hîle"; Tatçı, 2008b: 172.

³ Sevdâsi: Sevgüsi" Tatçı, 2008b:172.

⁴ Mahşerunde: mahşer guni; Tatçı, 2008b: 172.

⁵ Garîb: Gurbet" Tatçı, 2008b: 172.

⁶ Bu ilahi, Boşnak tekkelerinde özellikle Mevlid kandillerinde ve Mevlid programlarında okunur. Yûnus mahlası olmasına rağmen ilahi Yûnus Emre ve Âşık Yûnus Dîvânı'nda bulunmamaktadır.

Ehlen ve sehlen merhaba

Yâ merhaba dost merhaba

Ahmed Muhammed Mustafa

Allahu Ekber şânuhu

Subhânuhu sultânuhu

Kad cânâ burhanuhu

Ehlen ve sehlen merhabâ

Yâ merhaba dost merhaba

Ahmed Muhammed Mustafa

Cumle Nebîler geldiler

Pâyina yuzler surdiler

Hakk'i seninle buldiler

Ehlen ve sehlen merhaba

Yâ merhaba dost merhaba

Ahmed Muhammed Mustafa

Sen cânların cânânısın¹

'Âlemlerin sultânısın

Dertlilerin dermânısın

Ehlen ve sehlen merhaba

Yâ merhaba dost merhaba

Ahmed Muhammed Mustafa

¹ Bu dörtlük A'da yoktur.

Peygamber idin ol zemân¹
Yog idi 'âlemden nişân²
Kurbân sana baş ile cân
Ehlen ve sehlen merhabâ

Yâ merhaba dost merhaba
Ahmed Muhammed Mustafa

Sensin ol mahbûb-i Hudâ³
İtme şefâ'atden cudâ
Ahmed Muhammed Mustafa
Ehlen ve Sehlen Merhaba

Yâ merhaba dost merhaba
Ahmed Muhammed Mustafa

Yûnus cemâlin gureli
Pâyine yuzler sureli
Yolına cânlar vireli
Ehlen ve sehlen merhaba

Yâ merhaba dost merhaba
Ahmed Muhammed Mustafa

A/4, B/25, C/31.

28

'Âlem nûra gark oldi¹

¹ Peygamber idin: Sen var iken, C'de.

² İdi: iken, C'de.

³ Bu dörtlük A'da yoktur.

Muhammed dogdıgi gice
Mü'min munâfık fark oldi
Muhammed dogdıgi gice

'Ârş'un nûri yere indi
Suyun rengi nûra dundi
Hep susuzlar suya kandi
Muhammed dogdigi gice

Çun ana rahmine düşdi²
Kâfirlerlerin 'akli şaşdı
Bin kilîse yere giçdi
Muhammed dogdigi gice

Hûri kızları geldiler
Kundağın bile sardiler
Pâyine yuzler surdiler³
Muhammed dogdigi gice

Ağlayan oğlan avundi
Toguran ana sevundi
Nice kuffâr dîne geldi⁴
Muhammed dogdigi gice

Yûnus eydur ey kardaşlar¹

¹ Bu ilahi sadece B'de olmasına rağmen sık okunan bir ilahidir. Mevlid kandillerinde ve Mevlid törenlerinde Hz. Muhammed'e duyulan sevgiyi belirtmek amacıyla okunmaktadır. İlahi, Yûnus Emre Dîvânı'nda yedi dörtlükten oluşmaktadır ancak; Boşnak tekkelerinde altı dörtlük okunmaktadır.

² Çun ana: Ananun" Tatcı, 2008b: 142.

³ Pâyine yuzler: Muhammed'e yüz" Tatcı, 2008b: 142.

⁴ Nice: Niçe" Tatcı, 2008b: 142.

Akar guzden kanlu yaşlar

Secde itdi taglar taşlar

Muhammed doğduğu gice

B/137.

4.1.2. Niyâzî-i Mısırî

29

Bahr içinde katreyim bahr oldi hayrân bana²

Ferş içinde zerreyim 'arş oldı seyrân bana

Dost gurundi çun 'ayân kalmadı bir şey nihân

Tufân olursa cihân bir katre tufân bana

Kâf-ı dil 'ankâsıyum sîrrin âşinâsiyum

Endişeler hâsıyum ad oldı insân bana

Sabrunde nem var benüm sîrrunde derman benüm

Kopsa kıyâmet bu gün gelmez perişân bana³

Niyâzi'nun dilunde Yûnûs durur söyleyen

Herkesе çun gerek Yûnûs durur cân bana⁴

A/25.

¹ Ey: Hey” Tatçı, 2008b: 156.

² Bu ilahi, Dîvân’da beş beyitten oluşmaktadır. A’da da beş beyit bulunmaktadır ancak; Dîvân’daki bir beyit A’daki bulunmamaktadır. Dîvân’daki beyit şöyledir:

“Sûretde nem var benüm sîrettedür ma’denüm

Kopsa kıyâmet bu gün gelmez perişân bana” Erdoğan, 2008: 174.

³ Bu dörtlük Dîvân’da yoktur

⁴ Çun: Çu” Erdoğan, 2008: 174.

30

Uyan guzin aç durma¹ *imânım*

Yalvar guzel Allah'a

Yolından izun ırma- *imânım*

Yalvar guzel Allah'a

Her giceyi kâim ol

Her gunduzi sâim ol

Hem zikrile dâim ol- *imânım*

Yalvar guzel Allah'a

Sağlugunı ganîmet bil²

Her sâ'ati nimet bil

Gizluce ibâdet kıl- *imânım*

Yalvar guzel Allah'a

Umruni hiçe sanma³ - *imânım*

Kenduni uda yakma

Her şâm u seherde yatma- *imânım*

Yalvar guzel Allah'a

Her vakt-i seherde bin- *imânım*

Lutfi gelur Allah'un

Ol vakt uyanur kalbun- *imânım*

Yalvar guzel Allah'a

¹ Bu ilahinin tam metni Boşnak tekkelerinin mecmûalarında bulunmamaktadır. İlahinin mecmûalarda okunan bölümleri altı dörtlük(beyit) iken Dîvân'da dokuz dörtlük(beyit) bulunmaktadır. İlahi Dîvân'da beyitler halindeyken A'da dörtlükler halinde yazılmıştır (Erdoğan, 2008: 348).

² Sağlugun: sağlığı" Erdoğan, 2008: 348.

³ Sanma: Satma" Erdoğan, 2008: 348.

Allah'un adın yâd it- *imânım*
Cânile dili şâd it
Bulbul gibi feryâd it- *imânım*
Yalvar güzel Allah'a

Gel imdi Niyâz it¹- *imânım*
Kenduni izhâr it
Hâcâtı dizâr it- *imânım*
Yalvar güzel Allah'a
A/33.

31

'Aşkun meyine ben kana geldum²
Şevkun odını ben yâne geldum³

Şem-i tevhîdi gördüm yakmışlar⁴
Gitdi karârum pervâne geldum

Halka-i zikri kurmuş 'âşıklar
Ben de muhitunde cevlâne geldum⁵

Mecnûn'um bugün Leylâ derdünden
'Aklı Neylerem dîvâne geldum

Derdi cânânın açdı yareler

¹ Bu dörtlük Dîvân'da şöyledir:

“Gel imdi Niyâzî'yle dergâha niyâz eyle
Hâcâtı dirâz eyle yalvar güzel Allah'a” Erdoğan, 2008: 348.

² Bu ilahi Bosna-Hersek'teki tüm tekkelerde sık okunan ilahilerdendir.

³ Odını: Nârına, nüsha tespiti: odına” Erdoğan, 2008: 303.

⁴ Geldum: Yakmışlar” Erdoğan, 2008: 303.

⁵ Muhitunde: Sahnında” Erdoğan, 2008: 303.

Bağrum ustunde dermâne geldum

Umme Sinân'un hâk-i pâyine

Surmege yuzum sultâne geldum

Yaremi bildum yârımdan imiş

Bunda Niyâzî Lokmân'e geldum

A/58, C/14, D/85.

32

Ey tarîkat erleri ey hakîkat pîrleri

Bir haber virun bana ol bî-nişân kandedur

Kandedur dostun ili kande açulur guli

Dost bağçesi bulbuli gul-i hândan kandedur

Aradum bahr u berri bulmadum bu sırrı¹

Cism u cândan içeri gizli sultân kandedur²

Mâdemki cân tendedur tende cânla andadur³

Emmâ nidem bilmedum cân-ı cânan kandedur⁴

Niyâzî'ye cân olan sırrinde sultân olan

Dîn u hem imânı olan ol bî-mekân kandedur

A/59, C/37, D/32.

¹ Bahr: Bar; Erdoğan; 2008: 207.

² Cism: A'da cismun.

³ Bu mısra Dîvân'da: "Bildum ki cân tendedür ten cân ile zindedür" // Mademki nüsha tespiti: mâdem" Erdoğan, 2008: 207

⁴ Emmâ; Ammâ kelimesinin Boşnak tekkelerinde söyleniş şeklidir.

33

Ey gunul gel ağlama zâri zâri inleme¹
Pîrden aldum haberi ol bî-nişân sendedur²

Sendedur dostun ili sende açılır guli
Suyler bu cân bulbuli gul-i handân sendedur

Sende gunul bahr u berri senden iste bu sırrı³
Cism u cânndan içeri gizli sultân sendedur

Anladunsa sen seni bildunse cân u teni
Gayrı ne var ey gunul cân u cânan sendedur⁴

Ten tahtıdur bu cânun cân tahtıdur cânânun
Ey Niyâzî şubhesuz ol bî-mekân sendedur
A/61, C/33, D/28.

34

Ey garîb bulbul diyârın kandedur⁵
Bir haber vir gulizârın kandedur

Sen bu ilde hem kimseye ulmadun⁶

¹ Bu ilahi, bir önceki ilahiyle birlikte yaygın olarak okunmaktadır. A'da: Zâri kulub inleme.

² Aldum: Alub, A'da.

³ Bu dörtlük Dîvân'da şöyledir:

“Gezme gel bahr u berri kendünde iste sırrı
Cism cânâna hükm iden gizli sultân sendedur” Erdoğan, 2008: 209.

Bu beyit C'de ve D'de ise şöyledir:

“Çeşmegil bahr u berri kendunde iste sırrı
Cism u cânâne hükmiden gizli sultân sendedur.”

⁴ Can u cânan: Cânâ Cânân; Erdoğan, 2008: 210.

⁵ Bu ilahi Dîvân'da, On beyitten oluşurken, Boşnak tekkelerinde sekiz beyiti okunmaktadır (Erdoğan, 2008: 210-211).

⁶ Bu mısra Dîvân'da: “Sen bu ilde kimseye yâr olmadun” Erdoğan, 2008: 210.

Var senun elbette yârun kadedur

Artdi gunden güne feryâdun senun

Âh u efgân oldi mu'tâdun senun

'Aşk içunde kimdur ustâdun senun

Bu senun sabr u karârın kadedur

Bir enîsun yuk 'aceb hayretdesun

Râhatı terk eyledun mihnetdesun

Gice gündüz bilmeyub hayretdesun

Yâ senun leyl u nehârın kadedur

Gukde uçarken seni indirduler

Çâr 'unsur bendlerine urdılar

Nûr iken âdın Niyâzî kuydılar

Şol ezelki i'tibârın kadedur

A/72.

35

Çun gunlum sana muhtelâ duşti

Derd u gam bana âşinâ duşti

Zuhd u takvâya yâr idim evvel

'Aşk ile bende hep cudâ duşti

Va'iz ol der gel 'aşki terk eyle¹
Nideyum sabrum bi-vefâ duşti

Nice terk etsun 'aşki şol 'âşik
Ana karşı sen meh-lika duşti

Vechuni gursem dagılır 'aklum
Zulfu onun için muktedâ duşti²

Kim seni gordi kendi yog oldi
Vaslune ey dost can-behâ duşti

'Aşka 'uşşâkun da'vet etmişum³
Cân kulagina ol sadâ duşti

Bu Niyâzî'nin hîç vucûdunda
Zerre kalmadi hep beka duşti⁴
C/20, D/17.

36

Derman arardum derdime derdim bana dermân imiş
Burhân arardım asluma *Alah* aslum bana burhân imiş

Sag u solum guzler idim Hak yuzuni gursem deyu⁵
Ben taşrede arar iken Allah ol cân içinde cânân imiş⁶

¹ Ol der: Eydür” Erdoğan, 2008:391.

² Onun için: ana çün”Erdoğan, 2008: 391.

³ Etmişum: itmişsin” Erdoğan, 2008: 391.

⁴ Kalmadi: komadı// bekâ: yaka” Erdoğan, 2008: 391.

⁵ Hak: dost; Erdoğan, 2008: 255.

⁶ İken: idüm// Cân: cânân Erdğan, 2008: 255.

Oyle sanırdum ayriyim dost gayridur ben gayriyim
Benden gurup işdeni *Allah* bildum ki ol cânân imiş

Savm u salât u Hacc ile sanma zâhid biter işun
İnsan-i kâmil olmaga *Allah* lâzim olan burhân imiş¹

Kanda² gelur yolun senun ya kanda varır menzilin
Nerden gelup gittigni *Allah* anlamayan hayvân imiş

Murşid gerektur bildure Hakk'i sana Hakka'l- yakîn
Murşid olmayanlarun *Allah* bildukleri gumân imiş

Her murşide dil verme kim yolun sarpe ugratır
Murşidi kâmil olanun *Allah* gayet yolu âsân imiş

Anla hemân bir suz durur yokuş deyıldur duz durur
'Âlem kamu bir yuz durur *Allah* onu guren hayran imiş

İşit Niyâzî'nun suzun bir nesne ortmez Hak yuzun
Hak'tan 'ayân bir nesne yok *Allah* guzsuzlere pinhân imiş
C/21, D/18.

37

Yine firkat nârına yandı cihân³
Hasretâ gitti mubârek Ramazân
Nûr ile bulmuşdu 'âlem yeni cân
Fırkatâ gitti mubârek Ramazân

¹ Burhân: 'irfân" Erdoğan, 2008:255.

² Kanda: kandan, nüsha tespiti: kanda" Erdoğan, 2008: 255.

³ Bu ilahi, Boşnak tekkelerinde Ramazân ayının son günlerinde okunmaktadır.

İndi Kur'ân sende ey nûri guzel
Leyle'-i Kadr'unde ey kadri guzel
Gitti¹ ey tehlîl u tekbîri guzel
Elvedâ gitti mubârek Ramazân

Gâh tesbîh u senâ u zikr ile²
Gâh tahmîd u du'âlar şukr ile³
Cân bulurdi murde diller nûr ile
Hasretâ gitti mubârek Ramazân

Bu ay içre baglanur dedi Resûl
Cinn u şeytân ki etmeye aslâ fuzûl
Hep du'âlar bunda olurdu kabûl
Firkatâ gitti mubârek Ramazân

Cem' olup Hakk'a munâcaât edelim
Nûr-ı Kur'ân ile dogrı gidelim
Bilmedik kadrin Niyâzî n'idelim
Elvedâ gitti mubârek Ramazân
C/49, D/49.

38

Dogdı ol sadr-i risâlet basdi ferş uzre kadem⁴
Saldi ol nûr-ı nubuvvet pertevin fevka'l-umem

¹ Gitti: gitdün” Erdoğan, 2008: 331.

² Gâh: gâhi, nüsha tespiti: gâh” Erdoğan, 2008: 331.

³ Du'a vü: du'alar” Erdoğan, 2008: 331.

⁴ Bu ilahi Mevlid Kandilinde ve Mevlid törenlerinde okunur.
Ferş: 'arş, nüsha tespiti: ferş” Erdoğan, 2008: 301.

Çaldınub tabl-ı beşâret geldi şâh-ı enbîyâ¹
Gulgule doldu cihâne kondi ol sâhib-'alem

Nûr-i vechinden alındı encum u şems u kamer
Bahr-i 'ilmden bilindi hikmet-i levh u kalem

Merhaba yâ Mustafâ ey nûr-ı 'ayn-i asfiyâ
Merhaba ey sâhibu'l-mirâc fî-dâci'z-zulem

Gelmeseydun âleme sen halk olunmazdı cihân²
Dostlığına yaradıldı ey nebiyy-i muhterem³

Biz gunahkâr ummete sen şâhi irsâl eyledi
Hamduli'llah sana ummet eylemiş ol zî-kerem

Yâ Resûlu'llâh şefâ'at kıl Niyâzî mucrime
Şol zemân kim baş açık yalın ayağa ağlayum⁴
A/2, B/47, C/25.

39

Ey çarh-ı dûn n'itdim sana hiç virmedun râhat bana⁵
Guldurmedun unden sona âh mihnetâ vâh mihnetâ

Bendunden âzâd itmedun feryâduma dâd itmedun
Bir dem beni şâd itmedun âh veyletâ vâh veyletâ

¹ Çaldınub: çaldınub” Erdoğan, 2008: 301. // C’de: Çaldınub

² Gelmeseydun: gelmeyeydün” Erdoğan, 2008: 301.

³ A’da yâr oldu.

⁴ Ağlayayum: C’de // ağlarum: Ağlayam” Erdoğan, 2008: 301.

⁵ Bu ilahi sadece B’de olmasına rağmen; bilinen ve sık okunan ilahilerdendir. Boşnak tekkelerinde okunan metin ağız özellikleri dışında Dîvân’daki metinle aynıdır (Erdoğan, 2008: 172).

İrişmedi dosta elum Rahmân'a varmadi yulum
Çıkmadi başa menzillum âh gurbetâ vâh gurbetâ

Kârum durur derd ile gam gitmez başumdan hiç elem
Gulden cudâ bir bulbulem âh fikâtâ vâh firkâta

Mecnûn-veş âh ideyum Ferhâd-veş vâh ideyum¹
Bu viridi hergâh ideyum âh hasretâ vâh hasretâ

Varmazsa yulum şeyhume sarmazsa merhem yâreme
Olmazsa çâre derdume âh hayretâ vâh hayretâ

Yanar Niyâzî derdile hiç kemse yokk hâlin bile
Nâlân olub girdi yula âh rihletâ vâh rihletâ

B/128.

4.1.3. Abdurrahman Sırrî

40

Allah bize lutf itdi² - *Allah*

Ni'metine gark itdi

Mest-i ezel nûş itdi

Şukur elhamduli'llâh³ - *Lâ ilâhe illallâh*

¹ Ferhâd: Feryâd” Erdoğan, 2008: 172.

² Abdurrahman Sırrî'nin ilahilerini farklı mecmûa ve kaynaklardan toparlayıp bir araya getiren Šaćir Sikirić her dördlük sonunda zikir esnasında cezbeyi artırmak için söylendiği görülen; "Lâ ilâhe illallâh" ifadesini ilahinin ana bölümü olarak göstermiştir. Şiirin 7'li hece ölçüsüne göre yazılması ve "Şukur elhamdulillah" ile birlikte söylenen "Lâ ilâhe İllallâh" lafzının hece ölçüsüne uymaması dolayısıyla bu ifadenin ilahinin ana metninde olmadığı kanaatindeyiz. (Sikirić, 1941: 11). Bu ilahi, Bosna kökenli Nakşî şeyhi olan Sırrî Baba'ya ait olmasından dolayı günümüz Boşnak tekkelerinin tümünde çok sık okunmaktadır. Bu ilahinin hemen her ritüelde okunması, Boşnak dervişlerin kendi pîrleri olarak gördükleri Sırrî Baba'ya bağlılıkları, Sırrî Baba'nın günümüz Bosna tasavvuf kültürüne olan etkisinden kaynaklanmaktadır.

³ C ve D'de "Allah bize lutf itdi" mısrası iki kez yazılmıştır.

Çunki bizi yaratdı
Muhammed'in ummeti
Virdi bize devleti
Şukur elhamduli'llâh -*Lâ ilâhe illallâh*

İnzâl itdi Kur'ân'i- *Allah*
Okuyalım biz ani
Virdi bize imâni
Şukur elhamduli'llâh -*Lâ ilâhe illallâh*

Muhammed peygamberimiz- *Allah*
Dîn-i İslâm dînımız
Kur'ândır imâmımız
Şukur elhamduli'llâh -*Lâ ilâhe illallâh*

Hanefî mezhebimiz
Nakşîbend tarîkumuz
Bahâuddîn pîrimuz
Şukur elhamdu'lillâh -*Lâ ilâhe illallâh*

Kıblemuzdur Beytu'llah - *Allah*
Zikrumuz Allah Allah
Kalbumuzda aşkullâh
Şukur elhamduli'llâh -*Lâ ilâhe illallâh*

Hak buyurdi Kur'ânda - *Allah*
Hem kuûdde kiyâmda
Zikr eyleyin her anda
Şukur elhamduli'llâh- *Lâ ilâhe illallâh*

Vezkur rabbeke buyurdi -*Allah*
Hem kesîrân emr itdi
Sirrî hakka hamd itdi
Şukur elhamduli'llâh- *Lâ ilâhe illallâh*
A/14, B/27, C/7, D/6.

41

Kim dilerse âşenâluk Hazreti Allah ile
Suhbet itsun sıdtkile ol kavm-i ehlullah ile

Her kim isti'dâd ile dâhil olursa suhbete
Mustefîz olur hakikat-ı feyz ile irşâd ile

Bunların suhbetleridir kimyâ-ı kibriyâ
Kulluk eyle bî-riyâ cân u gunulden aşkile

Gerçi kim zâhirde bunlar halkile suhbetdedur
Her nefis 'uzletdedur bâtinde halktan kalb ile

Tâlib olsa taşradan bir kimse isti'dâd ile
Rehber olan içeru alur ani imdâd ile

Âteş-i 'aşk u muhabbet cânune te'sîr ider
Ol kişi olur muşerref cezbe-i Rahmân ile

Gavs-i âlem kutb-i âdem bunlaradur muktedâ
Şeyh Sîrrî ol imâm-ı dîne uymiş sıdkile
A/31, B/103, C/62, D/52.

42

Her kim eyler tekyegâh-ı evliyâyâ intisâb
Nâil-i feyz-i kerâmet sâhibi yevmu'l-hisâb

Bağ-ı vahdetde ekenler nev-nihâl-i vahdeti
Hâsılı remz-i Ene'l- Hak'dur kelâm bî-hicâb

Halka-i zikre gelub her kim ki zikrullâh ider
Sâki-i bâkî elunden nûş ider bâkî şerâb

Aşkile Allah Hû deyub 'arşa çıksun nâleler
Nâleden ten nâye dunsun sîne olsun çun rebâb

Sûret-i âdemde gurdi 'aşk-i zâhidler seni
"Kuntu Kenz"un mazhari Sırrî benum fazlu'l-hitâb
A/32, B/32, C/50, D/41

43

Geldum sûzâne- *Allah*
Şem'a-i pervâne- *Mevlâm*
Bakmazam câne- *Efendum*
Gizli pazar var

Dil-i bî-mârem- *Allah*
Sursa ol yâre- *Mevlâm*
Ne var hunkârem- *Efendum*
Âh-ı seher var

'Aşkile giryân- *Allah*

Cigerum puryân- *Mevlâm*
Olmuşam hayrân- *Efendum*
Cânda esrâr var

Zulf-i telinden- *Allah*
Bâg-ı gulunden- *Mevlâm*
Dostun ilunden- *Efendum*
Geldum haber var

Gunlum pur-yâre- *Allah*
Geldum tîmâre- *Mevlâm*
Eyle gel çâre- *Efendum*
Dilde keder var

Derdile huşem- *Allah*
Mest u med huşem- *Mevlâm*
Dostdan gelmişem- *Efendum*
Bende cevher var

Sûz-i dilum var- *Allah*
Tâze gulum var- *Mevlâm*
Gizli Sırrî'm var- *Efendum*
Bende huner var
A/44, B/119.

44

Hak Hak diyen 'âşiklar¹

¹ Bu ilahi Nakşî tekkelerinde okunur; özellikle Orta Bosna'daki Nakşî tekkelerinde çok sık okunan ilahilerdendir.

Cigerleri yanıklar
Seherde oyanıklar
Nakşibendîlerdir bu

'Âşiki hayrân ider
Cigeri puryân ider
Dervîşi sultân ider
Nakşibendîlerdir bu

Limaallah merhemi
Nusret ulur her demi
Vâkîf sırr-i İlâhî
Nakşibendîlerdir bu

Bulmuş tarîkatdan yul
Sırrî subhânallah bu
Sûret-i zahirden ol
Nakşibendîlerdir bu

Okur Hatme-i Hâcegân¹
Murşid-i ehl-i imân
Pîrimuzdur şâh sultân
Nakşibendîlerdir bu
A/73, B/70.

45

Yâ ilâhî zât-i pâk u ism-i a'zâm hakiçun¹

¹ Bu dörtlük A'da yoktur.

‘Akl-i evvel rûh-i pâk fahr-i âlem hakiçun

Ab-i rûy nevhâ-i Nûh-i mukerrem hakiçun
Nâri gulzâr iden İbrâhimi Ekrem hakiçun

Zebhe buyun veren İsmail-i Efham hakiçun
Yûnûs'un nûn içre tesbîh itdigi dem hakiçun

Hazreti Yakûb'un 'ayninden akan dem'i hakiçun
Yûsuf ahvâl acisinden çektiği dem hakiçun.

Murdeler ihyâ iden 'Îsâ dehkidem hakiçun
Hem Suleymân nebînin muhr-i hâtem hakiçun

Hazreti Mûsâ kelîm-i Rabb-i erham hakiçun
Hem Halil'in yaptigi beyt-i muazzam hakiçun

Sa'y-ı uşşak u Sefâ u Merve u zem-zem hakiçun
Hem Ebubekir, 'Omer, 'Osmân ve 'Alî hakiçun

Kerbelâ içre şehidân dukdigi dem hakiçun
Kutb-ı âlem rûh-ı İbrâhim Edhem hakiçun

Gâibu'nun merkadin kuffâr elinden kıl halâs
Câmilerinde okunan Kur'an-ı 'azîm hakiçun

Çalmasun nâkus u çanlar başı üstünde anın

¹ Bu ilahi Boşnak tekkelerinde; “Münâcât-ı Sırrî Baba” olarak bilinir. Bosna-Hersek'teki tüm tasavvuf ekolleri tarafından okunan bir ilahidir.

Ol Muhammed ummetin gözleri nem hakiçun

Fethini ide muyesser ehl-i İslâm'e anın

Sidkile nisvân u sibyanin duâsi hakiçun

Şeyh Sırrı rûz u şeb dergâhine eyler niyâz

Feth ola cedîd hisâri kiline anda namâz

B/65, D/45.

46

Ararsalar şimdi tarîk-i Âli¹- *Allah*

'Abdu'l-kâdir gibi bir er bulunmaz

'Âlemler mürşidi murid-i velî- *Allah*

'Abdu'l-kâdir gibi sultân bulunmaz

Sular akar deryâlara karuşur -*Allah*

Yedi deryâ cuşar ana ulaşır

Cumleye muhitdur her dâim taşar- *Allah*

'Abdu'l-kâdir gibi mürşid bulunmaz

Yedi deryâ yedi tarîk ulursa - *Allah*

Seyyid Ahmed Bedevî'dir birisi

Ahmede'r-Rifâî sâni deryâsi- *Allah*

'Abdu'l-kâdir gibi mürşid bulunmaz

Uçunci deryasi ol pîr-i Sadî- *Allah*

Durdincidir Şâmi şeyhi Samedî

Biri kendusudur Şehr-i Bagdâdî- *Allah*

'Abdu'l-kâdir gibi sultân bulunmaz

¹ Bu ilahi Bosna-Hersek'te daha çok Kadirî tekkelerinde okunmakla birlikte diğer ekollerin tekkelerinde de okunmaktadır.

Devletun vârisi olasın bâkî
Anlarla dolmuştur garbile şarkî
Biri dahi Şeyh İbrâhim Desukî
'Abdu'l-kâdir gibi bir er bulunmaz

On sekiz bin 'âleme kutb olmuştur - *Allah*
Yedi iklim muridiyle dolmuştur
Melekler yoluna hayrân olmuştur - *Allah*
'Abdu'l-kâdir gibi murşid bulunmaz

Cihânda meşâyih tarîki çokdur
Sirrine erişmiş menendi yuktur
Cümleye baş olmak ana layıkdur
'Abdu'l-kâdir gibi sultân bulunmaz

Evliyalar ser-çeşmesi ulusi- *Allah*
Muhammed dimişdur cânım parçası
'Âlemleri almak anın cizyesi - *Allah*
'Abdu'l-kâdir gibi bir er bulunmaz

Vahdet illeridir anın vârisi- *Allah*
Yesan yerde kalmaz hiçbir dervîşi
Bu Sırrı turfanda olmuş yemişi- *Allah*
Abdulkadir gibi murşid bulunmaz
C/11.

4.1.4. Eşrefoğlu Rumî

47

Bu gunlum şehrini seyrân iderken¹

Didi sirrum bana seyrân içinde- *yâ Hû*

Derde duşub niçun dermân ararsun²

'Âşıklarun derdi dermân içinde³- *yâ Hû*

Mihneti râhat bil râhat arama

Râhat mi bulunır zindân içinde- *yâ Hû*

İçub 'aşkun meyini şuyile mest ol kim

Dîvâne disunler yârân içinde⁴- *yâ Hû*

'Âşıklara karış 'âşık ola gur⁵

Ne gevherler bulunur ol kân içinde⁶- *yâ Hû*

Bu er meydânudur bunda 'âr olmaz⁷

Başuni tob eyle meydân içinde- *yâ Hû*

Cânımı terk eyle şeyhun yolunda⁸

Bulasın cânânı ol cân içinde- *yâ Hû*

Aç guzini ey Eşref Hakk'i zikreyle¹

¹ Eşrefoğlu Rumî'nin ilahileri Boşnak tekkelerinde bilinmekle birlikte, Eşrefoğlu Rumî'nin Kadîrî olması sebebiyle ilahileri daha çok Kadîrî tekkelerinde okunmaktadır. Boşnak tekkelerine ait mecmûlarda beyitlerin sırasında farklılıklar bulunmaktadır.

² Derde: 'ışka, nüsha tespiti: derde" Güneş, 1994:386// Niçün: İken A'da.

³ Bu mısra Dîvân'da: "Âşıklar derd arar dermân içinde" Güneş, 1994: 386.

⁴ Yârân: akrân" Güneş, 1994: 386.

⁵ Ula gur: olursun C, D.

⁶ Bulunur: vardur" Güneş, 1994: 386.

⁷ 'âr: ışk, nüsha tespiti: 'âr:kar" Güneş, 1994:386.

⁸ Bu beyit Dîvân'da yoktur.

Fezkurûnî² didi Kur'ân içinde- *yâ Hû*
A/48, B/38, C/18, D/15.

48

Ey Allah'um beni senden ayırma³
Beni senun cemâlunden ayırma⁴ - *Allah*⁵

Seni sevmek benim dînum imânum
Îlâhî dîni îmândan ayırma- *Allah*

Sararub ben soldum⁶ dundum hazâna⁷
Îlâhî hazânı daldan ayırma- *Allah*

Şeyhum guldur ben anun yapragiyım
Îlâhî yaprayi gulden ayırma- *Allah*

Ben ol dust bahçesinin bulbuliyem
Îlâhî bulbulu gulden ayırma- *Allah*

Balıgun câni suda didiler
Îlâhî balığı sudan ayırma- *Allah*

Eşrefoglu senun kemter kulundur⁸
Îlâhî kulunu sultânından ayırma- *Allah*

¹ Aç guzini ey Eşref: Eşrefoglu Rûmî, nüsha tespiti: Aç guzini ey Eşref" Güneş, 1994:386

² Bu ifade ile; "Fezkurûnî ezkürküm veşkurulî vela tekfürun" ayetine atıfta bulunmaktadır, Bakara Suresi 2/152.

³ Bu ilahi tüm Boşnak tekkelerinde özellikle zikir sırasında okunmaktadır.

⁴ Cemâlunden: dîdârundan, nüsha tespiti: dîzârundan, cemâlunden; Güneş, 1994:387.

⁵ Allah: Aman A'da.

⁶ Ben soldum: soluben, nüsha tespiti: sararuben soldum; Güneş, 1994:387.

⁷ Bu beyit C'de ve D'de yoktur.

⁸ Eşrefoglu: Eşrefzade C'de// nüsha tespiti: Eşrefoglu Rûmî" Güneş, 1994, 387.

A/103, B/66, C/30.

49

Ezelden aşkile *Allah* ben yane geldum¹
Cemâlin şem'une *Allah* pervâne geldum

Ko beni yanayım *Allah* şeyhin eşigunde
Bu dertlu câne *Allah* dermâne geldum

Gurundi guzume *Allah* şeyhun cemâli
Kalmadi tâkatum *Allah* dermâne geldum

'Âşiklar dîdârün *Allah* gurdum duşumde
Nâgehân uykudan *Allah* uyane geldum

Nefsin kalası *Allah* tevhîd dur yıkar
Şeyhun himmetile *Allah* seyrâne geldum
A/69.

50

Netr² olmuş 'âşikleri sultân³ 'Abdu'l-kâdir'un
Yolunda sâdikleri pîrim 'Abdu'l-kâdir'un⁴

Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûla'allâh

¹ Bu ilahi daha çok Kadirî tekkelerinde okunmaktadır; ilahide mahlas belirtilmemiştir. Eşrefoğlu Rûmî'nin 73 ve 73 no'lu ilahileri, yukarıdaki metne en yakın metinlerdir. İlahinin ilk beyiti, Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı'nındaki 73 no'lu ilahinin ilk beyitine çok yakındır. Bazı beyitler ise 75 no'lu ilahiye benzemektedir" Güneş, 1994: 314-319.

² Netr: Cem" Güneş, 1994: 297.

³ 'âşiklari sultân: dervîşleri şeyhüm" Güneş, 1994: 297.

⁴ Pîrum: Şeyhüm" Güneş, 1994: 297.

Elim verdim eline kurbân oldum diline
Cânım fedâ yoluna sultân 'Abdu'l-kâdir'un¹

Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûla'allâh

Bahârinin bahriyim bahçesinin guluyum²
Bâginin bulbuyım sultân 'Abdu'l-kâdir'un

Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûla'allâh

Sana dirim ey kişi çıkar kalbden teşvîşi
Uda yanmaz dervîşi sultân 'Abdu'l-kâdir'un

Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûla'allâh

Kutb-i âlem ol velî sırr-i murteza Alî
Ceddi Hakk'un Resûli sultân 'Abdu'l-kâdir'un³

Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûla'allâh

İki cihân dolupdur Hakk katında uludur⁴
Eşrefogli kuludur sultân 'Abdu'l-kâdir'un

Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûla'allâh

C/74, D/64.

¹ Sultân: Şeyhüm” Güneş, 1994: 297.

² Baharının bahriyım: Arısunun balyam” Güneş, 1994: 297.

³ Bu beyit Dîvân’da şu şekildedir:

“Evliyâlar rehberi Hakk’un sırta mazhari

Başında kudret güli şeyhüm ‘Abdül’l-Kâdir’ün” Güneş, 1994: 297.

⁴ Dolubdur: toludur” Güneş, 1994: 297.

51

Bu Cihân gamından geçer¹

Hû isminin zâkirlari

Dost elinden kevser içer

Hû isminin zâkirlari

İlm-i esrâri bilirler

Ulmezden evvel ulurler

Dersi Mevlâ'den alırler

Hû isminin zâkirlari

Habibullah'dır hem râhi

İnan bu suze vallahi

Şuphesiz gurur Allah'î

Hû isminin zâkirlari

Kim bu zikre gunul vere

Cumle gunâhlari ere

Şuphesiz cennete gire

Hû isminin zâkirlari

Eşrefoglu suyler dilden

Elest u Kalû belâ'dan

Nokta okur Alî'den

Hû isminin zâkirlari

C/27, D/23.

52

¹ Bu ilahide Eşrefoglu Rûmî'nin mahlası yazılmıştır ancak; Dîvân'da böyle bir ilahi bulunmamaktadır.

Ey gunul bir derde duş kim anda dermân gizlidir
Gel karış bir katreye kim anda ‘Ummân gizlidir

Terk edup nâmûsi âri giy melâmet hırkasını¹
şol melâmet hırkasında nice sultan gizlidir

Degme bir dervîş fakîre hor görüp kılma nazar²
Kalbinun her kuşesinde ‘Arş-i Rahmân gizlidir³

Nutka gelse cân u dîl bulur hayât-i câvidân⁴
Dervîşin her bir suzunde âb-ı hayât gizlidir⁵

Gur bu Eşrefoglu Rûmî bahr-i aşk neyledi
Terk edip başile câni cände cânân gizlidir⁶
C/32, D/27.

53

Cemâlin seyr idub ismin andugum⁷
Bize himmet eyle şeyh 'Abdu'l-kâdir
Aşkın ile pasli gunlum açtugum
Bize himmet eyle şeyh 'Abdu'l-kâdir
Bize himmet eyle Gavs-i Geylânî

¹Bu beyit Dîvân'da şöyledir:

“Terk idüp 'ari nâmûsı giy ferâgat hırkasın

Bu ferâgat hırkasında sırr-ı Sultân gizlidir” Güneş, 1994: 223.

²Hor gurup kılma nazar: Hoş görüp hor bakma kim; Güneş, 1994:223.

³Kalbinun: Gönlinün” Güneş, 1994: 223.

⁴Nutka gelse:Muhib ise; Güneş, 1994: 223.

⁵Âb-ı Hayât: âb-ı Hayvân” Güneş, 1994: 223.

⁶Bu mısra Dîvân'da: “Cân u başından geçüp cânında cânân gizlidir”, nüsha tespiti: “Cân u başı terk idüp cânında cânan gizlidir” Güneş, 1994: 223.

⁷Bu ilahi Dîvân'da beş dörtlükten oluşmaktadır ancak; Boşnak tekkelerinin mecmûalarında üç dörtlük bulunmaktadır (Güneş, 1994: 248).

Müridlerun hatalardan saklarsın
Münkirleri sır okıyla oklarsın
Kutbu'z-Zamân durt kuşeyi beklersın
Bize himmet eyle Şeyh 'Abdu'l-kâdir
Bize himmet eyle Gavs-i Geylânî

Eşrefogli Rûmî 'aşkun elinde¹
Kimse mahrum kalmaz senun yolunda
Eger bunda eger Bagdad ilinde²
Bize himmet eyle Şeyh 'Abdu'l-kâdir
Bize himmet eyle Gavs-i Geylânî
C/1.

4.1.5. Seyyid Nesimî ve Kul Nesimî

54
Merhabâ hoş geldun ey rûh-ı revânım merhaba³
Ey şeker-lebun yâr-ı şîrîn lâ-mekânım merhaba

Çun lebun câm-ı cem oldu nefha-i Ruhü'l-Kudus⁴
Ey cemilim ey cemâlim bahr u kânım merhaba

Gunlume hic senden özge nesne lâıyk gurmedim⁵
Sûretum 'aklum ukûlum cism u cânım merhaba

Ey melek sûretlu dil-ber cân fedâdır yoluna

¹ Elinde: elinden, yolunda: yolından, ilinde; Güneş, 1994: 248.

² Bunda: bundan // nüsha tespiti: bunda; Güneş, 1994: 248.

³ Bu ilahi Boşnak tekkelerinden sık okunan ilahilerdendir. Tekkelerdeki törenlerin hemen hepsinde okunan bir ilahidir. İlahi metninin tamamı Boşnak tekkelerine ait mecmûlarda yazılmamıştır.

⁴ Bu beyit A'da yoktur.

⁵ Gunlume: Kendume, A.

Çun didi lahmun lahmi kâni kânım merhaba¹

Geldi yârim naz ile sordi Nesîmî nicesin²

Merhabâ hoş geldun ey rûh-ı revânım merhaba

A/3, B/48, C/68, D/58.

55

Yuzun gurdum didum Elhamduli'llâh³

Boyun gurdum okudum kul huva'llâh

Muselsel zulfuni gurdum mu'anber

Mukavves kaşlarun nasrun mina'llâh

Karahçı kuzlerin yağmalarında

Yine dunub didum estagfiru'llâh

Dudagın şerbeti ayn-i şifâdır

Sekâhım Rabbuhum min rahmetili'llâh

Benum gunlum hayrân olubdur

Ne kim cebbâr kılar el-hukmuli'llâh

Cemâlin gurmuşum ayrulmagum yok

Eger inanmazsan va'llâhi bi'llâh

Otuz iki hûruf oldı visâlin

Visâлиндur visâlung eyva'llâh

¹ Bu mısra Dîvân'da: "Çün dedin lahmike lahmi kana kanım merhaba" Ayan, 1990: 76.

² Naz: Nâs" Ayan, 1990: 76.

³ Bu ilahi Boşnak tekkelerinde genellikle Hz. Muhammed'e atf edilir.

Nesîmî kıldıysa bir katre tevbe
Nasûhî tevbesi tûbû ilallâh
A/9, B/68, C/60, D/50.

56

Durman yanalım âteş-i aşka¹
Şule virelim âteş-i aşka

Evvel aldandum pek kolay sandum
Kât bekât yandum meydân-ı aşka

Aşk ehli ulmez yerde çurimez
Yanmayan bilmez tevhîd-i aşka

Melekler 'arşda iderler vahdet
İderler secde tevhîd-i aşka

Mansûr-i Hallâc dâr uzre mirâc
Sen de guzini aç âteş-i aşka

Ey pâdişâhum afv it gunâhum
Yanmakdur kârum âteş-i aşka

Seyyid Nesîmî terk itdi resmi
Yandı bu cismi âteş-i aşka
A/39, C/29, D/25.

¹ Bu ilahi'de mahlas olarak Seyyid Nesîmî gösterilmiştir ancak; bazı kaynaklarda ilahinin Hayalî'ye ait olduğu söylene de Hayali Dîvânî'nda bu ilahi bulunmamaktadır.

57

Şol melâmet hırkasını kendim taktım boynuma¹

Âr u nâmûs şişesini taşa çaldım kime ne

Gâh çıkarım gökyuzune seyriderim 'âlemi

Gâh inerim yeryuzune Hû çekerim kime ne

Sofîler harâm demişler aşkumun şerâbına

Yâr doldurur ben içerim gunâh benim kime ne

Nesîmî'ye sorar isen sen yârinle hoş musun

Hoş olayım olmayayım yâr benimdir kime ne

B/46, C/19, D/16.

4.1.6. Kuddûsi

58

Ders idelum dem²- *dem*

Def' idelum gam- *gam*

Çunki dem bu dem- *Îmânem*

Hû diyelum Hû³- *Hû*

¹ Bu ilahi, Seyyid Nesîmî Dîvân'ında bulunmamaktadır. Kûl Nesîmî'ye ait olan bu ilahi Boşnak tekkelerinde sık okunun ilahilerdendir.

² Bu ilahi Boşnak tekkelerinde ve Boşnak halk kültürüne çok meşhur bir ilahidir. Fatih Sultan Mehmet'in ve askerlerinin bu ilahiyi okuyarak Bosna-Hersek'e girdiklerine inanılır.

³ Bu ilahi Kuddûsî'ye ait bir ilahi olmakla birlikte Dîvân ve nüshalara göre farklılıklar göstermektedir. Dîvân ve nüshalarda toplam 12 dörtlükten oluşan bu ilahinin dört adet dörtlüğü Boşnak tekkelerinde okunur. İlahi Dîvân'a göre değişiklikler göstermekte Boşnak tekkelerinde okunan metin farklı bir ilahi olacak kadar farklılıklar göstermektedir. Bu ilahinin aynı zamanda Boşnakça tercümesi bulunmaktadır. İlahinin Türkçe metninin yanında Boşnakça metni de okunmaktadır. İlahi'nin ilk dörtlüğü Dîvân'da şu şekildedir:

“Gel sürelim dem

Hû diyelim Hû

Def' idelum gam

Hû diyelim Hû” Doğan, 2002: 641.

Demde bir hâl var¹
Gel Hakk'a yalvar
İruşu derhâl- *İmanem*
Hu diyelum Hû- *Hû*

Kalma ya buka²
Câmi câma çal
Eyle âh u zâr- *İmanem*
Hû diyelum Hû- *Hû*

Ey Şeh-zâde³
Zikret ziyade
İRme fesâde
Hû diyelum Hû- *Hû*

Kuddûsî suyler⁴
Suzini dinler
Bende senule- *İmanem*
Hû diyelum Hû- *Hû*

B/71.

¹ Bu dörtlük Dîvân'da yoktur.

² Bu dörtlük Dîvân'da Şu Şekildedir:

“Gezme yabanda
Kalma gmânda
Pes deme anda
Hû demek ister” Doğan, 2002: 641.

³ Bu beyit Dîvân'da Şu Şekildedir:

“Ey Şeh-zâde
DüŐme fesade
Subh u mesâde
Hû diyelum Hû” Doğan, 2002: 641.

⁴ Bu dörtlük Dîvân'da Şu Şekildedir:

“Mürşide vir el
MŐkili it hal
Kuddûsî'ye gel
Hû diyelim Hû” Doğan, 2002: 641.

59

Ey rahmeti bol pâdişâh¹
Curmum ile geldum sana
Ben eyledum bî-had gunâh
Curmum ile geldum sana

Hadden tecâvuz eyledum
Deryâmı zenbi boyladum
Mâlum sana ben neyledum
Curmum ile geldum sana

Senden utanmadum hemân
İtdum hatâ gizlu ayân
Urma yuzime el-emân
Curmum ile geldum sana

Aslum çun bir katre menî
Halk eyledun andan beni

Adun senun Gaffâr iken
Ayb urtucu Settâr iken
Kime varam sen var iken
Curmum ile geldum sana

Hiç sana kulluk itmedum
Zâr-ı rızâna gitmedum
Hem buyurdığın tutmadum
Curmum ile geldum sana

¹ Bu ilahi Boşnak tekkelerinde sık okunan bir ilahi değildir.

Bin kerre bin ey pâdişâh
İtsem dahi buyle gunâh
La-taknetû¹ yeter penâh
Curmum ile geldum sana

İsyânda Kuddûsî şedîd
Kullukda bir battâl pelîd
Dir kesmeyub senden umîd
Curmum ile geldum sana

A/56

60
Mest u hayrânım²
Zâr u giryânım
Her dem lisânım
Hû demek ister

Pendimi tut gel
Bir ere vir el
Olmezden evvel
Hû demek ister

Gezme yabanda
Bul Hakk' i sende

¹ La-taknatü: Umidinizi kesmeyin, Kur'an-ı Kerim, 39/53.

² Bu ilahi Boşnak tekekelerinde, zikir sırasında "Hû" söylenirken okunur. İlahinin Boşnakça tercümesi de bulunmaktadır. Dîvân'da on iki dördlükten oluşan ilahinin bir dördlüğü Boşnak tekekelerinde okunmaz. D'de bulunmayan dördlük şudur:

"Oda yak câm
İste cânâm
İsteyen anı
Hû demek ister" Doğan, 2002: 678.

Olmaya bende
Hû demek ister

Gayriyi koyan
Kalbimi yuyan
'Âşigim diyen
Hû demek ister

İrfân isteyen
İhsân isteyen
Cânân isteyen
Hû demek ister

İns u cin melekler
Yerde felekler
Suda semekler
Hû demek ister

Hû ism-i a'zam
Hû hû de hocam
Kuddûsî mudam
Hû demek ister.

Guzumden yaşlar
Akmaya başlar
Cumle kurd kuşlar
Hû demek ister

Gece ol kâim

Gunduzun sâim
Ehl-i Hak dâim
Hû demek ister

Tert et sivâyî
Olma hevâî
Seven Hudâî
Hû demek ister

Ol nefse mâlik
Olmaya hâlik
Sidk ile sâlik
Hû demek ister
D/95.

61
Elif, Allah'ın kâni¹
Be, Bagdat'dır mekânî
Te, Tenrinin arslanı
'Abdu'l-kâdir Geylânî

Se, sâbittir sırrında
Cim, cemali nûrunda
Hâ, Habîb'un 'ilminde
'Abdu'l-kâdir Geylânî

Hı, hayalin yapısı¹

¹ Bu ilahi tüm Boşnak tekkelerinde okunmakla birlikte daha çok Kadirî tekkelerinde okunmaktadır. İlahinin Boşnakça tercümesi de bulunmaktadır. İlahi Dîvân'da beyitler halinde yazılmışken Boşnak tekkelerine ait mecmûlarda dörtlükler halindedir.

Dal, delâlet kapusi
Zel, zelilın tapusi²
'Abdu'l-kâdir Geylânî

Re, rutbesi uludur³
Ze, ziyâde uludur.
Sin, sekam doludur
'Abdu'l-kâdir Geylânî

Şın, şerî'at envârî⁴
Sad, safânın surûri
Dat, zayıfın rehberi
'Abdu'l-kâdir Geylânî

Tı, tarîkat sultânî
Zı, zâhirdir burhânî
'Ayn, 'ârifin 'irfânî⁵
'Abdu'l-kâdir Geylânî

Gayn, gâyet zikri çok
Fe, fenâda fikri yok.
Kaf, kudretde özi çok⁶
'Abdu'l-kâdir Geylânî

¹ Hayali yapusi: Hudânın kapusi” Doğan, 2002: 270.

² Zelîlın tapusi: zelîller kapusi” Doğan, 2002: 270.

³ Bu dörtlük Dîvân’da şöyledir:

“Re Rabbimi heman çok ze zebûndur özi tok
Sin sivâda meyli yok ‘Abdul’kâdir Geylânî” Doğan, 2002: 271.

⁴ Bu dörtlük Dîvân’da şöyledir:

“Şın şefâ’at serveri sad safânın rehberi
Dad dalâletden berî ‘Abdu’l-Kâdir Geylânî” Doğan, 2002: 271.

⁵ ‘Ârifin ‘irfânî: ‘ışkın nişâni” Doğan, 2002: 271.

⁶ Kudretde: kâyet” Doğan, 2002: 271.

Nun, nazîri yok anın
Vav, vucûdi zemânın
He, himmet sultânın¹
'Abdu'l-kâdir Geylânî

Lâm-elifdir mekâni
Ye yokdurur nişâni²
Kuddûsî'nin sultâni
'Abdu'l-kâdir Geylânî

Yâ Hû yâ Hû yâ men Hû
Leysel hadi illâ Hû
Dunyâ fâîi Bâîi Hû
Lâ ilâhe illâ Hû
B/73, C/37, D/33.

4.1.7. Abdulahad Nûrî

62
Aşkunla cihân beste lutf eyle 'inâyet kıl³
Derdunle bu cân haste lutf eyle 'inâyet kıl

Âşıklara ihsân it dertilere dermân it
Vuslat yolun âsân it lutf eyle 'inâyet kıl

Ey rahmeti çok Rahmân 'âlem guzime zindân

¹ Himmet sultânın: Hatmi bu cihânın” Doğan, 2002: 271

² Ye yokdurur: Yeyin yokdur” Doğan, 2002: 271.

³ Bu ilahi Boşnak tekkelerinde sık okunan ilahilerden değildir. Abdulahad Nûrî Dîvânı'ndaki metinde, yedi beyit bulunmaktadır ancak; Boşnak tekkelerine ait mecmûlarda beş beyit vardır (Çelik, 1999: 121-122).

Uçarsa kafesde cân lutf eyle 'inâyet kıl¹
Rahmân-ı Rahîm'sin Gufranu'l-'Azîm'sin²
Sultanu'l-Kerîm'sin lutf eyle 'inâyet kıl³

Bî-çâreleri yâd it vîrâneym abâd it⁴
Nûrî kulunî şâd it lutf eyle 'inâyet kıl
A/34, B/75.

63

Semâda sırr-i tevhîdi⁵
Duyan gelsun bu meydâne
Derun içre bir kez Allah⁶
Diyen gelsun bu meydâne

Gurenler nûr-i Gaffâri
Duyanlar sırr-i Settâri⁷
Cihânda şîşe-i âri
Kıran gelsun bu meydâne

Salâdur ehl-i irfâne
Getursun cânı kurbâne
Bugun bu bâşı meydâne⁸
Koyan gelsun bu meydâne

¹ Uçarsa: Kaçarsa, nüsha tespiti:uçarsa;”Çelik, 1999: 122.

² Gufrânı'l-'azim: Gufrân-ı azim” Çelik, 1999:122.

³ Sultân'l-Kerîm: Sultân-ı Kerîm” Çelik, 1999:122.

⁴ Vîrâneym:Vîrâneyi:” Çelik, 1999:122

⁵ Bu ilahi Boşnak tekkelerinde çok sık okunmaktadır. İlâhi Dîvân'da beyitler halinde yazılmışken Boşnak tekkelerinin mecmûalarında dörtlükler halinde yazılmıştır (Çelik, 1999: 146-147).

⁶ Derun içre: Derunce B'de//Derûnice, nüsha tespiti: derun içre” Çelik, 1999: 146.

⁷ Duyanlar: bilenler A, C, D'de.

⁸ Meydâne: merdâne B'de. C ve D'de son iki mısra şu şekildedir:

“İsmail gibi Kurbâne
Getirsun cânî meydâne.”

Geçub bu âbile gilden¹
Dahî cumle heyâkilden²
Bu dünyâ nakşuni dilden
Yuyan gelsun bu meydâne³

Gonul maksudını buldi
Cihân envârile duldi
Bugun Nûrî imâm oldi
Uyan gelsun bu meydâne
A/62, B/50, C/82, D/72

64

Bilmem bu dünyâyı bâkî mi kalur sandun⁴
Bu meclis-i fânîde sâkî mi kalur sandun

'Âkil geçunen cânlar âhir ana aldandı
Dunyâyâ virub vârun assı iderin sandı⁵

Sa'yile güçub kandı cehdile binub indi
'Uryân girecek kabre hesret odına yazdı⁶

Bilmem sana bu dünyâ bâkî kalur mı sandun
Bu meclis-i fânide sâkî mi kalur sandun

¹ Gilden: geldun A'da.

² Heyâkilden: hebâ geldun A'da.

³ Bu dörtlük C'de ve D'de yoktur.

⁴ Bu ilahi Boşnak tekkelerinde nadir okunan ilahilerdendir. Dîvân'da beş bölümden oluşan, uzun bir metni olan bu ilahinin birkısmı Boşnak tekkelerine ait mecmûalarda yazılmıştır (Çelik, 1999: 46-48).

⁵ İderun: iderüm" Çelik, 1999: 47.

⁶ Yazdı: yandı" Çelik, 1999: 47.

Ey Nûrî uyar cânı sâkın ki geçer fırsat
Sel gibi gider 'umrun yel gibi ider sur'at¹

Bin yıl yaşasan âhır gelur sana bir sâ'at²
Ey guz nice bir uyhu ey dil nice bir gaflet

Bilmem sana bu dünyâ bâkî mi kalur sandun
Bu meclis-i fânîde sâkî mi kalur sandun
A/81.

65

Yanmakdan usanmazam³ *Allah*
Pervâne miyem bilmem
Hic sonumı saymazem- *Allah*
Dîvâne miyem bilmem

Her şam u seherde zârem⁴- *Allah*
Gûş eylemez ol yârem
Bakmaz bana hunkârem- *Allah*
Bî-gâne miyem bilmem

Dil-hâne harâb uldı- *Allah*
Yıkıldı terâb uldı⁵
Her cânibi bâb uldı- *Allah*
Vîrâne miyem bilmem

¹ Sel: Seyl" Çelik, 1999: 47.

² Gelur: gelmez" Çelik, 1999: 48.

³ Bu ilahi Boşnak tekkelerinde sık okunan bir ilahi değildir. İlahi Dîvân'da beyitler halinde yazılmıştır ancak; A'da beyitler bölünerek dörtlük haline gelmiştir

⁴ Şam u seher: Akşâm seher" Çelik, 1999: 124.

⁵ Terâb: türab" Çelik, 199: 124.

Bulub demi eşyâhı- *Allah*
Gul vire mi dil-şâhı
Bu dünyâda ben dahı- *Allah*
Uslana miyem bilmem

Kalburnde ocagum var-*Allah*
Bu sînedede dagum var¹
Âteşde duragum var- *Allah*
Hep yane miyem bilmem

Nûrî dem-i dehşette²- *Allah*
Ka'r-ı yem-i hayretde
Bahr-i gam-ı firkâtde- *Allah*
Durdâne miyem bilmem
A/100.

4.1.8. Aziz Mahmud Hüdâyî

66
Sadr-i cemî murselîn sensin yâ Resûla'llâh³
Bize eflâk-ı yakîn sensin yâ Resûla'llâh⁴

Nûrun sirâc-ı vehhâc 'âlemler sana muhtâc
Sâhib-i tâc u mi'râc sensin yâ Resûla'llâh

¹ Bu sînedede: sînedeki, nüsha tespiti: bu sînedede” Çelik, 1999: 124.

² Bu dörtlük Dîvân'da şöyledir:

“Nûrî dem-i dehşette bahr-ı gam-ı firkatde

Ka'r-ı yem-i hayretde dürdâne miyem bilmem”; Çelik, 1999: 125.

³ Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait bu ilahi Mevlid kandillerinde ve Mevlid törenlerinde okunmaktadır. İlahi Dîvân'da yedi beyitten oluşmaktadır. Boşnak tekkelerinin mecmûalarında ilahinin dört beyiti bulunmaktadır. (Öner, 2006: 94).

⁴ Bu mısra Dîvân'da: “Rahmeten li'l-âlemîn sensin yâ Resula'llâh” Öner, 2006: 94.

Şâhidin leyl-i İsrâ Subhâne'l-lezî esrâ
Cem'-i cumle esmâ sensin yâ Resûla'llâh¹

Açan râh-ı tevhîdi bulan sırr-i terfîdi
Hudâyî'nin ummîdi sensin yâ Resûla'llâh
A/18.

67

Pâdişâhâ sen bilursun sâdıkı²
Sen bilursın bezm-i vasla lâyıkı
Husnune pervâne itdun 'âşıkı
Ger murâdun yakmak ise yanayım³

Mâsivâdan el çek ey 'âşık gel⁴
Fik u zikrun Hak'da olsun muttasıl⁵
Ol kadar hayretde ulsun cân u dil
Kande bakarsam Allah sanayım⁶

İsteyecek bu fakîri ol Ganî
Eyler esrâr-ı ma'ârif mahzeni
Bâtınem Allah itdi hakâyık ma'deni⁷
Zâhirâ gerçi bir ednâ dâneyem

¹ Cem'-i cumle: Mashar-ı nûr” Öner, 2006: 94.

² Bu ilahi Boşnak tekkelerinde sık okunan bir ilahi değildir. Dîvân'da ilahi beş dörtlükten oluşmaktadır ancak; Boşnak tekkelerinin mecmûalarında ilahinin bir dörtlüğü yazılmamıştır (Öner, 2006: 127).

³ Yanayım: yanayın” Öner, 2006: 127.

⁴ Gel: kesil” Öner, 2006: 127.

⁵ Bu mısra Dîvân'da: “Fikrin ü zikrin ol olsun muttasıl” Öner, 2006: 127.

⁶ Allah sanayım: efendim sanayım” Öner, 2006: 127.

⁷ Bu mısra Dîvân'da: “Bâtınım etdi hakâyık hirmeni” Öner, 2006: 127.

Koma yâ Rabbi Hudâyî yirine
Bakma noksanun binunden birine
Ger irâdet vardur ileyhi yirine¹
Kevser-i vahdetden içib kanayım²
A/85

68
Nûr ile doldı yine kevn u mekân³
Lutf ile geldi mubârek Ramazân⁴
Zeyn olub açıldı ebvab-i cinân
Merhaba geldi mubârek Ramazân⁵

Zikr u tehlîl u tesbîhi guzel
Savm u tâati terâvîhi guzel⁶
Hem kandîl u mesâbîhi guzel⁷
Lutf ile geldi mubârek Ramazân

Ande Kur'ân-ı 'Azim etti nuzûl⁸
Şehr-i rahmet buyurur ona Resûl
Tâlib-i Hakk'a nasîb ola vusûl
Merhaba geldi mubârek Ramazân

Şer'-i pâki başa hoş tâc edelim

¹ Bu mısra Dîvân'da: "Ger irâdet vârid ise pîrine" Öner, 2006: 128.

² Bu mısra A'da yoktur ancak; ilahi okunurken bu mısra da okunmaktadır.

³ Bu ilahi Boşnak tekkelerinde Ramazân ayının ilk on beş günü okunmaktadır.

⁴ Bu mısra Dîvân'da: "Geldi hoş lutf ile şehr-i Ramazân" şeklindedir; Öner, 2006: 84.

⁵ İlahinin son dörtlüğü olan nakarat mısra Dîvân'da: "Geldi hoş lutf ile şehr-i Ramazân" Öner, 2006: 84-85.

⁶ Savm u tâati: hem namâzı vü" Öner, 2006: 84.

⁷ Hem kandîl: zav'-i kandîl" Öner, 2006: 84.

⁸ Bu dörtlüğün tamamı Dîvân'da yoktur. Dîvân'da bulunan mısralar şöyledir:

"Anda Kur'ân-ı azîm etdi nüzûl

Geldi hoş lutf ile şehr-i Ramazân" Öner, 2006: 84.

Sunnet-i Ahmed'i minhâc edelim
'Âlem-i ma'nâye mi'râc edelim
Lutf ile geldi mubârek Ramazân

Mâsivâyı aradan suregur¹
Zât-i bî-çüne Hudâyî iregur
Bezm-i vahdetde safâlar sure gur
Merhaba geldi mubârek Ramazân
C/76, D/66

69

Cumle hicâblardan geçub Rabb'um meded Mevlâm meded²
Vaslun şerâbindan içub Rabb'um meded Mevlâm³ meded

Aşkun ile duldur bizi çok ağladuk guldur bizi
Dut elumuz kaldur bizi Rabb'um meded Mevlâm meded

Ulmayacak senden kerem yul varamayız bir kadem⁴
Budur suzumuz dem-be-dem Rabb'um meded Mevlâm meded

Keşf ulub ef'âl u sifât kılsun tecellî nûr-i zât
Tâ bulavuz bâkî hayât Rabb'um meded Mevlâm meded

¹ Dîvân'da bu dörtlük şöyledir:

“Mâsivâ hubbun aradan süre gör

Zât-ı bî-çüne Hüdâyî ere gör

Bezm-i vahdetde safâlar süre gör

Geldi hoş lutf ile şehr-i Ramazân”Öner, 2006: 85.

² İlahinin son beyiti Boşnak tekkelerine ait mecmûalarda bulunmamaktadır. Boşnak tekkelerinden bulunmayan son beyit şöyledir:

“Feth ide bize mu'ammaı tâ bulavuz müsemâyı

Erişsin zevka Hüdâyî Rabb'im meded Mevlâ meded” Öner, 2006: 103. // Geçub: geçir” Öner, 2006: 102

³ Tüm beyitlerin sonundaki nakarat Dîvân'da: “Rabb'im meded Mevlâ meded” şeklindedir; Öner, 2006: 102-103.

⁴ Varamayız: varamazız” Öner, 2006: 102.

Senden eger te'yîd ola her hâlimuz tevhîd ola
Guster cemâlin ıyd ola Rabb'um meded Mevlâm meded

Bir 'âşık irişse sana Ol ıyd-ı ekberdur ana
Yâ Rabbi dirîg olma senden bana Rabb'um meded Mevlâm meded¹
A/82

4.1.9. Sezâyî-i Gülşenî

70
Ey 'âşık-ı dildâde gel nûş idelim bâde²
Bir bâde gerek ammâ kim içile me' vâde

Sâkîsi olan mevlâ kadehi ola esmâ³
Bir kerre için kat'â gam gurmeye dünyâde

Her kim içre 'âşıkdur hem yuluna sâdıkdur⁴
Vuslatuna lâyıkdur seyrün ile Ferhâde

İşit bu Sezâyî'den neler gurdi fenâiden
Dost vechuni gusterdi mir'ât-i mucellâde

A/68.

¹ Bu mısra Dîvân'da "Budur murâd önden sona Rabb'im meded Mevlâm meded" şeklindedir; Öner, 2006: 103.

² Bu ilahi, Boşnak tekkelerinde nadir okunan ilahilerdendir. Son zamanlar popüler kültürün etkisiyle Bosna-Hersek Riyaseti'nin Radyo kanalı; "Radyo Bir" tarafından çalındığından dolayı yaygınlaşmaya başlamıştır. İlahi, Divan'da beş beyitten oluşmakta ancak; Boşnak tekkelerinde dört beyiti okunmaktadır.

³ Bu mısra Divan'da: "Sakîsi ola Mevlâ akdâhı anın esmâ" Çelikoğlu, 1985:310.

⁴ Bu beyit Divan'da şöyledir:

"Birkez içen âşıktır yolunda hem sâdiktır

Aşk öğrete lâyıktır Mecnûn ile Ferhâd'a" Çelikoğlu, 1985:175.

71

Hazret-i Hakk'un Habîb'i sevguli bir dânesi¹
Sevdugiçun oldi 'âlem husnunun dîvanesi

Zât-i pâkundur sebab bu 'âlemun îcâdına
Olmazsa teşrîf olmazdı cihân kâşânesi

Yâ Resûlallah visâlun bezmüne şâyeste kıl
Tâ gunul ulsun şerâb-ı aşkunun mestânesi

Âşıkun ancak murâdı hazretunden kim ola²
Âşena-yı bezm-i hâssun 'âlemun bî-gânesi

Kenz-i aşkun mahzeni olmuş Sezâyî gâlîba
Kim imâret istemez bu gunlumun virânesi³
A/105 B/131.

4.1.10. Hasan Kâ'imî

72

Hey⁴ âşıklar durunuz⁵
Hak yolına yurîyunuz
Dost dîdarın gurunuz
Lâ ilâhe illa'llâh

Du cihâmı satınuz

¹ Bu ilahi, daha çok Mevlid kandillerinde ve Mevlid törenlerinde okunmaktadır.

² Hazretunden: Hezretlerinden” Çelikoğlu, 1985:192.

³ Kim: Hic” A'da

⁴ Hey: ey” Samić,1986:124.

⁵ Hasan Kaîmî, Bosnalı bir Kadîrî şeyhi olduğundan ilahileri Bosna-Hersek'teki Kadîrî tekkelerinde okunmaktadır.

Mâsıvâyi atunuz
Âşk lezzetin tadınız
Lâ ilâhe illa'llâh

Cân u dilden zikr edun
Hak varluğun fikr edun
Her ni'mete şukr edun
Lâ ilâhe illa'llâh

Yuz tutuben yezdâne
Gelun işbu meydâne
Yuru depren merdâne
Lâ ilâhe illa'llâh

'Aşk odına yana gur
Hamr-ı Hakk'ı kana gur
Kend'uzini tana gur
Lâ ilâhe illa'llâh

Behey gâfil ulum var
Kanı nâmus kanı âr
Kaydunı gur bunda var
Lâ ilâhe illa'llâh

Uyan gur Kâ'imî
Kanı oldun nâ'imî
Zikri koma dâimi¹
Lâ ilâhe illa'llâh

¹ Zikri: Aşkî; Samiç,1986:126

A/64.

73

Dunyâluktan beridir¹

Deyen dervîşler

Mahlûkatun serveridir

Diyen dervîşler

Terk ederler taht u tâci

Yine alırlar harâci

Kudretten yakar sirâci

Diyen dervîşler

Geçip dokuz feleki

Koydu cumle meleki

Dost vaslıdır dileki

Diyen dervîşler

Zıkr u fikri aşk-i Hak

Dâlde cânda sidk-i Hak

Demleridir şevk-i Hak

Diyen dervîşler

Kur'ân Hadîs delildir

Cennetin bulbuludur

Sanki ahmer kuludur

Diyen dervîşler

¹ Bu ilahide mahlas olarak Kâ'imî yazılmış olmasına rağmen, metin Dîvân'da yoktur.

Vasil haktır dayagi
Kanda kose ayagi
Adem olur bayagi
Diyen dervîşler

Kâ'imî'ye geldiler
Suz paydağın dediler
Şâhi bende koydular
Diyen dervîşler
B/42 C/28, D/24

74

Hay- Bir ilâhî suhbet olsun bu gice
Haneler nûrile dolsun bu gice
Hay- Halka olub şevkile zikridelum
Ehl-i meclis aşka kalsun bu gice

Hay- Dune dune cezbelensun 'âşıklar
Hay- Yarın uda istemeyin yanmaga
Ehl-i irfân nakdîn olsun bu gice
Âteşe girsunler yansun bu gice

Hay- seyridenler bile mahrûm kalmasun
İstedukin bunda bulsun bu gice
Hay- Ey bulbul-i dil gonce ister virmegi
Taze bitdi eski solsun bu gice

Hay- Kâimî dut çeşme-i dîl destesin
Ol hayât âbile dolsun bu gice

A/35, B/94.

4.1.11. Selim Sâmi Efendi

75

Mitrovica beldesi¹

Kosova'nun goncesi

Gumuş gibi akiyor

Ol Mubârek ibresi

Etrafunda dağları

Bahçeleri bağları

Ehalisi uyanık

Muhibândır ekseri

Kıblesından bir nehr

Doğri ibreye gelir

Mitrovica beldesi

Bir mecma'ul- bahreyndir

Hû hû Hakk Allah

Muhammed Nûru'llah

'Alî seyfu'llah

Seyid Veliyyu'llah

Eteğinde kal'anun

Uzerinde ibrenun

¹ Bu ilahi, Saraybosna'daki Hacı Sinan Tekkesi'nde okunur. Bu ilahinin Bosna-Hersek'te Boşnak Kadirliğine Kosova'da bulunan Türk Kadirî şeylerinin etkisini göstermektedir (Matarne-Bralić, 2003: 215-216).

Bir mukemmel tekkesi
El-Haci Şeyh Kadrî'nin

İçinde bir kuyu var
Zem-zem gibi suyu var
İhvânların cumlesi
Melek gibi hûyi var

Tekke yiri fevkani
Abdu'l-kâdir meydâni
Kudûm çalar seherde
Toplar bütün ihvâni

Hû hû Hakk Allah
Muhmmmed Nûru'llah
'Alî seyfu'llah
Seyid Veliyyu'llah

Kasretadır guzleri
Vahdetâdır uzleri
Suhbetleri hoşcadur
Pek tatlıdır suzleri

Kadirî'dur yollari
Rezzakî'dir kollari
Sultân Abdu'l-kâdir'i
Sâdık hâlis kullari

Keçeden post nişâni

Allah'un bir arslanı
Hatırlartır hilyesi
Şeyh Muhammed Emin'i
Hû hû Hakk Allah
Muhmmmed Nûru'llah
'Alî seyfu'llah
Seyid Veliyyu'llah

Tarîkatta rehberdir
Meşrebinde Haydar'dır
Cumle ihvâni bunun
Uzge birer kamberdir

Sâmî kemter balçuktur
Ehl-i beyte 'âşiktir
Sorar isen gunâhi
Denizlerden artıkdır
D/86.

76
Açıldı Meydân¹
Kuruldi dîvân
Şâd oldi ihvân
Elhamduli'llâh

Bahçede gul açdı
Yeşil yakişdı
Dervîş seçildi

¹Bu ilahi Bosna-Hersek'teki tüm tarikatların tekkelerinde okunmaktadır.

Elhamduli'llâh

Beyaz cemâldir

Siyah celâldir

Yeşil kemâldir

Elhamduli'llâh

Sa'ye-i pîrde

Açıldı perde

Erdik murâde

Elhamduli'llâh

Eyledik ikrâr

Etmeyiz inkâr

Diyelim her-bâr

Elhamduli'llâh

Esmâ kadehler

Aşk ile dolar

Dervîşler içer

Elhamduli'llâh

İçen şerâbi

Koydu serâbi

Oldu turâbi

Elhamduli'llâh

Cur'a-i 'âşik

Sâdika laik
Hak buna nâtik
Elhamduli'llâh

Sâmî Gedâi
Çekti cefâyî
Buldi sefâyî
Elhamduli'llâh
C2/, D/2.

77
Erenlerin ser-kardaşı¹
Muhammed'in cân kardaşı
Yerde gukde Hakk arslani
'Alîyy-i Murtazâ geldi

Hayber kal'asini kiran
Kubus ile kupru duran
Halkasi bag u bend eden
'Alîyy-i Murtazâ geldi

Yerler titrer nâresinden
Şîrler yılmiş pencesinden
Munkir guzini sindiren
'Alîyy-i Murtezâ geldi

Peygamberin hep 'ilmini
Şemâil ve ahlâkini

¹ Bu ilahi, Hacı Sinan Tekkesi'nde matemde okunduğu gibi klasik zamanlarda da okunmaktadır (K2).

Butun cem' etmiş birini
'Alîyy-i Murtezâ geldi

Cihâna çok velî gelmiş
Birbir isimle bilinmiş
Binbir ismi ammâ kimmiş
'Alîyy-i Murtezâ geldi

Velîyy-i mutlakdir nâmi
İns u cînnin hak îmâmi
Vasî-i Fahru'l- 'âlemi
'Alîyy-i Murtezâ geldi

Peygamberin büyük yâri
Dunyâ-ukbâ 'alem-dâri
İki belen ehl-i haşri
'Alîyy-i Murtezâ geldi

Medinetu'l- 'ilme kapi
Bize bunda adı Nebî
Deyen her câne *fedhuli*
'Alîyyu'l- Murtezâ geldi

Durduncidir Kur'ân gibi
Fadil vasi Osman gibi
Feyz-i ebr-i nisan gibi
'Alîyy-i Murtezâ geldi

Sâmî saril bu dâmâne

Dehil ol sen bu sultâne
Derdilerin dermânine
'Alîyy-i Murtezâ geldi
D/88.

4.1.12. Nakşî İbrahim

78
'Azm-i dîdâr eyleyub cânâne gel¹
Bakma iki 'âleme bir cânê gel

Mag'rifet âyînesinden kıl nazar²
Rahmet-i deryâ-yı bî-pâyâne gel

Zât-i bî-çûn tecellî eylemiş³
Bak cemâl-i Hazreti seyrâne⁴ gel

İrmek istersen sarây-ı vahdete⁵
Kıl teveccuh bu dil-i vîrâne gel⁶

'Aşk ile çâk-i giryân eylemiş⁷
Nakşî-i dîvane seyrâne gel

A/65.

¹ Bu ilahi Boşnak tekkelerinde sıkça okunan bir ilahi değildir. İlahi, Nakşî İbrahim Dîvânı'larında altı beyitten oluşmakla birlikte; Boşnak tekkelerinin mecmûalarında ilahinin beş beyiti alınmış ve bazı beyitlerin ilk mısrası ile başka bir beyitin ikinci mısrası birleştirilmiştir (Öztürk-Göksoy, 1998:72-73).

² Mag'rifet: Mag'firet" Öztük-Göksoy, 1998: 72.

³ Bî-çûn: bîçûnî" Öztük-Göksoy, 1998: 73.

⁴ Seyrâne: sübhane" Öztük-Göksoy, 1998: 72.

⁵ Sâray-ı vahdete: visâli sırrına" Öztük-Göksoy, 1998: 72.

⁶ Bu beyit başka bir beyitin ikinci mısrasındır, Bu beyitin ikinci mısrası şöyledir:

"Sür yüziün dergâh-ı 'alîşâne gel"; Öztük-Göksoy, 1998: 73.

⁷ Giryân: giribân; Öztük-Göksoy, 1998: 73.

79

Kuy-ı aşkun bana bir kûh tesellî gurunur yâ Resûlla'llâh¹

Kalbume iyd visâline tesellî gurunur yâ Habîba'llâh

Cevher-i zikri Hudâ ile serâser 'âlem yâ Resûlla'llâh

Bana firdevs-i cennân pur mutetal yâ Habîba'llâh

Sâlik-i Hak Olanın va'zile etvârında yâ Resûlla'llâh

Cânını hazreti Mevlâyâ tevellî gurunur yâ Habîba'llâh

Rûz u şeb sahra-i vahdet kıyâm eylerler yâ Resûlla'llâh

Cumla eşcâr-ı çemen sanki musallî yâ Habîba'llâh

Nakşî'ye 'âlem-i fânâde olur ulul-Ebsâr yâ Resûlla'llâh

Herkesun hâli mekâmile tesellî gurinur yâ Habîba'llâh

A/80.

4.1.13. Şems-i Tebrîzî

80

Vâsıl ulmaz kimse Hakk'a cumleden dûr olmadan

Kenz açılmaz şu gunulde tâ ki pur-nûr olmadan

Sûr çıkar gayrî gönulden tâ tecellî ide Hak

Pâdişâh konmaz sarâyâ hâne mâmûr olmadan

Mest olan mestâne geldi tâ ezeldur ta ebed

İçdiler aşkın şerâbın âb-i engûr olmadan

¹ Bu ilahi Nâkşî İbrahim Dîvânı'nda yoktur. Bir diğer Nakşi mahlaslı şair Nakşî Ali Akkirmanî Dîvânı'nda da yoktur.

Hak cemâlin Ka'be'suni kıldı âşıklar tavâf
Yerde Ka'be gukyuzunde Beyt-i Mâmûr olmadan

Sen muyesser eyle yâ Rabbi senun beytin itmek tavaf
İlmunile âmil eyle vâ'de teknil olmadan

“Mutu Kable Ente Mutu” sırrına mazhar olan
Haşr u neşri bunda gurdi nefha-i sûr olmadan

Mahv olanlarun kelâmi gayriden gelmez velî
Pes Ene'l-Hak nice disun kişi Mansûr olmadan

Bir aceb sevdâya duşmuş dudişur Şemsî mudâm
Hakk'a makbûl ister olmak halka menfûr olmadan
A/24, B/123, C/89, D/79.

81

Bihamdillâh dirim Allah
Alub aklumı zikrullâh
Dilumden zâtun esmâsı
Bana âteş oldu zikrullâh

Bu tevhîdden murâd ancak
Cemâl-i zâta irmekdur
Gurunen kendi zâtıdur
Degil sanma ki gayrullâh

Açılır sana bir kapi

Ayân olur Cemâlullâh
Şemsî Tebriz bunı bilir
Açar kalmaz fenâ yoldur

Bu âlem kullî mahv olur
Hemân bâki kalur Allâh
A/21, B/116

4.1.14. Seyyid Nizamoğlu

82

Merhaba ey nesl-i pâki nûr-i yezdân merhaba¹
Merhaba ey câmi’-i âyet-i Kur’an merhaba

Merhaba olsun sana ey hem-zen sahîb-i Kur’an²
Berk urur yuzunden Şâh’ım nûr-i Abbas merhaba

Merhaba ey zubde-i Âl-i Muhammed merhaba
Merhaba evlâd-i Haydar Şâh-i Merdâne merhaba

Merhaba îmâm Hasan hulki rızâdır çun senun³
Merhaba ceddin Huseyn Şâh-i şehidân merhaba

Merhaba Zeynel-Abid ve Bâkir ve Ca’fer Zeki
Sende zâhir olmuş ol âdâb-i erkân merhaba

¹ Bu ilahi; daha çok Muharrem ayında okunmaktadır.

² Bu beyit Dîvân’da şöyledir:

“Merhaba olsun Ebubekir ‘Ömer nûru ile

Berk urur yüzünden Şâhım nûr-ı ‘Osman’a merhaba” Özdemir, 1996: 32.

³ Bu mısra Dîvân’da: “Merhaba ‘ammin Hasan El-Rızâdır çü ki senin” Özdemir, 1996: 32.

Merhaba Musa-i Çâzim hem Alî Mûsa Rızâ
Sırrına mazhar olan Sultân-i ‘irfân merhaba

Merhaba olsun taki hem ba-naki ‘askeri¹
Bunların ka’im makâmi pîri u pîrân merhaba

Merhaba Şâhim Muhammed Mehdî’den evvel gelen
Merde diller kıldun ihyâ-yı câne cânân merhaba²

Merhaba red itme Seyyid Seyfî bendendur senun³
Yuz surer dergâha hergun garibân merhaba
C/76, D/66.

83

Mevlâm vir 'aşkunı bana hayrânun olayım senun⁴
Bulbul gibi cemâline nâlanun olayım senun

Yandır beni yandır beni 'aşk meyine kandır beni
Serhoş edub dundur beni mestânun olayım senun

Al bende benluk kalmasun her kim gururse bilmesun
Nâm u nişânun kalmusun pinhânun olayım senun⁵
'Aşkın meyın bana içur bu cân kuşun sana uçur
Hem tâc u hırkadan geçur 'uryânun olayım senun⁶

¹ Hem: ve” Özdemir, 1996: 32.

² Diller: delîller” Özdemir, 1996: 32.

³ Merhaba red itme: merhabadır itme” Özdemir, 1996: 32.

⁴ Bu ilahi, Orta Bosna’daki tekkelerde okunmaktadır. İlâhi, sekiz beyitten oluşmaktadır ancak; B’de beş beyit bulunmaktadır.

⁵ Kalmasun: Olmasun // Pinhânun: virânun; Özdemir, 1996: 141.

⁶ Tâc u hırka: tâç-ı hırka” Özdemir, 1996: 141.

Seyyid Nizamoglu hocam ayırma kendunden yucem
Eger gündüz eger gecem mihmânın olayım senun
B/ 63.

4.1.15. Prizrenli Ömer Lütü Efendi

84

Terk-i fenâ kıl¹

Dervîş ol dervîş

Meyl-i bekâ kıl

Dervîş ol dervîş

Hiç deme sen-ben

Bil ki yoksun sen

Nûr ola cân ten

Dervîş ol dervîş

Sen sende iken

Guzde var diken

Gulşene gir sen²

Dervîş ol dervîş

Ben sen perdedir

Sen ben nerededir³

Hak beşerdedir

Dervîş ol dervîş

¹ Prizrenli Ömer lütü Efendi'ye ait bu ilahi Boşnak tekkelerinde sürekli okunan ilahilerden değildir. Kosova Prizren Melamililiğine ait bu ilahi, Balkanlardaki tekkelerin kendi aralarında etkileşim içinde oldukların göstermektedir.

² Gulşene: Cennete" B'de.

³ Nerededir: Zerredir" C ve D'de.

Seyir et esmâyi
Gur musemmâyi
Bul muammâyi
Dervîş ol dervîş

Ol deniz dibsiz
Dal ona ibsiz
Kalma murşidsiz
Dervîş ol dervîş

Guzdedir her gâh
Summe vechu'llâh
Ol pîre âgâh
Dervîş ol dervîş

Al şerî'ati
Bul tarîkati
Gur hakîkati
Dervîş ol dervîş

Nefsini gurme
Zindânda durma
Hak nedir surma
Dervîş ol dervîş
urşidin uzle
Talatın izle
Kalma bir suzle
Dervîş ol dervîş

Sil mâsivâyî
Olma murâî
Bak şu Hudâyî
Dervîş ol dervîş
B/84, C/86, D/76

85

Dalma sakın gaflete pek¹
Vakt-i seher ey cân uyan
Hak sana çok lutf edecek
Vakt-i seher ey cân uyan

Yagdi butun 'âleme nûr
Eyledi Hak nûr-i zuhûr
Gör neymiş ol yevm-i haşir
Vakt-i seher ey cân uyan

Dinle nedir Hayyala
Davet-i Hak'dir o sedâ
İster isen feyz-i bekâ
Vakt-i seher ey cân uyan

Açilir cennet kapusi
Anda çalar Hak burusi
Sanma tehî sen o sesi
Vakt-i seher ey cân uyan

¹ Bu ilahî sadece D'de bulunmasına rağmen; Bosna-Hersek'tek ilahî geleneğini en önemli taşıyıcılarından Seid Strik, ilahinin Boşnak tekkelerinde sık okunduğunu ifade etmektedir (K2).

Tâlib-i mustagfiri Rab
Vakt-i seher kıldı taleb
'Afv edecek zenbini hep
Vakt-i seher ey cân uyan

Vakt-i seher bulbul uter
Bâd-i sabâ kalbe eser
Feyz-i Hudâ cânâ de gel
Vakt-i seher ey cân uyan

Nagme eder ona tuyûr
Cumlesi hep Hû Hû deyr
Gâfil olan âdem uyur
Vakt-i seher ey cân uyan

Lutfi Hudâ oldi 'ayân
Buldu safâ cân u cinân
Aç guzunu Hakk'a dayan
Vakt-i seher ey cân uyan

Oldu namâz hayr-i 'amel
Ma'bede gel ma'bede gel
Etme sakın etme kesel
Vakt-i seher ey cân uyan

D/78.

4.1.16. Üftâde

86

Hakk'a âşık olanlar
Zikrullâhtan kaçır mi
'Âlim olan cevheri
Yok yerlerde saçır mi

Gelsun ma'rifet bulan
Yoktur suzunde yalan
Emmâreye kûl olan
Hayri şerri tanır mi

Gercek bu suz yârânler
Gurdum dimez gurenler
Kerâmete irenler
Gizli sırrı açır mi

Sen bir kavak selvisun
Hemân şuyile duşer mi
Sen bir pâlâz yavrusun
Kuş kanatsuz uçır mi

Uftâde yanub dutar
Bulbulber gibi uçır
Dervîşlere taş atan
Îmânile gider mi

A/4

4.1.17. Pîr Sultân Abdâl

87

Guzel 'âşık cevrimuzi'¹
Çekemezsin dimedun mi
Bu bir rızâ lukmasıdır
Yiyemezsin dimedun mi

Yimeyenler kaldı nâ-çâr
Guzlerinden kanlar saçar
Bu bir demdur gelur geçer
Duyamazsın dimedim mi

Dervîşler harâbât olur
Hakk'un rahmetini bulur²
Muhabbet tatlu olur³
Doyamazsın dimedun mi

Pîr Abdâl sultânumuz⁴
'Arşa çıkar efgânumuz
On İki İmâm katârumuz
Uyamazsın dimedun mi
A/66.

¹ Yedi dörtlükten oluşmuş olan bu ilahinin dört adet dörtlüğü Boşnak tekkelerinde okunmaktadır (Öztelli, 2008:179-180). Pîr Sultân Abdâl'a ait bu ilahi sık okunan bir ilahi değildir. Bununla birlikte, Boşnak tekkelerinde, Pîr Sultân Abdâl'ın ilahi-nefeslerinin okunması Bosna-Hersek'teki tekkelerde Bektaşîliğin izlerini göstermesi açısından önemli belirtidir.

² Bu mısra şu şekildedir; "Hak katında hürmet bulur" Öztelli, 2008: 180.

³ Bu mısra şu şekildedir, "Muhabbet balda tatlıdır" Öztelli, 2008: 180.

⁴ Bu dörtlük şu şekildedir:

"Pîr Sultân, Ali şahımız

Hakk'a ulaşır râhımız

On İki İmam katârımız

Uyamazsın demedim mi" Öztelli, 2008: 180.

4.1.18. Şeyh Meylî Baba

88

Allah Allah derd içün dermâne geldum Sırrî'ya¹
Yâ Resûlla'llâh kerem kıl yâne geldum Sırrî'ya
Hakk teâla kendi lutfundan muyesser eyledi
Virdi ruhsat aşkuna uslana geldum Sırrî'ya

Sırrî, Sırrî eyleyub Sırrî'ya kıldum âşinâ
Baş açık Mecnûn gibi dîvâne geldum Sırrî'ya

Rûz u şeb zâr eyleridum nic'olur hâlüm deyu
Uldı Allah'tan inâyet kâne geldum Sırrî'ya

Hem şerâat hem hakîkatdan haberdâr eyledi
Emrine mutî' olub inane geldum Sırrî'ya

Cânuma cânân suzin bahş eyledi şeyhum benum
Cânımı kıldım fedâ uzge cânê geldum Sırrî'ya

Sırrî'ne meyl eyleyub meylunde kıldım Sırrî hem
Ol sebebden cân atub cevâne geldum Sırrî'ya

Nefs-i emmârem hezâran berzâha saldı beni
Bagladı şeyhum anı baglane geldum Sırrî'ya

¹ Bu ilahi daha çok Orta Bosna'daki jivçiç, Kaçuni, Olovo, Visoko'daki Nakşî tekkelerinde okunmaktadır. Meylî Baba, Şeyh Abdurahman Sırrî'nin çok önemli bir dervîşidir. Abdurahman Sırrî'nin ölümünden sonra Bosna-Hersek'teki Nakşî tekkelerin manevî önderliğini yapmıştır. Meylî Baba'nın soyu olan Hacımevliç ailesi son dönem Nakşîliğin etkin olmasında önemli bir fonksiyona sahip olmuşlardır. Günümüzde de Jivçiç, Kaçuni'deki Mesudiye tekkeleri Hacımevliç ailesinden olan şeyhler tarafından idare edilmektedir.

Yâ ilahî sen bilursun sır senun Sırrî senun
Kul senun, kurbân senun kurbâne geldum Sırrî'ya

Yâ Resûlla'llâh kerem kıl cumle ummet aşkune
Bâb-ı lutfı uzleyub yaslane geldum Sırrî'ya

Mucrime kılmak şefâ'at hâl-i şânundur senun
Sen bilursın per urub pervâne geldum Sırrî'ya
Teşne dil ummânı ister mahrûm itme el-amân
Sâil-i muhtâcinem ummâne geldum Sırrî'ya

İsm-i azam hurmetune nûr-ı zâtın aşkune
Haste-dil haste-vucûd Lukmâne geldum Sırrî'ya

Sen cumert sultân imişsin duydi mucrim Meylîyâ
Kâdir Allah aşkile sultâne geldum Sırrî'ya
A/96, B/69.

4.1.19. Şeyh Cemalî

89

Tâ ezelden sen benumle 'ahd u peymân eyledun¹
Gusterub ol hûb cemâlin yine pinhân eyledun²

Dimedun mi sev beni derdine dermân olayim
Sevdigim çun artdi derdim yine dermân eyledun³

¹ Bu ilahi, Matem törenlerinde okunduğu gibi normal zamanlarda da okunmaktadır.

² Pinhân: nihân; A'da.

³ Yine: yane; B'de.

Bir kûluna virmedun dunyâda bir gumlek giye¹
Bir kuluna muhri verdin hem Suleymân eyledun²

Bir kulunı Kerbelâ'da eyledin susuz şehîd
Bir kulunı kul iken Mısır'a sultân eyledun

Hem kulundur hem Resûl'dur şâh-ı kevneyn Mustafa
On sekiz bin 'âlem içre anı sultân eyledun

Şeyh Cemâlî ağlamakdan guzlerunden kan duker³
'Arş u kursî levh u kalem dosti seyrân eyledun
A/22, B/37, C/85, D/75.

4.1.20. Âşık Ömer

90

Ey 'Omer Mecnûn 'Omer bî-zâr 'Âşık 'Omer⁴
Ey cihânda kimseye hic bî-zarar 'Âşık 'Omer
Sarf u Nahv, mantık u ma'anî cumlesi uldu 'Omer⁵
Âyeti tefsîr ider fersile 'Âşık 'Omer

Gice gunduz zikrideruz seni ey Hayy u Âbâd⁶
Lemyezel lemmayezelsin tâ kiyâmet tâ ebed
Birliğine şubhemuz yuk kulhûvallâhu Ehad

¹ Bu beyit C'de yoktur.

² Muhri: mülki; B'de.

³ Bu satır B'de: "Şeyh Cemâlî ağlamakdan yaş yerine kan duker" şeklindedir.

⁴ Bu ilahi A'da bulunmaktadır ancak; günümüz Boşnak tekkelerinde okunmamaktadır. Bununla birlikte ilahinin 80'li yıllara kadar Boşnak tekkelerinde okunduğu ifade edilmektedir (K2, K4). İlahi Divan'da altı dörtlükten oluşmuşken üç dörtlüğü Boşnak tekkelerinin mecmûalarında yazılmamıştır.

⁵ Bu dörtlüğün son iki beyiti SNE'de şöyledir:

"Sarf nahiv mantık ma'ânî vü beyân oldu kelâm

Âyeti fürs ile hem tefsîr eder Âşık Ömer" Ergün, 1946: 319.

⁶ Bu mısra SNE'de: "Yâ İlâhi bu vücûdum yandı kül oldu meded" Ergün, 1946:320.

Zikr iderler ins u cin şems u kamer 'Âşık 'Omer

Elde bade dilde Hû didum ilân-ı aşkum ulu¹

Şer u duşmân hıfz u şeytân ile cumlemuz kamu

Evvelâ Hû âhirâ Hû berzah mahşerde Hû

Terk-i dünyâ oldı seyyâh ser-te-ser 'Âşık 'Omer

Dir ki bu âşık gel idelum Allah için²

İdelum Hakk'a niyâz ol guzel Allah için

İdelum 'Omer mansıbı bağlar hasbeten lillâh için

Kâfire eyler gazâlar ser-te-ser 'Âşık 'Omer

A/77

4.1.21. Esrârî

91

Geldum sana dermâni ben³ - *Allah*

Yâ Hazreti pîr Nakşibend

Bâbunda hem kurbâni ben

Yâ Hazreti pîr Nakşibend⁴

¹ Bu dördük SNE'de şöyledir:

"Elde bâde dilde Hû sultân-ı aşkımdır ulu
Şerr-i Şeytan hıfz-ı düşman cümlemiz ağlar kamu
Evveli Hû âhirâ Hû bir dahi mahşerde Hû
Terk-i dünyâ oldu seyyah serbeser Âşık Ömer" Ergün, 1946: 320.

² Bu dördlük SNE'de şöyledir:

"Ey haberdâr olmayan gel cümleten Allah için
İdelim Hakk'a niyâzı hak Habibullah için
Bu ömer mansûbu neyler hasbeten lillâh için
Kâfire eyler gazâlar her sefer Âşık Ömer" Ergün, 1946, 320.

³ Bu ilahi tüm Boşnak tekkelerinde okunmaktadır. İlahinin Kadirî tekkelerinin mecmûalarında olması ve Kadirî tekkelerinde okunması Bosna'daki tüm ekollerin Nakşibendilik çatısı altında bir sentez olduklarının bir göstergesidir.

⁴ Bu mısra nakaratdır iki kez tekrarlanır ancak; ikinci tekrarda: "Yâ Hazreti aman Allah şâh Nakşibend" şeklinde söylenir.

Çuktur senun yanıklarun- *Allah*

Kapunda bin âşiklarun

Yâ Hû çeker sâdiklarun

Yâ Hazreti pîr Nakşibend

Her pîrlerin sultani sen- *Allah*

Sen cânlarun cânani sen

Bu derdime dermâni sen

Yâ Hazreti pîr Nakşibend

Himmet vefâ eyle bana- *Allah*

Sıdkum kavî senden yana

Yuzum kare geldum sana

Yâ Hazreti pîr Nakşibend

Zikrun olur Hayy u Samed -*Allah*

Hem kulhuvallahu Ehad

Yandi ciger eyle meded

Yâ Hazreti pîr Nakşibend

Gayet senun meftûniyem- *Allah*

Baglu kulum mahzûniyem

Kapunda bir mecnûniyem

Yâ Hazreti pîr Nakşibend

Bu derdime eyle devâ- *Allah*

Geldum sana Pir-i Hudâ

Esrârî bir kemter gedâ

Yâ Hazreti şâh Nakşibend

A/97, B/41 C/46, D/40.

4.1.22. Dervîş Tevfik

92

Meded senden meded sultânım 'Alî¹- Hû

Dertliyim derdime dermânım 'Alî- Hû

Her dem gunuldeki mihmânım 'Alî- Hû

Gulum gulistânım seyrânım 'Alî- Hû

Aman padişâh-ı merdâne aman²- Hû

Bakıyor cânımı âteşi suzân

Aman padişâh-ı merdâne aman- Hû

İsmail olub ben kurbâne geldum

İkrârum virmişem inkâr eylemem³

Divâne mi oldum kendim bilmem

Dervîş Tevfik kendin 'uryân eyleme

Bu mahzûn gunlunu virân eyleme⁴

Erenlere karşı isyân eyleme

Gulum gulistânım seyrânım 'Alî

¹ Dervîş Tevfik'e ait bu ilahi A'da olmasına rağmen; nadir okunmaktadır. Yedi dördülükte oluşan bu Bektaşî nefesinin üç dördlüğü ve bir dördlüğü de iki mısrası alınmıştır (Öztelli, 1983: 504-505). Cahit Öztelli, Halk türküleri evlerinin önü, özgür yayınları, istanbul, 1983.

² Bu dördlük Cahit Öztelli'nin derlemesinde şöyledir:

“Aman erenlerim amana geldim

İsmail oluban kurbana geldim

Her ne emk olursa fermana geldim

Gülüm gülüstanım seyranım Ali” Öztelli, 1983: 504-505

³ Bu mısraların bulunduğu dördlük şöyledir:

“İkrar eyledim ben inkara gelmem

Ağlayu ağlayu yaşımı silme

Dîvâne mi oldum kendimi bilmem

Gülüm gülüstanım seyranım Ali” Öztelli, 1983: 504-505.

⁴ Bu mısra: “Yıkıp mahzun gönlün viran eyleme” Öztelli, 1983: 505.

A/30.

4.1.23. Rûşenî

93

Çun doğub tutdı cihân yuzini husnun güneşi yâ Resûla'llâh¹
Kim ola sevmeye bu vechile sen mâhveşi yâ Habîba'llâh

Parmağundan akudup ab-ı revân bahş-i revân yâ Resûla'llâh
Nice yuz bin kişide def' idesin âteşi yâ Habîba'llâh

Sen emir kul ola her ne kadar mudbir ise yâ Resûla'llâh
Bende-i mukbil olur misli Bilâl Habeşî yâ Resûlallâh

Turk u Kurd u 'Acem u Hind'i bile bunu ki sen yâ Resûlallah
Haşîmî'sin 'Arabî'sin Medenî'sin Kureyşî'sin yâ Habîba'llâh

Ved-duhâ virdine vel-leylî okurum sunbulene yâ Resûla'llâh
Rûşenî virdi budur: Kulle gadâtın ve aşî yâ Habîba'llâh

A/17, B/92

4.1.24. Anonim ya da Mahlas Belirtilmemiş İlahiler

94

Ey Hûda'dan lutf u ihsân isteyen²
Mevlid-i pâk-i Resûlu'llâh'a gel
Cennet içre hûri gılmân isteyen
Mevlid-i pâk-i Resûlu'llâh'a gel

¹ Bu ilahi daha çok Mevlid programlarında okunmaktadır.

² Bu ilahi, Mevlid kandillerinin ve Mevlid törenlerinin başında mutlaka okunmaktadır. Boşnak tekkelerinde, camilerinde evlerinde Türkçe-Boşnak mevlid törenlerinin bir vazgeçilmez metinlerinden birisi bu ilahidir.

Ol Resûl'un doğdigi şeb-i bî-gumân
Leyle-i Kadr'e muşâbihdir hemân
Bulmak istersen cehennemden emân
Mevlid-i pâk-i Resûlu'llâh'a gel

Zât-i pâk-i cân u dilden dinlesen
Mahz-i nûri Hak'dur ol zât-i hasen
Oldugunce dünyâda sag u esen
Mevlid-i pak-i Resûlu'llâh'a gel

Meclis-i mevlide ey vâlî mudâm
Ol Resûle kıl salâtile selâm
Cennet-i 'alâda istersen mekâm
Mevlid-i pâk-i Resûlu'llâh'a gel

Fikr edub dünyâdan elbet göcmegi
Cennete âhir sirât'dan gecmegi
Havz-i Kevser'den dilersen içmegi
Mevlid-i pâk-i Resûlu'llâh'a gel

A/1, B/1, C/24, E/30.

95

Allah'um Allah¹

Ma'bûdum billâh

Yanarum lillâh- *efendum*

Aşk meydânunda

Ahmed'um Ahmed

¹ Bu ilahi Boşnak sık okunan ilahilerdendir. İlahinin nakarat mısrası mecmularda farklılıklar gösterir. C ve D'de nakarat mısra yukarıdaki gibidir. A'da; "meydânunun" şeklindedir. B'de ise şöyledir: "Yanarum lillâh erenler aşk meydânunda."

Ceddi Muhammed
Çekerler zahmet- *efendum*
Aşk meydânunda

Hazreti Bekir
Dilinde zikir
Dâimâ şukur- *efendum*
Aşk meydânunda

Hazreti 'Omer
Belinde kemer
Hû deyub duner- *efendum*
Aşk meydânunda

Hazreti Osmân
Cem' itdi Kur'an
Okunur her an- *efendum*
Aşk meydânunda

Hazreti Alî
Şubhesiz velî
Tanri arslani¹- *efendum*
Aşk meydânunda

Hazreti Mûsâ
Elinde asâ
Gidiyor dosta- *efendum*
Aşk meydânunda

¹ Tanri: Allah'un, A'da.

A/19, B/23, C/5, D/4.

96

Kerîm Allah Rahîm Allah¹

Aman Allah dermân Allah

'Âlîm Allah 'Azîm Allah

Aman Allah Rahmân Allah

Cihân sensin cânân sensin

Bu gunule mekân sensin

Gunullerde nihân sensin

Aman Allah dermân Allah

Gunâhum çok işum 'isyân

Sevâbum yok guzum giryân

Behey dostum gunlum hayrân

Aman Allah dermân Allah

Muhammed Mustafa hakki

Alî zehrâ Hasan hakki

Şehîd-i Kerbela hakki

Aman Allah dermân Allah

A/20, B/82, C/61, D/51.

97

Ey Allah'um sen var iken²

Ya ben kime yalvarayım

¹ Daha çok dua fonksiyonunu sahip bu ilahi Boşnak tekkelerinde sık okunan ilahilerdendir.

² Bu ilahi, Seyyid Strik ve Mustafa Orman gibi Bosna-Hersek'te ilahi geleneğinin taşıyıcıları tarafından okunmaktadır.

Senun ismin Gaffâr iken
Ya ben kime yalvarayım

Azrâil cânım alunca
Cânem tenden ayrılınca
Yanluz kabre varıca
Ya ben kime yalvarayım

Altumuzdan taşlar batar
Ustumuzde utlar biter
Yılan cıyan mekân tutar
Ya ben kime yalvarayım

Ud alevi parlayınca
Başdan beyun kaynayınca
Senden imdâd ulmayınca
Ya ben kime yalvarayım
A/71

98

Turbesi ununde guller¹- *Hû*
Durmayub uter bulbulla- *Hû*
Sana Emir Sultân dîrler- *Emir Hû*
Hû benum şeyhum Hû- *Hû*

Sag yanunde ogli yatar- *Hû*
Sol yanunde kızı yatar- *Hû*

¹ Bu ilahi, A'da olmasına rağmen günümüzde okunmamaktadır ancak; geleneği taşıyan önemli şahsiyetler bu ilahinin geçmişte okunduğu ifade etmektedirler (K1, K2, K4).

Resûle salâvât getir- *Hû*
Hû benum şeyhum Hû- *Hû*

Başucunda selvî agaci- *Hû*
Başundedur peygamber tâci- *Hû*
Sana varan olur hâci- *Emîr Hû*
Hû hû benum şeyhum Hû- *Hû*

Turbesi ununde sûfâ- *Hû*
Dervişler surerler sefâ-*Hû*
Ceddi Muhammed Mustafa- *Hû*
Sana Emîr Sultân didiler
Emir Sultân Hû Seyyid Yahya Hû
A/78.

99

Elvedâ' ey âsîlerun mâh-ı gufrân elvedâ'¹
Nice yuz bin dertluler derdine dermân elvedâ'
Gice gündüz eylerin efgân vu nâlân elvedâ'
Ey mubârek kadr-i âla Şehr-i Kur'ân elvedâ'

İftirâk-ı zikr idelden aglaruz hic gulmeyuz
Bize bildun bu fenâya gulmek içun gelmedum
Tiz gelub gıtdun dirîgâ âh kadrin bilmedum
Ey mubârek kadr-i âla Şehr-i Kur'ân elvedâ'

Kulları için seni irsâl itdi Rahmân u Rahîm

¹ Bu ilahi Ramazan ayının ikinci yarısından sonra Boşnak tekelerinde okunmaktadır. Türk kültüründeki Ramazan ilahilerinin Boşnak tekkelerinde okunması Türk tekke geleneğinin Boşnak tekkeleri üzerindeki etkisini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Sende inmuşdur Habîba'llâh'a Kur'ân-ı azîm
Açılır cennet kapısı urtulur bâb-ı cehennem
Ey mubârek kadr-i âla Şehr-i Kur'ân elvedâ

Hamduli'llâh ummetiçun seni kılmıştır atâ
Ol Habîb'un hurmetune eylub lutf-ı Hudâ
Sende buldı Leyle-i Kadr'i Muhammed Mustafâ
Ey Mubârek kadr-i âla Şehr-i Kur'ân elvedâ
A/84.

100
Hamduli'llâh kullar için eylemiş seni atâ¹
Ol Habîb'un hurmetiçun eylemiş lutf-ı Hudâ

Sende buldı leyle-i Kadr'i Muhammed Mustafâ
Mehaba ey Şehr-i Ramazân ey şehr-i nûr

Çok şukur ulsun Hudâ'ya irdi sana cânumuz
Nûrun ile zeyn olubdur çun dînumuz imânumuz

Vir salavât Mustafâ'ya 'arşa çıksun efgânumuz
Merhaba şehr-i rahmet ol mubârek şehr-i nûr

Virdi bize bir mâh-ı muşerref ol Rabbu'l-enâm
Lutf-ı ihsân itmek için kullarına subh u şem

Mâsivâyı terk edub kullî tâ'at uzre ol mudâm
Merhaba şehr-i rahmet merhabâ şehr-i nûr

¹ Bu ilahi, Boşnak tekkelerinde Ramazan ayının ilk yarısında okunmaktadır.

Her gice bin gunâhkâr lâyik ulur cennete
Bay-ı mahsûl aç u muhtâc mâlik ulur ni'mete

Hak teâla virmişdur seni gayri ummete
Merhaba ey şeh-i rahmet merhabâ ey şeh-i nûr
A/83.

101

Pervâneler şem'a yanar
Gelsun beraber yanalum
Aşka duşen divâneler
Gelsun beraber yanalum

Yanmakdur bizum kârimuz
Harc ideriz hep varımız
Pervâneler yârânımız
Gelsun beraber yanalum

Varun şuyile şu bulbule
Neden 'âşık olmuş güle
Anın içün duşmiş dile
Gelsun beraber yanalum

Munkir zâhid bizi daşlar
Akıdalım kanlı yaşlar
Hak tarîkdir hey kardaşlar
Gelsun beraber yanalum

Gel Şeyhzâde gel sende yan

Yaş yerine dukelim kân
Hak cemâlin isteyen cân
Gelsun beraber yanalum
A/40, B/58, C /78, D/68.

102

Server-i ser-bulendimiz¹
Hazret-i pîr efendimiz
Şahîd-i şeh-levendimiz
Hazret-i pîr efendimiz

Yâ Mevlânâ yâ Mevlânâ
Edrikna şey'en li'llâh
Allah Allah, Allah Allah
Hak lâ ilâhe illa'llah

Cezbe-i Mustafâ ile
Saldi cihâne velvele
'Arşide ider mukâbele²
Hazret-i Pîr efendimiz

Yâ Mevlânâ yâ Mevlânâ
Edrikna şey'en li'llâh
Allah Allah, Allah Allah
Hak lâ ilâhe illa'llah

¹ Bu ilahi şeb-i Arus programlarında okunmaktadır. İlahi'nin sadece D'de olduğu göz önüne alındığında Boşnak tekkelerinde 1950-60 yıllardaki Şeb-i Arus programlarıyla okunmaya başladığı görülecektir. Bu ilahi Osmanlı güftecilerinden Sâdî Bey'e aittir. 1903 yılında vefat eden Sâdî Bey <http://www.turkmuzigi.web.tr/turk-muzigi-guftekarlari> bu ilahisi popüler Boşnak kültürü içinde de yaygın olarak görülmektedir.

² Arşide sözcüğü; arşta, gökyüzünde demektir.

Fahr-i cihân o serveri
Varîsi oldi Hayder'in
Bendesidir peygamberin
Hazret-i Pîr efendimiz

Yâ Mevlânâ yâ Mevlânâ
Edrikna şey'en li'llâh
Allah Allah, Allah Allah
Hak lâ ilâhe illa'llah

'Ârif-i Rumî nâmidir
Vahy-i Hudâ kemâlidir
Şems-i cihâni çiragidir
Hazret-i Pîr efendimiz

Ya Mevlânâ ya Mevlânâ
Yâ Mevlânâ yâ Mevlânâ
Edrikna şey'en li'llâh
Allah Allah, Allah Allah
Hak lâ ilâhe illa'llah

103

Sultân-i evliyâ¹
Ahmeden Rifâî
Varisu'l- enbiyâ
Ahmeden Rifâî

¹ Bu ilahi Rifâî tekkelerinin okunmaktadır. Bunun yanında Ahmed Rifâî'ye duyulan saygıdan dolayı diğer tekkelerin mecmûalarının da bu ilahi bulunmaktadır.

Ol pîr-i sâ'adet
Mahbub-ı risâlet
Men nesli velâyet
Ahmeden Rifâî

Sahîbu'l- 'âlemeyn
Murşid-i sakaleyn
Zubdetu'l- haseneyn
Ahmeden Rifâî

Şem'a-i kerâmet
Lem'a-i 'inâyet
Munkire hidâyet
Ahmeden Rifâî

Ezelden ikrâem
Her derde dermânem
Gunulde mihmânem
Ahmeden Rifâî

Sıdk ile ol bende
Al ihsân seherde
Yeteşir her yerde
Ahmeden Rifâî

Mezhebem der benem
Meşreben der benem
Her cânım der benem
Ahmeden Rifâî

B/8, D/81.

104

Dilmur deyim ihyâ kıl¹

Yâ Hazreti Mevlânâ

Lutfunla mudâvâ kıl

Yâ Hazreti Mevlânâ

Sen Husrev-i dervîşân

Ben Hakk'un darişân²

Lutf eyle koma giryân

Yâ Hazreti Mevlânâ

Dir mulkune şâhimsin

Her hâle guvâhimsin

'Âlemde penâhimsin

Yâ Hazreti Mevlânâ

Âlûde-i 'isyânim

Ammâ ki pişmânim

Gâyet de perîşânim

Yâ Hazreti Mevlânâ

Bir nâme siyahim

Ben gunâhkâr-i râhim

Ben yek pâre gunâhim

Yâ Hazreti Mevlânâ

¹ Bu ilahi, Boşnak tekkelerinde Mevlânâ ile ilgili bir etkinlik yapıldığında okunmaktadır.

² Bu mısra; "Ben Allah'ın günahkar kulu" anlamındadır.

Dîl aklimi almiştir
Sevdâlara salmiştir
Kârim sana kalmıştır
Yâ Hazreti Mevlânâ

Dil mahşeri dâg olsun
Pur şu'le ocak olsun
Sayende çerâk olsun
Yâ Hazreti Mevlânâ

Avnî gibi taracim
Tîr-i gama âmâçim
İhsânina muhtâcim
Yâ Hazreti Mevlânâ
C/24, D/21

105
Çun bize inâyet eyledi Bâri¹
Ebubekir Sıddîk Resûl'un yâri
Hepsi nefes anun evlâd-ı velî
Pîr-i Nakşibendî şâh Bahâuddin

Hak'tan bize geldi ol olur rahmet
Dervîş olanlarc olur selâmet
Hatme-i Hâcegân olur kirâmet
Pîr-i Nakşibendî şâh Bahâuddin

Dervîş olan gice gunduz âh ider
Asla durmaz bir an Zikru'llah ider

¹ Bu ilahi Nakşî tekkelerinden sık okunan ilahilerdendir.

Sallana sallana Hazrete gider
Pir-i Nakşibendî şâh Bahâuddin

Cümle evlâdına yeşil yaraşur
Akar guziyaşi sele karaşur
Sana murid olan Hakk'a ulaşur
Pir-i Nakşibendî şâh Bahâuddin

Hû didukçe akar leblerden
Bize imdâd ider Hazreti 'Alî
Yûsuf hakkidur anun gulâmi
Pir-i Nakşibendî Şah Bahâuddin
B/68

4.2. Boşnak Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı Temsilcileri ve Şiirlerinden Örnekler

4.2.1. Abdurrahman Sırrî Baba

Abdurrahman Sırrî, 1785 yılında Fojnica'da doğmuştur. Tahsilini Fojnica ve Saraybosna'daki Kurşumlu Medresesi'de tamamlamış, tasavvuf eğitimini ise Živčić'te yapmıştır. Abdurrahman Sırrî, devri ve sonraki yüzyıllarda Bosna-Hersek'teki tasavvuf kültürüne etkisi olan Şeyh Hüseyin Baba Zukiç'ten Živčić tekkesinde, manevi eğitimini almıştır. Hüseyin Baba Zukiç tarafından icazet verilen Abdurrahman Sırrî Oglavak'a tekke kurmak için gönderilmiştir. Oglavak'ta kurduğu tekke döneminde meşhur olmuş ve Osmanlı yönetecilerinin, valilerin Bosna-Hersek'e atandıklarında ziyaret etmek durumunda kaldıkları ilk adres durumuna gelmiştir (Sikirić, 1941: 5; Ćehajić, 1986:55-56)

Abdurrahman Sırrî'nin şöhreti mutasavvıf şahsiyetinin yanında, Türkçe-Boşnakça ilahilerinden kaynaklanmaktadır. Alhamijado edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Abdurrahman Sırrî, ilahilerinin büyük çoğunluğunu Türkçe yazmıştır. Boşnak Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı'nın önemli metinleri olan söz konusu ilahiler, günümüz Boşnak tekkelerinde sık okunan ilahilerdir.

Abdurrahman Sırrî'nin ilahileri şekil ve içerik açısından Türk Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı temsilcilerinin ilahilerinden farklı değildir. Türk Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı'nın en belirgin özelliği olan didaktik, öğüt verme yönü Abdurrahman Sırrî'nin ilahilerinde de görülmektedir. Mürşidin sözünü dinleme, tekkeye ve mürşide bağlılık, Abdurrahman Sırrî'nin önemle üzerinde durduğu konulardır:

Kim dilerse âşenâluk Hazreti Allah ile
Suhbet itsun sıdkile ol kavm-i ehlullah ile

Her kim isti'dâd ile dâhil olursa suhbete
Mustefîz olur hakikat-ı feyz ile irşâd ile

(Sikirić, 1941: 9).

Abdurrahman Sırrî, ilahilerinde salikin yerine getirmesi gereken yükümlülükler ve mana yolunun zorlukları vurgulanmıştır¹:

Dervîş gerek ide Allah'a tevekkul
Dost cevruna sabr eyleye, ağyâre tahammul

(Sikirić, 1941: 9).

Abdurrahman Sırrî'nin ilahilerinde bağlı olduğu tasavvuf ekolü ve pir kabul ettiği şahsiyetleri methetmektedir. Sırrî'nin, Abdülkadir Geylanî'ye methiye olarak yazdığı ilahisinde Âşık Yûnus'un etkisi² görülmektedir:

Ararsalar şimdi tarîk-i Âli- *Allah*
'Abdu'l-kâdir gibi bir er bulunmaz
'Âlemler mürşidi murid-i velî- *Allah*
'Abdu'l-kâdir gibi sultân bulunmaz

(Sikirić, 1941: 14).

¹ Yûnus Emre'nin tasavvuf yolunu anlattığı bir ilahisinde salikin özellikleri şöyle anlatılmıştır: Tevekkül işi ola kanâ'at aşî ola

² İnâyet başî ola nûr-ı rahmet içinde (Tatçı, 2008a: 314).

² Âşık Yûnus'un Abdülkadir Geylanî'ye methiye yazdığı ilahinin ilk dörtlüğü şöyledir:

"Seyyâh olup şol âlemi ararsan
'Abdü'l-kâdir gibi bir er bulunmaz
Ceddi Muhammed'dür eger sorarsan

'Abdü'l-kâdir gibi bir er bulunmaz" (Tatçı, 2008b: 63).

Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı'nda ilahî aşkın sembollerle anlatımı ve sevgiliye duyulan aşkın yoğunluğu Abdurrahman Sırrî'nin ilahilerinde¹ de görülmektedir:

'Aşkile giryân

Cigerum puryân

Olmuşam hayrân

Cânda esrâr var

(Sikirić, 1941: 13).

Abdurrahman Sırrî, Bosna-Hersek'teki toplumsal konulara kayıtsız kalmamış, ilahilerinde bu konuları dinî-tasavvufî açıdan ele alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyılın başlarında kaybettiği topraklar ve bunun sonucunda yaşanan psikolojik-sosyal etki, Sırrî'nin ilahilerinde de görülmektedir. Abdurrahman Sırrî, Boşnak halk kültüründe “*Münâcât-ı Sırrî Baba*” olarak bilinen ilahisinde, bu konuyu ele almış, kaybedilen toprakların tekrar fethedilmesi için niyazda bulunmuştur:

Gâibu'nun merkadin kuffâr elinden kıl halâs

Câmilerinde okunan Kur'an-ı 'azîm hakiçun

Çalmasun nâkus u çanlar başı üstünde anın

Ol Muhammed ummetin gözleri nem hakiçun

Fethini ide muyesser ehl-i İslâm'e anın

Sidkile nisvân u sibyanin duâsi hakiçun

Şeyh Sırrî rûz u şeb dergâhine eyler niyâz

¹ Dörtlükte ilahî aşkın yoğunluğu ve sembolik anlatımı ifade eden kelimelerden birisi "Esrâr"dır. Esrar “Hind kinebi denilen bir nevi kenevirin yaprakları üzerindeki sakızlardan istimâl maddeye” denilmektedir (Kurnaz, : 2007:142). Tasavvufî bir sembol olarak ise esrâr; “ Sâlikin Hak'ta ve Hakk'a erdiği nokta” anlamına gelir. *Esrâr-ı tarikat* ise: “Tasavvuf yolunun sırları, hakikatin halleri” anlamına gelmektedir. Tasavvuf anlayışında, “Şeriatın sırrı tarikat, tarikatın sırrı hakikat” kabul edilir (Uludağ, 1991: 177). Dinî- tasavvufî halk edebiyatında esrâr sık kullanılan bir motiftir. Bu sembolü sık kullanan şairlerden birisi de Yunus Emre'dir:

“ ‘Âşıklarun hâlini ‘aşık olanlar bilür

‘İşk bir gizlü hazinedür gizli gerekdür esrâr” (Tatçı, 2008a: 48).

Feth ola cedîd hisâri kiline anda namâz

(Sikirić, 1941: 13).

Abdurrahman Sırrî'nin Türkçe yazdığı ilahilerde dil, Türk Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı'nın herhangi bir şairinin dilinden farksızdır. Sanatlı söyleyişler, semboller kullanmakla birlikte, Sırrî'nin ilahilerinde yoğun bir estetik kaygı görülmemektedir. Şairin amacı, öğüt verme ve istenilen mesajı kalabalıklara anlatma olduğundan sanatsal kaygı ikinci planda kalmıştır. Abdurrahman Sırrî'nin Türkçe ilahileri için denilebilir ki: *İçerik tasavvufî kavram ve konular açısından zengin olan ilahiler; estetik açıdan bu derece yoğun ve zengin değildir.*

Abdurrahman Sırrî'nin Türkçe ilahilerinin yanında Boşnakça olarak yazdığı ilahiler de bulunmaktadır. Sırrî'nin Boşnakça olarak yazdığı ilahiler, içerik ve şekil açısından Türkçe ilahilerinden farksızdır:

<i>İlahinin metni</i>	<i>Türkçe tercümesi</i>
Ako hoćeš derviš bit	<i>Derviş olmak istiyorsan</i>
Valja srce očistit	<i>Kalbini temizle</i>
Bogu širka ne činit	<i>Rabb'ine şirk koşma</i>
Lâ ilâhe illa'llâh	<i>Lâ ilâhe illa'llâh</i>
Grijevova se pokajat	<i>Günâhlardan tövbe et</i>
Na grihe se ne vraćat	<i>Günâhlara geri dönme</i>
Dragom Bogu robovat	<i>Sevgili Rabb'ine kulluk et</i>
Lâ ilâhe illa'llâh	<i>Lâ ilâhe illa'llâh</i>
Robovat je ljepota	<i>Kulluk yapmak güzeldir</i>
Ne poslušat grehota	<i>İtaatsizlik günahdır</i>
İskat plaću sramota	<i>Ücret istemek ayıptır</i>
Lâ ilâhe illa'llâh	<i>Lâ ilâhe illa'llâh</i>

Nijjet što je sve Bog zna
Jami sofo, ti rija
Taleb čini sve rida
Lâ ilâhe illa'llâh

*Niyyet(in) nedir Allah hepsini bilir
Ey sofu riyadan uzak dur
Herzaman (onun) rızasını taleb et
Lâ ilâhe illa'llâh*

Sve znat valja od Rabba
Zaboravit drugoga
İspat činit sve njega
Lâ ilâhe illa'llâh

*Rabb'inden herşeyi bilmek
Başkasını unutmak
İspat yapmak O'na
Lâ ilâhe illa'llâh*

Kitab ovo govori:
Od hajvana je gori
Ko god aškom ne gori
Lâ ilâhe illa'llâh

*Kitap(Kur'an) böyle diyor:
Hayvandan daha aşağıdır
Aşk ile yanmayan
Lâ ilâhe illa'llâh*

Şlušaj što je emrullah
Puno čini zikrullah
Svijem srcem: ja Allah
Lâ ilâhe illa'llâh

*Allahın emirlerini uygula
Hep zikir yap
Tüm kalbinle: Ya Allah!
Lâ ilâhe illa'llâh*

Ovaj svijet sad će proć
Po dušu će melek doć
Tu će nema bit pomać
Lâ ilâhe illa'llâh

*Bu dünya çabuk geçer
Ruhu almaya melek gelir
Orada yardım görürüz
Lâ ilâhe illa'llâh*

Nut pogladaj Sırrije
Sve derviše miluje
İ dan i noć kazuje

*Bak, Sırrî'yi seyret
Tüm dervişleri sever
Gece gündüz zikreder*

4.2.2. Hasan Kâ'imî

Hasan Kâ'imî, XVII. yüzyılın ilk yarısında Saraybosna'da dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Saraybosna'da yapan Kâ'imî, Sofya'da Uziçeli Muhammed'den tasavvuf eğitimi almıştır. Aldığı tasavvuf eğitiminden sonra memleketine dönen Hasan Kâ'imî, Saraybosna'da “*Hacı Sinan Tekkesi*” ya da “*Silahtar Mustafa Paşa Tekkesi*” olarak bilinen Kadirî tekkesinin şeyhi olmuştur. Osmanlı yönetimi tarafından inşa edilen ve desteklenen Hacı Sinan Tekkesi, kurulduğu dönemden günümüze kadar etkili bir tekke olma özelliğine sahiptir. Hasan Kâ'imî'nin bu tekkenin şeyhi olması onun ilahilerinin Boşnak halk kültüründe yaygın olarak bilinmesini sağlamıştır. Saraybosna'da, çeşitli uygulamalarından dolayı yönetime karşı gelen topluluğa destek verdiği gerekçesiyle Zvornik'e gönderilmiş, 1690/91 yılında burada vefat etmiştir (Nametak, 1981: 19; Nametak, 1989: 119; Ćehajić, 1986:139-140).

Alhamijado edebiyatının önemli temsilcilerinden olan tekke şairi Hasan Kâ'imî'nin “*Divan*”ı ve “*Varidat*” isimli eserleri bulunmaktadır. Kâ'imî'nin Divan'ı, Alhamijado edebiyatının önemli eserlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. XVII. yüzyılda sadece Bosna-Hersek'te değil; Balkan coğrafyasının en meşhur şairi olarak kabul edilen Kâ'imî, Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı'nın diğer temsilcileri gibi geniş kitlelere ulaşmıştır (Nametak, 1989: 122).

Hasan Kâ'imî, eserlerinden tekke şiirinin klasik tema ve şekillerini kullanmıştır. Türk Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı'nın Bosna-Hersek'teki temsilcilerinden biri olarak kabul edilebilecek Kâ'imî'nin, Türkçe ve Boşnakça şiirleri bulunmaktadır. Kâ'imî'nin şiirleri; Yûnus Emre, Niyâzî-i Mısrî, Eşrefoğlu Rumî'nin şiirlerindeki içerik ve şekil özellikleri ile bütünlük göstermektedir. Tekke şiirinin temel konularından olan *Vahdet-i Vucûd*¹ felsefesi Kâ'imî'nin şiirlerinde görülmektedir:

¹ Muhyiddin-i Arabî tarafından sistemleştirilen Vahdet-i vücûd felsefesi, Türk tekke şiirinde sık kullanılan kavramlardandır. Birçok tekke şairi gibi Yûnus Emre de şiirlerinde vahdet-i vücûd temasını işlemiştir (Tatçı, 2008d: 277). Yunus Emre'ye ait aşağıdaki beyit, içerik ve söyleyiş açısından Hasan Kâ'imî'nin söz konusu ifadeleriyle benzerlik göstermektedir:
Diyen ol işiden ol gören ol gösteren ol

Şeş cihetden bî-nişân u lâ-mekân ol bî-zevâl
Yokdur artuk illâ oldur kanda kim varlık ola

(Šamić, 1986: 76).

Kâ'imî, ilahi aşkın sembollerini şiirlerinde sıkça kullanmıştır. İlahi aşkın yoğunluğundan dolayı ortaya çıkan mestlik ve melankolik tavrın sembolü olan, “*Mey*” (Cebecioğlu, 2005: 594); “İlahi nurun parıltısı, müşahede ehlinin kalbinden parlayan irfan nuru, tasavvuf yolunda seyr ü Sülûk eden hal ve makamları geçen fenafillah makamına ulaşan salık”ın sembolü, “*Pervan*” (Üstüner, 2007: 314); Aşktan dolayı yaşanan cezbe hali, aşk ateşi, gibi kavram ve semboller Kâ'imî'nin şiirlerinde de sıkça görülmektedir:

Aşkun meyini çok içersin
Seni sanalar mestâne bugün

Yanub tutuşa aşk âteşine
Kendün olasın pervâne bugün

(Šamić, 1986: 76).

Hasan Kâ'imî, bağlı olduğu tasavvuf ekolün kurucusu, Abdulkadir Geylanî için yazdığı murabbada Yûnus Emre ve Kadirî pîri olan Eşrefoğlu Rumî¹'nin etkisi görülmektedir:

Yalınız bize degüldür şark u garba toludur
İbtidâda intihâda kudreti Hak elidür
Hem Hasanla vü Hüseyin(i) Hak Muhammed 'Alî'dür
Bâz-ül- Eşheb pîrimüzdür şeyh 'Abdu'l-kâdirî

(Šamić, 1986: 98).

Hasan Kâ'imi devrinin sosyal konuları şiirlerinde ele almıştır. Osmanlının uç bir sancağı olan Bosna-Hersek, Osmanlı-Venedik savaşlarının etkilerini derinden yaşamış,

Her sözi söyleyen ol sûret cân menzildir (Tatçı, 2008a: 46).

¹ Eşrefoğlu Rûmî'nin pîr olarak kabul ettiği Abdulkadir Geylanî ile ilgili şiirinin son iki beyiti şöyledir:

Bil Muhammed 'Alî'dür cezbe ile toludur

Dervişleri uludur sultân 'Abdu'l-kâdirün

Hak katında uludur iki cihan toludur

Eşref oğlu kuludur sultân 'Abdu'l-kâdirün (Güneş, 1994: 297).

bu durum Bosna-Hersek'teki diğer Alhamijado şairleri gibi Hasan Kâ'imî'yi de etkilemiştir. Şiirlerinde fetihlerin önemini, savaşmanın erdemini anlatması; onu, zaman zaman Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı şairi olmaktan çok, sınır boylarında savaşan, bir *Erken dönem Türk Dervîşi* ya da bir *Gaziyân-ı Rum* olarak görmemize neden olmaktadır:

Olar bir kaç bölük imiş
Hem eskiden mülük imiş
Sefer kılmak sülûk imiş
Çün feth yol bula açdı
Kopar kim bunda bir tûfan
Kesilür baş dökilür kan
Se'âdetlü çıka sultân
Niçün sulhun başın kesdi
Bu mu'ciz Mustafâ'nundur
Fetih nusret Hudânundur
Denilmez bu fülânundur
Hudânun kalemi açdı

(Šamić, 1986: 50).

Hasan Kâ'imî Türkçe şiirlerinde; kaside, murabba, gazel gibi nazım türlerini kullanmıştır. Daha çok aruz ölçüsünü tercih eden Kâ'imî'nin kullandığı Türkçe, özentisiz değildir. Tekke şiirinin genel özelliği olan didaktik yön ve mesaj kaygısı Kâ'imî'nin şiirlerinde görülmekle birlikte, şiirsel anlatım göz ardı edilmemiştir. Ka'imî'nin Boşnakça yazdığı şiirler, içerik ve şekil açısından Türkçe şiirlerinden farksızdır. Kâ'imî'nin Boşnakça şiirlerinde; Türkçe'nin kelime, yapı, özelliğinin etkisi görülmektedir. Onun Boşnakça şiirlerindeki Türkçe etkisi, o derece hissedilmiştir ki Fehim Nametak, “*Ostante se tutuna*” şiiri için: “*Türkçe kelimeler mi daha çok, Boşnakça kelimeler mi emin değiliz*” şeklinde, bir değerlendirme yapma gereği duymuştur (Nametak, 1989: 121).

“*Ostante se tutuna*” şiiri; Hasan Kâ'imî'nin toplumsal hayatta, yanlış-günah olarak gördüğü sigara içme alışkanlığının terk edilmesi gerektiğini vurguladığı, didaktik bir

şiidir. Şiirin içeriği kadar Nametak'ın da belirttiği gibi Türkçenin Boşnakça üzerinde etkisini gösterme açısından önem arz etmektedir. “Ostante se tutuna” şiiri, örneklem olarak alındığında denilebilir ki: *Türk tasavvuf kültürü, Boşnak dili, kültürü ve edebiyatına, o derece etki etmiştir ki; zaman zaman Türkçe kelimeler ve söyleyiş tarzı Boşnakça metinlerde baskın hale gelmiş; Boşnak tekke şairlerinin şiirleri, içerik ve şekil açısından herhangi bir Türk tekke şairinin şiirinden farksız konuma gelmiştir.*

Şiirin Boşnakça Metni

Türkçe tercüme

Buyurmuşdur Gospodar

Allah buyuruyor ki

Ostante se tutuna

Tütünden vazgeçin

Kim isterse Božji dar

Kim Allah'ın rahmetini isterse

Ne se uvede tutuna

O zaman tütünden vazgeçsin

Nemojte se po zlu vrît

Kötülüğe gitmeyin

Čujte što će slovo rît

Kitabın dediğini dinleyin

Her kim ister čisto mrît

Temiz ölmek isteyen

Ne se uvede tutuna

O zaman tütünden vazgeçsin

Zločesta je rabota

O kötü bir iştir

Pušit ga je sramota

Onu içmek ayıptır

Jer je v(1)rlı grehota

Çünkü; çok günahdır

Ostante se tutuna

Tütünden vazgeçin

Uvedte se smrada

Kötü kokan şeyi bırak

Nek je čista pravda

Adeleti temiz olsun

Ne orite grada

Şehri yıkma

Ostante se tutuna

Tütünden vazgeçin

Nuto muke tv(1)rde

Ne büyük bir zorluk

Sve haljine sm(1)rde

Bütün elbise kötü kokar

Svakome se g(1)rde

İçine karşı tiskinti oluşur

Ostante se tutuna

Tütünden vazgeçin

Nemojte se karati
Svaga srca parati
Bogme će vas radati
Ostante se tutuna

*Kendini öldürme
Kalbini öldürme
(Kötü şey) başınıza gelir
Tütünden vazgeçin*

Kim içerse pakoa
On je sebe smakao
Uvijek je plakao
Ostante se tutuna

*Kim cehennemi içerse
Kendini öldürmüştür
Her zaman ağlar
Tütünden vazgeçin*

Tko ga piye zlopati
Nemojte se trovati
Lulu kamiš kopati
Ostante se tutuna

*Onu içen zorluk çeker
Kendini zehirleme
Kamışı bırakın
Tütünden vazgeçin*

Lulom o tle kucuka
Oko sebe pljuvuka
Gore neg da pljuvuka
Ostante se tutuna

*Kamışla yere vuruyor
Etrafına tükürür
Tükürmekten daha kötüdür
Tütünden vazgeçin*

Smrdi kako hala
Zarar eder mala
Osnatte se belaja
Ostante se tutuna

*Necaset gibi kokar
Zararı da var
Belayı bırakın
Tütünden vazgeçin*

Kim içerse tužan
Saruk mu je ružan
Hodi kano sužanj
Ostante se tutuna

*İçen üzgün olur
Sarığı çirkin olur
Borçlu gibi gezer
Tütünden vazgeçin*

Tutundžija svaki blijed
Iz nosa mu teče jed
Eger taze eger sijed
Ostante se tutuna

*Tütünü içen sararır
Burnundan su çıkar
İster yaşlı ister genç ol
Tütünden vazgeçin*

Nut pogledaj sada
I smrdljiva kada
Uvedte se jada
Ostante se tutuna

*İşte şimdi bak
Ne kötü kokan birşeydir
Rezilliği bırak
Tütünden vazgeçin*

I mi smo ga pili
I u smradu bili
Tako Bogu mili
Ostante se tutuna

*Biz de onu içtik
Kötü koku içindeydik
Allah sizi sever
Tütünden vazgeçin*

Frenkler buni satarlar
Sudûk içre tutarlar
Bak ne zehir jutarlar
Ostante se tutana

*Frenkler bunu satarlar
Suduk içre tutarlar
Bak ne zehir yutarlar
Tütünden vazgeçin*

Vaz geçmesi pek lâzim
Frenke ujmak ne lâzim
Ne budite mulazim
Ostate se tutana

*Vazgeçmesi pek lazım
Frenke uymak ne lazım
Mülazım olmayın
Tütünden vazgeçin*

Zločesto je po viru
Ružno jedi umiru
U zemlju se uviru
Ostante se tutuna

*(Bu) dinde kötüdür
Kötüdür bazıları ölür
Toprağa gömülür
Tütünden vazgeçin*

Kâ'imî der söylerüz

Kâ'imî der söyleriz

Bir nasihat ejlerüz	<i>Bir nasihat eyleriz</i>
Bir emirdür nejlerez	<i>Bir emirdir neyleriz</i>
Ostante se tutuna	<i>Tütünden vazgeçin</i>
Bôla vam se ostati	<i>Bunu bırakmanız lazım</i>
Na dobar put ustati	<i>Doğru yolda kalmanız lazım</i>
Nek ismrdar izlapi	<i>Kötü kötü çıkmalı</i>
Ostante se tutuna	<i>Tütünden vazgeçin</i>
Tko duhanom umrija	<i>Tütünü kullanıp ölen</i>
U paklu se ugrija	<i>Cehennemde yanar</i>
U katran se urur ja	<i>Katrana girer</i>
Ostante se tutuna	<i>Tütünden vazgeçin</i>

4.2.3. Abdülvehhab İlhâmî

Abdülvehhab İlhâmî¹, 1773 yılında Zepçe'de dünyaya gelmiştir. Öğrenimini doğum yeri olan Zepçe ve Fojnica'ta tamamlayan Abdülvehhab İlhâmî, tasavvuf eğitimini Şeyh Hüseyin Baba Zukiç'ten almıştır. İlhâmî Baba, dinî-tasavvufî eğitimini aldıktan sonra Zepçe'de hocalık ve şeyhlik görevlerini birlikte yapmıştır. Abdülvehhab İlhâmî; şiirlerini Türkçe, Boşnakça ve Arapça yazmıştır. Şiirlerinin toplandığı *Dîvân*'ının yanında, çocuklar için yazdığı Türkçe ilmihal olan, *Tuhfetü'l-Musallîn* isimli bir eseri bulunmaktadır. Toplumsal eleştiri içerikli şiirleri ve dönemin valisi ile Ali Celaledin Paşa ile olan çekişmesi sonucu, 1821 yılında Travnik'te öldürülmüştür. (Çehajic, 1986: 73-74; Hadžijamaković, 1991: 5-35).

Abdülvehhab İlhâmî, tekke şiirinin klasik konu ve şekillerini Türkçe ve Boşnakça olarak yazdığı şiirlerine yansıtmıştır. Dervişlik yolunun önemi, ilahi aşkın yüceliği, tekkeye devam etmenin gerekliliği ve mürşide itaat etmenin fazileti gibi tekke şiirinin birçok konusunu Abdülvehhab İlhâmî'nin şiirlerinde görmek mümkündür:

¹ Abdülvehhab İlhâmî, Boşnak halk kültüründe İlhâmî Baba olarak bilinmektedir. Bundan dolayı Džemal Čehajic gibi bazı araştırmacılar Abdülvehhab İlhâmî yerine, halk arasında kullanılan "İlhâmi Baba" ifadesini tercih etmişlerdir (Çehajic, 1986: 73).

Derviřluk je ćudan rahat
Nemojte vi na to mahat
Golem će bit to kabahat
Hajde aşik u tekiju!

*Dervişlik tuhaf rahatlık
Ona karşı çıkmayın
Büyük kabahattır
Hadi âşık tekkeye!*

(Hadžijamaković, 1991:49).

Abdülvahhab İlhâmî'nin şiirlerinin temel içireği mistik konulardır ancak; onun şiirlerinde, zaman zaman bir anonim halk şiirinin tabiata bakışını da görmek mümkündür:

Vidi sunca i mjesec
Gledaj vuka i zec
Hajde u Stambol i u Beć
Allah, Allah reci ti

*Güneş ile ayı seyret
Kurdu ile tavşanı gör
Hadi İstanbul'a, Viyana'ya
Allah Allah de sen.*

(Hadžijamaković, 1991:65).

Abdülvehhab İlhâmî; şiirlerinde Melâmi unsurlar işlemiş olmakla birlikte, İslamiyetin temel şartlarına olan bağlılığını ifade etmiştir:

Dertli aşık hajde dostu
Ragbet ćini řerijatu
A dost budi tarikatu
Hajde aşık u tekiju

*Dertli aşık, haydi dost
Rağbet et şeriate
Dost ol tarikate
Haydi aşık tekkeye*

(Hadžijamaković, 1991:69).

Abdülvahhab İlhâmî, Bosna-Hersek'in sosyo-kültürel hadiselerini de ele almıştır. “*Ja Upitah Svog Jasina*” (Kendi Yasin'ime Sordum) şiirinde, Sırp-Vlahlar'ın din tercihini sorgulamıştır:

Ja Upitah Svog Jasina,
Jer ne vide mu'mininun

*Kendi Yasin¹'ime sordum
Onlar nićin mü'min olmuyorlar*

¹ Şair burada teşhis sanatını kullanarak Kur'an-ı Kerim'deki Yasin suresine seslenmiştir. Şairin Vlahlar'ın Türkleşmesinden kastı, onların İslamlaşmasıdır.

On mi veli, ne čudi se
Uče oni gafilun

*O bana diyor ki, hiç şaşırma
Onlar okur gafilun.*

Što se Vlasi ne poturče
Jer ne budu muslimun
On mi veli ne čudi se
İle'l- ezkani fehum mukmehun

*Vlahlar neden Türkleşmiyor
Muslimun olmuyor,
O bana der, hiç şaşırma
İle'l ezkani fehum mukmehun*

(Hadžijamaković, 1991:58-59).

Abdülvahhab İlhâmî; şiirlerinde dönemin yöneticilerini, valilerini eleştirmiştir. Dönemin valilerinin yanlış uygulamaları, kötü yönetim, yolsuzluk gibi olumsuz davranışları eleştiren Abdülvahhab İlhâmî, bu konuları şiirlerinde ele almıştır:

Đe li ti je Halil Paša
A Musafir Ali Paša
I goveda znaše naša
Đe to biše laži vaše

*Nerede Halil Paša
A(ve) Misafir Ali Paša
Bizim hayvanlar bile biliyor
Yalanlarınızın nerede söylendiğini*

Postidte se, sramota je
Pobojte se, grehota je
Što činite promislite
Đe to biše laži vaše

*Utanın ayıptır
Korkun günahdır
Ne yaptığınızı düşünün
Yalanlarınızın nerede söylendiğini*

(Hadžijamaković, 1991:77).

Abdülvehhab İlhâmî, Alhamijado edebiyatının tekke şairleri içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Şiirlerinde, tasavvufî ve toplumsal konuları ele aldığından dolayı içerik açısından zengindir. İlhâmî, şiirlerinde dili hassasiyetle kullanmış ve estetiğe önem vermiştir. Türkçe ve Boşnakça şiirlerinde Türk Dinî-Tasavvufî Halk Şiirinin şekil yapısını kullanmıştır (Nametak, 1989: 190-191; Ćehajić, 1986: 73-78; Hadžijamaković, 1991: 5-35).

4.2.4. Bosnavî

XIX. yüzyılda yaşamış olan Alevî-Bektaşî şairi olan Bosnavî'nin hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Elindeki sazıyla Anadolu ve Balkanlarda gezdiği ve Türkçe şiirler-ilahiler söylediği bilinmektedir. Bosnavî Baba olarak da bilinen şairin şiirlerini; sözlü gelenekte, cönk¹ ve mecmûalarda bulunmaktadır (Nametak, 1989: 224; İvgin, 2007: 505; Ergün, 1956: 159).

Bosnavî'nin şiirleri Alevî-Bektaşî kültürünün karakteristik özelliklerini göstermektedir. Allah, Muhammed, Ali sevgisi Bosnavî'nin şiirlerinin ana temalarındandır:

İbadetten eger sual edersen

Kıblemdir Muhammed, secdemdir Ali

Kulluğumdan benim cevabı istersen

Kıblemdir Muhammed, secdemdir Ali

(İvgin, 2007: 516)

Bosnavî'nin şiirlerinde Pir Sultan Abdal'ın etkisi görülmektedir. Onun bazı şiirlerinin Pir Sultan Abdal'ın şiirlerine nazire² olarak yazıldığı düşüncesini doğurmaktadır:

Behey kardaş yolumuza

Giremezsin demedim mi

Bizim gizli sırrımıza

Eremezsin demedim mi

(İvgin, 2007: 510).

Alevî-Bektaşî şiirinde yaygın olarak işlenen On İki İmam, Hızır motifleri Bosnavî'nin şiirlerinde de görülmektedir:

On İki İmam'dan göründü veli

Görenler dediler erkânın belî

¹ Özellikle Alevî-Bektaşî kültürünün etkin olduğu bölgelerden Bosnavî ya da Bosnevî mahlaslı şiirlere rastlamak mümkündür. Örneğin, Tokat ve Divriği kaynaklı cönklerde "Der Nutk-i Bosnavî" başlığıyla Bosnavî'nin şiiri bulunmaktadır (Baygül, 1999: 21).

² Pir Sultan Abdal'ın söz konusu şiirinin ilk dörtlüğü şöyledir:

Güzel aşık cevrimizi

Çekemezsin demedim mi

Bu bir rıza lokmasıdır

Yiyemezsin demedim mi (Gölpınarlı, 1992: 281).

Ŗüphanesiz grmüŖüm evlâd-1 Ali
Ecdâd-1 Hayder'dir Hızır Baba'nın

(İvgin, 2007: 515).

Bosnavî, aruz ölçüsü kullanmış olmakla birlikte; Ŗiirlerinde çoğunlukla hece ölçüsünü kullanmıştır. Açık ve anlaşılır bir Türkçe kullanan Bosnavî'nin Ŗiirleri, Ŗekil ve içerik açısından Alevî-Bektaşî Ŗiirinin karakteristik özelliklerini göstermektedir.

SONUÇ

“Boşnak Halk Kültüründe Türk Tekke-Tasavvuf Geleneğinin İzleri” başlıklı çalışmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Balkanlardaki Türk varlığı kadim dönemlere dayanmaktadır. Bunun en belirgin örneği, “Balkan” kelimesinin Türkçe kökenli olmasıdır. Osmanlı öncesi birçok Türk boyu Balkanlara yerleşmiş ve Balkanlarda Türk devletleri kurulmuştur. Bosna-Hersek’te Osmanlı öncesi en belirgin izler bırakan Türk kavmi Avarlardır. Avarlar; Bosna-Hersek’te yer, soy, aile isimleri ve birçok maddi kültür unsuru bırakmış olan Türk boyudur.

Günümüzde Boşnak olarak adlandırılan topluluğun İslamiyet öncesi inancı, heretik ve düalist bir Hristiyan mezhebi olan Bogomilizm olarak kabul edilmektedir. Boşnakların Bogomilizme inanmaları Katolik ve Ortodoks kiliselerin bu topluluğa belirli dönemlerde baskı yapmalarına neden olmuştur. Bogomiller üzerinde kiliselerin baskısı ve bu Hristiyan mezhebin mistik bir içeriğe sahip olması, Boşnakların İslamiyeti tercih etmelerini kolaylaştırmıştır.

Bosna-Hersek’in fethinden önce, binlerce “Gönüllü Türk Dervishi,” Balkan coğrafyası ve Bosna-Hersek’e yerleşmişlerdir. Bu dervişler, yerli halkla iletişim içine girmiş ve toplumsal zemini Osmanlı fetihleri için hazır hale getirmişlerdir. 1463 yılında gerçekleşen fethin en önemli sonucu, Bosna-Hersek’te etkileri çok büyük olan İslamlaşmanın gerçekleşmesidir. İslamlaşma sonucunda, Slavcanın bir lehçesini konuşan Balkan yerlisi bir halk, “Müslüman Boşnaklar” Balkan etnisitesine dahil olmuşlardır.

Bosna-Hersek’teki İslamlaşmayı sağlayan önemli etkenlerden birisi bölgeye yerleşmiş Türk dervişlerinin rolüdür. Tüm Balkan coğrafyasına olduğu gibi Bosna-Hersek’e de yerleşen, “Kolonizatör Türk Dervişleri” Boşnakların İslamlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Osmanlı fetihlerinden önce Bosna-Hersek’te tekkeler kurulmuş ve tasavvuf ekolleri kurumsallaşmaya başlamışlardır. Bosna-Hersek’teki İslamlaşmanın temel sebeplerinden birisinin Türk dervişleri olması; Türk tekke-tasavvuf geleneğinin

adet, inanma ve törenlerinin İslamlaşma ile birlikte Boşnak halk kültüründe görülmesini sağlamıştır.

Boşnakların İslamiyeti Türkler vasıtasıyla kabul etmesi, Balkanlardaki Müslüman olmayan diğer toplulukların ve Vatikan gibi dinî merkezlerin bu topluluğu, “Türk” olarak nitelermelerine sebep olmuştur. İslamiyetin kabulü sonucu, yeni dinin temel unsurlarıyla birlikte, Türk kültürünün de çeşitli kültür kalıpları Bosna-Hersek’e taşınmıştır. İslamlaşma Boşnak kültürünü derinden etkilemiş, bunun sonucu olarak Boşnak toplum hayatı, folkloru ve edebiyatında yeni bir dönem başlamıştır. İslamlaşma ile birlikte Boşnak halk kültürünün beslendiği temel kaynak, Türk kültürünün dinî-tasavvufî gelenekleri olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, Bosna-Hersek’teki tasavvuf ekollerini siyasi ve ekonomik açıdan desteklemiştir. Bosna-Hersek’teki tekkelere; arazi tahsis edilmiş, tekkelere vakıf mülkleri verilmiş, şeyhlerine maaş bağlanmış, yıkılan ve restorasyona ihtiyacı olan tekkeler yeniden yapılmış, bazı tekke şeyhlerine vergi muafiyeti uygulanmış, başka bölgelerden Bosna-Hersek’e gelen tasavvuf erbabının yol boyunca güvenlikleri sağlanmış. Osmanlı İmparatorluğu’nun tekkelere verdiği bu destek Osmanlı arşivlerinde açıkça görülmektedir.

Bosna-Hersek’te tarih süreçte; Mevlevîlik, Nakşîbendîlik, Kadirîlik, Bektaşîlik, Hamzavîlik, Rifâîlik ve Halvetîlik etkili tasavvuf akımları olmuşlardır. Fetih hareketlerinden önce, “Erken Bektaşîler” diyebileceğimiz dervişlerin izleri görülmektedir. Bosna-Hersek’teki Osmanlı yöneticilerinin desteğiyle; XVI-XVIII. yüzyıllarda Halvetîlik, XIX. ve XX. yüzyıllarda ise Nakşîbendîlik etkili olmuşlardır. Osmanlı döneminde; Mevlevî İsa Bey Tekkesi, Nakşî İskender Bey ve Yediler Tekkesi, Blagay Halvetî Tekkesi, Hacı Sinan Kadirî Tekkesi, Çayniçe Bektaşî Tekkesi, Travnik Elçi İbrahim Paşa Tekkesi, XIX-XXI. yüzyıllarda Živčić ve Oglavak Tekkeleri en etkili tekkeler olmuşlardır. Bosna-Hersek’te günümüzde; Nakşîbendî, Nakşî-Mevlevî, Kadirî ve Rifâî tekkeleri bulunmakta ancak, Bektaşî, Halvetî tekkeleri bulunmamaktadır. Bununla birlikte Bektaşîliğin izleri günümüz Boşnak tekkelerinde görülmektedir. Tekkesi bulunmayan Halvetîliğin de etkileri Nakşî tekkeleri üzerinde belirgin bir şekilde hissedilmektedir.

Bosna-Hersek'te görülen tasavvuf akımları; adâb-erkân, tören ve pratikler göz önüne alındığında bir sentez oluşturdukları görülmektedir. Günümüz Boşnak tekkelerinde; Nakşî-Kadirî çatısı altında Mevlevî, Halvetî, Bektaşî tonlarını görmek mümkündür. Boşnak tekkelerinde görülen Bektaşî izleri ibadet ve temel öğretilerden çok tekkelerin folklorik uygulamalarında görülmektedir.

Bosna-Hersek'te günümüzde en yaygın olan tasavvuf akımı Müceddidî koluna bağlı Nakşîbendîliktir. Bosna-Hersek Nakşîbendîliği; hoşgörülü bir İslam anlayışını benimsemekte, Boşnakların Türkler vasıtasıyla kabul ettiği ve yüzyıllarca geleneklerle birlikte yoğrulmuş olan “*Halk İslamı*” denilebilecek, bir görünüm vermektedir. Bosna-Hersek'teki Nakşîbendîlik, Sünni İslam'ın temel yapısı bozulmadan, Boşnak-Türk geleneklerinin sentezinden meydana gelmiş, Osmanlı-Türk kültürünün etkisiyle oluşmuş, Bosna-Hersek ve Balkan şartlarına göre yeniden şekillenmiştir.

Günümüz Boşnak tekkeleri; adâb-erkân, tören ve pratikler açısından Osmanlı dönemi Türk tekkelerinin devamı niteliğindedirler. Osmanlı dönemindeki birçok tekkenin müridinin Bursa, İstanbul ve Konya'dan manevi eğitimlerini almaları, tekkelerin merkezlerinin Türkiye olması, Boşnak tekkelerin Türk tekke geleneğinden beslenmesini sağlamıştır.

Bir Balkan topluluğu olan Boşnaklar Türkçe bilmemelerine rağmen; tekkelerde çoğunlukla Türkçe ilahiler okumaktadırlar. Bu ilahiler, Osmanlı döneminden kalmış, nesilden nesile geçerek günümüze ulaşmış, eski ilahilerdir. Boşnak tekkelerinde okunan Türkçe ilahiler, tekkelerin çok önemli metinleridir. Okunan ilahilerin niceliği açısından en etkili Türk tekke şairleri; Yunus Emre, Niyazî-i Mısırî ve Eşrefoğlu Rumî'dir. Bu şairlerin dışında, Türk tekke geleneğinin her ekolünden şairlere ait ilahiler, Boşnak tekkelerinde okunmaktadır. İlahilerin yanında tören ve pratiklerin isimlerinin Türkçe olması, Boşnak tekkelerinin tamamen Türk dinî-tasavvufî geleneğinden beslendiğini göstermektedir.

Türk tasavvuf geleneği, Bosna-Hersek'te Türkçe yazan Boşnak şairlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Abdurrahman Sırrî, Abdülvehhab İlhamî, Hasan Kaimî gibi birçok Boşnak şairi, Boşnakça şiirlerin yanında Türkçe şiirler yazmıştır. Bu şairlerin yazdığı Türkçe şiirlerin bir kısmı günümüz Boşnak tekkelerinde okunmaktadır. Türk

kültürü ve dilinin tesiri, Boşnak kültüründe Osmanlı alfabesiyle Boşnak ve Türkçe yazan şairler Alhamijado denen büyük, yüzyılları kapsayan bir edebiyatın ortaya çıkması sağlanmıştır. Alhamijado Edebiyatının en önemli kolu Boşnak Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı'dır.

Bosna-Hersek'te Türk tasavvuf geleneğine ait şahsiyetler etrafında zengin bir halk kültürü oluşmuştur. Sarı Saltuk anlatıları, Boşnak halk kültürüne göre yeniden şekillenmiş ve anlatılarda mekânlar yerleşmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Boşnak halk kültüründe menkıbevî bir kahraman haline gelmiş ve Fatih Sultan Mehmet hakkında bir dizi adet, uygulama, tören ve "tortulaşmış kültür kalıpları" oluşmuştur. Türk tasavvuf geleneğinin bir şahsiyeti olan Ayvaz Dede, Boşnak halk kültürünü derinden etkilemiş ve Boşnak kimliğinin temel figürlerinden birisi olmuştur.

Boşnak halk kültüründe, Türk dinî-tasavvufî geleneklerin etkileri günümüzde de işlevini sürdürmektedir. Boşnak halk kültüründe doğum, evlilik ve ölüm etrafında gelişen geleneklerde; törene kutsiyet vermek için Süleyman Çelebi'nin Türkçe Mevlid'i ya da tercüme okunmaktadır. Bosna-Hersek'teki; tekke, cami ve evlerde en önemli halk töreni Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necat eseri etrafında gelişen Mevlid törenleridir. Boşnak halk kültürünün önemli bir bereket töreni olan Yağmur duası, Türkçe yapılmaktadır. Yağmur duası etrafında gelişen ritüellerde, Türk halk kültürünün kalıp davranış ve sözlerinin etkisi görülmektedir.

Türk tekke geleneğinin maddi kültür unsurları, kavramları, sembolleri, adâb ve erkânı; Boşnak tekkelerinde görülmektedir. Boşnak tekkelerindeki pratik ve uygulamalarda küçük değişiklikler, tarihi süreçte işlevini yitiren çeşitli tören ve ritüeller bulunmakla birlikte; Türk tekke-tasavvuf geleneğinin adâb ve erkânı Boşnak tekkelerinde fonksiyonelliğini sürdürmektedir. Bosna-Hersek'te görülen tasavvuf akımları, bu akımların adâb ve erkânı, törenleri, okunan Türkçe ilahi ve gülbanklar göz önüne alındığında; Boşnak tekkelerinin Türk tekke tasavvuf geleneğinin Bosna-Hersek'teki yansıması olarak görülmektedir.

KAYNAKLAR

- ACIPAYAMLI, Orhan (1964), "Türkiye'de Yağmur Duası", *Ankara Üniv. DTCF Dergisi*, c. 22, say 3-4, s. 221-250.
- ACIPAYAMLI, Orhan (1963), "Türkiye'de Yağmur Duası ve Psiko-Sosyal Metodla İncelenmesi", *Ankara Üniv. DTCF Dergisi*, c.21,Ocak-Haziran, say. 1-2, s.1-39.
- AHMET, S. Vedat (2007), "Bulgaristan Müslümanları Arasında Mevlid Geleneği", Editör: Kara, M., KEMİKLİ, B., *Süleyman Çelebi ve Mevlid; Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, , Uludağ Yay., s.370-379.
- AK, Mehmet Akif (2005), "Bosna'nın Arafatı Ayvaz Dede", *Mostar Dergisi*, yıl. 1, say. 6. Ağustos, s. 38-42.
- AKALIN, Şükrü Haluk (1990), *Ebü'l-Hayr-ı Rumi Saltuk-nâme*, 3. cilt, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- AKALIN, Şükrü Haluk (1988), *Ebü'l-Hayr-i Rumî, Saltuk-nâme*, 2. cilt, Kültür Bak. Yay., Ankara.
- AKALIN, Şükrü Haluk, "Anadolu ve Balkanlarda Sarı Saltuk" <http://turkoloji.cu.edu.tr/cagdas%20turk%20lehceleri/6.php> (e.t. 2.01.2010).
- AKALIN, Şükrü Haluk (1999), "Şükrü Haluk, Rumeli'de Sari Saltuk'un İzleri ve Ohri'deki Sveti Naum / Sarı Saltuk Ziyaretgâhi" <http://turkoloji.cu.edu.tr/cagdas%20turk%20lehceleri/5.php> (e.t. 2.01. 2010).
- ALBAYRAK, Kadir (2005), *Bogomilizm ve ve Bosna Kilisesi*, Emre yay., İstanbul.
- ALGAR, Hamid (2007), *Nakşibendilik*, 2. baskı, İnsan yay., İstanbul.
- ALGAR, Hamid (1996), *Tasawwuf and Literature in Bosnia*, H SND BHD Shah Alam, Darul Ahsen.
- ALİÇİÇ, S. Ahmed (2006), "Hersek'te İslâmın Yayılması", Çev. Hatice Oruç, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c.46, say.2, s. 247-252.
- ALPARSLAN, Şenol (2008), *Bosna'da Türk Kültürünün İzleri*, 2. baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

- ARUÇI, Muhammed (1997), “Hasan Kâfî Akhisarî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., c.16. İstanbul.
- ARTUN, Erman (2008), *Dini- Tasavvufî Halk Edebiyatı*, 2. baskı, Kitabevi yay., İstanbul.
- ARTUN, Erman (2008), *Halk Kültürü Araştırmaları*, Kitabevi yay., İstanbul.
- ARTUN, Erman (2005), *Türk Halk Bilimi*, Kitabevi Yay., İstanbul.
- ARTUN, Erman (1992), “Tekirdağ Ritüelleri ve Balkanlardaki Varyantları”, 4. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Antalya, HAGEM Yay, c.3, s. 7-19.
- ÂŞIK PAŞAZÂDE (2007), *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Haz: Prof. Dr. Kemal Yavuz- Prof. Dr. Yekta Saraç, Gökkube Yay., İstanbul.
- ATASOY, Nurhan (2005), *Derviş Çeyizi, Türkiye’de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*, Kül. ve Tur. Bak. Yay., Ankara.
- AYAN, Hüseyin (1990), *Nesimî Divanı*, Akçağ Yay. Ankara.
- AYDEMİR, Yaşar (2007), “Metin Nesrinde Mecmûaların Rolü Ve Karşılaşılan Problemler/ The Function Of Mecmuas In Text Presenting And The Problems Of It”, *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, (Tunca Kortantamer Özel Sayısı 1), Volume 2/3 Summer, p. 122–137.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı (1981), *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya*, İstanbul Fetih Derneği, 2. cilt, 3. kitap, İstanbul
- BALAMAN, Ali Rıza (1983), *Gelenekler Töre ve Törenler*, Betim Yay., İzmir.
- BARCAN, Ömer Lütfi (2008), “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, Editör: ÇİFTÇİ, C., *Tasavvuf Kitabı*, İkinci Bas., Kitabevi yay., s. 141-192.

- BAYGÜL, Nuran (1999), *Tokat ve Divriği Kaynaklı Cönkler Üzerine Bir Tetkik*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.
- BAYRAMOĞLU, Fuat ve Nihat Azamat (1992), “Bayramiyye” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 5, s.269–273, İstanbul.
- BEGLAROVIĆ, Sead (2008), “Feyzulah Efendiya Hadžibayrić Kao Mevlevîyski Şeyh i Mesnevihan u Periodu Nakon Rušenya Isa-Begove Tekiye”, *The Place And Dervish Orders In Bosnia Herzegovina On The Year Of Yalaladdin Rumu 800 Years Since His Birth Symposium*, Oriyentalni Institut u Sarayevu Unpublished Symposium Proceedings, Sarajevo.
- BEJTIĆ, Alija (1943), “İz proslosti Mevludâ u Bosni i Hercegovini”, *El-Hidaje*, yıl. 6, say. 6-8, s. 205-213.
- BEJTIĆ, Alija (1942) “Elçi İbrahim Paşin u Travniku” *El-Hidaje*, yıl 5, sayı 7, Nisan, s-169-179,
- BOA, Cevdet Evkaf, 27314, 1293. Ş.10.
- BOA, Cevdet Tasnif, 16217-I, 1251, R.30.
- BOA, Cevdet Tasnif, 16217-II, 1251, R.30.
- BOA, A.MKT.UM.343/56-I, 1275. L.11.
- BOA, A.MKT.UM.343/56-I, 1275. L.11.
- BOA, A.MKT.UM.468/50-I, 1273.L.17.
- BOA, A.MKT.UM.468/50-II, 1273.L.17.
- BOA, A. MKT. MHM, 327/40, 1281. L. 23.
- BOA, Cevdet Evkaf, 1069, 1177. M. 8.
- BOA İ.DH, 720/50420, 1(2)93. RA.8.
- BOA, 27495, 1172. C.12.

- BORATAV, Pertev Naili (1994), *100 Soruda Türk Folkloru*, 3. baskı, Gerçek Yay., İstanbul.
- BOSNIĆ, Ahmed, S. Kljuić, G. Milić (2004), *Bosnia Herzegovina*, Bemust, Sarajevo.
- BOJIC, Mehmedalija (2001), *Historija Bosne i Boşyaka*, TKD Şahinpaşić, Sarajevo.
- BRINGA, Tone (1995), *Being Muslim the Bosnian Way, Identity and Communication in a Central Bosnian Village*, Princeton University Press, Princeton-New Jersey.
- CASTELLAN, Georges (1995), *Balkanların Tarihi*, Çev., Ayşegül Yaraman-Başbuğu, 2. baskı, Milliyet yay., İstanbul.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2005), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 3. basım, Anka Yayınları, İstanbul.
- ĆEHAJIC, Džemal (1986), *Derviški Redovi u Jugoslovenskim Zemljama Sa Posebnim Osvrtom Na Bosnu i Hercegovinu*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo.
- ÇELİK, Nilüfer (1999), *Abdulahad Nurî ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniv. Sosyal Bil. Ens.
- ÇELİKOĞLU, Şahver (1985), *Sezâyî-i Gülşenî Divanı*, Yazı Yay., İstanbul.
- ÇOLAK, Hüseyin (1997), *Bogomilizm Doktrini ve Tarihi Gelişimi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Ens.
- ČUSTO, Šučrija (2008), *Blagajske Priče (Stories of Blagay)*, Trans., Dijana Šteko Koprivica, Islamski Kulturi Center, Mostar.
- DEVELİOĞLU, Ferit (2008), *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 25. baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara.
- DOĞAN, Ahmet (2002), *Kuddûsî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara.
- DURANOVIĆ, Elvir (2007), “Prusački Ajvaz Dedo” http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=1632:prusa-ajvaz-dedo&catid=32:ostalo&Itemid=76 (e.t. 17.03.2010)
- ERBSTOSSER, Martin (1984), *Heretic in the Middle Ages*, Leipzig, Leipzig.

- ERDOĞAN, Kenan (2008), *Niyazî-i Mısri Dîvânı*, 2. baskı, Akçağ Yay., Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1997), *Halk Edeyatı Araştırmaları I*, Akçağ Yay., Ankara.
- EREN, Ahmet Cevat (1965), *Mahmud II. Zamanında Bosna-Hersek*, Nurgök Matbaası, İstanbul.
- EREN, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 2 baskı, Bizim Büro basımevi, Ankara.
- ERGÜN, Saadettin Nüzhet (1956), *Bektaşî- Kızılbaş Alevî Nefesleri*, Maarif Kit., İstanbul.
- ERGÜN, Saadettin Nüzhet (1946), *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul.
- EVLİYA ÇELEBİ, (2001), *Seyahatname*, Hazırlayan:Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman- İbrahim Sezgin, 2. baskı, c.5, İstanbul.
- EVLİYA ÇELEBİ, (1984), *Seyahatname*, Sadeleştiren: Mümin Çevik, c. 5-6, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- EVLİYA ÇELEBİ (1957), *Putopis(Seyahatname): Odlomogci o Jugoslavenskim Zemlijama (Yugoslavya Toprakları için)*, Hazırlayan: Hazim Şabanovic, Svjetlost, Sarajevo.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki (2004), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Dördüncü baskı, Sosyal Yay., İstanbul.
- FİLAN, Kerima (1999), *Başeski Şevkî Molla Mustafa Rûz-nâme*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FILIPOVIĆ, Nedim (2005), *İslamizaciya u Bosni i Hercegovini*, Centar Za Kulturu i Obrazavanye Teşany, Teşany
- FINE, Yohn V. A (1975), *Bosnian Church, A New interpretation*, London and New York.

- FRIEDMAN, Francine (1996), *The Bosnian Muslims Denial of a Nation*, westview Pres., Oxford.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1993), “Cönk”, *TDV İslam Ansiklopedisi.*, c.8, İstanbul, s.73-75.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (2006), *Mevlevî Âdab ve Erkânı*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1992), *Alevî Bektaşî Nefesleri*, 2. Baskı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1953), *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1931), *Melamilik ve Melamiler*, İstanbul: Devlet Matbaası, İstanbul.
- GÖZAYDIN, Nevzat (1987), “Dağıstan, İran ve Türkiye’de Yağmur Duasındaki Bazı Ortak Motifler Üzerine, *III. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Mifad Yay., Ankara, c.4, s. 165-172.
- GÜNAY, Umay (1999), *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, 3. baskı, Akçağ Yay., Ankara.
- GÜNEŞ, Mustafa (1994), *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı*, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Ens.
- GÜVENÇ, Ahmet Özgür (2009), “Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı üzerine Bir İnceleme”, *Atatürk Üniv. Türkiyat Araş. Ens. Dergisi*, say. 41, s., 85-97.
- GÜNŞEN, Ahmet (2007), “Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış/ A look to Alevî-Bektaşî High Officials and Idioms from the Hidden Tongue of View”, *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (Osman Nedim Tuna Armağanı), c.2, say.2, Bahar, s.328-350.

- HADŽIAHIĆ, Muhamed (1990), *Priyeklo Bosanskih Muslimana*, BZK Preporod, Sarajevo.
- HADŽIAHIĆ, Muhamed (1961), “Tekija Kraj Zvornika, Postojbina Bosanskih Hamzevija”, *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, X-XI, s. 192-203.
- HADŽIJAMAKOVIĆ, Muhamed (1991), *İlhamija, Abdülvehhab İbn Abdulvehhab Žepčevî*, El-kalem, Sarajevo.
- HAFIZ, Nimetullah (1988), “Yugoslavya’da Bektaşiliğin Genişlemesi”, *Glasnik Muzeja Kosova*, say.V-VI, s.79-90.
- HAFIZ, Nimetullah (1977), “Yugoslavya’da Bektaşî Tekkeleri”, *Hacı Bektaş-ı Veli Bildiriler, Denemeler, Açık oturum*, Hacı Bektaş Turizm Derneği Yay., say.1, Ocak, s. 30-41.
- HAFIZ, Tacida (2009), “Blagay'da Sarı Saltuk Türbesi” Hazırlayan: Kamil Toygar-Nimet Berkok Toygar, *Süleyman Kazmaz'a Armağan, Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yay.*, Ankara, s. 214-216.
- HAFIZ, Tacida (1982), “Kosova'da Yağmur Duaları”, *Sesler*, yıl XVIII, Say. 64, Mart, s.69-73.
- HALILAGIĆ, Sead (2008), "Obilyevanye Arusa u BIH, Sarajevo", *The Place And Dervish Orders İn Bosnia Herzegovina On The Year Of Yalaladdin Rumu 800 Years Since His Birth Symposium*, Orijentalni Institut u Sarayevu Unpublished Symposium Proceedings, s. 1-2
- HAMZAOĞLU, Yusuf (2000), *Balkan Türklüğü*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- HANDŽIĆ, Adem (1994a), *Population of Bosnia in the Ottoman Period A Historical Overview*, İrcica yay., İstanbul.
- HANDŽIĆ, Adem (1994b), *Studiye o Bosni*, İrcica yay., İstanbul.
- HANDŽIĆ, Adem (1940), *İslamizaciya Bosne i Herzegovine i Poriyeklo Bosansko-Hercegovackih Muslimana*, İslamska Dioniçarka Ştampariya, Sarajevo.
- HASAN, Hamdi (1987), *Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

- HASLUCK, Frederick William (1991), *Bektaşîliğin Coğrafi Dağılımı*, Çev: Turgut Koca, A. Nezihi Enginsoy, Ufuk Mat., İstanbul.
- HODZİĆ, İsmajil (2007), *Bogomilizm ve Bosna Hersek Bogomilleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniv., Sosyal Bilimler Ens.
- http://www.hbektasveli.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/43-09-27.pdf (e.t. 10.02.2010).
- HUTCHINSON, Frances Kinsley (1999), *Otomobille İlk Gezi Balkanlar 1908*, çev. Gül Çağlı Güven, Aksoy Yay., İstanbul.
- İBRAHİM, Mehmet (2008), “Eski Yugoslava Sınırları Dâhilindeki Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi”, Editör: ÇİFTÇİ, C., *Tasavvuf Kitabı*, Kitabevi yay., s. 687-714.
- İMAMOĞLU, Abdülvahid (2004), *Psiko-Sosyal Açıdan Rüya ve İstihare*, Değişim Yay., İstanbul-Sakarya.
- İMAMOVIĆ, Mustafa (1998), *Historiya Bošnjaka*, Bošnjanka Zajednica Kulture Preporod, Sarajevo.
- İNALCIK, Halil (2009), *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ*, Çev.: Ruşen Sezer, YKY, 12. baskı, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2005), “Türkler ve Balkanlar”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, Yıl 2, Sayı 3, Eylül, s. 20-45.
- İNAN, Abdülkadir (2000), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Beşinci baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- İNAN, Abdülkadir (1998), “Yağmur Duası Çömçe Gelin”, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yay., 3 baskı, c. I, Ankara, s. 480-481.
- İVGİN, Hayrettin (2007), “Âşık Bosnavî'nin Şiirleri ve Sözüünü ettiği Diğer Bazı Ozanlar”, *İkinci Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyum Bildirileri*, (Mostar, 3-6 Eylül), Yayına Hazırlayan: Prof Dr. Nimetullah Hafız, Bal-Tam Yay., Prizren, s. 505-519.

- İYİYOL, Fatih (2009), "Boşnak Halk Kültüründe Mevlânâ ve Mevlevîlik", I. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi Basılmamış Sempozyum Bildirileri, (Priştine10-16 Mayıs 2009).
- İZETİ, Metin (2007), "Rumeli İnsanında Peygamber Sevgisi ve Mevlid Geleneği" *Süleyman Çelebi ve Mevlid; Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, Editör: Kara, M., KEMİKLİ, B., Uludağ Yay., s. 345-351.
- İZETİ, Metin (2004), *Balkanlar'da Tasavvuf*, Gelenek yay., İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim (2007), *Türk Milli Kültürü*, 27. baskı, Ötüken Yay., İstanbul.
- KALAFAT, Yaşar (1998), "Bedri Noyan Dede Baba ve Balkanlarda Bektaşilik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yıl.5, Say.6, s.81-98.
- KALAFAT, Yaşar (1990), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Türk Kültürünü Araş. Ens. Yay., Ankara.
- KAPLAN, Mehmet (2007), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-3 Tip Tahlilleri*, 7. baskı, Dergah yay., İstanbul.
- KARA, Mustafa (2006), *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah yay., 7. baskı, İstanbul.
- KARATAY, Osman (2007), "Bosna-Hersek Fedarasyonu", *Balkanlar El Kitabı II (Çağdaş Balkanlar)*, Hazırlayan: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, c.2, KaraM-Vadi Yay., Ankara,s.203-211.
- KENAR, Nesrin (2007), "Bosna-Hersek Savaşı", *Balkanlar El Kitabı II (Çağdaş Balkanlar)*, Hazırlayan: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, c.2, KaraM-Vadi Yay., Ankara, s. 169-192.
- KIEL, Michael (1980), "Sarı Saltuk ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2, say.9, Aralık, s. 25-36.
- KOÇU, Ekrem Reşad (1996), *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, 2.baskı, Güncel Yay., İstanbul.
- KORKMAZ, Hüseyin (2007), *Osmanlı'nın Batı Yakası Bosna*, 3F yay., İstanbul.

- KOVAČEVIĆ, Božidar (1971), "O Tokazvanim Bogomilima" *Sparat Iz NašeProšlosti, c.IV-V, s.21-45.*
- KÖKEL, Coşkun (2007), "Bulgaristan'da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yıl 14, Say. 43., s.1-17.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (2007), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ yay., 10. baskı, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1988), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yay, 3. Baskı, Ankara.
- KURNAZ, Cemal (2007), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Bileşik Yay., Ankara.
- KURT, Yılmaz (2008),"Saraybosna Zaviyeleri", Sarayevu, The Place And Dervish Orders In Bosnia Herzegovina On The Year Of Yalaladdin Rumu 800 Years Since His Birth symposium, *Oryentalni Institut u Sarayevu Unpublished Symposium Proceedings*, Sarayevu.
- MALCOLM, Noel (2002), *Bosnia A Short History*, Pan Book, London.
- MATERNE- BRALIĆ, Maja (2003), *Ilahija u Bosni*, Magistraski Rad, Univerzitet U Sarajevu Muzička Akademija.
- MIHOV, Lyubomir (2009), "Bulgaristan'da Türk Halk Tasavvufu", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, yıl 16, say.52, s. 87-99.
- MULAHALILOVIĆ, Enver (1989), *Vjerski Običaji Muslimana u Bosni i Hercegovini*, El-Kalem Yay., Sarajevo.
- MUSLU, Ramazan (2004), *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 18. Yüzyıl*, İnsan yay., İkinci baskı, İstanbul.
- MUJEZINOVIĆ, Mehmet (1974), *Islamska Epigrafka u Bosni i Hercegovini*, Veselin Masleša, Sarayevu.
- MUJEZINOVIĆ, Mehmet (1956), *Misafirhana i Tekiya İsa Bega İshakovića u Sarayevu*, Naše Starine, say. III, s. 246–252.

- MÜTERCİM ÂSİM EFENDİ (2000), *Burhân-ı Katı*, Hazırlayanlar: Mürsel Öztürk-Derya Örs, Türk Dil Kur. Yay., Ankara.
- NAMETAK, Abdurrahman (1981), *Hrestomatija Bosanske Alhamijado Književnosti*, Svjetlost, Sarajevo.
- NAMETAK, Fehim (2007), “Bosna-Hersek’te Mevlid Geleneği”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid; Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, Editör: Kara, M., KEMİKLİ, B., Uludağ Yay., s. 381-387.
- NAMETAK, Fehim (1989), *Pregled Književnog Stvaranja Bosansko-Hercegovačkih Muslimana Na Turskom Jeziku*, El-Kalem, Sarajevo.
- NURKIC, Kemal (2007), *Bosna-Hersek’in İslamlaşma Süreci(XV. ve XVI. yy)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniv., Sosyal Bilimler Ens.
- OBELENSKY, Dmitri (1948), *The Bogomils A Study in Balkan Neo-Manichaeism*, Cambridge, Cambridge.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2009), *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yay., XI. baskı, İstanbul.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2008), “XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî(Hamzavî) Melâmileri ve Osmanlı Yönetimi”, Editör: ÇİFTÇİ, C., *Tasavvuf Kitabı*, Kitabevi yay., İkinci baskı, s.211-231.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2002), *Sarı Saltuk Popüler İslâm’ın Balkanlar’daki Destanî Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1992a), “Bektaşîlik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.5, İstanbul.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1992b), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Türk Tar. Kur. Yay., dizi VII, Ankara.
- OKIĆ, M. Tayyip (1996), “Gazi Husrev Bey” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.13, İstanbul.
- OKIĆ, M. Tayyip (1996), “Gazi Husrev Bey Külliyesi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.13, İstanbul.

- OKIĆ, M. Tayyip(1989), “Neşredilmemiş Bazı Türk Kaynaklara Göre Bosna Hıristayanları(Bogomiller)”, Çev. Salih Akdemir, Recep Duran, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 6/4, s. 235-239.
- OKIĆ, M. Tayyip (1976), “Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi'nin Tercemeleri”, *Atatürk Üniv. İslami İlimler Fak. Der.*, Aralık say.1, s.17-78.
- OKIĆ, M. Tayyip(1971), “Balkanlar'da Bogomilizm Hareketi ve Bunun Bir Araştırmacısı Alaksandar Vasilyevic-Solevyev”,*İslami Tetkikler Enstitüsü Dergisi*,V/1-4 s. 245-248
- ÖGEL, Bahaeddin (2006), *Türk Mitolojisi*, 3. baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ÖNER, Sibel (2006), *Aziz Mahmud Hüdâyî Dîvânı'nın Halk Edebiyatı ve Metaforik Anlatım Bakımından Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. Sosyal Bil. Ens.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (2000), *Türk Halkbilimi*, 2. baskı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- ÖZDEMİR, Canan (1996), *Seyyid Nizamoğlu Dîvânı*, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniv. Sosyal Bil. Ens.
- ÖZTELLİ, Cahit (2008), *Pîr Sultân Abdâl*, On birinci Bas., Özgür Yay., İstanbul.
- ÖZTELLİ, Cahit (1983) *Evlerinin Önü*, Özgür Yay., İstanbul.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1963), *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, c. 1.* Hayat yayınları, İstanbul.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1990), *Rumelini Kaybımız*, Ötüken yay., İstanbul.
- ÖZTÜRK- GÖKSOY(1998), *Nakşî İbrahim Dîvânı*, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Uludağ Üniv. Sosyal Bil. Ens.
- PAYEVIC, İzzet Zikri (2008), *Psihoterapiyske Dimenzije Mevleviyskog Uçenya*, The Place And Dervish Orders İn Bosnia Herzegovina On The Year Of Yalaladdin Rumu 800 Years Since His Birth symposium, Oryentalni Institut u Sarayevu Unpublished Symposium Proceedings, s. 1-4

- PEKOLCAY, Necla (2005), *Mevlid, Süleyman Çelebi*, 3. baskı, Dergah Yay., İstanbul.
- PİROĞLU, Ali Lütfi (2003), “Bulgaristan Deliorman Alevilerinde Secdenin Anlamı”, *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, say. 26, s. 21-25.
- POPOVIC, Alexandre ve Gilles Veinstein (2004), *İslam Dünyasında Tarikatlar*, Çev. Osman Türer, Sûf yay., İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim (1976), *101 Anadolu Efsanesi*, Damla Yay., İstanbul.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet (1999), Osmanlı Toplumunun Dinî Yapısına Bir Bakış Denemesi: Ahilik-Bektaşîlik İlişkisi-I, *Arayışlar*, say. 2 <http://www.msaffets.com/wp-content/uploads/Ahbek1.pdf> (e.t. 17. 11.2009)
- SAYGI, Hakkı (2005), *Alevi-Bektaşî İnanç*, Cem Vak. Yay., İstanbul.
- SELÇUK, Hava (2002), “Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Defterlere Göre Rumeli’de İhtida Hareketleri (1432-1482)” *Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, Bahar say., s. 89-104.
- SERTOĞLU, Murat (1969), *Bektaşîlik Nedir*, Başak yay., İstanbul.
- SEYHAN, Adil (2006), *Balkanlar’da Alevi Bektaşîlik*, Basılmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniv., Sosyal Bilim Ens.
- SIKIRIĆ, Šaćir(1941), *Pobežne Pjesme (İlâhije) Šejh- Abdurrahmana Sırrije*, Bib. Glad. Islamske Vjerske Zajenice Nezavisne DrŽave Hrvatske, Državana Tıskara.
- ŠABANOVIĆ, Hazim (1957); *Evliya Çelebi Putopis Odlomci o Jugoslavenskim Zemlyama*, Svyetlost, Sarajevo.
- ŠAMİĆ, Jasna (1986), *Dîvân De Kâ'imî*, Basılmamış Doktora Tezi, Institut Français D'etudes Anatoliennes.
- ŠKALJIĆ, Abdullah (1965), *Turcizmi u srpskohrvatskom Jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.
- TATCI, Mustafa (2008a), *Yunus Emre Divanı Tenkitli Metin*, H Yayınları, İstanbul
- TATCI, Mustafa (2008b), *Aşık Yunus*, H Yayınları, İstanbul.
- TATCI, Mustafa (2008c), *İşitin Ey Yârenler*, H Yay., İstanbul.
- TATCI, Mustafa (2008d), *Yûnus Emre Divanı İnceleme*, H Yay., İstanbul.

- TATCI, Mustafa (1997), *Yunus Emre Divanı İnceleme*, MEB. Yay., Ankara.
- TAŞLIOVA, M. Mete (2006), “Elektronik Cönk Kavramı ve Türk Halkbilimi’nin Değeri Bilinmeyen Kaynakları”, *Hacettepe Üniv. Türkiyat Araş. Ens. Der.*, say.5, Güz, s.89-112.
- TIETZE, Andreas (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, 1. c., Simurg Yay., İstanbul.
- TODOROVA, Maria (2006), *Balkanları Tahayyül Etmek*, Çev. Dilek Şendil, İletişim yay., 2. baskı, İstanbul.
- TURAN, Ömer ve Mehmet Z. İbrahimgil (2004), *Balkanlarda Türk Mimarî Eserlerinden Örnekler*, TBMM Kül., San. Ve Yay. Kur. Yay., Ankara.
- TÜRKÇE SÖZLÜK; 2005. Türk Dil Kurum yay., Ankara.
- TÜRKMEN, Fikret (2002), “Halk Edebiyatında Ali Şir Nevayî İle İlgili Yaratmalar”, *Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, c. IV, say.1, Haziran, s.,23-33.
- ULUDAĞ, Süleyman (1997), “Halvetiyye” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.15, İstanbul.
- ULUDAĞ, Süleyman (1991), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul.
- UZ, M. Ali (1996), “Saraybosna’da İsa Bey Mevlevî Tekkesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı.2, s. 103-106.
- UZUN, Mustafa (2008), “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank”, Editör: ÇİFTÇİ, C., *Tasavvuf Kitabı*, İkinci Bas., Kitabevi yay., s. 241-261.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Tarihi*, TTK yayınları, 2. cilt, Ankara.
- ÜSTÜNER, Kaplan (2007), *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yay., Ankara.
- YAHYA B. SÂLİH EL- ISLÂMBOLİ (2006), *Tarîkat Kıyafetleri*, Hazırlayanlar: TAYŞİ, M. Serhan-Mustafa Aşkar, Sufi Yay., İstanbul.

YARDIMCI, Mehmet (1999), “Kıbrıs ve Balkan Türkleri Efsanelerinin Anadolu ve Efsaneleriyle Mukayesesi”

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/yardimci_06.pdf (e.t. 02. 03.2010).

YARDIMCI, Mehmet (1998), Geleneksel Kültürümüzde ve Aşıkların Dilinde Sayılar”

<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/18.php>. (e.t. 02.12. 2009).

YARDIMCI, Mehmet Emin (2006), *15. ve 16. Yüzyılda Bir Osmanlı Livası Bosna*, Kitap yay., İstanbul.

YÜCER, Mahmut Hür (2004), *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İnsan yay., II. baskı, İstanbul.

ZLATAR, Behija(1998), “Proces prelaska na İslam”, *Bosna i Hercegovina od Naystarijih Vremena Do Kraya Drugog Svyetskog Rata*, Bosanské Kulturni Centar, s.11-124.

Kaynak Kişiler

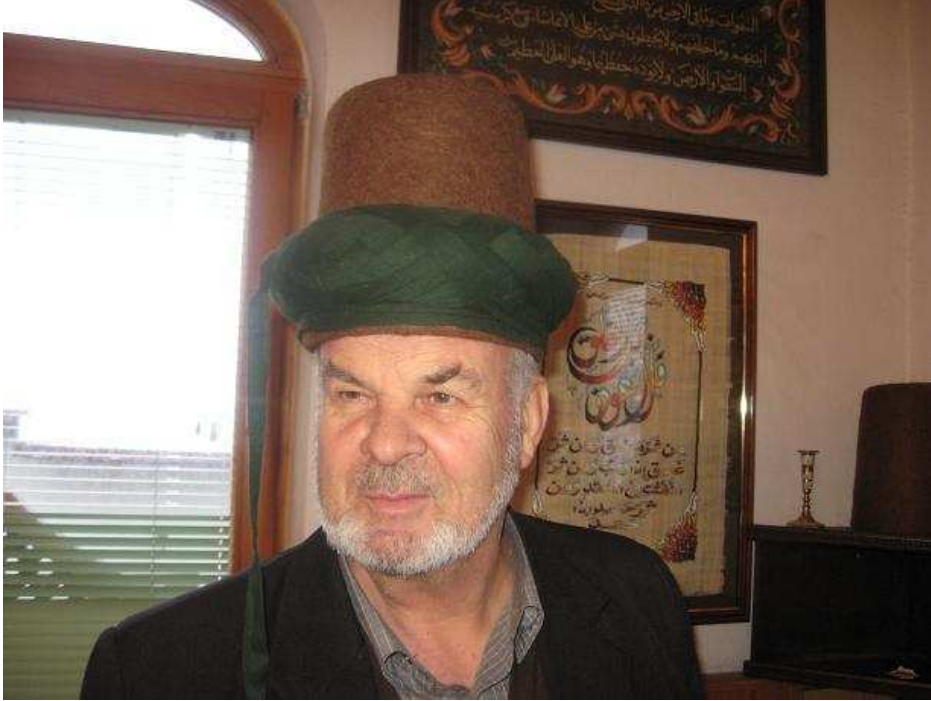
	ADI SOYADI	DOĞUTAR.	MEZUNİYETİ	MESLEĞİ	DOĞUM YERİ	İKAMET YERİ	TASAVVUF İLE İLGİSİ
K1	Sead HALILAGIĆ	1956	Üniversite	Öğr üyesi	Sarajevo	Sarajevo	Hacı Sinan Tekkesi'nin Şeyhi
K2	Seid STRIK	1933	Üniversite	Kimya ögr	Sarajevo	sarajevo	Potok Tekkesi'nin Vekil Şeyhi
K3	Mükrem KAMBER	1969	Medrese	İmam	Gostivar	Olovo	Mejtaş Tekkesi'nin Dervishi
K4	Mustafa ORMAN	1927	Üniversite	İnş müh	Sarajevo	Sarajevo	Hacı Sinan Tekkesi'nin Vekil Şeyhi
K5	Nedžad BIĆO	1959	Üniversite	Emekli	Sarajevo	Sarajevo	Hacı Sinan Tekkesi'nin Dervishi
K6	Halil BRZINA	1953	Üniversite	Emekli	Stolac	sarajevo	Mejtaş Tekkesinin Şeyhi
K7	Hikmet MISIRLIĆ	1956	Üniversite	Emekli	Sarajevo	Sarajevo	Hacı Sinan Tekkesinin Vekil Şeyhi
K8	Çazim HADŽIMEJLIĆ	1962	Doktora	Öğr. Üy	Kaçuni- Busovaça	Sarajevo	Mesudije Tekkesi'nin Şeyhi
K9	Mesud HADŽIMEJLIĆ	1935	Medrse	İmam	Zivçiç	Kaçuni- Busovaça	Kaçuni Mesudiye Tek. Eski Şeyhi
K10	Mirsad-RIDVAN VARAKI	1958	Lise	Kameraman	Sarajevo	sarajevo	Sinanova Tekkesi Dervishi
K11	Sirrija HADŽIMEJLIĆ	1938	İlahiyat fak	İmam	Moštre-Visoko	moštre-Visoko	Moštre Nakşi-Mevlevi Tekkesi Şeyhi
K12	Nijaz DŽINDO	1964	lise	Esnaf	Olovo	Sarajevo	Olovo Tekkesi'nin Şeyhi
K13	Ekrem FOCAK	1943	lise	Kuyumcu	Sarajevo	Sarajevo	Potok Tekkesi'nin Vekil Şeyhi
K14	Asmir MUFTIĆ	1969	lise	Memur	Vareş	Vareş	Vareş Tekkesinin Şeyhi
K15	Esad PEPIĆ	1971	Üniversite	Başımam	Sancak	Olovo	Olovo'da Başımam
K16	İbrahim TRAKO	1963	lise	Teknik personel	Visoko	Visoko	Visoko Nakşi Tekkesinin Vekil Şeyhi
K17	Ragib ZUBIĆ	1935		Emekli	Kosova-orahovac	Visoko	Rifai şeyhi
K18	Zuhdija KARIĆ	1930	Yüksek okul	Emekli	Zenica	Zenica	Zenica Tekkesini Şeyhi
K19	Zilko ZOLJA	1935	İlahiyat fak	Emekli	Visoko	Visoko	Pertraka Cami Şeyhi
K20	Sulejman SULJIĆ	1927	Medrese	Emekli	Tuzla	Tuzla	Tuzla Nakşi Tekkesinin Şeyhi
K21	Vehbija SECEROVIĆ	1950	Medrese	Müeyzzin	Kiseljak-palez	Sarajevo	Gazi Hüseyin Bey Camii- Derviş
K22	Mustafa HADŽIĆ	1970	Medrese	İmam	Zvornik diyanetinsek	İzvornik	Kraljevići- sapno- Izvornik
K23	Husein HADŽIMEJLIĆ	1943	Üniversite- medrese	Polis şefi	Zivçiç	Busovaça	Zivçiç Tekkesinin şeyhi
K24	İbrahim ALIBASIĆ	1936	lise	İşçi	Travnik	Travnik	Travnik kadiri vekil şeyh
K25	Hisam HAFIZOVIĆ	1980	ilahiyat fak	İmam/hatip buna	Sarajevo	Blagay	Buna Blagay Tekkesi'nin vekili
K26	Hamza BERBIĆ	1970	İslam akd	İmam	Kakanj	Bilalovac-Kiseljak	Vekil Nakışbendi şeyhi Zivçiç
K27	Mehmed BAJRAKTAREVIĆ	1954	Üniversite	Öğretmen	Sarajevo	Sarajevo	Mevlevî-Nakşi Dervishi
K28	Nusred ÇOLO	1965	üniv-yüksek ilsan	Hattat-	Sarajevo	Sarajevo	Sinanova Tekkesi Dervishi
K29	Sanela ARDOVIĆ	1969	Lise	İşçi	Butmir	Butmir	
K30	Zümreta PEPIĆ	1959	Lise	Ev hanıma	Sancak	Sarajevo	
K31	Samija KARIĆ	1937	İlkokul	Ev hanımı	Sarajevo	Sarajevo	
K32	Rüvejda BİLİĆ	1943	Üniversite	Emekli	Ljubuşki	Ljubuşki	
K33	Safer MUMINOVIĆ	1953	Üniversite	Oğretmen	Olovo	Olovo	
K34	Mujo NUMANOVIĆ	1973.	Medrese	İmam	Olovo	Solun-Olovo	
K35	Salko PAŞIĆ	1933	Lise	Emekli	Olovo	Žunova-Olovo	
K36	İsmet MUMINOVIĆ	1936	Lise	Emekli	Olovo	Glavično –Olovo	
K37	Hasan MUMINOVIĆ	1936	Lise	Emekli	Olovo	Glavično –Olovo	
K38	Jusuf ÇOLAKOVIĆ	1936	Lise	Emekli	Olovo	Glavično –Olovo	
K39	Džafer KLJAJIĆ	1953	Lise	Mimar	Olovo	Bukov Do-Olovo	
K40	Hajrudin SALIBAŞIĆ	1938	Lise	Mimar	Olovo	Solun	

EKLER

EK 1: Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Derviş-i Horasanî'nin Oglavak Yakınlarındaki Türbesi

Fotoğraf 2: Mevlevî-Nakşî Şeyhi, Şeyh Sırrî

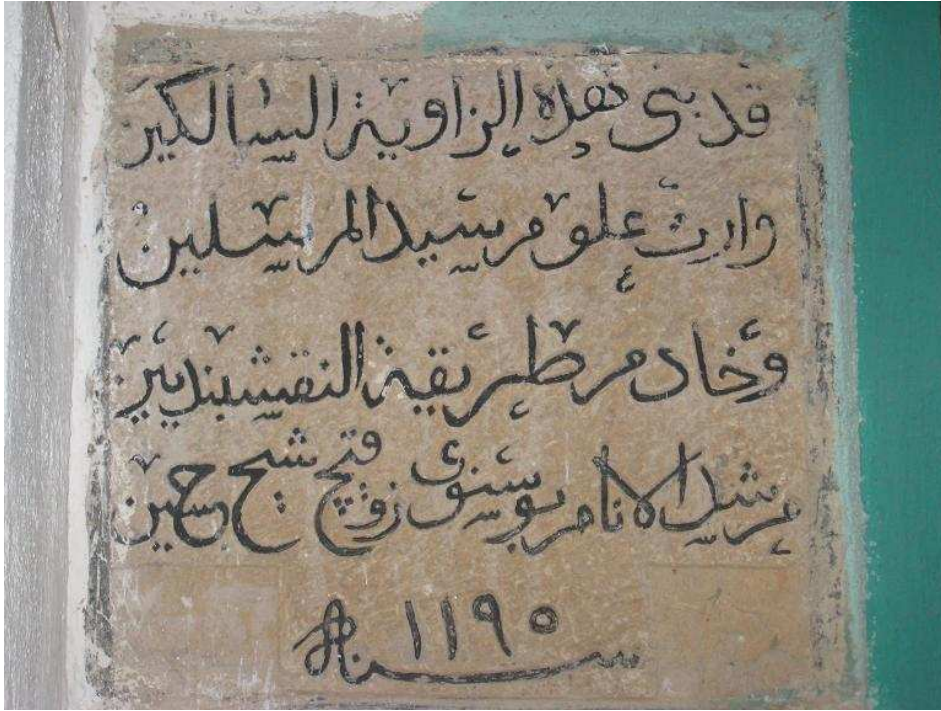
Fotoğraf 3: Yediler Türbesi ve Camisinin Levhası

Fotoğraf 4: Yediler Türbesi Ön Cephesinden Bir Görünüş

Fotoğraf 5: Yediler Camisinin Dıştan Görünüşü

Fotoğraf 6: Živčić Nakşibendî Tekkesi'nin Kitabesi

Fotoğraf 7: Živčić Tekkesinin Şeyhi, Mesut Efendinin Cenaze Töreni

Fotoğraf 8: Şeyh Meylî Baba'nın Türbesinin Dıştan Görünümü

Fotoğraf 9: Şeyh Hüseyin Baba Zukić'in Türbesininin İçten Görünümü

Fotoğraf 10: Živčić Tekkesi'nin Semahanesinin Mihrabı

Fotoğraf 11: Živčić Tekkesi'nin Dıştan Görünümü

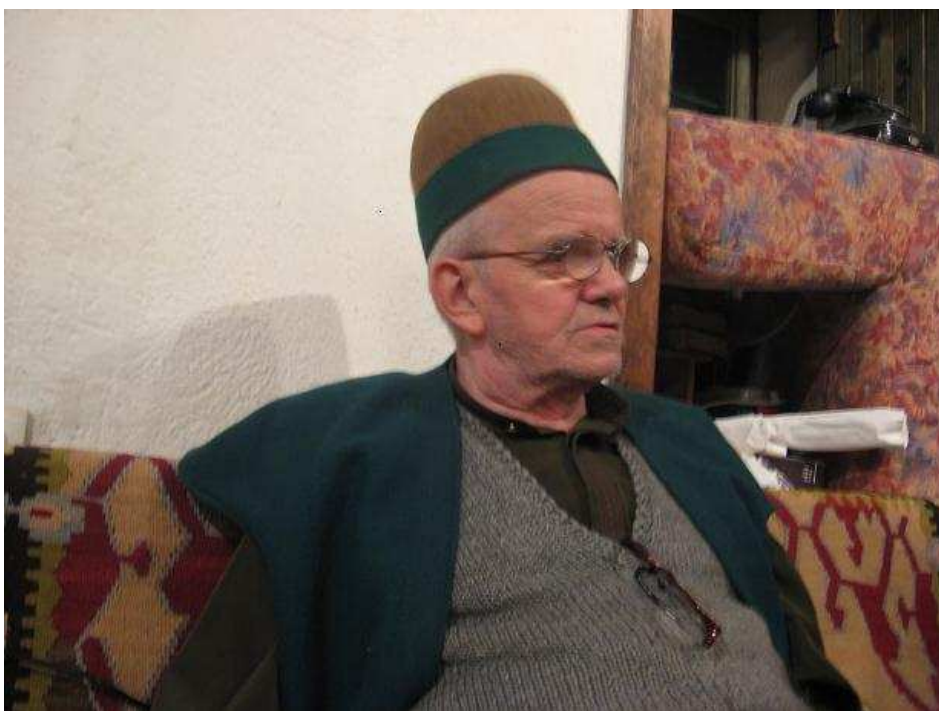
Fotoğraf 12: Şeyh Abdurrahman Sırrî'nin Fojnica'daki Türbesi

Fotoğraf 13: Fojnica Oglavak Tekkesi'nin Dıştan Görünümü

Fotoğraf 14: Visoko Nakşî Tekkesinin Dıştan Görünümü

Fotoğraf 15: Potok Tekkesinin Vekil Şeyhi Seid Strik

Fotoğraf 16: Potok Tekkesi'nin Tabelası

Fotoğraf 17: Potok Tekkesi İçten Bir Görünüm

Fotoğraf 18: Olovo Şeyh Mehmet Hafizović Tekkesi

Fotoğraf 19: Mejtaš Tekkesinin Tabelası

Fotoğraf 20: Mejtaš Tekkesinin Dış Görünümü

Fotoğraf 21: Mejtaš Tekkesi'nin Şeyhi Halil Brzina

Fotoğraf 22: Hacı Sinan Tekkesi'in Semahanesi ve Avlusu

Fotoğraf 23: Hacı Sinan Tekkesi'nin Dış Görünümü

Fotoğraf 24: Hacı Sinan Tekkesi'ndeki Kadirî Gülü

Fotoğraf 25: Hacı Sinan Tekkesi'nin Avlusundaki Semboller

Fotoğraf 26: Blagay Halvetî (Sarı Saltuk- Açık Baş) Tekkesi

Fotoğraf 27: Vareş Rifâi Tekkesinin Dıştan Görünümü

Fotoğraf 28: Vareş Rifâi Tekkesinin Tarikat Mihrabı

Fotoğraf 29: Vareş Rifâi Tekkesindeki Şeyhin Postu

Fotoğraf 30: Ayvaz Dede 2009 Etkinlikleri Afişî

Fotoğraf 31: Ayvaz Dede Etkinlikleri Dağa Tırmanış

Fotoğraf 32: Ayvaz Dede Etkinlikleri Genel Görünüm

Fotoğraf 33: Sancakların, Yarıldığına İnanılan Kayadan Geçtiği An

Fotoğraf 34: Fatih Sultan Mehmet'in Bosnalı Fransiskan Rahiplere verdiği Emname

Fotoğraf 35: Kurban Kamen Töreninden Bir Görünüm

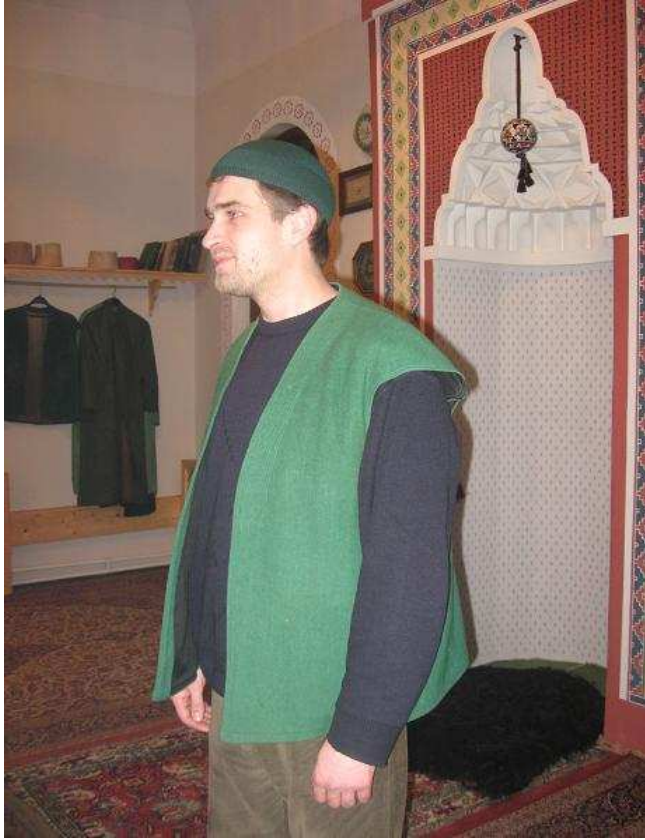
Fotoğraf 36: Kurban Kamen'de Temsili Kurban Kesimi

Fotoğraf 37: Kurban Kamen Töreninde Fatih'e ve Ordusuna Dua Edilirken

Fotoğraf 38: Bosna-Hersek'te Mürşid Tacları (sağdan sola; Şeyh Kazim Hadžimejlić, Şeyh Hüsein Hadžimejlić, Şeyh Halil Brzina)

Fotoğraf 39: Boşnak Dervişlerin Giydiği Haydarî

Fotoğraf 40: Boşnak Tekkelerindeki Haydarî renkleri (Kırmızı, Siyah, Yeşil)

Fotoğraf 41: Boşnak Mürşidlerinin Giydiği Hırka

Fotoğraf 42: Tac Üzerinde Ehl-i Beyt'in Sembolü Yıldız

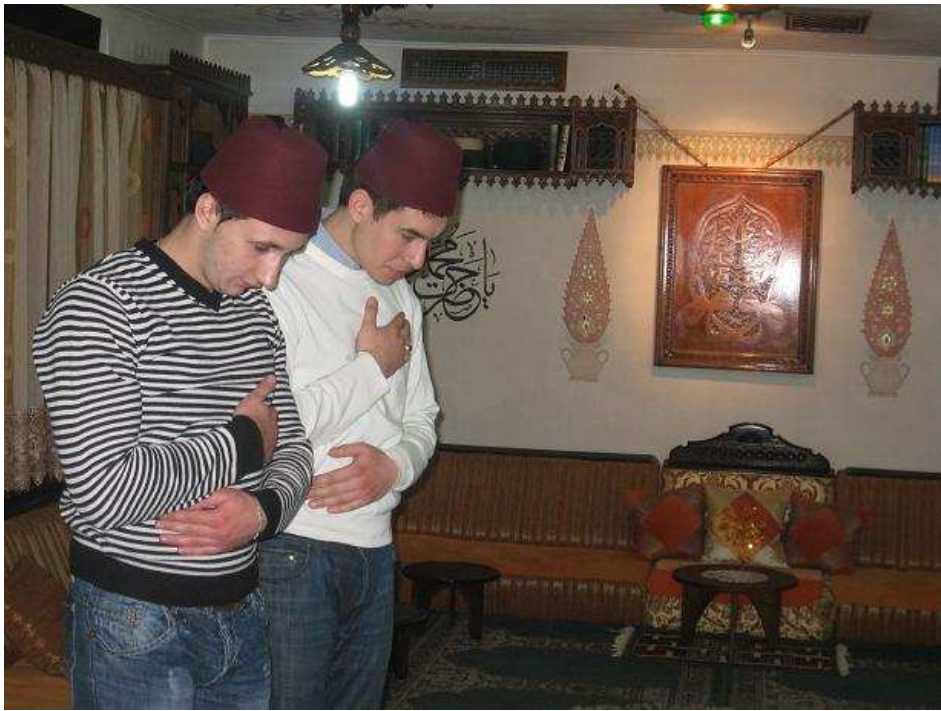
Fotoğraf 43: Çeşitli Derviş Aksesuarlarında(Yüzük) Ehl-i Beyt'in Sembolü Yıldız

Fotoğraf 44: Sarajevo Hacı Sinan Tekkesinin Semahanesi

Fotoğraf 45:Oglavak Tekkesinin Kahve Ocağı

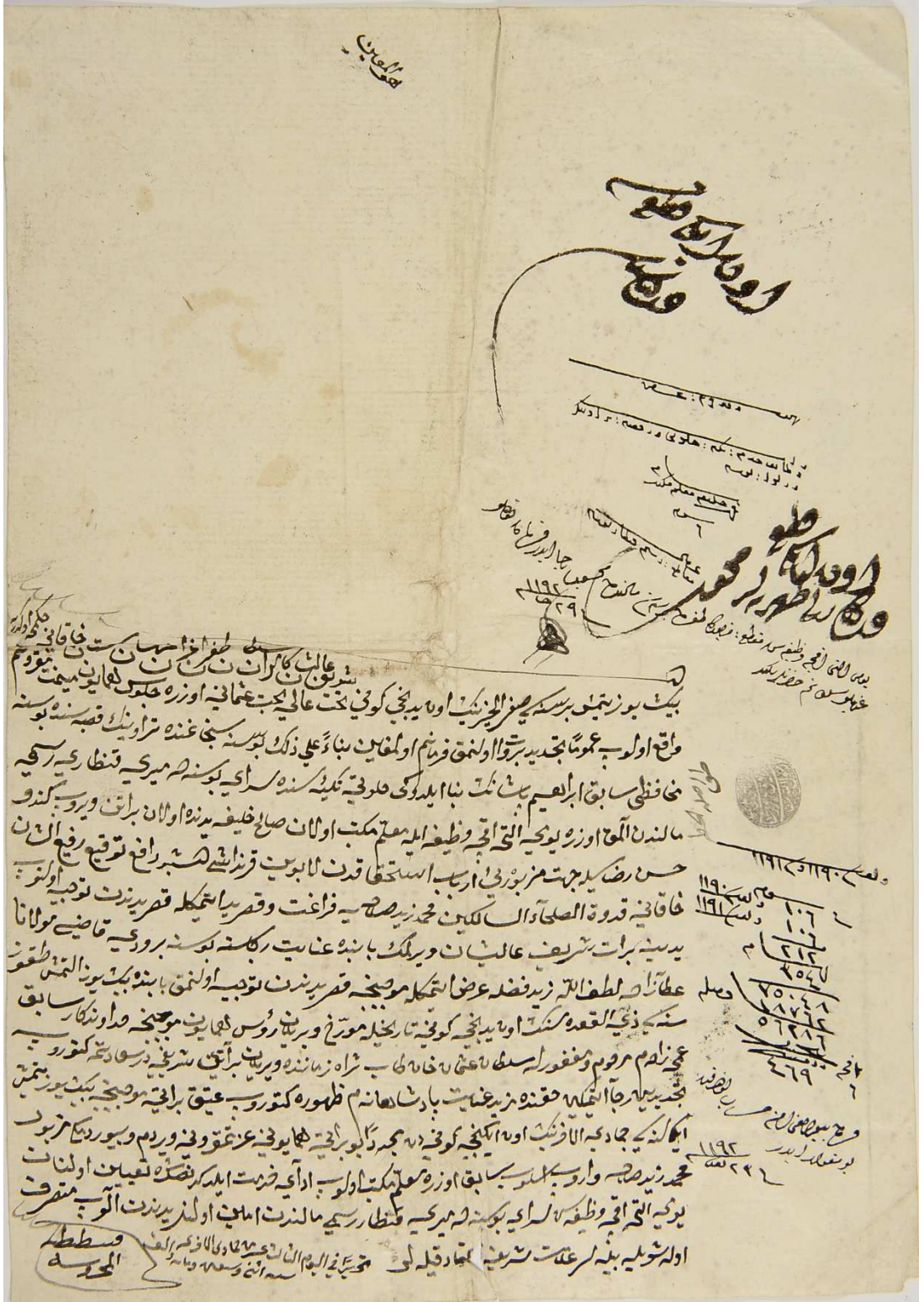

Fotoğraf 46: Boşnak Tekkelerinde Niyaz

Fotoğraf 47: Saraybosna Hacı Sinan Tekkesinin Postu (Şeyh Makamı)

EK II: Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde Bosna-Hersek'teki Tekkeler

BOA, CEVDET MAARİF, 4593, 1192. C. 1

۵

مقام معدوم حضرت مسافر عظیم

روز
۵۶

مورد کبریا

مع ماستاد اوسیدونی الماسه کانه غلامش زینب و فیه خاک عطران اولاد عالی بابا حفرینک تعمیر و توسیع نموده اولاد تیره زینب زینب در کتب خود و یاد کرده
 میایم اولاد در وقت شریف محمود یار مقلدک بلون و ابود جلیلم منور غلامش ده بولنامه و ابوراجسته سی موسی فارو ما قبولک نام ذات عزیزه و معادست ابولکرم و ولایت
 عارفه شرافه نقره مستلوسی حفرین معتمد سیدیم الام اجمک ابرکله بنار تیره زینب منور کونک تعمیر و توسیع نموده سی و غیرین مسافر اولاد سار اوسید
 صاحبه احسان چولانی منور موجب الی دخی سینی تیره زینب محمد میر شاه در شانک اعطا و احسان چولانی بالوقت سینی منور نموده آخر باره انا اوسیدیه و مولای
 ابولکرم و غیره تیره مستلوسی معادتی موجب اولاد حفرین در کار بولسیه هر حال اولاد معادتی و اولاد مسافر عظیم در سال ۱۲۷۴ هجری قمری
 عسکریه

BOA, i. DH, 602/42063-1, 1286. N. 10

اوقاف هیوده لقا ره جلیله

۶

تبع موقوفه اوقاف بر سره در محضره اولاد تقیه سنک اجار تقیه سنک و طائف مناسک سنک تحصیل
 و بعضی اوقاف در دست عیال ها ره تقیه سنک در سنک موقوفه تقیه سنک بیرونه و سنک لقا اوقاف تقیه سنک
 اوقاف اجماع موقوفه سنک به لقا

بیتا منیا
 حرمه سنک
 بو سنک ایینه بی سنک
 اناسیه تقیه سنک

بنا شده عسکریه سنک

BOA, A. MKT. NZA, 255/10, 1274. §.22.

مابه نفه ربه جلیله **سردار اکرم فقینه**

خوشحالی مقرر بولنامه

مونسای نجفیه تابع بقای تکیه بوستینی بولستان شیخ محمد زویه خدمت بوقدمت شاهنشاهی بزرگوار بود غرض

مستند کتبی و خطی و ادای سردار اکرمیده و قویوت اشعار بویکی بالاسیانه اراده بینه جناب عالی بفرمود

توفیق
 ایام برینک
 نصیری

مستند کتبی و خطی و ادای سردار اکرمیده و قویوت اشعار بویکی بالاسیانه اراده بینه جناب عالی بفرمود

41

BOA, A. MKT. MHM, 327/40, 1281. L.23.

نظاره اوقاف هیولیه معلقانده سرای بکرده واقع غاری حرد بک و قویوتانده اولیستخی باران علی عویق دنیایک بولنامه حانقالک اعمار و نشانیه و نظاره اوقاف

صورت قیوم و ایفایه دایر بوسه والسی و دولتیست خطی با نظاره مشالیهاده نظیر و بکره تقدیم نظرگاه عقابو آتیه سنه اصفهان فلانده تحریرات

خلوصه سالانده کتبه و خطی عالم ازی صدرتفا هیولیه بویا صلی و کلام حانقالک بکره عویق دنیایک بولنامه حانقالک اعمار و نشانیه و نظاره اوقاف

کلمات و قیوم و هیولیه سنه و ایفایه اوزره اوزرکلانده بر خط مستقیمه ای اوقاف بیدریزه اولانده عویق دنیایک بولنامه حانقالک اعمار و نشانیه و نظاره اوقاف

بالاسیانه مبلغ نظیره بزرده بکرده بولنامه بولکلانده صرف هیولیه الفلای بارکانه اعطای هم قدر شول لایقه اشعار قلمیست

بیدریزه بکرده بولکلانده والا مشالیه اولانده عویق دنیایک بولنامه حانقالک اعمار و نشانیه و نظاره اوقاف

بارکانه بکرده اعطای اولیستی و ایفایه بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده

تأخیرت دانده اشعارک اولیستیا دایلیزه خدر کلان بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده

مندرجه من الی لایقانه بلا ترفیع بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده

مشالیه بولکلانده خطی با بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده

تحریرانه مذکورده نال رضی لقا شیدر ای اوجر بعد الفلایه والا مشالیه

الاخذیه تحریرانه مذکورده نال بالانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده

صلاحی اوقاف دایلیزه اعطای بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده

سنه داوردهای شفقله بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده بولکلانده

امر و زمانه حضرتت و سید الکرمیده

المرحوم
 السی و کلان
 القاری علیه
 سرای بکرده

BOA, A. MKT. UM.298/38.1274.R.5

بول مکتوب

مفاخر الامثال والاکارم در عبادتند بوسه به قدر بول اور زین واقع قضایان قائم مقام و مدیران زین قدر هم بعد السلام
 انہا اولو کرم بغدادی ہائیںند و طریقہ علیہ قادر بہ مشائخندہ جمعی احمد افشا ایہ رفیق در وسیعہ عمائد افشا بکرہ
 اور طرف غریبہ انجمنہ و کتوہ اور احترام و رعایت سبباً نہ نواختندہ بولندہ ^{بوسہ} اولیاد افشا ^{بوسہ} ہر فکران زین
 بوظ نہ قضا و قضیہ داخل اولو البر واقع اولو جود خصوصاً منہ معاوضہ تقنیہ و حقن حرمہ و عابدہ لایقہ لا انفاہی
 خصوصہ مبادتہ ایلیکزیستہن استو مکتوب تحریر و تیسیر قلمند راندہ شاہ ۱۱۰۱ھ تعالیٰ لدی الوصول بروم محرر حرکتہ مبادتہ

ایلیہ سز والسلام

مبادتہ مکتوبہ سز

۵۰

بود اعلیٰ مدینه منوره الهیسنده دیر زنجی سولاله سند اوله ب بیض کون صالح داعیان
 ضعیف بوسته جانیه غریب اتیک نیه نیش بولور نعم معلوم صدایتنا هادی بولور فر دستکده
 بوسته دیکیم اشائی راصه بوشانه والی دفات مقام دمدیرانه نیش لایه خطایا بر طرف
 اوتانده نیش دکالینا هادی نیش طرف داصه بیدر طس بانی اورد فرین
 طرف داصه حضرت مرله الامراته نیش

ما
 السی
 البر
 زنجی
 داعیان
 ۵۰

BOA, A.MKT. UM.468/50-II, 1273.L.17

عرض الیٰ ذلک ایچمن اردو در
یقینی اوتوز باره در

۶

معرضی بکتابخانه را جلد کرده
بود تا جلد فرجه صافه اهل بیست و دو نفر بود خادریه اولاد و نه نفر اولاد و نه نفر اولاد و نه نفر اولاد
در این بابی با نیت و قیامه اهل بیست و دو نفر اولاد و نه نفر اولاد و نه نفر اولاد و نه نفر اولاد
سختی و قضا و قدر را به نیت و قیامه اهل بیست و دو نفر اولاد و نه نفر اولاد و نه نفر اولاد و نه نفر اولاد
و سایر چیزها را در نیت و قیامه اهل بیست و دو نفر اولاد و نه نفر اولاد و نه نفر اولاد و نه نفر اولاد
جاء به نیت و قیامه اهل بیست و دو نفر اولاد و نه نفر اولاد و نه نفر اولاد و نه نفر اولاد

BOA, A.MKT. UM.468/50.

مودعه طریقه لیبود
 جارای طریقه علم تاوری تفریح انجمن مورد سانه و یاریج بود لغیر و بودیج لاجعل لریج دوم یاجانید غوغیایه حقیقه یاج مارجم علی مرتضی و موردی که حسابی غوغیایه دیرینه
 و لزوم طریقه اولی او در این کاره والا و متفق و توافق و برر قضا و سازان قضا یا بودیدیم و ساوازی غوغیایه رعایای او و دره بر قطع بودی علی ترسی
 در این حقیقه مرتضی عدلی او را بودیم یاریج روزی حقیقه طریقه لیبود

طریقه علم تاوری تفریح
 مورد سانه لیبود
 اجماع

BOA, A.MKT. UM.468/50. 1273.L.17

مودعه طریقه لیبود
 جارای طریقه علم تاوری تفریح انجمن مورد سانه و یاریج بود لغیر و بودیج لاجعل لریج دوم یاجانید غوغیایه حقیقه یاج مارجم علی مرتضی و موردی که حسابی غوغیایه دیرینه
 و لزوم طریقه اولی او در این کاره والا و متفق و توافق و برر قضا و سازان قضا یا بودیدیم و ساوازی غوغیایه رعایای او و دره بر قطع بودی علی ترسی
 در این حقیقه مرتضی عدلی او را بودیم یاریج روزی حقیقه طریقه لیبود

طریقه علم تاوری تفریح
 مورد سانه لیبود
 اجماع

BOA, MVL.65, 1281. §.18

دری

توجه به این خطه در علم نامه
اصول و فروع: در علم نامه: در علم نامه

کتابخانه
مخطوطات
تاریخ
تعداد
موضوع

حضرت مولانا محمد رفیع عثمانی
سنة الف و مئید و مئید و مئید
الکتاب ۱۰۶

فکر لطف فانی که در این کتاب
مؤلف آن مولانا محمد رفیع عثمانی
در وقت تدوین آن در کربلا
بوده است و این کتاب در
کربلا تدوین شده است

عکس

بر منقوش و عین شریف
مؤلف آن مولانا محمد رفیع عثمانی
در وقت تدوین آن در کربلا
بوده است و این کتاب در
کربلا تدوین شده است

در این کتاب نویسنده ای که در کربلا
بوده است و این کتاب در
کربلا تدوین شده است
مؤلف آن مولانا محمد رفیع عثمانی
در وقت تدوین آن در کربلا
بوده است و این کتاب در
کربلا تدوین شده است

BOA, Maarif Cevdet, 1387, 1218 CA. 22

عبدالمطلب بن عبدالمطلب
بن عبدالمطلب بن عبدالمطلب

۹۰

عبدالمطلب بن عبدالمطلب
بن عبدالمطلب بن عبدالمطلب

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

موسى بن مهران
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

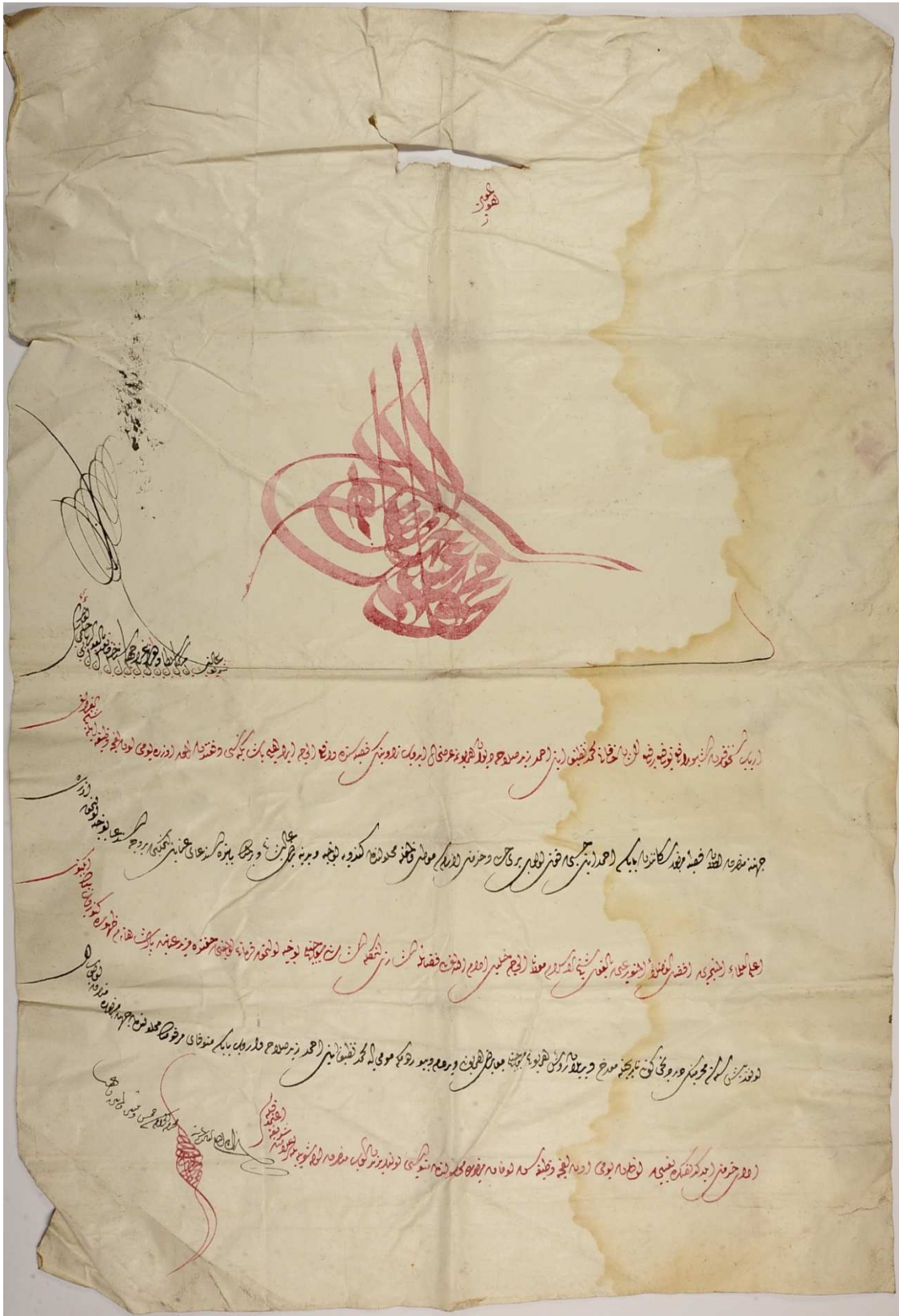
بروحد اسد عاكي بن اسد بن اسد
والله اعلم بالصواب
الشيخ محمد بن اسد

سليم

حرفه دري دولت واقاي ابيمغز ولسوازي

دوتلو غنا بنلو افغ

عصا حال فولد برك
اصحاب خندانك بوسه بروری
عصا بنانك نفس تراونكره
صوم و مغزولم ابني ابايچ باب
ارمك با انا ايوبيك
مدد هم زلف و درونك واق
بچه حلق في جهنم بن
لانه نرمن عاكيشان
صرف اولين حوسه لادك
سي اداود دام دولت و
سلطنت جهانداري
اوجيه خديجه سمدوامت
بره اصحاب اخر اصندانك
بصلي خلق صنع بريف
و معيار ابرمه عاكيشان
مداهم و كوش ايوبيك
نرمن بنشني
اسككاسا ابقا برك
برك عاكيشان
اصحاب ايوبيك
بوسه واليچ دولتوا
ابا ايوبيك ايوبيك
بوسه بوسه
نرمن عاكيشان
صوندين منبان اولدي
او ذره راجع ستمه
ابن مرمودك قير
بدا افراع معلوم
و نرمنور دولتوا
ابا ايوبيك بوسه بوسه
استي كاسا ابقا برك
برك عاكيشان
صوندين منبان اولدي
او ذره راجع ستمه
ابن مرمودك قير
بدا افراع معلوم
و نرمنور دولتوا
ابا ايوبيك بوسه بوسه
سليم حرفه دري دولت واقاي ابيمغز ولسوازي

BOA, Cevdet Maarif, 1981, 1235 M.

عطفیاتو اقامت جھڑی

فاریو اوسٹریا عارضی قلمی خدمتی اولیٰ مڈون رھوم غایبی بابا بانک شرف خراب اولادہ ترم سنک عکس موظف سرکردہی عاجدی رھوم اسمعیل اعجازادہ
 دروین بک طرندہ تجرید و نویسی اریو اوسٹریا دولی ملور لرنہ ہبہ خدمت و تجریدی فرود اولادہ ویا لوددہ بولناہ قوماس وکی بوریکی در اعجاب
 عارضی ضابطہی ماوری برابریک و اراستایہ لفظ نہا ایدہ بوریکی وایک برزطہ نساہ دینا ہا سایہ تطبیقی اقامتہ وار دونا و عثمانہ باسا حضرت بک
 واد اولادہ تجریدی لقا عرض و تقدیم تلمہ اولیٰ خدمت موہن لادہ برابریک ویکھی وپور با تیرہ ہی درجہی رتزلدہ برزطہ مجیدی نساہ لھبوت اعطی خدمتہ
 لھوجہ اروین خدمتہ لگا کار شروع و صدور جو ریلواریں اکالورہ حرکت اولیٰ ہی بابتہ تکرہ ساری رقیم قومی قلم ۱۷۶ سالہ

م

موظف جارج کیو ریلواریں
 ریوہ دست لفظ اولادہ شہر تلمہ وار لفظ ہم دہ برزطہ حیرانی نساہ لھبوت اعطی کر تھی
 واریں درجہی اسکاہ موی لہم وار لفظ ہم دہ برزطہ حیرانی نساہ لھبوت اعطی کر تھی
 حضور بولدی سر داراہ نساہ لھبوت اعطی کر تھی وار لفظ ہم دہ برزطہ حیرانی نساہ لھبوت اعطی کر تھی
 خدمتہ اعداد لفظ اولادہ برزطہ حیرانی نساہ لھبوت اعطی کر تھی وار لفظ ہم دہ برزطہ حیرانی نساہ لھبوت اعطی کر تھی

۱.H.R 235/13902

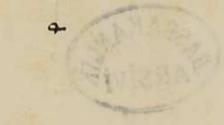
2

BOA, I.H.R.235/13902, 1285. L.17.

نومرد
۱۳۴۴

مقام واری نظارت تجلیه خارجیه

۲

حضرت
 اقدم
 قزوین
 قزوین و استرآباد غارتیه قلمی بیگانه شده و فواید معلوم غایب بایا نیک تره لری بان ضمیمه اولوسا زوران کیره جان قدس علیه علی بوندی بی مور زمانه ایله خرم خرمی بوز
 طویرتیه و کجیر بنای هر کده بولمانه عا کر موقوفه سر کرمی عا جفتی و صوم اسامیل اعازم غیب و در و بسه بان بنده لری ارز و بلیدی جرتیه اوستریا دوله قومی
 مؤوریه با بخاره بویم دهارت ارسوله محاکم ترکله توسیع و تجدید بناسه موافقت کوسرملری اوزریم نکر تره اهدم اولم رجه و مصارف میر موسی الی طرفه
 اعطاء قلم رجه قزوین و لری مشغله کاکیر داو لکنه منظم اولدی حاک اولوجیم مجرداً با و نسا اولمسه و سابقه منقوشی سالک نوع رضا بکانت بولان
 کینه اصلیه بزم غارتیه غیر عینه عادت لری اوزره تره بان نقضای کدوسه تسلیم قلمندر ایخه بو تره قلم لری بان خندقی او کده و طوماند
 ایله اناسی و توسی ایچونه رخصت استصا کنده جانوقه بولمانه دوله سار الیق فوناسی و یلی بوز بکی و ایل دنی تصرفاته رجه لری در رعایت ایراق حق بوزیه
 میرالایک هفت و غیره لری سبقت ایلیکی مملو بولان اموناسی نظارته نور اییلا نه بوز بکی و ایل دنی تصرفاته رجه لری در رعایت ایراق حق بوزیه
 مجمل لری ایله آخدا م ایله و جنبه لزوم کورسیانه طاسری و ایر قومیانه سه بلا اجرت نقل ایییر مطاه یگری بان خطه جیمهار بویه بر بنای کورسیا
 عینه مضرله حصول کور کینه طولای بولان رنه کوریه کوره بر کجیدی نسانه زبانی ایله نلظیفاری شایسته بولمده و بیعه اولمسه نایر اولم
 لزوم دوسیم مطابق اولم جفته تره اصانه و قد خطاب نظارتنا هیاتن شایسته بولمده و بیعه اولمسه نایر اولم

۱۳۴۴
 ۲۰
 قزوین
 ۲۰
 قزوین

BOA, I.HR.235/13902, 1285 L.17.

عطر قلمو افسم حضرتي

سرای بوسنده غازی ضربك انارنده اولاده نقتی در کاهنگ ضرب اولی هیلد انسی اچمه سدیقه قدر مخلصی صرف اولنامه بر بولک اوله سدیقه
 بوفدر واننامه مقصن کور نامه قوسه بری بیک سو قدر غور سیک فضل دارلات و بقعه ده نسیره واعصی سی شیشه دانه اوقافها بونه نقضت جلد سدیقه
 نظیری نقاش عرصه و تقدیم قلمله انبای نقضت سیک نقاش سار ایلایه حوالی حقیق هنر بصد ااره سینه ضباب جرابانی شعله و سرفصدور بوی بولک
 انفا ز حکم صلینه انبار اولضی بیایله شرف تاوری نریم قدری افسم اهل کماله

م

1

i.DH 720/50240

1911

BOA, I.DH, 720/50420, 1(2)93. RA.8.

BSV.H.E.

Handwritten signature or calligraphic mark at the top center of the page.

Main body of handwritten text in Ottoman Turkish script, written in a cursive style. The text is arranged in several lines across the page.

BOA, Cevdet Evkaf, 27314, 1293. Ş.10

بیل یوز بیتی بر ستم صفیر لاون بریج کون تکره عاکبتهم عثمان روز جلیوس هما بونه مسینه معقودت و ذوق الوفا
عجم کجید بر صفر الوفا فرمان الوفا بنای و کجی و ذوق الوفا بوسه بختند سزا و دنیا و خدمت بونه حوضش بونه
لبه بیکه بنای نال لیدی حلقه کجه سزه سزای بونه موی قرقه راسحه و کندن الوفا روز بوجی لاتی الوفا
و ظیفه این معلم مکتب لودون صالح خلیفه بریزه لودون هر لوت و بر و بر کند حسن رصبتا جهم فریوره
در باب اسحق آقون لودون قزلباش کمرش بولای توفیق رفیع انصاف حاکم قروق الصالحان لکن
محمد زید صلوات به فریاد و وقیر لایکله و صبر بزرگ بوجیه الوفا بریزه هر هر سزای حوضش انصاف
مرا کجه بونه بروی قضی مولودا عه ندر لودون ریزه فضل خردا لایکله بوجیه و صبر بزرگ بوجیه
لوفا بینه بیل یوز لکنش طغوز ستم وی الفقده سزای لاون بریج کون تاریخی معراج و بریزه روز بوجی بون
و جین خلدون کار کوس عم ندر و موصوع و صفدر که رهن عثمان حان و بانام زمانه
و بریزه بر کس ستمی و صبر کتور و بر کجید بریزه لکن صفتده مزین خا به پیش هانم مایوره
کتور و عتیق مکتب بیل یوز بیتی لایکله حوضی لکن سزای لاون لکن کوننده حیدر کتور بوجیه
خاتم قرق و بروم و سبور و مکه مزبور محمد زید صلوات و لودون مسویا بونه روز معلم مکتب الوفا
لوان حوضه لید کندن صکره عیدین لوفان بوجی لاتی الوفا و ظیفه سزای بونه موی قرقه راسحه
امین لودون بریزه الوفا معرقه لودون شوی به لودون راسحه لودون راسحه (عقودت سله)

BOA, 27495, 1172. C.12

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

سنة ١٢٨٧
١٢٨٧

الاجم
صادق مصطفي المولى
عنه

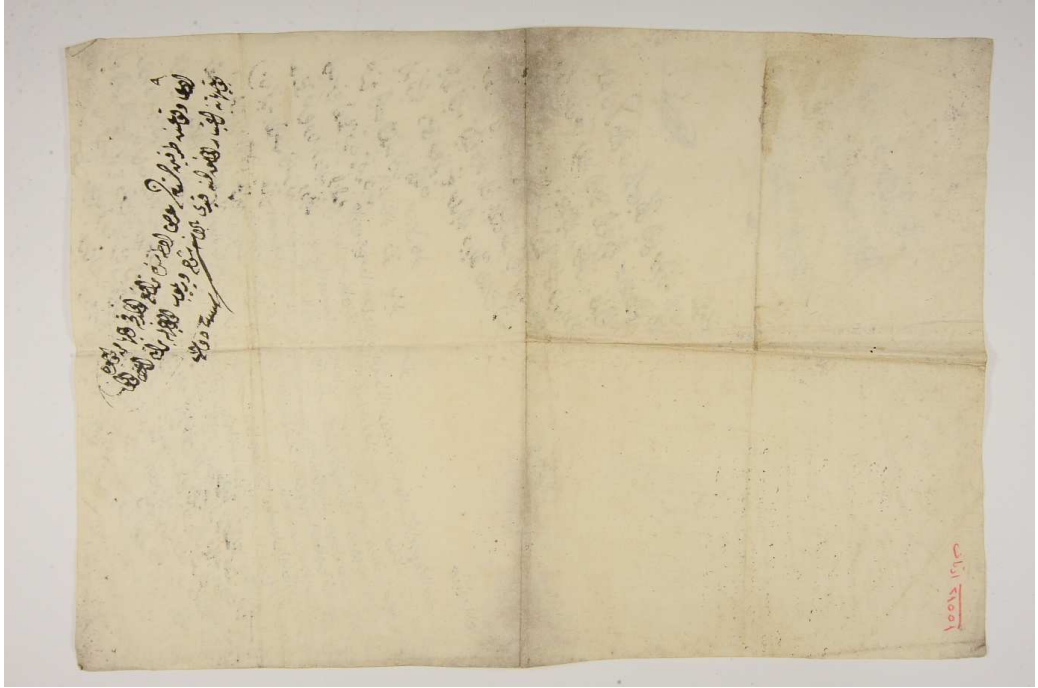

استودون صورت برات سزلف على الشانه مسطور اولوب بوشه شنده تا و نيك قبيسته واقع بوشه شنده
ابراهيم بن ابيدوك ملو تكميه سنده سزاي بوشه ده واقع ميري قنطار رسومي النذره المخلو و زره بوشه التي قده و فليطيه
مكت اولان محمد طيفه زيه صلحه فليس شمع خيل لازم التوقيه ام قرا و تفر كلام بروب برنده اولان برات سزلف على
تعيين اولان بوشه التي قده و فليطيه مدره بابت بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه
اولد بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه
والكامل الفذ و قبضه ايدم براتيه و برسته باقى قالمدا و ذكره ما هو لوانه بالطلب كتب و برطالده وضعه واعطى اولوندى
و النوم اللى عن سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه سزاي بوشه

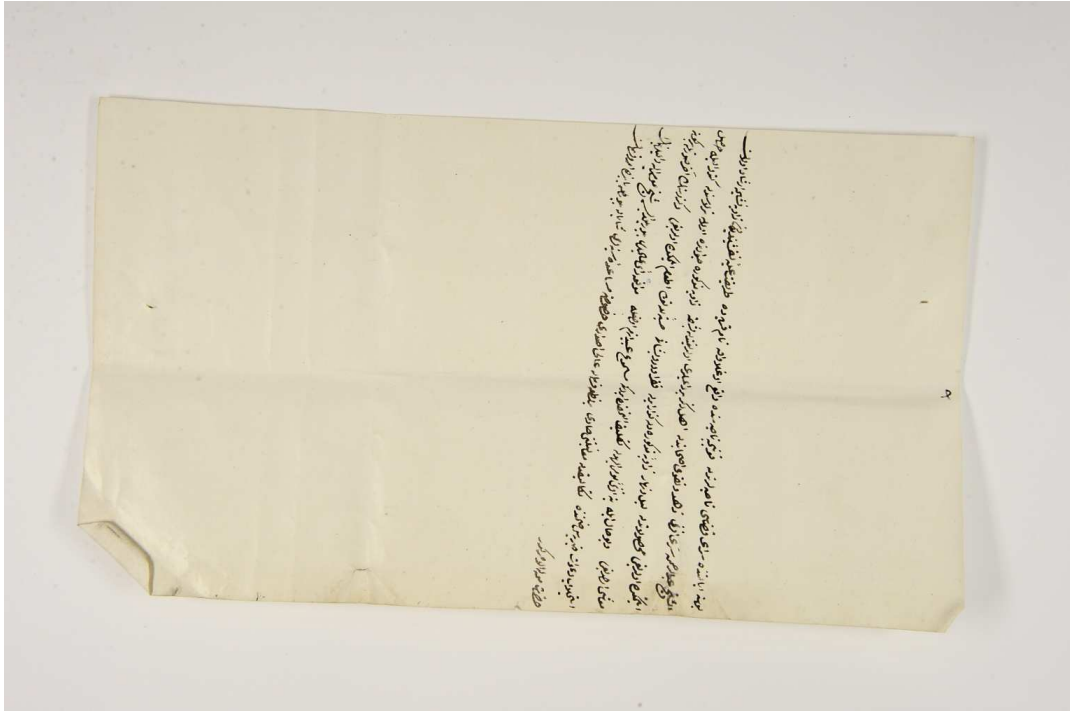
١٢٨٧
١٢٨٧

عزاد الخط
احمد صدر الامام
الاساس صدر
سلمان اى
ارجم لرحم

BOA, 27495, 1287. ZA.22

BOA,(Üst belgenin devamı)

BOA, Cevdet Tasnif, 16217, 1251,R.30

در وجه تسمیه عرض داعی کفینه بود که سابقاً بابت بوسه و تزیین خود است حکایت سحرآمیز حقیقی است هفتصدی و دین حرفه ما مورخین است از آنکه نفس برون رقیه لوی الوردی از برون رقیه مدون نظم کز آمدن صاحب جوان قلمی حسن اخذ بکثرت تزیینی زیارت بپوشد و تزیینات حادی افروزی است که عجم عرفانی توهم بکثرت را و بس و لذت آن سماحانه و از ویستی است و اعتدال اوستن کا از برون سنجی منفردی سعادت و تحریر است حضرت زینب او و سبایش و پیش او بوی آیه حق را و بوی مد کور بکثرت بنا شده شروع در تمیل امیو با بوی بمل مدون در حرکت تزیینش و ابان و زیارت توار در این نوات و در ویش آن تا و بوی مذکور هم تفسیر دل طریقی قری رسوی او را در جمله ذکر کهنول و ایغای رسد در ویش آن سخن تا و بوی در این او که خادم بوی آیه است مدار معاشه و حرف در کاره و اختار اول و بوی غلطین چه بقطعه مضامین فاضله است فایضه آن که فایضه در سنده قضایه به و در جمله سر فایضه آن و نواز ای بوی که جمیعاً طیف صحیح فایضه بوی را و بوی ششین اولاً موسمی الیه قول بکثرت معانده مدار و لقی بچون اصیای بفاطمه ضار به مناسبت بپور بقی نیاز به در با عدالت قراره عرض و عدم او تزیین استغای او و معانی فضل ابر موسمی فایضه همیشه حرفی بشکار و صدقه حضرت جهان ناری به محتاج او لب بود عیالینه حقیقی علی حقیق و الغیله اسکله مذکور دن و کور کلیدن سخن او و مقدار بوی فایضه مانند زنجلی اولدیفیدن اصی فایضه رضایه نیاز از اولنا در طیف صحیح بوی صدقه بپور بوی که نام او جوارزین جز بوی و بیدینه برات تزیین عالم کثرت اخذ بپور بوی که تزیین مویات جمیل بپور بوی که و لکن واقع نماه حسنه تا انعام در با عدالت مداره عرض و عدم اولدی باقی فرمان حضرت من له امر الذمیر حق اولی شهر شعبان المعظم سنه ۱۱۷۷ و ثانی و الف علی کر العالی لودا لودا لودا

BOA, Cevdet Evkaf, 17566, 1217.Ş.10

۹

در وجه تسمیه عرض داعی کفینه بود که سابقاً بابت بوسه و تزیین خود است حکایت سحرآمیز حقیقی است هفتصدی و دین حرفه ما مورخین است از آنکه نفس برون رقیه لوی الوردی از برون رقیه مدون نظم کز آمدن صاحب جوان قلمی حسن اخذ بکثرت تزیینی زیارت بپوشد و تزیینات حادی افروزی است که عجم عرفانی توهم بکثرت را و بس و لذت آن سماحانه و از ویستی است و اعتدال اوستن کا از برون سنجی منفردی سعادت و تحریر است حضرت زینب او و سبایش و پیش او بوی آیه حق را و بوی مد کور بکثرت بنا شده شروع در تمیل امیو با بوی بمل مدون در حرکت تزیینش و ابان و زیارت توار در این نوات و در ویش آن تا و بوی مذکور هم تفسیر دل طریقی قری رسوی او را در جمله ذکر کهنول و ایغای رسد در ویش آن سخن تا و بوی در این او که خادم بوی آیه است مدار معاشه و حرف در کاره و اختار اول و بوی غلطین چه بقطعه مضامین فاضله است فایضه آن که فایضه در سنده قضایه به و در جمله سر فایضه آن و نواز ای بوی که جمیعاً طیف صحیح فایضه بوی را و بوی ششین اولاً موسمی الیه قول بکثرت معانده مدار و لقی بچون اصیای بفاطمه ضار به مناسبت بپور بقی نیاز به در با عدالت قراره عرض و عدم او تزیین استغای او و معانی فضل ابر موسمی فایضه همیشه حرفی بشکار و صدقه حضرت جهان ناری به محتاج او لب بود عیالینه حقیقی علی حقیق و الغیله اسکله مذکور دن و کور کلیدن سخن او و مقدار بوی فایضه مانند زنجلی اولدیفیدن اصی فایضه رضایه نیاز از اولنا در طیف صحیح بوی صدقه بپور بوی که نام او جوارزین جز بوی و بیدینه برات تزیین عالم کثرت اخذ بپور بوی که تزیین مویات جمیل بپور بوی که و لکن واقع نماه حسنه تا انعام در با عدالت مداره عرض و عدم اولدی باقی فرمان حضرت من له امر الذمیر حق اولی شهر شعبان المعظم سنه ۱۱۷۷ و ثانی و الف علی کر العالی لودا لودا لودا

در وجه تسمیه عرض داعی کفینه بود که سابقاً بابت بوسه و تزیین خود است حکایت سحرآمیز حقیقی است هفتصدی و دین حرفه ما مورخین است از آنکه نفس برون رقیه لوی الوردی از برون رقیه مدون نظم کز آمدن صاحب جوان قلمی حسن اخذ بکثرت تزیینی زیارت بپوشد و تزیینات حادی افروزی است که عجم عرفانی توهم بکثرت را و بس و لذت آن سماحانه و از ویستی است و اعتدال اوستن کا از برون سنجی منفردی سعادت و تحریر است حضرت زینب او و سبایش و پیش او بوی آیه حق را و بوی مد کور بکثرت بنا شده شروع در تمیل امیو با بوی بمل مدون در حرکت تزیینش و ابان و زیارت توار در این نوات و در ویش آن تا و بوی مذکور هم تفسیر دل طریقی قری رسوی او را در جمله ذکر کهنول و ایغای رسد در ویش آن سخن تا و بوی در این او که خادم بوی آیه است مدار معاشه و حرف در کاره و اختار اول و بوی غلطین چه بقطعه مضامین فاضله است فایضه آن که فایضه در سنده قضایه به و در جمله سر فایضه آن و نواز ای بوی که جمیعاً طیف صحیح فایضه بوی را و بوی ششین اولاً موسمی الیه قول بکثرت معانده مدار و لقی بچون اصیای بفاطمه ضار به مناسبت بپور بقی نیاز به در با عدالت قراره عرض و عدم او تزیین استغای او و معانی فضل ابر موسمی فایضه همیشه حرفی بشکار و صدقه حضرت جهان ناری به محتاج او لب بود عیالینه حقیقی علی حقیق و الغیله اسکله مذکور دن و کور کلیدن سخن او و مقدار بوی فایضه مانند زنجلی اولدیفیدن اصی فایضه رضایه نیاز از اولنا در طیف صحیح بوی صدقه بپور بوی که نام او جوارزین جز بوی و بیدینه برات تزیین عالم کثرت اخذ بپور بوی که تزیین مویات جمیل بپور بوی که و لکن واقع نماه حسنه تا انعام در با عدالت مداره عرض و عدم اولدی باقی فرمان حضرت من له امر الذمیر حق اولی شهر شعبان المعظم سنه ۱۱۷۷ و ثانی و الف علی کر العالی لودا لودا لودا

BOA, Cevdet Evkaf , 1069, 1177.M.8

ÖZGEÇMİŞ

Fatih İyiyol, 01.01.1979 yılında Adilcevaz'da dünyaya geldi. İlk ve Orta öğrenimini Adilcevaz'da tamamlayan Fatih İyiyol, 1994 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünü kazandı. 1998 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. 2000 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı(Halkbilimi) Anabilim dalında yüksek lisans yapmaya hak kazandı. 2003 yılında, “Sakarya Türkmenleri/Manavları'nda İnanç ve İnanışlar” konulu çalışmayla, yüksek lisans mezun oldu. 2005 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı (Halkbilimi) Anabilim Dalının doktora programına girmeye hak kazandı. Yaklaşık 10 yıl Lise ve İlköğretim okullarında öğretmenlik yaptı. Çeşitli dergilerde ve uluslararası sempozyumlarda makaleleri bulunan İyiyol, 2008 yılında Saraybosna'da International Burch University, Eğitim Fak. Türk Dili ve Edebiyat Öğretmenliği bölümünde Araş. Gör. oldu. Halen, Saraybosna'da yaşayan İyiyol, evli ve iki çocuk babasıdır.